

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a literární vědy
Dějiny české literatury a teorie literatury

Josef Švéda

**Mašínovský mýtus. Ideologie v české literatuře a kultuře od druhé
půle dvacátého století k dnešku**

**The Mašín Myth. Ideologies in Czech Literature and Culture
since the Second Half of the 20th century until the Present Day**

Dizertační práce

vedoucí práce – Doc. PhDr. Pavel Janoušek, CSc.

2011

Bibliografický záznam

ŠVÉDA, Josef. *Mašínovský mýtus. Ideologie v české literatuře a kultuře od druhé půle dvacátého století k dnešku*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy, 2011. Vedoucí dizertační práce doc. Pavel Janoušek, Csc.

Anotace

Tato dizertace analyzuje narativy o bratřích Mašínech a jejich otci Josefu Mašínu seniorovi. Zkoumá celou řadu diskurzů jako jsou novinové články, historické studie a knihy, detektivky, romány či televizní seriál. Dizertace metodologicky vychází z kulturních studií a kritické teorie. Navazuje na Barthesovy analýzy moderních mytologií, teorii historie Haydena Whita a Žižekovu teorii ideologie. Cílem práce je postihnout vztah mašínovských reprezentací k dominantní ideologii, která byla v platnosti v době jejich vzniku. První kapitola zkoumá narativy z doby komunismu, druhá se zaměřuje na vyprávění o Josefu Mašínu seniorovi, třetí kapitola zase na postkomunistické narativy o jeho synech. Čtvrtá kapitola srovnává bratry Mašíny s jinými hrdiny a mučedníky v českém diskurzu od druhé poloviny dvacátého století k dnešku.

Annotation

This dissertation analyses narratives of the Mašín brothers and their father, Josef Mašín senior. The dissertation analyzes a whole range of discourses including newspaper articles, historical papers, books, detective stories, novels, memoirs and also one episode of the Czechoslovak television series. Drawing on Roland Barthes's work on mythologies, Hayden White's theory of history and Slavoj Žižek's theory of ideology, the dissertation considers the relationship of the Mašín brothers' narrative representations with respect to the dominant ideology of the time. The first chapter of the dissertation deals with narratives produced in Communist Czechoslovakia. The second chapter analyzes the narratives of the Mašín brothers' father, Josef Mašín senior. The third chapter of the dissertation analyzes narratives of the Mašín brothers published after 1989 and relates these modes of representation to contemporary dominant ideology. The fourth chapter compares the Mašín brothers and other Czech post-communist heroes or martyrs to previous nationalist and communist heroic icons.

Klíčová slova

bratři Mašínové, postkomunismus, komunismus, ideologie, mýtus, reprezentace

Keywords

the Mašín brothers, postcommunism, communism, ideology, myth, representation

Prohlašuji, že jsem dizertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. dubna 2011

Josef Švéda

Poděkování

Rád bych poděkoval svému školiteli doc. Pavlu Janouškovi, Csc. za trpělivé vedení a cenné poznámky, prof. Petru A. Bílkovi za přínosné konzultace, bez nichž by tato práce vypadala jinak, a dr. Janu Čulíkovi za všestrannou podporu v průběhu psaní tohoto projektu. Dále bych chtěl poděkovat dr. Mary Heimann a prof. Franzi Szabovi za užitečné rady týkající se zejména českého nacionalismu a také Mgr. Vladimíru Stanzelovi za zasvěcení do tajů bohemistiky.

V neposlední řadě též děkuji svým přátelům Mariangele Palladino, Michaelu Kaethlerovi, Évě Füllop a Kathrin Fennesz za inspirující diskuze a duševní podporu. Jitce Rejhonové a Janě Gajdošové vděčím kromě toho samého též za poctivé korektury. Můj dík patří taky mé přítelkyni Janě a samozřejmě i mojí rodině.

Obsah

Úvod	7
1. Komunistický antimýtus: Bratři Mašínové jako vrazi	21
1.1 Proces s bandou teroristů a vrahů: komunistický tisk v padesátých letech	22
1.2 Detektivní povídky: boj orgánů proti „antisocialistickým žvlům“	27
1.2.1 Kontext „socialistické detektivky“	27
1.2.2 Přetlačování narativního a ideologického diskurzu	32
1.2.3 Antihrdinové jako potomci buržoazie a kulaci	38
1.2.4 Akce mašínovského „teroru“	43
1.3 Mašínovský příběh v detektivním seriálu <i>Třicet případů majora Zemana</i>	49
1.3.1 Televizní seriál <i>Třicet případů majora Zemana</i>	49
1.3.2 Zasazení příběhu bratří Mašínů do zemanovské série	52
1.3.3 Mašínové jako maniaci, slaboši a zbabělci	53
1.3.4 Harmonický svět „dobrých lidí“ v socialismu	55
1.4 Shrnutí: Mašínovské reprezentace mřížkou komunistické ideologie	59
2. Nacionalistický mýtus: Josef Mašín senior	63
2.1 Josef Mašín senior jako národní hrdina	63
2.2 Hrdina nebo dezertér?	67
2.3 Legionářská legenda	68
2.4 Nacionalismus „s lidskou tváří“	72
2.5 Ideál humanitní	74
2.6 Voják do války	76
2.7 Hrdinův odboj	77
2.8 Etnické čištění jako odplata	80
2.9 Nacionální romance	84
2.10 Sekulární legenda a hrdinský epos	87
2.11 Nacionální ideologie	90

3. Antikomunistický mýtus: Bratři Mašínové jako hrdinové	94
3.1 Otcův příběh jako „odkaz“	94
3.2 Vojna a mír	98
3.3 Konflikt: Únor 1948	99
3.4 Konflikt?	101
3.5 Hrdinové a jejich pomocníci	108
3.6 Boj začíná	113
3.7 Čelákovice	117
3.8 Přes železnou oponu	122
3.9 Akce Kovoľis	124
3.10 Peníze	129
3.11 Stohy	131
3.12 Přípravy na útěk	136
3.13 Cesta na severozápad	138
3.14 Mašínovská odysea	142
3.15 Rozuzlení: Ostrov svobody	145
3.16 Kapitalistický realismus	149
3.17 Shrnutí: Antikomunistická romance	154
3.18 Liberální ideologie	158
3.19 Komunistický antimýtus vs. antikomunistický mýtus	162
4. Mýty, ideologie, hegemonie včera a dnes	165
4.1 Proměny české ideologické krajiny	165
4.2 Fučík vs. bratři Mašínové: lyrický hrdina komunismu a epičtí hrdinové kapitalismu	170
4.3 Český mučednický komplex?	174
4.4 Bratři Mašínové v „post-ideologickém“ světě	177
Závěr	184
Bibliografie	193
Abstrakt	203

Úvod

Tato dizertační práce analyzuje narativy o bratrech Mašínech a jejich otci Josefu Mašínu seniorovi. V následujícím úvodu se pokusíme nastínit důvody, které nás k tomuto bádání vedou, představíme empirický materiál využitý pro analýzu a zamyslíme se také nad použitými metodami. V polistopadové éře je málo témat z novodobé historie, které by budilo takové kontroverze jako právě kauza bratří Mašíků. Česká společnost je v otázce na jejich činnost stále rozdělena na dva tábory. Jedni je považují za vrahy a druzí za hrdiny. V této práci se nebudeme pokoušet rozhodnout, který z těchto pólů je blíže k pravdě. Nechceme se přiklánět na tu, či onu stranu. Budou nás zajímat pouze vyprávění o jejich činech, která vznikala v průběhu dvacátého a v prvním desetiletí jednadvacátého století.

Vyprávění o bratrech Mašínech a jejich skupině se začínají objevovat v tisku již v padesátých letech dvacátého století, následně je případ tematizován i v detektivních povídkách napsaných „podle skutečné události“, které byly publikovány od šedesátých let až do konce let osmdesátých. Příběh se také stal námětem jedné epizody ze seriálu *Třicet případů majora Zemana*. Ve všech těchto narativech jsou Mašínové a jejich spolupracovníci vylíčení jako záporní hrdinové. Po změně režimu v roce 1989 vychází řada knih, které tento příběh vyprávějí znovu. Tentokrát však nejen že se Mašínové stávají postavami kladnými, ale v některých vyprávěních jsou přímo heroizováni. Tento rozpor proto vyvolává jisté otázky. Jak to, že v jednom vyprávění jsou Mašínové zobrazení jako vrazi a v jiném zase hrdinové bojující proti zlu? Jakým způsobem se těchto efektů docílí? A jak souvisí tato změna vypovídání o nějakém předmětu s transformací politicko-ideologické situace? Z těchto otázek pramení základní téma této práce. Naším cílem bude na ně hledat odpovědi.

Důvody pro komparaci reprezentací bratří Mašíků vzniklých před rokem 1989 a po něm jsou nasnadě. Oba způsoby vypovídání jsou charakterizovány význačnými emblematickými redukcemi. Mezi jednotlivými reprezentacemi z doby konvenčně označované jako „komunismus“¹ nalézáme mnohé podobnosti. Příběh je zasazen do popkulturního žánru detektivky, a proto bude jedním z našich cílů sledování toho, jakým způsobem se takto vystavěné mašínovské příběhy dostávají do dynamické

¹ Pojem „komunismus“ jako označení pro dobu mezi lety 1948 a 1989 sice budeme používat, ale s vědomím jeho nedostatečnosti. Synonymem nám pak bude spojení „reálně existující socialismus“, které se používá v současné teorii.

oscilace „s ideologicky zakládanou strukturací a stratifikací hodnot, přesvědčení a víry, jež je proponována dobovými politickými diskurzy“ (Bílek 2007: 7). Nejedná se však jenom o detektivky, ale také o příběhy „podle skutečných událostí“, kde bratři Mašínové a jejich společníci vystupují jako „škůdci“ socialismu. Budeme proto sledovat, jakými způsoby se ve všech těchto narativech dělají z Mašínů vrazi a jak tyto způsoby reprezentace souvisejí s dobovou dominantní ideologií. Rok 1989 přinesl radikální proměnu zobrazování historie. Příběh bratří Mašínů je výrazným indikátorem tohoto procesu. Při analýze polistopadových narativů si tedy budeme klást stejné otázky. Zde si ovšem empirický materiál vynucuje zohlednit jisté rozdílnosti. Předmětem zkoumání totiž není pouze beletrizovaná historie, ale také historiografický diskurz. Některé historické reprezentace bratří Mašínů již nepracují s realitou „jako by“, s předstíranou skutečností a beletrizací, ale autoritativně se dovolávají aktuálního (historického) světa. Svou autoritu čerpají z řeči tvrdých, dokazatelných fakt a „historické pravdy“, která byla údajně dříve „deformována“ komunistickou propagandou.

Nyní je třeba ve zkratce představit empirický materiál, se kterým budeme pracovat. Bratři Mašínové se stávají předmětem vyprávění v padesátých letech, kdy tisk referuje o soudním procesu s jejich pomahači a podává zprávy o útěku skupiny do Západního Německa. Série článků v *Rudém právu* a jiných tiskovinách bude tedy předmětem první části naší analýzy. Tyto články zkoumala ve své diplomové práci Markéta Chalupová (2008), nicméně metodologicky odlišným způsobem. Proto považujeme za vhodné se jimi zabývat znovu. Od šedesátých let začínají vycházet soubory detektivních povídek, v nichž vystupují i bratři Mašínové. Prvním takovým počinem byla kniha *Tady bezpečnost* (Jánský 1966). V období tzv. normalizace vycházejí další povídkové soubory, které na předchozí reprezentace bratří Mašínů navazují. Jsou to knihy *Životy pro život* (Šulig 1976), *Mrtví nemluví* (Vrbecký 1985) a *Příběhy věrnosti a cti* (Císař; Holub 1987). Mašínové jsou také předmětem osmé epizody *Třiceti případů majora Zemana* (tv. 1975, 1976, 1979-80) s názvem *Strach* (tv. 1975). Zde sice nejsou přímo označeni svými pravými jmény, ale akce, kterou zde provedou, se shoduje s ostatními narativními reprezentacemi. Všechny mašínovské povídky z výše jmenovaných souborů i epizoda z televizního seriálu vykazují společné rysy a můžeme na nich dobře demonstrovat způsoby reprezentací „nepřátel socialismu“ v období před rokem 1989.

Po sametové revoluci je napsáno mnoho historických i beletrických knih, které příběh bratří Mašínů vyprávějí znovu. Jako první vychází hned v prvním porevolučním roce kniha Oty Rambouska *Jenom ne strach* (1990) napsaná ještě v exilu. Dalším významným materiálem je historická práce Jana Němečka publikovaná o několik let později *Mašínové. Zpráva o dvou generacích* (1998). V nultých letech 21. století vychází série knih, které se k příběhu znovu vrací. První v řadě je vzpomínková kniha Zdeny Mašínové napsaná spolu s Rudolfem Martinem *Čtyři české osudy. Tragický úděl rodiny Mašínovy* (2001) a o tři roky později je vydána kniha Jana Nováka *Zatím dobrý. Mašínovi a největší příběh studené války* (2004). Tento „pravdivý román“ se stává jednou z nejprodávanějších knih porevoluční éry a Jan Novák za něj též obdržel cenu Magnesia litera.² O rok později též v češtině vychází historická kniha Barbary Masin *Odkaz. Pravdivý příběh bratří Mašínů* (2005).³ Dalším významným počinem je též vydání vzpomínek Ctirada Mašína doplněných poznámkami Josefa Mašína a Milana Paumera, které byly publikovány pod názvem *Cesta na severozápad* (2010). V průběhu porevoluční éry vychází o bratrech Mašínech také dílčí studie (např. Kalous 2002), které budou také předmětem našeho zájmu. Tento soubor samozřejmě není kompletní. Dalo by se analyzovat spousta dalších novinových článků, konferenčních příspěvků či dokumentárních filmů.⁴ Nicméně všechny jsou pouze variacemi na invariantní mašínovský příběh a nic zásadně nového do něj nevnášejí. Musíme také zmínit, že existuje i několik postkomunistických textů, které jsou programově proti glorifikaci skupiny bratří Mašínů a do značné míry navazují na komunistické reprezentace. Můžeme jmenovat knihu Jaroslava Kačora *Svědomy hrdinů. Jiná tvář odbojové skupiny bratří Mašínů* (2009) a *Jméno ze seznamu* Jaroslava Marka (2005). Analýza těchto vyprávění není naším primárním cílem, ale budeme se jim krátce věnovat v závěrečné kapitole.

Při analýze postkomunistického mašínovského diskurzu ale budeme muset sestoupit hlouběji do minulosti a podívat se na způsoby psaní historie v době těsně po druhé světové válce. Všechny polistopadové reprezentace bratří Mašínů totiž začínají příběhem jejich otce Josefa Mašína seniora. Centrálním textem, na který všichni autoři navazují, je kniha Jaroslava Procházky *Sestupme ke kořenům... Příspěvek ke kronice*

² Román byl původně napsán v angličtině pro publikování v USA, ale do dnešního dne zde nevyšel. Podle scénáře Jana Nováka napsaném podle tohoto románu se též připravuje film.

³ Tato kniha je také potom vydána i v USA pod názvem *Gauntlet: Five Friends, Twenty Thousand Enemy Troops, and the Secret That Could Have Changed the Course of the Cold War* (Masin 2006).

⁴ Viz bibliografie

rodu Mašínů (1947). Ta se stává výchozím pramenem pro polistopadová mašínovská vyprávění. Budeme proto sledovat, jakým způsobem je Procházkův text v postkomunistických narativech recipován, co je z něj vypuštěno a co naopak přijímáno. Předmětem zájmu budou i další texty z dřívějších období, v nichž se Josef Mašín senior objevuje. V meziválečném období se stává vedlejší postavou známého románu Františka Langera *Pes druhé roty* (1923) a objevuje se i jako účastník protifašistické rezistence ve Vozkově historické knize *Hrdinové domácího odboje* (1946). Všechny tyto i další texty nám budou sloužit k demonstraci specifčnosti dobové řeči a ke sledování její transformace v diskurzu po roce 1989. Tento materiál tvoří výtečný předmět pro analýzu, neboť skýtá možnost na jednom příběhu stopovat proměny vypovídání o jistém tématu. Mašínové jsou pouze jednou částí diskurzu, která může dokladovat změny v politicko-ideologické konstelaci, které se ve dvacátém století udály v českých zemích.

Zvolená metoda zkoumání se odvíjí od empirického materiálu, kterým je diskurz (novinový článek, román, historická kniha, televizní seriál etc.): „*Řeči, diskursem, promluvou* atd. tedy budeme nadále rozumět jakoukoli – verbální či vizuální – signifikativní jednotku či syntézu: fotografie pro nás bude promluvou stejně jako novinový článek; předměty samy se budou moci stát promluvou, pokud něco označují“ (Barthes 2004: 109). Naším cílem je pak ve shodě s Barthesem stopování a popis mýtů, které můžeme v jednotlivých typech diskurzů identifikovat. Mýtus spadá dle Barthes do oblasti obecné vědy – sémiologie - a ta bude tedy naším základním metodologickým rámcem. Máme za to, že je vhodným nástrojem pro popsání diskurzivních posunů a zvrátů, ke kterým ve dvacátém století docházelo.

Podle Barthesovy definice je mýtus promluva, ale nejde o ledajakou promluvu, musí splňovat specifické podmínky: „Od počátku je však zapotřebí, abychom si uvědomili, že mýtus je systémem komunikace, že je sdělením. Díky tomu nám bude jasné, že mýtus nemůže být nějakým předmětem, pojmem či ideou; je to jistý modus signifikace, určitá forma“ (Ibid. 107). Podstatou mýtu, kterou se budeme snažit v daných textech zachytit, je jeho schopnost (či neschopnost) přeměňovat dějiny na přirozenost (Ibid. 128). Jinými slovy, jakým způsobem se mýtus inkorporuje do symbolického řádu a činí se nevyhnutelným, nutným a naturálním: „V sekundárním (mytickém) systému máme kauzalitu umělou, falešnou, která ovšem jakýmsi způsobem vklouzává pod střechu přirozenosti. Z tohoto důvodu je mýtus prožíván jako nevinná

promluva: ne proto, že jeho intence jsou skryté (kdyby byly skryté, nemohly by být účinné), nýbrž proto, že jsou naturalizované“ (Ibid. 129).

Nicméně v naší analýze se nemůžeme omezit pouze na tento aspekt mytické řeči. Chceme-li poznat, jakým způsobem mýtus odpovídá zájmu určitého společenství, musíme nezbytně přejít od sémiologie k ideologii (Ibid. 127). Anatomie mýtů, které v diskurzu identifikujeme a popíšeme, nám tedy bude sloužit k uvažování o jejich funkci v daném společenství (potažmo v politickém režimu), ať už je to poválečné Československo před komunistickým převratem, období mezi lety 1948 a 1989 či éra postkomunistická. Pro analýzu těchto jevů proto musíme přizvat na pomoc teorii ideologie. V první řadě se pokusme tento termín definovat a zdůvodnit, k jaké teoretické koncepci se přikláníme a proč.

Terry Eagleton se v knize *Ideology. An Introduction* (2007) snaží postihnout základní směry v teorii ideologie, jak se postupně vytvořily v devatenáctém a dvacátém století. Existuje mnoho definic ideologie: některé ji vymezují jako proces produkce významů, znaků a hodnot v sociálním životě, jiné zase jako ideje (či falešné ideje), které pomáhají legitimizovat dominantní politickou moc (Eagleton 2007: 2).⁵ Existují přístupy zahrnující epistemologické hledisko (ty se dotýkají naší znalosti světa) či problematiky „falešného vědomí“, zatímco jiné koncepce tyto otázky opomíjejí. Eagleton rozděluje dvě hlavní tradice v teorii ideologie. První z nich vede od Hegela, Marxe přes Lukáče k některým pozdním marxistickým myslitelům. V této myšlenkové linii byl kladen důraz na problém pravdivých či falešných idejí, ideologie je zde iluzí či zkreslením skutečnosti. Druhá, „sociologická“ tradice se spíše než na otázky falešného vědomí zaměřuje na problematiku funkce idejí v sociálním životě (Ibid. 3).

Eagleton se snaží mnohost definic utřídit a přichází se způsobem, jak ideologii vymezit. Ideologie je obecný materiální proces produkce idejí, přesvědčení a hodnot v sociálním životě (Ibid. 28). Takováto definice zůstává politicky i epistemologicky neutrální a má blízko k významu „kultura“. Pojmy ideologie a kultura by pak označovaly celý komplex označujících praktik a symbolických procesů v dané společnosti. Tento přístup je používán v antropologickém výzkumu, který razil například Lévi Strauss. Pro Eagletona tvoří taková definice sice cennou protiváhu idealismu, ale na druhou stranu však „podezřele mlčí“ o otázkách politického konfliktu.

⁵ Eagleton vyjmenovává celkem šestnáct různých definic ideologie: např. systematicky zkreslená komunikace; sociálně nezbytná iluze; spojení diskurzu s mocí; médium, skrze nějž si vědomí sociální aktéři dělají představu o světě; sémiotické uzavírání; záměna lingvistické a fenomenální reality; proces, v němž je sociální život přeměněn v přirozenou realitu apod. (Eagleton 2007: 1-2).

Ideologie totiž znamená více než pouhé způsoby označování v určité společnosti, protože také zahrnuje vztahy mezi těmito znaky a procesy spjaté s politickou mocí.

Další, méně obecný význam ideologie akcentuje ideje a přesvědčení, které symbolizují „podmínky a životní zkušenosti specifické, sociálně významné skupiny nebo třídy“ (Ibid. 29).⁶ Pojetí ideologie se zde tedy blíží pojmu „světový názor“. Tato dimenze zdůrazňuje kolektivní symbolické sebevyjádření, avšak nereflektuje ji v relačních či konfliktních aspektech. Proto Eagleton doplňuje další hledisko, které si všímá způsobů šíření a legitimizace zájmů těchto sociálních skupin oproti zájmům jiných seskupení. Je přitom však důležité, že tyto zájmy musejí mít nějakou spojitost s udržením nebo zpochybněním celé politické formy života. Ideologie tedy může být viděna jako diskurzivní pole, v němž se sebestrosazující sociální síly střetávají a zápasí o věci, které jsou důležité pro reprodukci sociální moci jako takové (Ibid.). Při ještě dalším zúžení pojmu bychom se dostali k pojetí reflektujícímu prosazování zájmů pouze dominantních společenských skupin či tříd, následně se pak dá uvažovat také o tom, že jsou prosazovány skrze zkreslování a přetvářku (Ibid. 30). Poslední Eagletonem popsaná koncepce ideologie klade důraz na falešná či klamná přesvědčení, které nevyrůstají ze zájmů dominantní třídy, ale z materiální struktury společnosti jako takové. Nejvýznamnějším reprezentantem tohoto pojetí je Marxův koncept zbožního fetišismu (Ibid.). Toto Eagletonovo třídění bude užitečné pro vymezení našeho vlastního užívání pojmu ideologie. Než k němu přistoupíme, podívejme se ještě na jinou stratifikaci tohoto konceptu.

Užitečný vhled do dané problematiky vnesl také Slavoj Žižek ve studii *The Spectre of Ideology* (1994), který mnohost významů konceptu ideologie uspořádává do tří kategorií: ideologie jako komplex idejí (teorie, přesvědčení, víry, argumentační strategie); ideologie ve své vnějškovosti (tj. materiálnost ideologie, ideologické státní aparáty atd.) a nakonec nejhůře postižitelnou doménu, „spontánní“ ideologii, která působí přímo v jádru sociální „reality“ jako takové (Žižek 1994: 9). Tato třetí doména se týká Eagletonem zmiňovaného konceptu zbožního fetišismu, nicméně Žižek poznamenává, že Marx v souvislosti s ním pojem ideologie nepoužíval. Žižek exemplifikuje tyto tři osy na příkladu liberální ideologie: liberalismus je doktrína (rozvíjená od Locka k Hayekovi), materializovaná v rituálech a aparátech (svobodný tisk, volby, trh etc.), v níž se prožívající subjekt „spontánně“ cítí jako „svobodné

⁶ Všechny citáty z anglických originálů v této práci přeložil J.Š.

individuum“ (Ibid.). Toto základní dělení nám také umožňuje nahlédnout jednotlivé směry v kritické teorii.

Kritika ideologie jako doktríny či souboru idejí a přesvědčení, které jsou určeny přesvědčit nás o své „pravdě“, ale zároveň slouží nějakým nepřiznaným zájmům moci, se zaměřuje zejména na „symptomatické čtení“. Cílem takové kritiky je rozpoznat toto zaujetí oficiálního textu skrze jeho trhliny, mezery a přechytknutí. Ideologie je zde vnímána jako systematicky zkreslená komunikace: text, v němž je pod vlivem nevyřčených zájmů (např. dominance) mezera, která odděluje jeho „oficiální“, veřejný význam od jeho skutečné intence. Setkáváme se tak s nereflektovaným napětím mezi explicitně vyřčeným obsahem textu a jeho pragmatickými presupozicemi (Ibid. 10). Problémem tohoto přístupu je však to, že ideologii nahlíží jako pouhé zkreslování „normální“ komunikace. Nicméně konkrétní intersubjektivní prostor symbolické komunikace je vždy strukturován různými (neuvědomovanými) textovými prostředky, které nemohou být redukovány na sekundární rétoriku. Slabiny takového přístupu reflektuje další směr, diskurzivní analýza, která tuto „osvícenskou tradici“ převrací naruby: to, co bylo dříve vnímáno jako vystoupení z ideologie, je v ní odsouzeno jako ideologie par excellence. „Nulový stupeň“ ideologie zde spočívá v (ne)povšimnutí si diskurzivní formace jako extra-diskurzivního faktu (Ibid.). Významným reprezentantem této myšlenkové linie je Roland Barthes s konceptem ideologie jako naturalizace symbolického řádu, tj. jako percepce, která zhmotňuje výsledky diskurzivních postupů do vlastností „věci samotné“ (Ibid. 11). Již jsme naznačili, že právě tento směr v kritické teorii bude pro naši práci důležitý. Barthesův koncept také nerezignuje na analýzu vztahu mezi mýtem a jeho vztahem k mocenské struktuře daného společenství.

Náš přístup je určován povahou materiálu, jímž je diskurz. Nebudeme tedy primárně zkoumat projevy ideologie skrze rituály, praktiky či instituce, ačkoliv by tento pohled jistě mohl být užitečný.⁷ Diskurzivní analýza však může mít více podob a opět záleží na tom, co chceme postihnout a jaké nástroje použijeme. Stephen Greenblatt s Catherine Gallagherovou se v úvodu ke své knize *Practicing New Historicism* (2001) vydávají jinou cestou než my a kritiku ideologie postupně nahrazují „analýzou diskurzu“ (Bolton 2007: 267). Rezignují tedy na používání pojmu ideologie a namísto

⁷ Z hlediska daného tématu se nabízí analýza fungování jednotlivých institucí (ideologických státních aparátů), které mašínovské narativy schvalovaly, kontrolovaly či přímo vyprodukovaly. V „reálně existujícím socialismu“ to bylo nakladatelství Naše vojsko nebo Ústřední redakce armády, bezpečnosti a brannosti, v postkomunistické éře lze za jeden z ideologických státních aparátů označit například Ústav pro studium totalitních režimů.

něj preferují koncept diskurzu formulovaný Michelelem Foucaultem.⁸ Naše metoda bude poněkud jiná, neboť jsme přesvědčeni o využitelnosti konceptu ideologie. Způsoby reprezentací bratří Mašínů a jejich otce totiž vždy úzce souvisejí s politicko-ideologickou situací v době jejich vzniku. To platí o znázorněních Mašina seniora v období po druhé světové válce i o vyobrazení jeho synů v éře „reálně existujícího socialismu“ stejně jako po roce 1989. Takovéto „silné“ pojetí ideologie nám umožňuje lépe popsat vztahy mezi narativními reprezentacemi a mocenskou strukturou.

Ideologii tedy chápeme jako soubor názorů a přesvědčení, které jsou do jednotlivých typů diskurzu vetkány. Tyto ideje se však tváří jako naprosto přirozené a naturální. V obecné rovině tedy naším cílem bude „denaturalizovat“ je a učinit z nich znovu „pouhé“ diskurzivní konstrukty. Při této operaci by měla být zviditelněna vykonstruovanost a nepřirozenost zkoumaných mytických struktur. Budeme poukazovat na emblematickou reduktivnost, která je v narativním diskurzu dobře výsledovatelná. V něm se totiž otevírá prostor pro tvorbu binárních opozic spojených s narativní výstavbou textu. Základní axiologická osa v analyzovaných vyprávěních protíná konstruované světy na dvě poloviny. Napětí mezi dobrem a zlem se dá vystopovat zejména na rovině postav. Budeme si všimnout, jakým způsobem se z jednotlivých aktérů vytvářejí kladní či záporní hrdinové. Budou pro nás důležité zejména postupy užitě pro vykreslování bratří Mašínů jednou jako vrahů, podruhé zase jako hrdinů. Podstatné jsou však i další jednotky narativního diskurzu, jako je čas a prostor. Jednou z významných vlastností analyzovaného empirického materiálu je ta, že usiluje o zachycení minulosti. Ať už se jedná o texty literární (detektivní povídky, román) nebo faktické (historické knihy, novinové články), všechny se snaží o to nějakým způsobem reprezentovat minulost.⁹ I v případě literárních děl se autoři dovolávají historické reality a usilují o její „pravdivé“ zachycení, i když skrze beletrizaci. Pozitivní, či negativní hodnoty spojované s určitými historickými aktéry, o nichž se vypovídá, tak můžeme přiřazovat k hodnotovému světu konkrétní skupiny:

„S binárně opozičním členěním na „my“ a „oni“ pak pochopitelně nastupují i zesílené role postupů a prostředků identifikace, empatie, autentifikace zobrazeného světa, ale také budování vztahových vazeb mezi fikčním světem a světem aktuálním. Gravitační pnutí mezi oběma póly je natolik silné, že nepříznakové vnímání nepracuje

⁸ Srov. zejména *Archeologie vědění* (Foucault 2002), *Slova a věci* (Foucault 2007).

⁹ Jedině v epizodě *Strach z Třiceti případů majora Zemana* není přímá reference k bratřím Mašínům skrze vlastní jména. Ve všech ostatních zkoumaných reprezentacích jsou aktéři přímo označeni jako bratři Mašínové.

s vnímatelskou pozicí kdesi mezi: o diváka je sváděn virtuální „zápas“, v němž má být stažen k jednomu z pólů.“ (Bílek 2007: 103)

Jedním z našich cílů bude popsat právě tento virtuální „zápas“, který se samozřejmě odehrává nejen na rovině narativní (hrdina je opravdu skutečným hrdinou), ale také ideové (ideály, za které bojuje jsou skutečnými ideály). Takto popsané diskurzivní jednotky budeme potom dávat do souvislosti s dominantní ideologií toho kterého období. Dá se tedy říci, že nás nezajímají bratři Mašínové „o sobě“ jako spíše relace mezi jejich vyobrazeními (reprezentacemi minulosti) a dobovými ideologickými konfiguracemi.

Z výše řečeného též vyplývá, že do našeho užívání pojmu ideologie zahrnujeme i otázku moci a dominance. Na druhou stranu se ale vzdáváme pravdivostního hodnocení. Naším cílem nebude ve shodě s Greenblatem rozlišovat mezi „pravdivými a lživými reprezentacemi“, pouze se budeme snažit „prozkoumat podstatu reprezentačních praktik“ (Greenblat 2004: 18). Ideologie v našem pojetí není nutně lživá. Jak poznamenává Žižek, může být i „pravdivá“, ale to, na čem skutečně záleží není její obsah, ale způsob, jakým je tento obsah vztažen k subjektivní pozici implikované vlastním procesem vyslovení. „Ve vskutku ideologickém prostoru se nacházíme tehdy, když je tento obsah, ať už ‚pravdivý‘ nebo ‚lživý‘ (pokud je pravdivý, tím lépe pro ideologický efekt), účelný s ohledem na nějaký vztah sociální dominance („moc“, ‚vykořisťování‘)“ (Žižek 1994: 8). Tohoto cíle je však dosahováno netransparentní cestou a „vlastní logika legitimizace dominance musí zůstat skrytá, aby byla účinná“ (Ibid.). V případě narativních reprezentací se tedy nebudeme primárně zabývat historickou „pravdou“, ale spíše tím, jak je tato „pravda“ používána vzhledem k mocenskému uspořádání.

Historické vyprávění totiž není neutrálním popisem událostí, ale textem s jistými narativními a rétorickými strategiemi. Při našich úvahách budeme navazovat na Haydena Whita, který se ve svém díle těmito otázkami zabýval (White 1978, 1987). Nedá se jednoznačně tvrdit, že komunistická vyprávění historickou „realitu“ falšují, zatímco polistopadová tuto ideologickou „deformaci“ napravují. Každá reprezentace je totiž ze své podstaty neúplná, nikdy nemůže postihnout „realitu“ takovou, jaká je. Spíše jde o proces „konstituování smyslu, během něhož hrají mimořádnou roli prvky reference a performance“ (Nünig, Holý, Trávníček 2006: 670). Wolfgang Iser zdůrazňuje, že akt reprezentace má performativní kvality, skrze které vytváří něco, „co

až dosud jako daný předmět neexistovalo“ (Krieger 1993: 217).¹⁰ Historických reprezentací se tento performativní aspekt týká samozřejmě také. Literatura sice vytváří nějaké fiktivní postavy a události a historický diskurz se snaží o zachycení minulých událostí v aktuálním (historickém) světě, nicméně oba typy diskurzů vytvářejí obrazy, které před jejich vznikem neexistovaly. Mohly samozřejmě existovat jiné reprezentace stejných událostí, na které ty další navazují, nicméně každá z nich je svým způsobem jedinečná a „skutečnost“ modeluje po svém. To však neznamená, že reprezentace nemůžeme kategorizovat a hledat mezi nimi podobnosti či rozdíly. Tam, kde je nějaká diference, se totiž ustavuje význam, a proto si musíme všimnout rozdílů jak v různých námi vyčleněných kategoriích (např. komunistické reprezentace vs. polistopadové), tak v rámci téže kategorie (rozdíl mezi jednotlivými narativy polistopadového diskurzu).

Tvůrci mašínovského diskurzu však „utvořenost“ svého psaní zpravidla nereflektují a naopak tvrdí, že jimi produkované příběhy jsou „pravdivým“ zobrazením historické reality. V polistopadových narativech je historie rodiny Mašínů viděna jako integrální součást českých dějin. Často se zde uplatňuje metafora „zrcadla“. Historik Jan Němeček v úvodu knihy *Mašínové. Zpráva o dvou generacích* píše: „Následující stránky jsou výpovědí o historii jednoho českého rodu ve 20. století, století, které přineslo nejen jemu, ale celé naší zemi tolik těžkých zkoušek. Vždyť v osudech Mašínů se vlastně zrcadlí i pohnuté osudy českého národa...“ (Němeček 1998: 13). S ním se shoduje i sestra bratří Mašínů Zdena, když tvrdí: „Osudy mé rodiny až příliš obrazely neblahý úděl našeho národa ve dvacátém století“ (Mašínová; Rudolf 2001: 5). Jan Novák potom mašínovskou epopej zasazuje do příběhu celého regionu, neboť osudy rodiny údajně „zrcadlí středoevropské dějiny dvacátého století“ (Novák 2004: 7). Metafora zrcadla je však poněkud zavádějící. Indikuje, že historické psaní neproblematicky a objektivně odráží minulou realitu takovou, jaká byla. Nejde ani tak o to, že zrcadlo historie je nějak vypouklé a pokaždé odráží jenom některý aspekt událostí. Spíše máme na mysli zmiňovanou skutečnost, že jakákoliv reprezentace má v sobě i performativní aspekt – „realitu“ re-prezentuje a znovu vytváří, nikoliv objektivně zrcadlí. S tím se samozřejmě pojí i opačný problém – „zkreslování“ historie. I tento motiv se objevuje v mnoha vyprávěních. V těch z éry „reálně existujícího socialismu“ se například dozvídáme, že tvrzení o československé bezpečnosti, která se v „krizovém období“ Pražského jara hromadně objevovala na stránkách novin a časopisů,

¹⁰ K tomu viz též (Bílek 2007: 9).

byla „nepravdivá a zkreslená“ (Císař; Holub 1987: 13). Stejně tak se ovšem autoři polistopadových narativů vymezují proti falzifikaci komunistické historiografie. Jan Němeček uvádí, že v literatuře o bratřech Mašíních nacházíme knihy, „jejichž účelem bylo zkreslit a zfalšovat pravou tvář historie“ (Němeček 1998: 12). Historik Jan Veber potom přímo apeluje, abychom podali „pokud možno nezkreslený a přesný obraz“ mašínovské epopeje, jinak „bude náš výklad oněch dob neúplný, nedostatečný a zkreslený“ (Babka, Veber 2002: 18). Zaplňování všelijakých „bílých míst“ v historii je tedy s „pravdivým“ vyprávěním nerozlučně spjata. Jednou z neprobádaných oblastí v důsledku komunistického zamlčování „pravdy“ je právě činnost bratří Mašínů a protikomunistického odboje vůbec.

V této práci se nechceme přít o to, který z diskurzů historii „více zkresluje“. Tím bychom se dostali na pole, které rozhodně nemáme v úmyslu kultivovat. Nezajímá nás míra deformace, ale pouze „způsoby označování“, které jsou s *jakýmikoliv* reprezentačními praktikami nerozlučně spjaty. V případě mašínovských narativů se přímo nabízí otázka jejich zakotvení ve vyšších ideologických strukturách. U těch vzniklých před rokem 1989 se budeme ptát, jakým způsobem jsou tyto reprezentace vklíněny do „velkého vyprávění“ komunismu. V mašínovských vyprávěních vzniklých po sametové revoluci nás stejně tak bude zajímat, jakým způsobem zapadají do polistopadové interpretace historie, zejména s ohledem na koncepci tří odbojových hnutí: první odboj (proti Rakousko-Uhersku), druhý odboj (protinacistický) a třetí (protikomunistický). Všechna tato odbojová hnutí jsou v české historiografii (i v populární kultuře) zobrazována jako „boj za svobodu“ českého národa. Budeme tedy sledovat, jakým způsobem je mašínovský mýtus budován a jak je zakotven v polistopadovém ideologickém univerzu. Nebude se však jednat o diachronní pohled na kauzu bratří Mašínů v průběhu dvacátého století, který by postupně sledoval proměny jejich zobrazení. Důležitější jsou pro nás spíše synchronní řezy ideologickou tkání jednotlivých období a sledování jejich životních funkcí. Jedním z našich cílů bude též zvážit platnost teze o „konci ideologií“ či zániku jednoho „velkého vyprávění“ po roce 1989, která je postulována (nejen) v českém uvažování o literatuře a kultuře (např. Haman 2005, Steiner 2002).

Jsme si samozřejmě vědomi, že na cestě k takto vytyčenému cíli nás čekají mnohá úskalí. Naskýtá se zde zejména otázka, do jaké míry jsme takové analýzy schopni. Můžeme vůbec vystoupit z diskurzu, který se snažíme kriticky nahlédnout? A z jaké pozice potom takovou kritiku ideologie provádíme? Existuje vůbec nějaké místo,

ze kterého by to bylo možné? Jsme si vědomi toho, že i my v této práci používáme určité „způsoby označování“. Z daných narativů také nutně musíme něco vybrat, zdůraznit a o jiných věcech (ať už vědomě či nevědomě) mlčíme a splétáme jistý příběh. I samotná volba tématu se dá vnímat jako pohled na psaní o minulosti s jistým předporozuměním. Neděláme si iluze o existenci vlastní výjimečné pozice, ze kterého by bylo možno věci objektivně a nezaújatě popisovat. Jak podotýká Daniel Chandler, problematičnost sémiotické analýzy pramení z toho, že i my, čtenáři mýtů, jsme sami produkty kultury, která nás stvořila. Proto pro nás může být velmi obtížné odkrývat kódy, v nichž populární texty či historické narativy fungují (Chandler 2002: 145). S vědomím této omezenosti a vykonstruovanosti našeho „narativu“ se však spolu s Chandlerem domníváme, že má cenu alespoň se pokusit reflektovat hodnoty a přesvědčení vepsané do obrazů minulosti a odkrývat mýty, kterými jsme žili či žijeme dnes.

K některým oblastem, které jsme si vytkli za cíl zkoumat, již existuje poměrně obsáhlá odborná literatura. Jsou zde však také problémy, kterých se badatelé dotkli zatím jen velmi zřídka a nesouvisle. České nacionální emblémy zkoumal Vladimír Macura v průkopnické knize *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ* (1983), otázkami české národní identity se též zabýval Robert B. Pynsent (1996, 2008) a z historického pohledu je analyzoval Jiří Rak (1994). V dizertaci ovšem navazujeme i na soudobé historické bádání zabývající se českým nacionalismem a propagandou první republiky, které se rozvíjí zejména v anglosaském kontextu (Bryant 2007, Heimann 2009, Orzoff 2009, Wingfield 2007).

Česká národní mytologie se v období mezi lety 1948 a 1989 integrálně propojila s dalšími ideologickými strukturami – tentokrát s oficiálně propagovanou doktrínou marxismu-leninismu. Jako jeden z prvních se pustil do analýzy sémiotického světa socialismu Vladimír Macura v souboru studií s názvem *Šťastný věk (Symboly, emblémy, mýty 1948–1989)* (1992). Vztahem literatury a politiky ve dvacátém století se zabýval též Petr Steiner v knize *Lustrování literatury. Česká fikce v politickém kontextu* (2002) a na jazyk komunistické moci se ve svých esejích zaměřil Petr Fidelius (1998, 2000). V posledních několika letech také začala být na (pop)kulturní produkty éry reálně existujícího socialismu aplikována metodologie vycházející z britské tradice kulturních studií. V této souvislosti můžeme zmínit práce Ireny Reifové a Petra Bednaříka (2007, 2008) a také studie mladé generace badatelů shromážděné ve sborníku *James Bond a major Zeman. Ideologizující vzorce vyprávění* (Bílek 2007). Pro naši práci byla z tohoto

souboru inspirativní studie Petra A. Bílka *James Bond a major Zeman: sémantika narativní ideologie*, zabývající se vztahem ideologického kódování textu a jeho narativní výstavby. Na tyto analýzy chceme navázat a domýšlet je při aplikaci na námi vybraný empirický materiál.

Co se týče zkoumání postkomunistického diskurzu, zde zatím nacházíme pouze málo prací. Můžeme zmínit sociálně antropologický výzkum Ladislava Holého (2010) či analýzy postkomunistického filmu Jana Čulíka (2007). Tyto práce se však zaměřují spíše na českou kulturu jako takovou, a nikoliv přímo na specifičnost postkomunistické ideologie. To je zřejmě dáno tím, že od roku 1989 není ještě dostatečný časový odstup. K danému tématu existují pouze dílčí studie. Ondřej Slačálek ve své rigorózní práci analyzoval projevy českého antikomunismu (2009), proměnami historiografického paradigmatu v souvislosti s přechodem k liberálnímu kapitalismu po roce 1989 se zabýval Michal Kopeček (2007, 2008). Máme za to, že tato práce je první systematictější analýzou jednoho výrazného polistopadového mýtu. I v tomto aspektu spatřujeme její přínos.¹¹

Práce je rozčleněna do čtyř kapitol. První se zaměřuje na mašínovské reprezentace, které vznikly v období „reálně existujícího socialismu“. Konkrétně od roku 1955, kdy se o Mašínech píše v denním tisku, až po rok 1987, v němž vychází poslední povídka s mašínovskou tematikou. Druhá kapitola se částečně vrací před rok 1948, do doby těsně po druhé světové válce, kdy byly psány příběhy o Josefu Mašínu seniorovi. Budeme sledovat, jak a v čem se jeho reprezentace shodují s těmi polistopadovými. Cílem je stopovat v narativech obou etap projevy nacionální ideologie a její proměny. Třetí oddíl nabídne analýzu polistopadového mašínovského mýtu, tak jak se konstituoval od roku 1990 až po dobu vzniku této práce. Zvláštní pozornost bude věnována narativní výstavbě těchto reprezentací a jejich ideologické struktury. Poslední kapitola je potom jakousi bilancí a závěrečným zhodnocením předchozích analýz. Zaměříme se také na podobnosti i rozdíly mytologických konstrukcí v jednotlivých etapách a také na specifičnost hegemonické praxe v polistopadovém ideologickém univerzu. Vydejme se tedy společně na cestu českou ideologickou krajinou dvacátého a počátku jednadvacátého století. Bratry Mašíny a

¹¹ Ke zkoumanému tématu existuje v angličtině námi napsaná postgraduální (MPhil.) práce obhájená na University of Glasgow *Narrative and Ideological Discourses in Representations of the Mašín Brothers* (2010), která se zaměřuje na vztah narativní struktury a ideologie ve vybraných mašínovských reprezentacích, a také několik článků v odborném tisku (viz bibliografie).

jejich druhy potkáme v různých převlecích. Jednou to budou mordýři a lapkové, podruhé zase rytíři v lesklé zbroji. Snad toto putování laskavý čtenář přežije ve zdraví.

„-A proč myslíš, Aničko, že nám je o trochu lépe? -
-Tak, vůbec, že se máme rádi a že jsme si to dovedli zařídít.-
Ale Toníkova mysl byla uvyklá na jiný směr a jeho ‚my‘
bylo mnohem širší než Annino.“

Ivan Olbracht (*Anna Proletárka*)

1. Komunistický antimýtus: Bratři Mašínové jako vrazi

Než se pustíme do samotné analýzy mašínovských vyprávění, je třeba, abychom si krátce představili jejich základní dějovou kostru. Tu mají komunistické i postkomunistické narativy společnou. Příběh se dá shrnout asi takto: Bratři Mašínové, synové protinacistického bojovníka, založili krátce po převratu v roce 1948 skupinu, jejímž účelem byl boj proti komunistickému režimu. Rozhodli se získat zbraně, a proto v září 1951 přepadli policejní stanici v Chlumci nad Cidlinou, kde Josef Mašín zastřelil příslušníka bezpečnosti Oldřicha Kašíka. Zbraně však nezískali, a proto o dva týdny později Ctirad Mašín, Milan Paumer a Zbyněk Janata přepadli další služebnu v Čelákovcích u Prahy. Odnесли odsud zbraně a Ctirad Mašín před odchodem svázaného a spoutaného policistu Honzátku podřezal dýkou. Mašínové se poté rozhodli získat finanční prostředky. V srpnu roku 1952 Josef Mašín s Václavem Švédou přepadli auto vezoucí výplaty pro podnik Kovolis. Při této akci Josef Mašín zastřelil pokladníka Rošického. Skupina získala zhruba 800 000 korun. Kromě těchto akcí provedla skupina též několik dalších sabotáží s cílem poškodit československé hospodářství. Ctirad Mašín s Václavem Švédou například zapálili na Moravě stohy slámy. Mašín při této akci postřelil Stanislava Leciána. V říjnu 1953 pak pět členů skupiny (Josef a Ctirad Mašínovi, Václav Švéda¹², Milan Paumer, Zbyněk Janata) překročilo hranici s Východním Německem s cílem dostat se do západního sektoru Berlína. Při útěku se několikrát střetli s policií, přičemž zastřelili a zranili několik východoněmeckých příslušníků. Při následné masivní pátrací akci východoněmecké policie byli zatčeni Zbyněk Janata a Václav Švéda. Bratrům Mašínovým a Milanu Paumerovi se podařilo dostat do Berlína. Poté odešli do USA, kde vstoupili do americké armády.

Na tomto popisu „kauzy“ by se snad shodli vyšetřovatelé komunistické Státní bezpečnosti i postkomunističtí historikové. Jádrem sváru by ale byly otázky spojené s motivací bratří Mašínů, tedy proč tuto činnost vyvíjeli a zejména také, zda byla správná, či nikoliv. Právě v této oblasti se odehrává ideologický zápas, který budeme

¹² Autor této práce není s Václavem Švédou v příbuzenském vztahu. Jedná se o shodu jmen.

popisovat. Již jsme výše uvedli, že naším cílem není ukazovat, v čem se jednotlivé verze mašínovských vyprávění liší od historické „pravdy“. Lze samozřejmě namítnout, že to není vhodný způsob pro analýzu historických vyprávění, neboť v nich přece jde primárně o to, zda popisované skutečnosti korespondují s empiricky doložitelnými fakty (archivní materiály, výpovědi očitých svědků apod.).¹³ Naše situace je v tomto ohledu poněkud zjednodušená právě tím, že se základní fakta ve zkoumaných reprezentacích shodují.¹⁴ Mnohem zajímavější se nám proto jeví zkoumat, proč jsou shodné historické údaje v jednotlivých historických etapách v narativech interpretovány odlišně. Nejdříve se tedy zaměříme na novinové články z padesátých let, a poté přistoupíme k rozboru detektivních příběhů i epizody z televizního seriálu *Třicet případů majora Zemana*.

1.1 Proces s bandou teroristů a vrahů: komunistický tisk v padesátých letech

V dobovém tisku z padesátých let nenajdeme o bratrech Mašínových ani o akcích jejich skupiny zmínku až do února 1955. V médiích není reflektována chlumecká ani čelákovická akce, zapálení stohů na Moravě či akce Kovolís (Chalupová 2008: 105). Předmětem zájmu se stává až soudní proces s členy skupiny, o němž v hlavních celostátních denících vychází série článků.¹⁵ Zpráva, kterou vydala Československá tisková kancelář nazvaná *Proces proti bandě záškodníků, diversantů a teroristů* ze 2. února v 1955, vyšla s malými úpravami v důležitých celostátních denících.¹⁶ Následující den (3. 2. 1955) je v *Rudém právu* zveřejněn komentář s výmluvným názvem *Vrahové našli ochránce* a den na to též článek *Zločinci v americké armádě*. Dne 5. února 1955 vychází v *Mladé frontě* další komentář s názvem *Šli ke svým*. Konečně 19. února je opět v důležitých celostátních denících přetištěna zpráva ČTK *Československo žádá USA o*

¹³ Naše pozice je v tomto okamžiku záměrně epistemologicky optimistická. Předpokládáme, že jazykově zpracovaná fakta mohou něco vypovídat o mimojazykové realitě (v tomto případě o historii) a že takové výroky mají pravdivostní hodnotu.

¹⁴ Opět s výjimkou epizody *Strach* ze zemanovské série, která historické události zpracovává pouze volně.

¹⁵ Zde vycházíme z diplomové práce Markéty Chalupové (2008), která články v dobovém tisku analyzovala. Z její práce využíváme pouze informace o publikovaných člancích, metodologicky se však neshodujeme. Chalupová totiž nabízí kritiku těchto článků z hlediska historické pravdivosti, přičemž fakta čerpá z historické literatury o bratrech Mašínových publikované po roce 1989. Naším cílem, jak jsme řekli, není nalézt historickou „pravdu“ (ať už se tím míní cokoliv), ale podrobit mašínovská vyprávění sémiotické analýze.

¹⁶ Tento článek vyšel ve všech denících, které sledovala Chalupová, tj. v *Rudém právu*, *Lidové demokracii*, *Svobodném slovu* a *Mladé frontě* (viz bibliografie). Při naší analýze vyjdeme z verzí publikovaných v *Rudém právu*.

vydání zločinců.¹⁷ To je poslední mediální výstup, který se v dobovém tisku kauze bratří Mašínů věnuje. Pro naši analýzu je zřejmě nejdůležitější první článek *Proces proti bandě záškodníků, diversantů a teroristů*,¹⁸ který široce informuje o soudním procesu se Zbyňkem Janatou, Václavem Švédou a ostatními členy skupiny a jejich rodinnými příslušníky. Je významný proto, že tvoří dějovou kostru pro další (detektivní) příběhy, jimž se budeme věnovat v následujícím oddíle. Autoři pozdějších detektivek používají z tohoto článku dokonce i některé obraty (Paumer jako „povaleč“ apod.).

Článek začíná informací o soudním procesu: „Před senátem Nejvyššího soudu v Praze byla v těchto dnech souzena sedmnáctičlenná zločinecká banda, která v letech 1950 až 1953 terorizovala pokojné obyvatelstvo na Poděbradsku, Kolínsku, Čáslavsku, Kojetínsku i jinde, páchala vraždy a loupeže, rozkrádala státní majetek a organizovala řadu sabotážních akcí“. Hned v prvním odstavci se také dozvídáme, že „[a]by členové bandy získali zbraně a finanční prostředky, které potřebovali pro svou teroristickou činnost, zavraždili bestiálním způsobem dva příslušníky veřejné bezpečnosti a pokladníka jednoho národního podniku“ (Ibid.). Již od počátku je tedy čtenář informován o tom, že má co dělat s těžkými zločinci. V druhém odstavci se pak dozvídáme jména pachatelů. Bratři Mašínové jsou označeni jako „otrlí teroristé a vrazi“, kterým se spolu s „povalečem“ Milanem Paumerem podařilo po spáchaných zločinech uprchnout do zahraničí. Ostatní členové skupiny jsou opět identifikováni dehonestujícími přívlastky či jinými negativními atributy. Jsou to „osoby práce se štítící, jako Ctibor Novák, bývalý organizovaný fašista Zbyněk Roušar, bývalý statkář Václav Švéda, pro krádež ze studia vyloučený Zbyněk Janata, bývalý příslušník hitlerjugend Egon Plech, příslušníci jejich rodin a jiné deklasované živly“. Po tomto představení charakterů přichází vylíčení vlastních činů této bandy.

Vyprávění začíná přímo akcí v Chlumci nad Cidlinou: Mašínové s Paumerem si dne 18. září 1951 najali v Praze taxík, jehož řidiče cestou spoutali a nechali v lese. „S uloupeným autem odjeli do Chlumce nad Cidlinou, kde na stanici SNB zákeřně přepadli službu konajícího příslušníka Oldřicha Kašíka, kterého omráčili železnou tyčí a nakonec zastřelili dvěma ranami z pistole“. Zákeřnost zločinců je znásobena tím, že příslušníka zastřelili ve chvíli, kdy se již nemůže bránit, protože je omráčený.¹⁹ Dalším zločinem bandy je přepad stanice SNB v Čelákovících, o kterém před soudem

¹⁷ Tento článek vychází ve Svobodném slovu, Lidové demokracii a Rudém právu.

¹⁸ Proces proti bandě záškodníků, diversantů a teroristů. *Rudé právo*, roč. 33, 2. 2. 1955, č. 32, s. 2.

¹⁹ V polistopadových narativěch je tato scéna traktována jinak (viz 3.6).

vypovídal obviněný Zbyněk Janata. Společně se Ctíradem Mašínem a Milanem Paumerem vylákali sanitní auto na okraj města, jehož posádku spoutali a omámili chloroformem. „S uloupeným vozem odjeli do Čelákovic, kde na základě předstírané automobilové nehody vylákali z města příslušníka SNB Jaroslava Honzátka. Zde se jim podařilo ho odzbrojit, spoutat a odvést zpět na stanici SNB, kde jej rovněž omámili chloroformem. Nato uloupili služební zbraně a střelivo a před odchodem Ctírad Mašín podřezal Honzátka dýkou“.²⁰

Bandité potřebovali na svou „teroristickou činnost“ peníze, a proto naplánovali přepadení automobilu převážející výplaty pro podnik Kovolis. Loupež chtěli provést v převlečení za příslušníky SNB, a proto v létě 1952 odjeli Josef Mašín, Zbyněk Janata a Václav Švéda do Olomouce, kde „po celý den sledovali několik příslušníků národní bezpečnosti, aby je na osamělém místě zavraždili a oloupili o uniformy“. Tento záměr se jim však nepodařil, a proto byla k přepadení auta použita pouze uniforma Lidových milic. K samotnému přepadu došlo na pustém místě před obcí Žleby: „Josef Mašín odvezl pokladníka a další osobu do lesa, kde pokladníka Rošického, jenž se snažil svěřené peníze chránit, zastřelil. Tímto loupežným přepadením a vraždou získala banda téměř 900.000 Kčs a dvě pistole“. Skupina tyto peníze použila nejenom k teroristickým akcím. V článku je zobrazena chamtivá „statkářka“ Švédová, která se nerozpakovala peněz využít ke svému vlastnímu prospěchu: „Tak na př. z podílu 70.000 Kčs, který dostal Václav Švéda, z peněz, na kterých lpěla lidská krev, koupila jeho žena – bývalá statkářka – dva gauče a elektrický ohřívač vody pro svou domácnost“.

Galerie zločinců je doplněna „dalšími členy bandy Františkem Mňukem a Jaroslavem Cukrem, z nichž první má pověst alkoholika a karbaníka, druhý pak šmelináře“, dále pak Vladimírem Hradcem, který ukrýval skupině zbraně „zásoboval bandu elektrickými rozněcovadly pro připravované destrukce, chloroformem a jedem, kterým měl být tráven dobytek JZD“. V článku se zmiňuje též podpálení stohů na Hané, kde bylo „bezbrannému Leciánovi, vedenému obětavou snahou chránit společný majetek“ vystřeleno pravé oko a postřelen hrudník. Letmo se také vypráví o jejich útěku do západního sektoru Berlína a odtud do západního Německa, kdy pětičlenná ozbrojená tlupa v NDR pokračovala „v loupežích a vraždách“.

²⁰ V článku se tvrdí, že po omámení posádky sanitního vozu chloroformem „jednoho z nich okradli o peníze“. Tato informace se potom objevuje i v pozdějších detektivních příbězích. V polistopadových vyprávěních ji však nenajdeme. Můžeme spekulovat, že byla státními orgány vyfabulována, aby Mašínové byli vyličníci nejen jako lidé útočící proti státnímu zřízení, ale také okrádající „obyčejné občany“. Potvrzení či vyvrácení této domněnky je však mimo rámec našeho výzkumu.

Ke konci textu se také věnuje pozornost motivaci banditů k jejich činnosti. Je zde citován zástupce generálního prokurátora, který v závěrečné řeči ukázal „pravou tvář těchto zločinců, kteří z touhy po zahálčivém životě a bezpracných příjmech se neštíteli použít nejhnusnějších prostředků proti svým spoluobčanům k dosažení svých cílů“. Mašínové a jejich komplici jsou tak vylíčení jako lidé, kteří loupili a vraždili kvůli osobnímu zisku. Oběťmi jejich řádění se stali běžní občané. Někteří z nich však neváhali riskovat vlastní životy a postavili se jim, což dokazuje, že „lid“ je proti banditům: „Že však nikdy nenaleznou podpory pro své zločinecké záměry mezi naším pracujícím lidem, o tom svědčí příklad pokladníka Rošického a náčelníka požárního sboru Leciána, kteří neváhali nasadit život při plnění svých občanských povinností“. Komunistický tisk tak konstruuje kategorii „lidu“ (či „pracujícího lidu“), která vytváří kolektivní komunistický subjekt („my“).²¹ To jsou všichni poctiví a pracující občané, kteří přirozeně souhlasí se současným novým pořádkem. Do „lidu“ tak nepatří všichni: „Kdo odmítá ‚vedoucí úlohu strany‘, ten se z ‚lidu‘ eo ipso sám vylučuje“ (Fidelius 1998: 43). V tomto případě je „lid“ postaven do opozice vůči vrahům, imperialistům a válečným štváčům („oni“). Zločinecké jednání bandy lid pochopitelně odsuzuje a schvaluje jejich přísné potrestání: „Naši lidé se s odporem a hněvem dívají na loupežné vrahy a souhlasí se spravedlivým rozsudkem nad těmi členy bandy, kteří byli dopadeni. A štítí se i jejich ochránců, kteří z těchto loupežných vrahů dělají hrdiny“.²²

V novinovém komentáři *Vrahové našli ochránce*,²³ se rozvíjí některé motivy z článku o soudním procesu. Neklade se již důraz na vylíčení jednotlivých zločinů bandy, ale podrobněji se zde objasňují nekalé úmysly, které Mašíny a jejich komplice vedly k tak hrozným činům: „Pohnutky? Zavilá nenávisť ke všem, kteří poctivě pracují, touha po bezpracně získaných penězích, po zbraních, jimiž zabíjeli“. Opakují se také charakteristiky jednotlivých postav („fašista“, „statkář“, „kolaborant“), načež se představuje další společný rys celé bandy: „Nejsou nikým jiným, než skutečnými odchovanci zvlčilé morálky staré kapitalistické společnosti, takové, která dává vzniknout americkým lupičským bandám, vyznavačům revolveru, zabíjení, žhárství, okrádání. Odporná smečka...“. Mašínové a ostatní jsou tedy již přímo dávání do souvislosti se světem „zla“, který zde symbolizuje Amerika a kapitalismus. Zosobněním starého světa je zde bývalá statkářka Švédová a její muž, kteří „dříve ždímalí peníze

²¹ K ideologickému používání pojmu „lid“ či „pracující lid“ v komunistickém tisku viz (Fidelius 1998: 19-46).

²² Zločinci v americké armádě. *Rudé právo*, roč. 35, 4. 2. 1955, č. 34, s. 3.

²³ Vrahové našli ochránce. *Rudé právo*, roč. 33, 3. 2. 1955, č. 33, s. 3.

z čeledínů a děveček. Naše demokratické zřízení je možností kořistit z práce jiných navždy zbavilo. A proto se tato bývalá statkářská rodina neštitila spolčit s tlupou zločinců a věrně jim pomáhat. Dala se na cestu, která končila vraždami“. Zde se autor článku dotýká zřejmě klíčového motivu zločinného řádění skupiny. Odkazuje k novému „demokratickému“²⁴ zřízení, které se těmto lidem nehodí zejména proto, že jim již nadále neumožnilo pohodlně žít z práce jiných. Využívání ubohých děveček a čeledínů skončilo, a tak chamtivé statkáře Švédové a jejímu muži – kulakovi nezbylo, než se spolčit s tlupou zločinců. Tento motiv k činu se bude dále rozvíjet v detektivních příbězích.

Pozornost se též věnuje tomu, že hlavní zločinci po útěku vstoupili právě do americké armády. To koreluje s charakterem říše zla, neboť „celý americký způsob života je založen na zločinu a krvi; výchova k vraždění stala se tam systémem. Kolik strašných zločinů spáchala americká vojska v jimi napadené Koreji“.²⁵ Téměř nikoho tedy nemůže překvapit, že „loupežní vrahové Josef a Ctirad Mašín a Milan Paumer byli přijati do americké armády“. Ta je ztělesněním imperialismu a chladnokrevného vraždění. Text s příznačným názvem *Šli ke svým* končí konstatováním, že ačkoliv se Mašínové a Paumer přidali k tomuto ďábelskému spolku, svůj boj nemohou vyhrát: „Kamkoli přijdou, bude to ve znamení bezpráví a zkázy. Jako posly smrti bude je všude provázet nenávisť milionů... až jednoho dne v tomto bídném žoldu zdechnou. Hle: Wall Street – a Mašínové. Paumer. Američtí imperialisté a tažné houfy dobrodruhů, které vyslali do ztraceného boje proti míru, svobodě, lidskému štěstí“.²⁶ Mašínové s Paumerem sice utekli, ale moc dlouho žít stejně nebudou, a proto tábor míru nemůžou ohrozit.

Vidíme, že v analyzovaných člancích je činnost bratří Mašínů a jejich spolupracovníků zasazena do kriminálního kontextu. Dopouštějí se trestné činnosti, s čímž souvisí i sémantické pole trestního práva („obviněný“, „loupež“, „loupežná vražda“, „rozsudek“ apod.) obohacené o dehonestující výrazy hojně užívané v období stalinismu („povaleč“, „osoba práce se štítící“ apod.). Komunistický tisk vytváří obraz Mašínů jako loupežných vrahů a konstruuje tak negativní mytickou strukturu – mašínovský „antimýtus“.²⁷ Je charakteristické, že první velký článek věnovaný kauze

²⁴ Je zajímavé sledovat, jak každý režim využívá pojmu „demokracie“ ke své ideologické potřebě.

²⁵ Zločinci v americké armádě. *Rudé právo*, roč. 35, 4. 2. 1955, č. 34, s. 3.

²⁶ Šli ke svým. *Mladá fronta*, roč. 11, 5. 2. 1955, č. 31, s. 9.

²⁷ Pojmem „antimýtus“ zde označujeme negativní mýtus, nikoliv takový, který by negoval nějakou již existující mytickou strukturu.

referuje až o soudním procesu, nikoliv o samotných akcích skupiny v době, kdy se odehrály. Happyendem takto vyprávěného příběhu vlastně je, že pachatele stihl spravedlivý trest. Mašínům a Paumerovi se sice podařilo uniknout a nemohli stanout tváří tvář spravedlnosti, nicméně i oni budou jistě potrestáni, neboť objektivní zákonitost dějin diktuje, že jednou zdechnou v žoldu americké armády.

Na příkladu mašínovského antimýtu se tak ukazuje bipolarita zobrazovaného světa doby vrcholného stalinismu. Ten byl tehdy „ostře polarizovaný, rozvržený do nesmiřitelných protiv: na jedné straně my a na druhé straně oni, na jedné straně Východ a na druhé straně Západ, na jednom pólu Kreml a na druhém Wall Street, ráj a proti němu peklo, dobro a na druhém břehu zlo, proti válce mír“ (Macura 2008: 69). Bratři Mašínové a jejich skupina zde tedy stojí na záporné straně axiologické osy. Jsou zobrazeni jako součást třídních nepřátel, neboť se postavili proti „pracujícímu lidu“ a přidali se ke zlotřilým imperialistům. V analyzovaných novinových článcích jsou postavy jenom načrtnuty a příběh je odvyprávěn ve zkratce. Nicméně v dalších letech vychází několik povídkových knih, které se k případu vrací a zabírají se jím detailněji. V následujícím oddíle budeme sledovat, jak je mašínovský příběh zasazován do detektivního žánru.

1.2 Detektivní povídky: boj orgánů proti „antisocialistickým živelům“

1.2.1 Kontext „socialistické detektivky“

Padesátá léta vyznávající budovatelský optimismus nebyla vhodnou dobou k tomu, aby se příliš psalo o rozvracecích státu, kterým se podařilo uprchnout na Západ a k tomu ještě vstoupit do americké armády. Je možné, že z tohoto důvodu se o bratrech Mašínových a jejich skupině po sérii článků nepsalo.²⁸ Nicméně v následujících dekádách vychází o jejich případu několik povídek, které jsou součástí detektivních knih napsaných podle skutečných událostí. Tyto knihy byly vydávány nakladatelstvím Naše vojsko.²⁹ První z nich je soubor povídek z roku 1966 s názvem *Tady bezpečnost* (Jánský 1966), který byl součástí dvoudílného cyklu. Druhý díl *Bezpečnost zasahuje* (Jánský 1967) vyšel o rok později. Pod pseudonymem Rudolf Jánský se skrývají autoři

²⁸ Pokud se o případu psalo, tak to nebylo příliš významné. Historické zdroje se o tom nezmiňují.

²⁹ Podle Petra Blažka a Olgy Bezděkové vznikly tyto knihy na objednávku tajné policie (Mašín 2010: 12-13).

Rudolf Kalčík a Jan Vítek.³⁰ Historická reportáž o případu bratří Mašínů s názvem *Teror* vychází původně na pokračování v časopise *Československý voják*,³¹ poté byla zařazena do souboru *Tady bezpečnost*. Některé případy z tohoto cyklu byly též později námětem *Třiceti případů majora Zemana*. Kromě případu bratří Mašínů, který byl ztvárněn v epizodě *Strach*, je to povídka *Strýček smrt*. Ta pojednává o trestné činnosti spjaté s převáděním přes hranice (díl *Bestie*). V povídce *Adrianina nit* je také zpracován příběh o falšování potravinových lístků, který je v zemanovské sérii zastoupen dílem *Mědirytina*.

Tady bezpečnost a *Bezpečnost zasahuje* patří do kontextu socialistické detektivky. Ta byla „rozvinuta do podoby historického cyklu, který měl svědčit o společenském vývoji od roku 1945 do současnosti“ (Janoušek 2008a: 429). Pevný ideologický rámec zde tvořily povídky o skutečných událostech jako byla činnost bratří Mašínů, které se však střídaly s „politicky neutrálními případy, volenými tak, aby byl čtenář zaujat senzační látkou (např. sériové vraždy)“ (Ibid.). Nejedná se jenom o případy čistě politické, ale nalezneme zde i jinou trestnou činnost jako peněžní podvod (*Podvod jako Brno*) či sérii vražd se sexuálním motivem (*Případ Václava Mrázka*). Stejně jako později v zemanovské sérii, i tady se konstruuje protiklad mezi starou „galérou“, pro kterou už v socialistickém světě není místo (*Konec starých časů, Rok háčkaře*), a mnohem zákeřnější kriminalitou jako formou „odporu proti nastupujícím společenským silám“ (Jánský 1966: 51). Pachatelé těchto trestných činů se rekrutují z někdejších společenských elit (podnikatelé, magistrátní úředníci, architekti apod.).

Další knihy, v nichž najdeme případ skupiny bratří Mašínů, vycházejí v období tzv. normalizace. Po částečném uvolnění, které nastalo v šedesátých letech přichází opět recidiva „kriminální a špionážní prózy ‚budovatelského‘ typu, pro niž byl zločin součástí boje pokrokových a reakčních sil a zločinnost byla dána třídní predestinací postav a jejich politickými postoji“ (Janoušek 2008b: 576). Mašínovská látka je zpracována v povídce *Operace Konvalinka*, která je součástí knihy *Životy pro život* (Šulig 1976).³² Příběhy opět pojednávají o různých formách kriminální trestné činnosti namířených proti socialistické zákonnosti. Kromě domácí teroristické aktivity skupiny

³⁰ Kalčík se proslavil svými příběhy o příslušnících pohraniční stráže na Šumavě, zejména pak scénářem k filmu *Král Šumavy*. Jan Vítek psal povídky a jiné texty z vojenského prostředí - *Říci ne* (1965), *Kluci, znáte vojáky?* (1966).

³¹ *Československý voják*, č. 17-20, 1965.

³² Jako autor je uveden R.J. Šulig, což je pseudonym Josefa Glückseliga, který se věnoval psaní popularizačních a detektivních knih - *Atentáty na umění* (1971), *Centrála mlčí* (1978), *Ďáblův trezor* (1983), *Dvakrát proti zločinu* (1984).

bratří Mašínů se výbor zaměřuje na boj bezpečnosti se špióny vysílanými západními rozvědkami v padesátých letech (*Vražda v Černé ulici, Partie Černé Miky*). Je zde také zpracován případ nezdařeného únosu letadla na lince Praha-Brno-Bratislava (*Vzdušní piráti*)³³ a odhalení zločinů člena tajné nacistické organizace Werwolf (*Muž v pozadí*).

Další mašínovská povídka s názvem *Mrtví nemluví*, kterou budeme analyzovat, pochází ze stejnojmenné knihy Františka Vrbeckého (1985).³⁴ V tomto souboru již nenalezneme politicky neutrální případy jako vraždy se sexuálním podtextem či obyčejné podvody. Každá povídka se naopak věnuje politicky exponovaným případům, které se staly během prvních deseti let od konce války. Kniha je na přebalu charakterizována následovně:

„Pod společným názvem *Mrtví nemluví* shromáždil František Vrbecký sedm skutečných případů z bojů s nepřáteli socialismu v naší vlasti. Zpracoval je na základě spisové, zejména soudní dokumentace, ale i podle svědectví pamětníků. Všechny se udály v prvním poválečném desetiletí. Autor je v knize seřadil podle časové posloupnosti, literárně v nich podtrhl podstatné skutečnosti. Teroristickou a diverzní činnost skupiny vedené bratry Mašínovými dokumentuje ústřední příběh, jenž dal celé knize jméno.“ (Vrbecký 1985)

První povídka *Otec a syn* tak líčí osudy fašisty Igora Moravce, jehož otec Emanuel byl známým protektorátním ministrem. Případ z roku 1955 s názvem *Akce straky* vypovídá o rozkrádání konfiskátů po Němcích, které měla mít na svědomí „protistátní sabotážní a rozvratná skupina“ vedená Jaroslavem Kratovínem. Povídka s názvem *Vražda na pokyn* se opět vrací k babickému případu. Stejně jako v zemanovské sérii je i zde po vylíčení toho, jak se věci „skutečně“ udály, zmíněna snaha ze strany žurnalistů o revizi případu v roce 1968. Nařčení, že byl celý případ zinscenován Státní bezpečností, je však bezpečně vyvráceno. Další povídky opět obývají zavilí nepřátelé socialismu, kteří se rekrutují z řad bývalé buržoazie a kléru (*Výstřel v ratajské oboře, Ve jménu boha a svobody*), či jsou naverbováni americkou rozvědkou jako agent-chodec Ota Rambousek (*Takoví byli a zůstali*).

Poslední analyzovaná povídka zpracovávající příběh bratří Mašínů vyšla v roce 1987 v souboru *Příběhy věrnosti a cti* autorské dvojice Aloise Císaře a Oty Holuba

³³ Není to však stejný případ únosu letadla jako v epizodě *Mimikry* ze série *Tricet případů Majora Zemana*.

³⁴ František Vrbecký je pseudonym spisovatele Zdeňka Šarocho, který je autorem detektivních povídek a reportáží zejména o českých pohraničnících - *Výstřely z hranice* (1974), *Cestami otců* (1976), *S nabitou zbraní* (1982), *V srdci Šumavy* (1988).

(Císař; Holub 1987).³⁵ Jedná se o druhé, doplněné vydání knihy, která vyšla původně v roce 1979 (Císař; Holub 1979). Mašínovská látka je zpracována v povídce *V erbu zlo a nenávisť*. Tento soubor se od ostatních knih odlišuje svým zaměřením na příběhy příslušníků bezpečnosti, kteří padli v boji „za socialistické Československo, proti třídnímu nepříteli, za ochranu klidu, pořádku a bezpečnosti občanů naší vlasti“ (Císař; Holub 1987: 13). Povídky jsou opět řazeny chronologicky, přičemž mapují události od konce druhé světové války a „ostré třídní boje“ let padesátých až k případům z počátku let osmdesátých. Vrahové policistů však nejsou jenom špióni zahraničních rozvědek či jiní „rozvraceči“ státu, ale také například zloději a recidivisté. Jenom některé případy v tomto souboru jsou tedy vyloženě politické.

Všechny tyto povídkové knihy jsou paratextově označeny jako faktické, založené na skutečných případech. Změněna jsou údajně jenom jména vyšetřovatelů. Vypravěči povídek se zpravidla stylizují do role historiků či badatelů, kteří čtenáři sdělují na základě archivních materiálů a dokumentů, jak se věci staly. Na historické prameny se zde ovšem neodkazuje. Jedná se o historické fresky, kdy jsou tyto případy vyprávěny z pozice shodné s oficiální komunistickou interpretací poválečných dějin. Rok 1948 zde hraje klíčovou úlohu, neboť je reprezentován jako konečné vítězství „lidu“:

„Byla to léta, kdy v ostrém třídním boji s politicky poraženou buržoazií, podporovanou ze zahraničí, byly v naší zemi budovány základy socialismu. Na československých bezpečnostních orgánech ležela velká odpovědnost za ochranu republiky, jejího společenského a státního zřízení, za zajišťování pokojné budovatelské práce a dosažených revolučních vymožeností pracujícího lidu.“ (Vrbecký 1985: 234)

Analyzované detektivní knihy tak jsou charakteristické svou specifickou interpretací historie. Padesátá léta jsou viděna jako doba úspěšného třídního boje za spravedlivou společnost. Po „nesmyslech a zmatcích“ Pražského jara se jejich reprezentace opět navrátily k „normálu“, tedy k výkladům historie, které vznikaly před rokem 1968. Sice se zde přiznává, že v padesátých letech došlo „k některým chybám a omylům, i k porušování socialistické zákonnosti“, nicméně pro tuto dobu nejsou charakteristické chyby a omyly, ale zejména „veliké dílo, které náš pracující lid v houževnatém zápase

³⁵ Alois Císař se též (společně s Otou Holubem a Vlastislavem Kroupou) podílel na skriptech *Tradice sboru Národní bezpečnosti: Zákl. skripta k historii SNB 1945-1970* vydané Federálním ministrem vnitra. Ota Holub se věnoval vojenské historii a literatuře faktu – *A věže mlčí* (1973), *Pět minut před půlnocí* (1977), *Zrazené pevnosti* (1982), *Stůj! Finanční stráž!* (1987).

s vnitřními i vnějšími nepřáteli pod vedením strany vytvořil a které přetrvá navěky“ (Vrbecký 1985: 235). Dějiny jsou tak reprezentovány skrze boj, který musely vykonat ozbrojené složky mladého socialistického státu. Tento zápas je v rozebíraných povídkových knihách prohlášen za vyhraný. Příběhy jsou součástí minulosti, a proto se také vypravěči stylizují do role historiků. K událostem se autoři vracejí proto, aby „zejména mladé generaci přiblížili dobu třídních zápasů let padesátých, která jsou pro ni už historií“ (Ibid. 111). U Vrbeckého jsou navíc minulé události dávány do kontrastu s poklidnou a spokojenou přítomností (úspěchy JZD, výstavba kulturních zařízení apod.) jako důkaz konečného vítězství socialismu.

Příběh bratří Mašínů, jak vidíme, není nikde pojednán samostatně. Jejich skupina není reprezentována jako nijak výjimečná, jak tomu bude v polistopadových reprezentacích. Jsou součástí širokých skupin diverzantů a škůdců socialismu. Nicméně důležitost případu je zdůrazněna tím, že názvy z povídek o jejich trestné činnosti (respektive motivy z nich) se dostávají do názvů samotných knih. V *Mrtví nemluví* je povídka o mašínovském „teroru“ označena za ústřední. Jistá důležitost je tedy Mašínům přikládána, ale nikdy nejsou vyobrazeni jako jediní odpůrci režimu. Je nasnadě, proč byla k persvazivnímu působení zvolena právě detektivní povídka. Tento žánr má jistou přitažlivost pro širokou čtenářskou obec. Ze stejného důvodu vznikl seriál o majoru Zemanovi.³⁶ Pokud jsou „politické“ případy spojeny s jinou kriminální trestnou činností, vzniká zdání, že všechny tyto (zlo)činy jsou na stejné úrovni. Nicméně je také jasné, že pro politickou motivovanost činnosti bratří Mašínů nelze případy zcela vystavět jako klasickou detektivku anglosaského typu.³⁷ Doktrína socialistického realismu totiž neuznává genialitu a výjimečnost hlavního hrdiny. Do hry také však zákonitě vstupuje legitimita daného režimu, která musí být za každou cenu obhájena, aby byl politický motiv činů čtenářem považován za nemorální a odsouzeníhodný. V období po roce 1948 se proto rozvinul specifický typ detektivního žánru:

„Budovatelská kultura poznamenala českou kriminální prózu ideologizací jejích klíčových rysů. Žánrotvorný motiv zločinu měl sice v literatuře padesátých let velmi exponované postavení a patřil k nejfrekventovanějším tématům, nicméně byl interpretován způsobem, který ho zbavoval jeho fascinující tajemnosti a současně kladl zábrany detektivce jako nezávazné literární hře s předem neznámým viníkem, jenž má

³⁶ Seriál *Třicet případů Majora Zemana* byl velmi populární nejen v době svého prvního uvedení, ale stal se diváckým hitem i v éře postkomunistické (Kopeček 2008: 198).

³⁷ Ke klasickému detektivnímu narativu viz sborník *Theory and Practice of Classic Detective Fiction* (Delamater; Prigozy 1997).

být odhalen pomocí logického úsudku či intuice. Zločin byl v budovatelské literatuře vnímán jako součást historické konfrontace „starého“ a „nového“ světa. Nebyl tedy nahodilým vybočením z řádu lidských věcí, nevypočitatelným selháním a individuálním překročením hranic obecně sdílených hodnot, nýbrž útokem na principy nového života vedeným reprezentanty překonávané minulosti – třídně determinovanými reakcionáři, sabotéry či špióny vysílanými ze zahraničí. Každý kriminální skutek tak byl vlastně klasifikován a odhalen předem: byly známy jeho kořeny a projevy i nutnost a způsob jeho potrestání. Třídní predestinace zločinu a jeho spojování s neblahým dědictvím „starého“, předrevolučního světa zůstala přítomna i v tematickém repertoáru české detektivky šedesátých let.“ (Janoušek 2008a: 427)

Povídky o bratřech Mašínových spadají přesně do této kategorie. Střetávají se zde tedy dva typy diskurzů. Diskurz narativní, který je sblízuje s detektivním žánrem, a diskurz ideologický, jenž jej naopak od tohoto narativního schématu odvádí a zasazuje do dějinného kontextu.³⁸ Historie je zde interpretována v souladu s komunistickým pojetím jako třídní boj proti nepřátelům socialismu. V následujícím oddíle budeme tedy sledovat, jakými prostředky se dociluje toho, že Mašínové, jejich rodina a druhové jsou v povídkách vylíčení jako vrazi a teroristé. Bude nás také zajímat, jak se texty odchylují od žánru klasické detektivky (narativního diskurzu) a přibližují se k ideologické interpretaci dějin.

1.2.2 Přetlačování narativního a ideologického diskurzu

Detektivní povídky věnované aktivitě bratří Mašínů se věnují důležitým akcím, které skupina provedla. Nalezneme zde útoky na stanice SNB v Chlumci nad Cidlinou a v Čelákovících, přepad automobilu s výplatami pro továrnu Kovolis a také zapálení stohů na Moravě. Útěk skupiny do Berlína je zde jenom zmíněn, ale není mu věnována taková pozornost tak jako v textech z postkomunistické éry. Na rovině faktické se komunistické reprezentace od polistopadových mašínovských vyprávění příliš neliší. Mašínové zabijí policisty Kašíka, Honzátku, pokladníka Rošického, zraní Jana Leciána, přepadávají auto s výplatami, zapalují stohy atd. V těchto vyprávěních jsou vylíčení jako úkladní vrazi a teroristé. Vypravěči těchto příběhů musejí čtenáře přesvědčit, že jejich činnost byla zločinná, neboť režim, proti kterému bojovali, byl od počátku legitimní a správný. Při naší analýze se budeme zaměřovat zejména na ty aspekty narativů, jejichž potenciál shledáme ideologicky produktivní.

³⁸ Zde navazujeme na studii Petra A. Bílka *James Bond a major Zeman: Sémantika narativní ideologie* (Bílek 2007: 100-118).

Ve výstavbě vlastního děje se detektivky navzájem poněkud odlišují. Povídka Rudolfa Jánského *Teror* (1966) začíná „in medias res“ unesením vozu taxikáře Šulce. Jedná se o první přepad policejní stanice v Chlumci nad Cidlinou. Ten zde není vylíčen přímo, ale pouze z pohledu svědectví taxikáře. Zabití Kašíka tedy není v narativu zobrazeno. Po nalezení těla strážmistra Kašíka je přivolána bezpečnost, která rozjíždí masivní vyšetřovací akci. Popisuje se zde mravenčí práce vyšetřovatelů, kteří se zaměřují zejména na „kulaky a vrstvy buržoazie“ (Jánský 1966: 89). Čtenář však zatím nezná jména vrahů ani jejich motiv k vraždě. Únos sanitního vozu a následný atentát na stanici v Čelákovících je vyprávěn ve stejném modu. Policisté se soustředí zejména na nalezenou lahvičku s chloroformem, která může být v případě zlomová. Podle nalezených stop vypravěč dedukuje, že se jedná o bezohlednou teroristickou skupinu zaměřující své útoky proti příslušníkům bezpečnosti. Motivem jejich činů bylo získání zbraní. Z toho se tedy vyvozuje, že motiv je ryze politický:

„Kde teroristy hledat? Odpověď byla zdánlivě lehká (a budoucnost jí dá zapravdu): mezi poraženou buržoazií, mezi likvidovanými venkovskými boháči. Tedy teror. V prvních dvou letech po Únoru 1948 se téměř nevyskytne; teprve od roku 1950 nastupuje buržoazie v oblasti teroru do útoku. Takové činy mají vždy obrovský ohlas, zastraší dokonce některé skupiny obyvatelstva, povzbudí reakci; široké vrstvy občanstva je však hodnotí s odporem.“ (Ibid. 92-93)

Potvrzuje se tak původní domněnka, že vrazi musejí pocházet z „reakčních“ vrstev obyvatelstva. Zároveň text čtenáře přesvědčuje o tom, že naprostá většina lidí s těmito akcemi nesouhlasí. V narativu se dále líčí přepad automobilu s výplatami pro Kovolis, krádež donaritu a zapálení stohů u Pivína. Pachatelé však bezpečnosti stále unikají. Až poté, co je nahlášeno zmizení Václava Švédy, vyšetřovatelé zjišťují, zda nemá něco společného s paličskou akcí na Hané: „Václav Švéda... z téhle stopy se nesmí ztratit nic, jediný detail. Šetření se rozvíjí obrovskou rychlostí, Švédovy styky, jeho příbuzní. Jeho život je rozpitváván centimetr po centimetru, až se pracovníci bezpečnosti dostanou do Lošan, vesnice na Kutnohorsku, kde měl Švéda dříve statek. A tady dorazí k cíli, po dvou letech obrovského vypětí“ (Jánský 1966: 105). Dřívější hypotézy se tedy ukazují jako správné. Švéda je sice nezvěstný, ale je zjištěno, že byl zatčen při útěku do Berlína. Posléze je východoněmeckými orgány vydán zpět do Československa. Potom následuje líčení jednotlivých „akcí teroru“. Rekonstrukce případu tak je vlastně dějovým uzavřením příběhu. Splňují se očekávání čtenáře, neboť vrahové jsou identifikováni a je vyjasněn zrod skupiny i průběh jednotlivých akcí. Na konci vypravěč opět zasazuje

příběh do specifického historického kontextu: „Končí příběh o teroristické skupině Mašínů, nejradičálnější špičce poražené buržoazie. Je nedomyšlitelný od let, v nichž se jeho krvavý děj odehrával. Byla to doba ostrého třídního boje a činy skupiny jen přispěly k tomu, že se ještě přiostril. A tak se stalo, že Mašínové a spol. neprokázali těm, v jejichž zájmu stříleli a podřezávali, dobré služby“ (Ibid. 116).

Povídka *Teror* se do jisté míry drží detektivního žánru. Na začátku příběhu jsou vyličeny zločiny, v průběhu narace jsou postupně vyšetřovány a na závěr jsou pachatelé odhaleni a čtenář je seznámen s motivací k jejich jednání. Na druhou stranu zde schází postava detektiva, který by vedl vyšetřování. Jako by byl zločin objasněn samotným systémem. V předmluvě knihy je pouze zmíněn kapitán pražské kriminálky označován kařkovskou zkratkou jako K. Tato postava v příbězích ovšem není nijak rozvinuta. Na kapitánovi K. je podstatné pouze to, že není typem geniálního detektiva jako je Sherlock Holmes. V předmluvě jej autor přímo charakterizuje slovy: „Neotvíráte čtení o Velkém detektivovi, jeho mírně natvrdlém příteli a tupém policistovi Scotland Yardu. Tohle není detektivka. Nedočtete se tedy o geniálních detekcích geniálního muže ani o četných přestřelkách a boxerských schopnostech Tuhého chlapíka. Je to kniha o práci naší bezpečnosti – deset skutečných příběhů z její praxe po roce 1945“ (Jánský 1966: 7). Důraz je kladen na realističnost vyličení detektivní práce a také „pravdivost“ historie. Kapitán K. je představen jako ideální socialistický detektiv: „Protože se kapitán pražské kriminálky K. patrně nikdy nestane vzorem pro nového socialistického Sherlocka Holmese – ačkoli, víte, typ by to nebyl špatný – budiž alespoň na tomto místě výrok tohoto výtečného kriminalisty, hodný pozornosti: Vražda se musí vyšlapat. Kriminalistika jistě není listonoš, ale něco na oněch slovech je“ (Ibid.). Postava kapitána K. ale v příběhu nehraje podstatnou roli. Jeho individuální detektivní aktivita je zde nahrazena týmem potažmo celým bezpečnostním aparátem. V tomto aspektu se celý soubor výrazně odchyľuje od detektivního žánru klasického typu. Místo silného „romantického“ hrdiny je čtenáři nabídnuta poctivá práce kolektivu. Kapitán K. se tak zařazuje po bok dobových „kolektivních hrdinů“ socialistického realismu.³⁹ Mašínové jsou zločinci nejenom proto, že vraždili a loupili, ale také kvůli tomu, že jejich činnost byla namířena proti komunistickému zřízení. Jejich třídní původ je k těmto činům přímo předurčil. Detektivka se tak transformuje z dobrodružství ve vypátrání zločinců

³⁹ V současných detektivních sériích americké produkce (např. *Kriminálka Miami*) také chybí postava geniálního detektiva. Nicméně jeho činnost je nahrazena moderní racionalitou, kterou zde zastupují vědecké postupy a vyspělá počítačová technika. Ty nahrazují sherlockovskou geniální dedukci.

k propagaci určitých hodnot a postojů. Čtenář je přesvědčován o tom, že Mašínové a jejich společníci, byli především vrazi a teroristé, neboť útočili na nový a spravedlivý státní režim. Tento aspekt výrazně přispívá k ideologizaci narativu.

Povídka R.J. Šuliga *Operace Konvalinka* ze souboru *Životy pro život* má odlišnou dějovou výstavbu než *Teror*, který byl spíše reportážní a více se držel událostí přímo spojených s aktivitou skupiny. *Operace Konvalinka* je v mnohem větší míře beletrizována. Začíná scénou ze svatby Václava Švédy, kde se v pozdních hodinách svádí řeč na politickou situaci. Mezi přítomnými je i Ctirad Mašín, který se zde rozhodne bojovat proti komunistům. Následuje dialog policisty Kašíka s nočním hlídačem Brejchou v den, kdy Mašínové přepadnou policejní stanici. *Operace Konvalinka* navazuje na povídku *Teror*, neboť přepad chlumecké stanice ani zde není vyličen přímo, ale pouze z pohledu taxikáře Šulce. Po tom, co se mu podaří rozvázat pouta, běží do Chlumce ohlásit, co se stalo, a spolu s hlídačem Brejchou nacházejí na stanici mrtvého Kašíka. Začíná vyšetřování, které vede příslušník Státní bezpečnosti nazvaný Ondřej Rýdl. Na místě činu nachází policisté stopy a rekonstruuují možný průběh zločinu. Na předpokládaný politický motiv ukazuje i lístek se vzkazem, který přišel poštou do stanice v Chlumci nad Cidlinou odeslaný z Kolína: „*To, co se stalo Kašíkovi, potká každého, kdo půjde s komunisty. Je-li vám život milý, opusťte službu! Hnutí konvalinka*“ (Šulig 1976: 51). Ondřej Rýdl však ještě pořád nemá jistotu, že někdo vraždil z politických důvodů. Zločince tedy stále najisto nezná ani čtenář, ale v textu jsou různé indicie k tomu, aby vraha odhalil. Motiv konvalinek byl například zmíněn na začátku, když se Ctirad Mašín rozhodl pro boj s komunistickým zřízením. Po čelákovické akci je policistům jasné, že důvodem bylo získání zbraní. Ta je opět líčena pouze z pohledu zřízenců sanitního vozu a posléze rekonstruována policisty. Vyšetřovatelé musejí teroristy dopadnout dříve, než s uloupenými zbraněmi stihnou zaútočit. Přepady automobilu s výplatami pro Kovolis a pálení stohů na Hané jsou stejně jako v povídce *Teror* vyličeny z pohledu svědků.

Průlom ve vyšetřování přináší až hlášení Švédovy ženy, že její muž je nezvěstný. Policistům sdělí, že ráno po tom, co všude hořelo, odešel do práce a už se nevrátil. Expertiza střel a nábojnice dokazují, že přepad v Chlumci nad Cidlinou byl proveden stejnou zbraní, která zranila Jana Leciána. Ondřej Rýdl potom nachází kýženou spojitost mezi Švédou a jeho komplici z Kutnohorska: „*Pepíku, vezmi přece rozum do hrsti. Švédové měli statek na Kutnohorsku. Zrovna v té oblasti, kde se vraždilo. A potom, když je jako kulaky z vesnice vystěhovali, odešli do Pivína na Hané.*

Mladý tam začal dělat na pile. Pár měsíců sekal dobrotu a obhlížel situaci. Potom se tam za ním stáhli ti jeho komplici z Kutnohorska a spustili to na Moravě...“ (Šulig 1976: 63). Policisté pak zjišťují, že Švéda měl kontakty s bratry Mašínovými a také že se jim spolu s Milanem Paumerem podařilo utéct do Západního Berlína. „Kulak“ Švéda a jeho komplic Zbyněk Janata však spravedlnosti neunikli.

Závěrečný oddíl potom rekapituluje zločiny Hnutí konvalinka a připomíná také, že tři jeho členové vstoupili do americké armády. Ondřej Rýdl nakonec dokončuje zprávu o zločinech teroristické skupiny a lituje smrt padlých soudruhů: „Odložil tužku a zadíval se do mrazem vymalovaného okna. Pomyslel na to, co se v strohé závěrečné zprávě neobjeví – na sny a touhy svých soudruhů, těch, kteří tu padli. Už nikdy nebudou snít a toužit. Dali své životy – pro život“ (Ibid. 66). Stejně jako v povídce *Teror* i zde můžeme konstatovat, že se vyprávění přibližuje k detektivnímu žánru. Policisté hledají stopy a rekonstruují možné verze případů, na základě výslechů svědků se snaží identifikovat zločince. Rozuzlením děje je potom jejich vypátrání a usvědčení. Postava detektiva je zde o něco výraznější než v *Teroru*. Ondřej Rýdl vede vyšetřování a nakonec nachází klíčovou souvislost mezi Švédou a bratry Mašíny. Nicméně tato postava je „plochá“ a neurčitá jako kapitán K. ze souboru *Tady bezpečnost* a nehraje zde příliš významnou úlohu. Nejedná se o geniálního detektiva, který by použil své deduktivní schopnosti, bystrost a intuici, ale opět se zvýznamňuje mravenčí práce celého týmu vyšetřovatelů.

Zločin bratří Mašínu má opět ryze politické pozadí a do hry zde vstupují vnětextové obsahy. Činy zločinců samy o sobě bez znalosti historického kontextu nedávají smysl, nabývají ho až jejich zasazením do specifické dějinné situace. Jak poznamenává Petr A. Bílek, silně ideologizovaná tvrzení se dovolávají „obecně přijatelného povědomí o aktuálním světě, tj. pracují s mimetickou referencí“ (Bílek 2007: 111). Mašínové nebo Švéda tak kromě své narativní funkce „nepřítele“ spouští i tyto mimetické reference. Recipient musí znát historické souvislosti, aby mohl rozšifrovat motivaci antihrdinů k jejich činům. Skrze detektivní příběh se zde opět přenášejí jisté postoje a hodnoty, přičemž i v povídce *Operace Konvalinka* vítězí diskurz ideologický nad narativním.

Povídka *Mrtví nemluví* (1985) je ústředním příběhem stejnojmenného souboru. Ačkoliv byla kniha vydána v období počínající „perestrojky“, každý zde ztvárněný příběh má politický rozměr. Mašínové se zde opět zařazují po bok ostatním zločincům z padesátých let. Povídka *Mrtví nemluví* již nepatří do kategorie detektivního žánru.

Spíše bychom ji mohli označit jako literaturu faktu. Vypravěč, který se stylizuje do role historika, hned na počátku identifikuje bratry Mašiny jako hlavní strůjce teroru: „Často jsem se nad stovkami stránek dokumentů musel ptát – jak se to všechno mohlo stát, kde byl prvopočátek té hrůzy, kterou rozsévali bratři Mašínové a jejich společníci. Vždyť nešlo o žádné kriminálníky nebo lidi psychicky narušené“ (Vrbecký 1985: 73). Po zmínce o minulosti jejich otce a snahách matky Zdeny vetřít se do KSČ jsou chronologicky reprezentovány všechny významné akce skupiny. Povídka obsahuje mnoho dialogů bratří Mašínů a jejich rodiny. Pozornost je zde plně upřena na vykreslení jejich charakterů a záměrů. Samotné zločiny jsou jednoznačně vysvětleny a jejich motivace je předem známá: nesouhlas se „spravedlivým“ politickým zřízením. Čtenáři není v průběhu narace odkrýváno žádné tajemství. Nedozvívá se nic ani způsobu, jakým policisté případ vyšetřovali. Dějové uzavření tedy logicky nezodpovídá žádné otázky ani nesplňuje čtenářova očekávání. Vyprávění končí útekem skupiny na Západ: „Definitivní stopa po Milanu Paumerovi a bratrech Mašínových končí v americké armádě. Slza hrdosti Zdeny Mašínové na nemocničním lůžku byla předčasná. Její synové a společníci z protistátní skupiny byli především vrazi. A jako takoví opravdu ‚vešli do dějin‘ mladého socialistického státu“ (Ibid. 107). Opět se končí persvazivním prohlášením o povaze činnosti bratří Mašínů. Toto konstatování však není pro čtenáře ničím novým. Narativní struktura je zde rozrušena. Mizí i postava detektiva a na jeho místo nastupuje vypravěč-historik, který čtenáři sděluje historickou pravdu.

Poslední povídka s mašínovskou látkou, která vznikla před listopadem 1989, s všeříkajícím názvem *V erbu zlo a nenávist* ze souboru *Příběhy věrnosti a cti* (1987) se primárně nezaměřuje na bratry Mašiny, ale na jejich „oběti“, policisty Oldřicha Kašíka a Jaroslava Honzátka. Vypravěč ostatně na začátku konstatuje, že příběh bratří Mašínů je „až příliš známý, několikrát publikovaný, pojednává o něm jeden z dílů televizního seriálu o majoru Zemanovi“ (Císař; Holub 1987: 182). Na začátku se proto pouze ve zkratce připomíná teroristická činnost skupiny a pozornost se poté stáčí na „obyčejné hrdiny“, kteří za službu vlasti zaplatili životem. Vypravěč přibližuje životy Honzátka a Kašíka před druhou světovou válkou a líčí jejich rozhodnutí stát se příslušníky Sboru národní bezpečnosti a členy Komunistické strany Československa. Jádrem povídky jsou pak přepadení policejních stanic v Chlumci nad Cidlinou a v Čelákovcích, které se shodují s předchozími narativními reprezentacemi. Jsou zde však obohaceny o charakteristiky příslušníků SNB. Nalezneme v nich zprávy, které o padlých hrdinech vypracovali jejich nadřízení. Kašík je charakterizován jako pečlivý, přesný a ukázněný

příslušník, který se podílel na „obraně výsledků Vítězného února“ (Ibid. 191). V roce 1970 byl pak Kašík vyznamenán in memoriam medailí „Za zásluhy o obranu vlasti“. I druhého padlého soudruha Honzátka jeho nadřazení charakterizují jako iniciativního a svědomitého příslušníka, který je navíc třídně uvědomělý a politicky na výši. Honzátko tím, že „padl v nepřímém a nevyrovnaném boji s nepřítelem, jímž byl lstivě napaden, jasně dokázal, že plně dostal slibu své služební přísahy a že nehodlal majetek státu, majetek dělnické třídy, vydat dobrovolně, nezradil a majetek, který střežil, byl mu vyrván teprve za cenu jeho života...“ (Ibid. 193). Za statečnost byl tak ještě téhož roku in memoriam povýšen do důstojnické hodnosti. Policisté tedy nejsou reprezentováni jako akční hrdinové, ale ochránci veřejného pořádku, kteří pouze plnili své služební povinnosti. Příznakové je, že jejich síla ani výjimečné schopnosti zde nejsou klíčové. Zmiňuje se však jejich věrnost státnímu zřízení. Stejně jako v předchozích povídkách se setkáváme s obrazy „obyčejných hrdinů“, kteří za svou statečnost zaplatili životem. Poslední oddíl povídky s názvem *Stahující se smyčka* pak popisuje, jak bezpečnost zločince sama vypátrala, ale zasáhla pozdě, neboť v té době již prchli za hranice. Povídka pak končí dopadením Janaty, Švédy a jejich kompliců. Mašinové sice za oslavného jásohu západoněmeckého tisku mizí v ironicky nazvané „zemi svobody“, nicméně jejich komplicové spravedlnosti neunikli: rozsudek, který byl nad nimi vynesena byl „přísný, ale spravedlivý“. Proces s členy bandy je tak dějovým uzavřením povídky. Stejně jako v *Mrtví nemluví* i zde jsou události líčeny z pozice historika, který o případu shromáždil objektivní fakta a pouze je předává čtenáři. Činy Mašinů jsou však specifickým způsobem zarámovány a zasazeny do konkrétního dějinného kontextu. Opět se zde tedy hájí a propaguje ideologická pozice přetahující čtenáře k jistému pólu sdílení. To má tato povídka společné s ostatními mašinovskými reprezentacemi. V následujících oddílech budeme sledovat, jakým způsobem se ono hodnotové přetahování k pólu „my“ v těchto narativech realizuje.

1.2.3 Antihrdinové jako potomci buržoazie a kulaci

Polistopadová vyprávění, kterým se budeme věnovat v dalších kapitolách, začínají příběhem Josefa Mašína seniora. V komunistických narativech se o otci bratří Mašinů také vypravěči zmiňují, nicméně nehraje tak klíčovou úlohu. Pokud je zmíněn, jeho „odkaz“, který synům zanechal, není příliš pozitivní. V povídce *Operace Konvalinka* R.J. Šuliga se otec Mašinů objevuje na začátku v dialozích postav. Matěj Švéda, otec

Václava Švédy, se na svatební hostině rozvykládá o tom, jak s Mašínem při jeho svatbě vycválali v noci s koněmi na náves a on „pálil z revolveru jednu ránu za druhou jako o Božím těle [...]“ (Šulig 1976: 39). Mašín senior se zde vyjevuje jako nezodpovědný a zhýralý důstojník prvorepublikové armády, který kvůli svému povyražení klidně zburcuje celou vesnici. Kdosi ze svatebčanů též letmo připomíná, že s Mašínem bojoval u Zborova a Bachmače. Potom se obrací na Ctirada: „Už tam byl, Ctirade, tvůj táta velkej člověk. Slyšíš, Ctirade!“ (Ibid.). Diskuze se stáčí na politiku a Matěj Švéda, jak později vyjde najevo, Ctirada Mašina schválně provokuje, aby se postavil proti „rudým“: „A teď si vezmi další. Třeba tuhle Ctirada. Syn hrdiny... a co dokáže? Nanejvýš, když se trochu namaže, vede silácký řeči, jak rudí pošlapávají svobodu a demokracii. Tím to u něho končí. Ráno má potom těžkou hlavu, jestli ty jeho řečičky náhodou nezaslechl někdo, kdo neměl.“ (Ibid. 41). Ctirad posléze opravdu začíná proti komunistům bojovat. Otec je v dialozích (záporných) postav identifikován jako hrdina, ale jeho syn se dal na odboj jenom proto, že po válce nic nedokázal: „Zběhl ze školy, střídal jedno zaměstnání za druhým, protože ho odevšad vyhodili. Nechtělo se mu dělat, měl slavnýho tátu. Na to je citlivej. [...]“ (Ibid. 57). Nerozhodl se tedy bojovat kvůli touze být se za svobodu, ale pouze z nenaplněných ambicí. Podobně líčí spojení mezi otcem Mašínem a jeho syny též povídka Holuba a Císaře *V erbu zlo a nenávist* (1987). Mašín je zde hrdina, jehož synové se ovšem příliš nevyvedli. Po válce žili z otcovy slávy, avšak postrádali jeho charakterové vlastnosti. Zdělili jedinou: smysl pro hazard. Mašínové rádi riskují stejně jako jejich otec, když bojoval proti nacistům. Nicméně bojové úsilí Mašínů je (na rozdíl od jejich otce) namířeno proti nesprávné straně. Vypravěč konstatuje, že „[j]ablko padlo daleko od stromu. Synové se až příliš lišili od svého mrtvého otce“ (Císař; Holub 1987: 182). Patřili ke „zlaté mládeži“ a je přirozené, že „socialistické zřízení se pro ně stalo „nepřijatelným zlem“ (Ibid.). Proto se dali na dráhu zločinu.

Zřejmě nejvýraznější roli hraje Mašín senior ve Vrbeckého *Mrtví nemluví*. Uznává se jeho odvaha v legionářských bojích, nicméně z jeho odbojových činností za druhé světové války se zmiňuje pouze to, že maluje „protifašistické nápisy na budovu pověstné Pečkárný“ (Vrbecký 1985: 74). Vrbecký líčí Mašínův odpor vůči vyšetřovatelům gestapa a také to, že nevyzradil své spolupracovníky. Rozhodující pro charakteristiku postavy však není jeho odvaha a odbojová činnost, ale třídní původ: „Josef Mašín, statkář a důstojník, otec dvou synů a dcery, byl typickým představitelem své třídy, kterého ani ve snu nenapadlo, že by se řád světa mohl kdy změnit. Naše

služebná mi říká milostpane, a tak je to správné,‘ říkával mezi důstojníky“ (Ibid.). Mašín senior je tedy v *Mrtví nemluví* zejména statkářem a důstojníkem a tyto „třídní hodnoty“ chce přenést na své děti: „V rodině drží výchovu svých synů pevně v rukou, vede je k přísné vojenské kázni až drilu, k nadřazenosti. Vše možně podporuje jejich zájem o vojenství a o zbraně. Chůvu svých dětí poučuje: ‚Kdo má v rukou armádu, ten má moc. Moji chlupci budou jednou mocní. Čeká je vojenská kariéra, tak si nepřejí žádné důvěrnosti a hýčkání‘ “ (Ibid. 74).

Vypravěč povídky se také zmiňuje o dopise, který Mašín senior napsal svým dětem ve vězení (tento dopis bude hrát výjimečnou roli v polistopadových vyprávěních). Cituje se pasáž, kde Mašín nabádá svou ženu, aby ze synů vychovala vlastence: „Zanechám Tě zde, moje drahá, s velkým úkolem. Vychovat naše děti. Vychovej z nich lidi, čestné uvědomělé Čechy a vlastence. Byl bych rád, kdyby některý z chlupců ujal se našeho rodového statku. Ovšem není to žádná podmínka. Nebudete-li mít chuti, tak nemusíte...“ (Ibid. 75). Mašínovo vlastenectví je umenšeno jeho starostí o majetek. Jako buržoazní důstojník se zajímá spíše o to, aby jeho synové zůstali „bohatými a vlivnými“ (Ibid. 79). Má-li si tedy vybrat mezi kapitálem a vlastí, vybere si to první. Vypravěč poté dodává, že ačkoliv to nebyla v závěti podmínka, synové otcův dopis budou střežit a chápat jako odkaz. Změna poměrů po roce 1948 ovšem Mašínům tento záměr znemožnila, a proto se dají na dráhu zločinu: „Však ne zbytečně nosí Ctirad poslední otcův dopis stále s sebou. Rodový statek v Lošanech nedokázali zachránit, ale budou se mstít“ (Ibid. 84). Motivací jejich činů je obyčejná touha po majetku a moci.

Tento motiv je v průběhu narace dále rozvíjen a netýká se pouze synů Josefa Mašína, ale také jeho manželky Zdeny, která vstupuje na radu svého bratra Ctibora do Komunistické strany vyloženě z prospěchářských důvodů: „Mašínová se rozhodla – vstoupí do té jejich strany. Zatím je příhodná doba, dělnická třída zvítězila, opájí se úspěchem, bdělost otupěla, zkusí to. Zkusila to a v květnu 1948 se z paní generálové stává soudružka. Nebezpečí je tedy zažehnáno“ (Ibid. 79). Touha po moci ji dovedla do komunistické strany, odkud byla ovšem záhy vyloučena, neboť se ukázalo, že je to „představitelka buržoazie“. Mašínová se zde stává komunistkou nikoli pro své upřímné politické přesvědčení, ale jenom proto, aby neztratila svou mocenskou pozici. Stejně jako její manžel a synové, i Mašínová pouze baží po moci a penězích. Rodina Mašínů zde tedy dostává ryze záporné hodnotové znaménko – stává se negativním mýtem.

S podobně zápornými atributy se setkáváme i u reprezentací ostatních členů skupiny. Milan Paumer je charakterizován v duchu článků z Rudého práva jako

„povaleč, ale dobrý řidič“ (Vrbecký 1985: 81), Zbyněk Janata je zase označen za zloděje: „Janatu nedávno vyloučili ze školy, protože na průmyslovce v Mladé Boleslavi byl přistižen při krádeži auta“ (Ibid.). Důležitou postavou je také Václav Švéda, který v Šuligově povídce ztělesňuje typického „kulaka“, který spolu se svým otcem vykořisťoval obyčejné lidi:

„Vy jste znal Švédu dobře?“ ptá se Valenta jednoho ze starých lošanských chalupníků. „Švédu? Jakpak ne. Tady ho znal každý líp než svý boty. Vždyť to byl největší statkář ze vsi. A každý si u něho vypotil své. Zvlášť když ještě hospodařil Matěj, ten dokázal dřít lidem kůži s těla. Já jsem to taky poznal. Jednou jsem si od něho půjčil mlátičku... Na půl dne... A víte, kolik dní jsme mu za to museli se ženou oddělat? Hádejte! Sedm, pane, sedm dní jsme mu oba dělali na řepě...“ (Šulig 1976: 63-64)

Václav Švéda a jeho otec jsou vylíčení v první řadě jako vykořisťovatelé nemajetných vrstev venkova. Z toho vyplývá jejich negativní postoj k novým poměrům. Stejně vysvětlení najdeme i u Jánského: „Předtím mu rozparcelovali statek pro družstvo, a tak se **Jim** mstí, jak může“ (Jánský 1966: 99). V *Mrtví nemluví* se také objevují další postavy bývalé poražené buržoazie, jako je duchovní patron skupiny Ctibor Novák, či pokladník Rošický, který je zde ovšem přejmenován: „Zbyšek Bouše je vhodná partie, člověk znalý světa, s tučným kontem v západních bankách, donedávna konzul v Belgickém Kongu, bývalý důstojník“ (Vrbecký 1985: 83). Všechny tyto lidi spojuje nenávisť k novému státnímu zřízení a touha po majetku a moci, které nenávratně ztratili:

„Ano, revoluční vlna, která se přehnala přes jejich grunty, slibné kariéry, živnosti a továrny, je smetla jako třídu do propadliště. Mohli se sice žít prací jako milióny ostatních, oni však zvolili boj za návrat ztracených pozic. Vychování v přepychu, vedení k tvrdosti a obdivu ke zbraním, pokračovali jen v tom, co jim bylo od dětství vštěpováno – jste na světě proto, abyste ovládali jiné.“ (Ibid. 96)

Tyto vlastnosti se projeví zejména při rozdělování lupu z přepadu auta převážejícího výplaty pro továrnu Kovolis. Všichni chtěli pro sebe co nejvíc. Švéda si za roli „milicionáře“ koupí dva gauče, darling a sedmnáct tisíc dá své ženě do domácnosti, Janata za dobrý tip dostane padesát tisíc, Josef Mašín inkasuje za smrt účetního zvláštní dvacetitisícovou prémii, kterou velkoryse věnuje matce „na stravu“, a zkrátka nepřijdou ani Ctibor Novák a Zbyšek Bouše (Ibid. 95). Jánský zase uvádí, že z peněz koupí Mašínové nejenom silné motocykly, ale také drahé látky z Darexu (Jánský 1966: 113). Členové skupiny jsou posedlí porcováním kořisti a dokonce se kvůli ní i pohádají.

Dokazuje se tak, že hlavním motivem ke zločinnému jednání byla touha po penězích. Tento moment je proto v komunistických reprezentacích mimořádně zdůrazňován. I v polistopadových vyprávěních, o kterých pojednáme dále, se tvrdí, že peníze nebyly použity jenom k odbojové činnosti. Zde se však bude vytvářet specifická argumentační strategie, která se bude snažit jednání hlavních hrdinů ospravedlnit a ukázat, že Mašínům opravdu nešlo o vlastní finanční prospěch (3.10).

Největší emblematická redukce je patrná u hlavních antihrdinů. Bratři Mašínové, kromě toho, že jsou vylíčení jako chladnokrevní vrazi, což uvidíme dále, nabývají také mnoha dalších negativních charakteristik. Již jsme zmínili, že Ctirad je v *Operaci Konvalinka* mladý „hejsek“, kterému se nechtělo pracovat, protože měl slavného otce. Zároveň jej k vraždění vede zmařená ctižádost. Stejně tak zahálí i další z Mašínů: „Roztěkaný, lehkomyšlný syn Josef neudělal maturitu. Matka byla tou zprávou krutě zasažena. Vzdělání patřilo k nepsaným zákonům jejího rodu, patřilo k moci a nadřazenosti. [...] Synáček je prostě flákač“ (Vrbecký 1985: 78). Lenost je typická vlastnost buržoazie a i pro Mašíny je charakteristická. Své ambice chtějí naplnit tím, že dokážou „něco velkého“ předtím, než definitivně odejdou do zahraničí.

Dalším významným negativním rysem vymezujícím bratry je proradnost. Vypravěč v *Mrtví nemluví* spekuluje o tom, že „každý z bratrů se obíral myšlenkou utéci zvlášť a tak si připsat zásluhy pro sebe“ (Ibid. 90). Vede ho k tomu fakt, že Josef Mašín byl zatčen, když jedné vdané ženě sliboval útěk „s pytlím dolarů“. Ta se ovšem v hádce s manželem podřekla a žárlivý manžel je oba udal. V *Mrtví nemluví* tato epizoda ilustruje věrolomnost pro oba bratry typickou. Nebojují za nějaké ideály, ale chtějí si pouze přisvojit zásluhy a neostýchají se kvůli tomu ani zradit jeden druhého. Pokrevní svazek zde oba bratry rozděluje, místo aby je sblížoval. Do inventáře negativních vlastností Josefa Mašína se též přidává fakt, že svádí vdanou ženu. Tím překračuje hranice dobové puritánské morálky.

Stejně záporně je charakterizován i vztah synů k matce. Dobře to dokumentuje scéna, kdy Ctibor Novák a Zbyněk Bouše po chlumeckém atentátu přemlouvají Ctirada Mašína, aby se již s bratrem nepouštěli do žádných zběsilých akcí. Do pokoje vchází matka s kávou: „Stačil jí letmý pohled, aby postřehla, že k dohovoru zatím nedošlo. ‚Synáčku, chlapče, poslechni nás! My to s tebou myslíme dobře... ‘ ‚Matko, neříkejte mi chlapečku, ano?! Položte kávu a jděte!‘ odsekl syn a otočil se k matce zády“ (Ibid. 87-88). Ctiradova drzost a neomalenost, kterou matka toleruje, je dalším důkazem mravní zpustlosti buržoazie.

Důležitý rys v narativních strukturách komunistických vyprávění je ten, že u Šuliga a Vrbeckého je ústředním (anti)hrdinou Ctírad Mašín. V *Operaci Konvalinka* je to právě on, kdo se rozhodne pro boj proti komunistům a v *Mrtví nemluví* je již strůjcem akcí a šéfem celé bandy. Mladší bratr Josef v něm vidí svůj vzor: „Bratr Josef poslouchal s planoucíma očima. Jako by slyšel otce, přesně tak by to řekl – být silní! Od chvíle, kdy Ctírad s takovou chladnokrevností vpálil tomu strážmistrovovi kulku do hlavy, vyrostl v očích do velikosti mstitele“ (Ibid. 84). Josef se snaží bratra napodobit a vyrovnat se jeho chladnokrevnosti, nicméně se mu to nedaří. Vypravěč líčí epizodu, v níž skupina jede do Olomouce, aby se zmocnila policejní uniformy. Ctírad Mašín je ve vězení, a proto vede celou akci Josef: „Přiberou Janatu a jedou do Olomouce přepadnout příslušníka SNB. Lelkují po ulicích a skutečně jednoho potkají, pronásledují, ale akce se nezdaří. Chybí odvaha, plán, zkrátka všichni vidí, že ve skupině schází Ctíradova rozhodnost“ (Ibid. 91). Mladší bratr Josef tak jako vůdce skupiny zklamává. Po návratu z vězení se Ctírad opět ujímá vedení a plánuje „loupež století“. V povídkách *Operace Konvalinka* a *Mrtví nemluví* je tedy vůdčí role připsána staršímu bratru Ctíradovi, který se tak stává hlavním zlosynem. Po tomto „statickém“ rozboru charakteristik hlavních postav, přistoupíme k analýze jednotlivých akcí skupiny.

1.2.4 Akce mašínovského „teroru“

Zřejmě nás příliš nepřekvapuje, že bratři Mašínové jsou v komunistických vyprávěních označováni jako vrazi. Nyní se však také musíme podívat, jakým způsobem se z nich zabíjáci dělají. Budeme se proto věnovat akcím skupiny, které jsou hlavním předmětem povídek. Připravíme si tak pole pro srovnání těchto mašínovských reprezentací s jejich postkomunistickými protějšky. Z takové komparace pak dobře vyvstane kontrastní podoba obou mytických struktur. Akce v Chlumci nad Cidlinou začíná přepadením taxikáře Šulce. Ačkoliv není jejich nepřítel, Mašínové se k němu rozhodně nechovají v rukavičkách. V Jánského povídce ho strčili „hrubě k mladému, ale pevnému stromu a uvázali ke kmeni s rukama za zády“ (Jánský 1966: 85). V *Operaci Konvalinka* Mašínové taxikáři do úst „cpou jeho vlastní kapesník“ (Šulig 1976: 47) a ke všemu jsou ještě ironičtí a krutí: „ ‚Tak, šéfe, tady pěkně stůj! Však on tě někdo najde.‘ Muži se zasmějí a odcházejí zpátky na silnici a k vozu“ (Ibid.). Padouši jsou tedy drzí a sarkastičtí i k lidem, kteří se jim náhodně připletli do cesty. Ukazuje se, že nedělají

žádný rozdíl mezi policistou a obyčejným taxikářem nebo sanitním zřízencem. Nejsou nemilosrdní pouze ke svým (třídním) nepřátelům, ale úplně ke všem.

Ještě před vlastním přepadem chlumecké stanice uvádí v *Operaci Konvalinka* R.J. Šulig na scénu strážmistra Kašíka, který si pro ukrácení dlouhé chvíle ve službě povídá s nočním hlídačem Brejchou. Policista je zde představen jako starostlivý otec dvou dětí (myslí na ně, neboť stonají) a zřejmě i národně uvědomělý komunista (čte Jiráskův román *Proti všem*). Jeho hlavní rys se však ukazuje v rozhovoru s „šípkovým dědkem“. Kašík si stěžuje, že lidé jeho roli strážce zákona v novém komunistickém státě stále ještě plně nepochopili: „Pořád si ještě nezvykli, že my nejsme četníci...“ (Šulig 1976: 44). Brejcha mu však vysvětluje, že pro lidi není lehké jeho novou roli plně přijmout, jelikož byli po celý život zvyklí na „staré“ pořádky: „Tomu se, Oldřichu, ani nediv. Nás obyčejnský lidi policajti a četníci léta cepovali po svém, ten, kdo neměl peníze, neměl podle nich ani pravdu. Tohle pořád v lidech je, a nedostaneš to z nich za pár neděl ani za pár měsíců. Nejdřív se na vlastní kůži musí přesvědčit, že vám jde o většinu lidí týhle republiky, a ne jenom o pár tisíc pracháčů [...]“ (Ibid. 44). U Šuliga je tímto policista zlidštěn a navíc je zde zjevná tendence představit jej jako někoho, kdo stojí na straně „lidu“, neboť nestrání bohatým jako dřívější četníci. Kašík je jako ochránce „obyčejných lidí zařazen k pólu „my“. Takto se v narativu připravuje pole pro to, aby zastřelení Kašíka mohlo být čtenářem interpretováno jako úkladná vražda dobrého člověka a poctivého komunisty.

Vlastním vrcholem je samotný přepad chlumecké stanice. U Jánského i Šuliga je atentát rekonstruován shodně. Mašínové chtějí vylákat strážmistra Kašíka ze stanice pod záminkou autonehody. Poté, co jim otevře, je zasažen tyčí, avšak úder není dostatečně silný a policista vytahuje zbraň. Josef Mašín ho proto zastřelí, ačkoliv nechce, neboť cílem skupiny je získat zbraně. Celá akce tak končí nezdarem. V *Mrtví nemluví* je však celá scéna vystavěna poněkud jinak. Plán je takový, že přepad provede sám Ctirad, aby „zbrklý bratr“ neudělal nějakou hloupost. Ve chvíli, kdy si Kašík sedne za stůl a chce zapsat výpověď o fingoané autonehodě, Ctirad provede svůj záměr:

„Chvilky nepozornosti využije Mašín a bleskovým úderem zasadí Kašíkovi ránu do hlavy. Krev zbarví stůl i zeď, strážmistra hlava leží nehybně, ale Ctirad Mašín má svoje zásady – mrtví nemluví – a vystřelí z pistole ránu jistoty. ‚Má dost,‘ řekne rozkročen a podívá se na bledého bratra, který vyjekne: ‚To už jsi nemusel!‘ ‚Musel! Pamatuj si, musel! Jenom mrtví nemluví... Rychle zbraně. Dělej!‘ křikne Ctirad a bouchne ho pěští do zad.“ (Vrbecký 1985: 82)

Ctirad tedy zastřelí zákeřně zezadu již omráčeného policistu, aby nic neprozradil, nikoliv proto, že by vytahoval zbraň. Zároveň zde vidíme disproporci mezi oběma bratry. Zatímco Josef je vystrašený a nerozhodný, Ctirad je tím, kdo chladnokrevně zabíjí a zároveň svému bratru rozkazuje, co má dělat. V *Mrtví nemluví* skupina získává zbraně již při chlumeckém přepadu. Mašínové s partou proto krátce potom oslavují úspěch akce „několika odlivkami alkoholu“ (Ibid.). Zanedlouho se také připravují na další útok, neboť Ctirad chce mít velkou a patřičně vybavenou skupinu.

Druhá akce je zobrazena v podobném duchu. Mašínové se zmocní sanitky a zřízence chtějí spoutat v lese. U Jánského je únos popsán věcně. V *Mrtví nemluví* se však vyprávění transformuje do první osoby, neboť události líčí samotný řidič sanitky Turina. Mašínové jsou zde opět hrubí a zřízence Kalvína uspávají přesto, že jim říká o své srdeční nemoci a poté pokračují na cestě za dalším zločinem. Vypravěč konstatuje, že Turinovi z peněženky ukradli 1300 korun.⁴⁰ Vylákání strážmistra Honzátka probíhá vždy stejně: Mašínové jej pod nějakou záminkou přesvědčí, aby opustil stanici, venku ho přepadnou a sváží. Ve vylíčení tohoto střetu hraje policista aktivní roli. Ačkoliv spoután a proti přesile, neváhá se útočníkům postavit na odpor. Stejně tomu je i v povídce *V erbu zlo a nenávisť*. Zlosynové se na něj vrhli, a ačkoliv na něj mířili dvěma pistolemi, „statečný příslušník se nevzdával. Při zápase se jim však přece jen podařilo ho odzbrojit a spoutat padákovou šňůrou“ (Císař; Holub 1987: 192). Mašínové mu dokonce nabízejí spolupráci, ale hrdinný příslušník se jim vysměje. Potom ale přichází konečné zúčtování.

V povídce *Teror* Honzátkovi Ctirad Mašín chladnokrevně podřízne krk dokonce ještě před tím, než ho uspí: „A strážmistr se brání, válí se po zemi, rve za pevné šňůry, které mu poutají zápěstí, odvrací obličej od chuchvalce vaty... A tehdy vyndá Ctirad Mašín nůž upevněný na zápěstí. Janatu něco dusí v hrdle, svírá a zvedá se mu žaludek, vypotácí se ven do tmavé ulice a usedne do vozu“ (Jánský 1966: 111). V *Mrtví nemluví* je Honzátka ještě odvážnější a zaútočí na Mašína jako první:

„Kde jsou zbraně?‘ Spoutaný muž mlčí. ‚Zbraně povídám!‘ křikne Ctirad Mašín a udělá krok. Vtom se Honzátka prudce otočí a chce zaútočit nohou. Levačka však mine. Chtěl nakopnout útočníka, který uhnul a vystřelil. Tělo štábního strážmistra se vymrští jako ocelové pero a padne naznak. Ohlušený Mašín zkříví tvář, zdá se mu, že zasažený vstává, udělá tedy skok, vytáhne dýku a ostrým švihem prořízne mrtvému krk. Z hluboké rány vystříkne krev.“ (Vrbecký 1985: 86)

⁴⁰ Stejná informace se objevila i v Rudém právu viz (1.1)

Honzátko se postavil proti přesile a zaplatil za tuto službu vlasti životem. Teroristé potom vezmou zbraně, naloží je do sanitky a odjedou do Prahy. U Šuliga není sice tato scéna vyličená tak drasticky, ale při ohledávání místa činu přichází za detektivem Rýdlem manželka zabitého policisty: „Řekněte, že to není pravda,“ obrací se rozrušená žena na Rýdla. Ale ten má najednou v hrdle příliš mnoho slz, než aby jí mohl říci něco uklidňujícího. A tak jen mlčky pokyvuje hlavou. „To přece není možný, Karla tady měli všichni rádi... Všichni ho tady měli rádi... kdo to jen mohl udělat?“ (Šulig 1976: 54). Tato dojemná scéna nám připomíná podobný výjev ze zemanovské epizody věnované plánickému (tj. babickému) případu vraždy komunistů (*Vrah se skrývá v poli*). Blanka Mutlová též oplakává svého manžela zavražděného diverzanty, zatímco ji Zeman uklidňuje. Policista Honzátko je v *Operaci Konvalinka* vyličen jako dobrý člověk a otec dvou dětí, kterého měli lidé rádi, a nikoliv pouze jako ochránce státního zřízení. Jeho zabití je tak hanebným činem spáchaným na nevinném muži.

O motivaci Mašínů ukrást peníze pro výplaty podniku Kovolis jsme již hovořili. Nevede je k tomu jen snaha vybavit skupinu silnými motocykly, ale také touha po penězích, které využijí i pro soukromé účely. Při přepadení je Josefem Mašínem zabit pokladník Rošický. Mašín a Švéda jsou zde reprezentováni jako útočníci a Rošický pouze svědomitě brání státem svěřené peníze. U Jánského je vyličen pouze kratší potyčka: „Rošický už vystupoval, už držel zbraň, ale než mohl odjistit a zamířit, vrhl se mladý muž po něm a strhl ho na cestu. Byl to rychlý a krátký zápas, neznámý vyrval staršímu muži zbraň, zamířil a bez rozmyšlení dvakrát stiskl. Pokladník se přestal bránit. Byl mrtev“ (Jánský 1966: 96). Je také velmi důležité, že Rošický je v povídce výslovně označen jako nekomunista: „Rošický, to už nebyl příslušník SNB, a ani komunista, byl to prostý bezpartijní člověk. Tuhle smrt skupina nemohla motivovat politicky...“ (Ibid. 113). U Jánského se tímto politický rozměr činů bandy neutralizuje a důraz se klade na osobní prospěch, který zločinci z ukradených peněz měli. V povídce *Operace Konvalinka* Josef Mašín pokladníka zastřelí, když je ještě ve vozu: „První se z překvapení vzpamatovává pokladník Rošický. Sahá do kapsy pro pistolí. Nestačí ji však ani natáhnout a třeskne výstřel. To muž, který zastavil auto, stiskl spoušť své zbraně“ (Šulig 1976: 58). K žádné dramatické rvačce tedy nedochází.

V *Mrtví nemluví* Mašín zastřelí pokladníka, aniž by se bránil či měl v úmyslu vytáhnout zbraň. Rošický ale není jenom pasivní obětí. Nelíbí se mu, jak se k němu ten mladík chová a dává mu to statečně najevo: „Odplivne si: ‚Táta by ti měl nařezat,‘

řekne, aby si ulevil. Vzápětí pozná, že měl mlčet. S tím pistolníkem opravdu nejsou žerty“ (Vrbecký 1985: 94). Potom jej Mašín chce uspat: „Jde k němu s bílou plachetkou. V druhé ruce pistoli. Rošický uskočí. Útočník šlápne do prázdna a v tom se ozve rána. Tělo Josefa Rošického setrvačností poskočí a hlavou narazí na plot. Mašín chvíli postojí a odhodí látku. Uspání účetního je už zbytečné...“ (Vrbecký 1985: 94). Zloduch potom svůj zločin ironicky komentuje: „No konečně, cos tam s nimi dělal?“ zeptá se „milicionář“ Švéda. „Ale, ten chlápek chtěl zlobit, musel jsem ho poučit,“ odpoví Mašín a rychle skočí do vozu“ (Ibid. 95). V této scéně je z narativního hlediska zajímavá též postava vedoucí závodní kuchyně Minaříková, která má sice od Mašína příkaz stát a nehýbat se, ale „nedbá strachu a běží, co jí dech stačí, aby přivolala pomoc“ (Ibid. 95). Stejně jako Honzátka nebo Rošický, i ona je jednou z „obyčejných“ hrdinů z lidu, jelikož se vzepře bezpráví a běží pro pomoc. Krádež se zdařila, neboť banda odcizila přes 800 000 korun, které její členové použijí zejména k osobnímu obohacení.

Poslední významná akce, při které Mašínové opět předvedou, že se neštítí střítet na bezbranné civilisty a ničit státní majetek, je zapálení stohů na Hané. Jánský akci uvádí přehledem historické situace: „V roce 1953 to ještě občas nejde tak docela dobře, družstevní hospodaření je mladé, chybějí zkušenosti s prací na velkých plochách, s mechanizací, s lidmi. A jsou tu venkovští boháči, zbavení moci, ale nesmiřitelní. Někteří se mstí. V těch letech poznaly vesnice sdostatek, co je třídní boj...“ (Jánský 1966: 100). Není těžké rozpoznat, že historické vyprávění, které se zde čtenáři prezentuje, je koherentní s oficiální komunistickou interpretací dějin. Odpor proti kolektivnímu hospodaření se zde prezentuje jako něco nebezpečného a reakčního. Mezi venkovské boháče se počítá i Václav Švéda, který kdysi vlastnil statek. Bude to tedy právě on, kdo spolu s Ctiradem Mašínem provede podpálení stohů na Hané. Pozornost se ve vyprávěních zaměřuje na konfrontaci paličů s obyčejnými občany Mořic. Situace je ve všech narativech vylíčena z pohledu svědků. Náčelník hasičů Lecián s místním občanem Stanislavem Blažkem začnou pronásledovat dva podezřelé muže na kolech, jak ujíždějí pryč od místa požáru. Poté, co je Lecián osloví, ze tmy se ozve nadávka („Ty kurvo!“) a vzápětí neznámý na Leciána vystřelí: „najednou to bleskne, jednou a ještě jednou, to je přece pistole, a Lecián ji u sebe nemá, kde by ji vzal, je to tedy ten druhý, a střílí po Leciánovi!“ (Jánský 1966: 101-02). Muž potom ještě pálí na Blažka, kterého ale nezasáhne, neboť se „vrhne do polí ke skupině stromů“ (Ibid. 102). Stejně drzý a nevypočitatelný je neznámý střelec i v *Operaci Konvalinka*: „Lecián zastavuje u

muže, který opravuje [kolo – pozn. J.Š]: „Co jsi zač? Co tady vlastně děláš? Proč jsi v Mořicích ujel, když jsem tě stavěl?“ „A co je tobě do toho? Starej se o sebe a plav odtud.“ odsekne muž sehnutý nad kolem. „Tak abys věděl, je mi do toho dost...“ (Šulig 1976: 61). Potom opět následuje střelba, přičemž Lecián padá k zemi a Blažek se schovává v nedalekém lese. Podobně je tomu v *Mrtví nemluví* s tím rozdílem, že se Blažek neschovává v lese ani neutíká, ale okamžitě poskytuje pomoc raněnému: „Jan Lecián vykřikne bolestí; první střela ho zasáhne do hrudníku, druhý projektil mu vystřelí pravé oko. Nad zoufale sténajícím Leciánem se v tu chvíli už sklání Blažek. Dva další výstřely od vzdalující se postavy ho přitiskly k zemi. Útočník naštěstí tentokrát minul a utíká dál po ní cestou k Viceměřicím“ (Vrbecký 1985: 100). Lecián s Blažkem zde opět reprezentují obyčejné občany, kteří splnili svou občanskou povinnost a sami se iniciativně snaží vypátrat žháře, aby ochránili společný majetek státu. Ctirad Mašín a Švéda jsou naopak agresivními vetřelci, kteří záměrně ničí výsledky kolektivizační úsilí mladého státu a sami zaútočí na oba bezbranné muže. Akce záškodníkům vyšla, neboť se jim podařilo zapálit jedenáct družstevních stohů a způsobit škodu přes sedm set tisíc korun. Jako obvykle skupina svůj úspěch notně oslavuje. Nicméně smyčka kolem banditů se začíná stahovat a Václav Švéda má strach, že bude odhalen. Skupina se tedy rozhodne opustit republiku.

Útěk do Berlína není v žádném z komunistických vyprávění vyličen nijak podrobně. Autoři zřejmě chtěli co nejvíce potlačit jakékoliv náznaky hrdinství Mašínů. Pouze se konstatuje, že při něm členové bandy opět použili násilí: „Bezohlednost jednání oné skupiny při pohybu na území NDR připomínala vraždy v Chlumci a Čelákovících“ (Jánský 1976: 106). Nejdříve chtěli ukrást automobil, poté byli pronásledováni a několikrát se střetli s východoněmeckou policií, přičemž opět vraždí. V *Mrtví nemluví* Janata „zrazuje“ své společníky, když od nich v noci tajně uteče, Václav Švéda je raněn do ramene a zajat. Do Berlína se tedy dostává spolu s bratry Mašínů ještě Milan Paumer. Poté jsou oslavováni rádiem Svobodná Evropa a západoněmeckým tiskem jako hrdinští synové legendárního československého generála. Nepodařilo se jim však to hlavní, o čem usilovali, tedy vrátit se zpět do Československa jako „agenti americké rozvědky a pokračovat v podvratné činnosti“ (Vrbecký 1985: 107). Policejní aparát tedy v boji s těmito vrahy a sabotéry zvítězil.

V analýze akcí jsme mohli názorně sledovat, jakým způsobem komunistické narativní reprezentace vytvářejí z Mašínů a jejich přátel zločince. Zákeřně útočí na otce rodin a bezbranné občany, loupí a zapalují stohy. Postavy Mašínů, jejich rodiny a přátel

jsou budovány jako záporné. Oba bratři a zejména Ctírad Mašín hrají roli ústředních antihrdinů. Naopak lidé, které Mašínové napadnou, jsou vylíčení jako hrdinové kladní. Dříve, než se dostaneme podrobněji ke vztahu těchto reprezentací k dominantní ideologii, se budeme zabývat dalším kulturním artefaktem, který zpracovává mašínovskou látku. Analyzované detektivní příběhy, ačkoliv byly vydávány v hojných počtech a opakovaně, nemohly mít potřebný dopad na širší obyvatelstvo. Rozmach televize v šedesátých a zejména v sedmdesátých letech však významně změnil možnosti komunistického státu působit na masy diváků. V dalším oddíle se budeme zaměřovat na to, jakým způsobem je případ bratří Mašínů ztvárněn v seriálu *Třicet případů majora Zemana*.

1.3 Mašínovský příběh v detektivním seriálu *Třicet případů majora Zemana*

1.3.1 Televizní seriál *Třicet případů majora Zemana*

Seriál o majoru Zemanovi je oproti detektivním povídkovým knihám z nakladatelství Naše vojsko v odborné literatuře poměrně dobře prozkoumán. Při analýze se tedy můžeme opřít o historickou práci Daniela Růžičky *Major Zeman – propaganda nebo krimi?* (2005) a sborník studií *James Bond a major Zeman. Ideologizující vzorce vyprávění* (2007), z něhož též budeme v následujících kapitolách čerpat při srovnávání výstavby vyprávění bratří Mašínů s emblematickými příběhy o popkulturním hrdinovi 007. V rozboru epizody *Strach* se opět zaměříme na to, jak je zde případ bratří Mašínů ztvárněn a jakých charakteristik bratří nabývají. Nejdříve však krátce pojednejme o historii samotné zemanovské série.

Seriál *Třicet případů majora Zemana* byl natočen v období tzv. normalizace, vznikl mezi lety 1974 a 1979 a byl iniciován Federálním ministerstvem vnitra (Růžička 2005: 28). Pracovníci jeho tiskového odboru si „na počátku sedmdesátých let uvědomovali, že po veřejné kritice Státní bezpečnosti v roce 1968 a nasazení Veřejné bezpečnosti proti demonstrantům v srpnu 1969 je důvěra veřejnosti v bezpečnostní aparát otřesena. Proto připravili propagační vlnu ve sdělovacích prostředcích. Nejen publicistickou formou, ale také uměleckou“ (Ibid. 13). Zrodil se nápad natočit seriál, který by mapoval nejzávažnější kriminální případy, které se od roku 1945 v Československu staly. Na projektu se podílela televizní redakce armády, bezpečnosti a

brannosti (ÚRABB),⁴¹ sbor poradců z ministerstva vnitra, široký okruh synopsistů a scénáristů. Iniciátory a autory ideového námětu byli zejména mjr. Leoš Jirsák, plk. Jan Kovář, spisovatel Jaroslav Šikl a dramaturg Jiří Procházka (Janoušek 2008b: 663). Režie se ujal Jiří Sequens, který se dříve osvědčil jako režisér detektivního cyklu z první republiky *Hříšní lidé města pražského*.

Seriál byl vysílán ve třech vlnách (tv. 1975, 1976, 1979-80) a dočkal se ještě dalších repríz. Vycházel z reálných případů, avšak v praxi „účelově interpretovaných tak, aby odpovídaly normalizačnímu pojetí poválečné historie a jeho důrazu na budování a především obranu socialismu“ (Ibid. 662). Podobně jako výše analyzované detektivní povídkové knihy *Tady bezpečnost* a *Životy pro život* se i zemanovská série věnovala kromě politicky vyhraněných (státobezpečnostních) témat také ryze kriminalistickým případům. V rámci seriálu se tak střídaly „běžnější kriminální příběhy s vypjatě ideologickými díly, žánry klasické detektivky, špionážního příběhu, ale například i kriminální komedie“ (Ibid. 662). Seriál měl vzhledem k šedi tehdejšího vysílacího schématu značný divácký úspěch. Jeho sledovanost postupně stoupala od 85 procent a dosahovala dnes neuvěřitelných 91- 93 procent. Růžička přičítá takto vysokou sledovanost několika faktorům. Kromě vysoké oblíbenosti detektivního žánru, který je umocněn jeho přenesením do domácích poměrů, je to také atraktivní herecké obsazení a na svou dobu napínavé a akční zpracování některých povídek. Významným faktorem je též monopol státní televize se dvěma programy (Růžička 2005: 86). Zamýšlený účel – předat sdělení co největšímu počtu diváků – se tak autorům zdařil. Ústřední postavou seriálu je detektiv Jan Zeman, který se postupně vypracuje až na šéfa pražské kriminálky. Během své kariéry řeší různé případy od banální krádeže několika tisíc korun na nádražní pokladně až po závažnou kriminální a politickou trestnou činnost (bestiální vraždy, protistátní teror apod.). Od výše analyzovaných povídkových knih se ovšem seriál poněkud odlišuje v míře fakticity. Případy jsou zpracovány mnohem volněji a série si z nich mnohdy bere jenom základní kostru. Nevyskytují se zde ani vlastní jména historických postav, pouze v některých případech v podobě aluzí (např. profesor Braun jako Václav Černý apod.).

⁴¹ Ústřední redakce armády, bezpečnosti a brannosti byla „vedená plukovníkem Broumským. Kromě osmi vojáků z povolání v ní působilo pět příslušníků Sboru národní bezpečnosti a jeden zaměstnanec vojsk FMV, v případě potřeby i další pod vedením šéfredaktora, který byl buď vojákem z povolání nebo příslušníkem SNB.“ (Cysařová 2002: 534)

Detektiv Zeman a jeho (sou)druhové Kalina, Pavlásek, Hradec⁴² či doktor Veselý jsou pevnou součástí dějin: „Zeman sice stejně jako Bond dějiny výrazně ovlivňuje, ale zároveň do nich ‚přirozeně‘ patří. V průběhu třiceti let stárne a veškeré odžité příběhy se stávají integrální součástí jeho bytosti: chronologie vyprávění nás vystavuje síti kauzálních souvislostí, jež mají vysvětlovat Zemanovu postupně nabývanou zkušenost, profesionalitu i jeho světonázor.“ (Bílek 2007: 106-07). Zemanovská série je tedy vlastně specifickým druhem ságy, neboť zde důležitou roli hraje historické plynutí času (Eco 2004: 97). Zatímco však například v Dallasu hrají „velké dějiny“ pouze roli okrajovou a pozornost se zaměřuje na osobní příběhy ropných magnátů a jejich rodin, v zemanovské sérii je hlavní důraz kladen právě na detektivovo účinkování v historickém vývoji poválečného Československa. Tím, že je Zeman přítomen u mnoha přelomových dějinných událostí, se vyprávění pevně zasazuje do ideologicky interpretované historie. Stejně jako ve výše zkoumaných detektivních knihách, i v zemanovské sérii nejsou Mašínové vylíčení jako jediní nepřátelé komunistického státu, ale opět se zařazují do široké galerie zločineckých a protistátních živlů.

V epizodě *Strach*⁴³ skupinu bratří Mašínů reprezentují tři záporné postavy – Eda (Jan Tříška), Ríša (Oldřich Vízner) a Jula (Josef Vinklář). Z pochopitelných důvodů byla vylíčena „nejkrutější“ akce skupiny, přepad policejní stanice v Čelákovicích, při kterém je strážmistřovi podřezáno hrdlo. Na rozdíl od detektivních povídek se však zpracování mašínovského příběhu vymyká tím, že Zemanovi a jeho spolupracovníkům se zločince podaří dopadnout ještě předtím než utečou „za kopečky“. V epizodě také nejsou zloději přímo označeni jako bratři Mašínové. Můžeme říci, že Jula, Eda a Ríša tak do jisté míry zastupují i další „protistátní skupiny“ z padesátých let.⁴⁴ V následující analýze se opět zaměříme na to, jakým způsobem jsou seriálové předobrazy bratří Mašínů vykresleny, v čem se odlišují od jejich polistopadových „kolegů“ a v neposlední řadě si budeme všimnout začlenění příběhu do „velkých dějin“ vyprávěných skrze oficiální (normalizační) mřížku.

⁴² Postava Jirky Hradce není nijak spojena s Vladimírem Hradcem z mašínovského příběhu. Jedná se o shodu jmen.

⁴³ Autoři námětu této epizody jsou plk. Jan Kovář a Vladimír Fiala, povídku napsali Oldřich Železný s Jaroslavem Šiklem a scénář epizody *Strach* vytvořil sám režisér Jiří Sequens.

⁴⁴ Je otázkou, zda mohl běžný divák vědět, že se jedná právě o tuto skupinu. Nicméně minimálně čtenář výše analyzovaných detektivních knih by na základě podobnosti s čelákovickou akcí byl schopen určit, že šlo o skupinu bratří Mašínů. Nicméně už jsme se zmínili o tom, že v povídce *V erbů zlo a nenávisť* se tvrdí, že případ je čtenářům dostatečně známý (Cisáň; Holub 1987: 182).

1.3.2 Zasazení příběhu bratří Mašínů do zemanovské série

Pro přehlednost nejprve rekapitulujeme děj epizody. Díl *Strach* se odehrává v roce 1951 v Praze a jejím blízkém okolí. Otevírá se scénou v Zemanově žižkovském bytě. Jeho žena Lída čeká dítě a začíná mít porodní bolesti. Zeman volá sanitku a jede se ženou do nemocnice. Zde se dává do řeči se sanitním zřízencem Richtermem, který v něm rozpoznává detektiva pražské kriminálky. Zřízenci potom Zemana vezou domů, ale udělá se mu špatně, a proto vystupuje dřív, aby se prošel na čerstvém vzduchu. Sanitřáci jsou po návratu vysláni k případu zlomené nohy v pražském Hloubětíně na konečné tramvaje číslo pět. Po příjezdu však narazí na tři ozbrojené muže (Jula, Eda, Ríša), kteří je pod pohrůzkou zastřelení unesou a svážou v lese. Jula chce zřízence Turka uspat chloroformem, přičemž Richter se svého kolegy zastane, a proto je Julou uhozen do hlavy pažbou samopalu. Ríša je na policejní stanici, kde nahlašuje fingovanou autonehodu, aby vylákal policistu ze stanice. Vrchní strážmistr přijíždí k místu domnělé autonehody, ale je přepaden a odzbrojen Julou a Edou. Další scéna je opět na policejní stanici. Eda a Ríša nakládají zbraně a munici, zatímco Jula sedí na židli. Na posteli leží svázaný policista. Jula potom nařizuje oběma společníkům, aby odešli a policistu usmrtili nožem.

Zemana, který je doma a čeká na zprávy z porodnice, probudí telefon. Na místě činu je policista s podřezaným krkem a Zeman zde nachází lahvičku s chloroformem. Poté jsou v lese nalezeni sanitní zřízenci. Doktor Veselý konstatuje u Richtera smrt. Sanitřák Turek je otřesen a není schopen vypovídat. Lahvička chloroformu pak zavede detektivy k Edově přítelkyni Jiřině. Ta se setkává s Edou a řekne mu, že je předvolána na výslech. Poté, co Eda odejde, objeví se příslušníci SNB, kteří ji sledovali. Jeden z nich též sleduje Edu, který jde navštívit Ríšu k němu domů. Domlouvají se, že se July zbaví. Při schůzce v hausbótu se ho pokouší svázat, ale Jula s nimi zápasí a snaží se vytáhnout zbraň. Nakonec však Eda stihne zastřelit Julu jako první. V tom do hausbótu vtrhne Zeman a Stejskal, kteří zatknou oba zločince. Závěrečná scéna je v nemocnici. Zeman je zde na návštěvě Lídy a raduje se z narození dcery.

Ve srovnání s ostatními detektivními příběhy zde můžeme vysledovat největší míru fabulace. Epizoda *Strach* je oproti nim koherentním detektivním narativem. Příběh má svůj začátek (zločin), střed (jeho vyšetřování) a konec (dopadení zločinců). Motivací zločinců vraždit bylo získání zbraní za účelem opuštění republiky. Dalším z motivů je také pomsta za nespravedlnosti, které se na nich a jejich rodinách režim dopustil.

Nicméně Jula také pomýšlí na státní převrat. Říká o tom Edovi v jejich doupěti – hausbótu na Vltavě: „Víš, na co jsem přišel? Že ten jejich stát je organizace tak složitá, že stačí deset, dvacet pořádných chlapů s pistolema, ze kterých se nebojey vystřelit, a stát je jejich. A pak už maj jedinou starost, aby se nenašlo jinejch pár pořádných chlapů s pistolema, který budou chtít to samý. Ale o to už se postaráme. Bez peněz se to podnikat nedá, to doufám víš?“ Nakonec se však jejich plán neuskuteční, neboť jsou vypátráni dříve, než se jej můžou pokusit uskutečnit. Kromě vlastního vyšetřování je v epizodě také paralelní zápleтка ze Zemanova soukromého života, která se ale propojuje s jeho pracovním světem. Saniťák Richter, se kterým se Zeman seznámí na cestě do porodnice, je později zabit šíleným Julou. V průběhu děje se dozvídáme, že se Lídin porod zkomplikoval a hrozí potrat. Nakonec však všechno dobře dopadne a Lída porodí zdravou holčičku. Zemanův privátní svět hraje v narativu specifické funkce, na které se při analýze budeme dále zaměřovat.

1.3.3 Mašínové jako maniáci, slaboši a zbabělci

Postavy v zemanovské sérii jsou ostře rozdělené na kladné a záporné. Nejinak je tomu v epizodě *Strach*. Na jedné straně zde máme detektivní tým, Zemanovu rodinu či obyčejné občany, kteří ztělesňují kladné postavy. Na opačném pólu axiologické osy pak stojí zločinci a jejich pomocníci. Na rozdíl od detektivních povídek se však hlavní záporné postavy v epizodě *Strach* od svých reálných předobrazů podstatně odlišují. Eda a Ríša zde nejsou bratři, ale pouze přátelé a roli úhlavního zlosyna je představována Julou. Ten je stejně jako Ctirad Mašín v *Životy pro život* a *Mrtví nemluví* vůdcem bandy a iniciátorem všech akcí. Je to také on, kdo vraždí a svádí Edu a Ríšu na cestu zločinu. Jula však své oběti nezabíjí s rozmyslem, ale v návalech vzteku. Saniťáka Richtera praští samopalem do hlavy, protože ho nazval „zbabělou sviní“. Jula se přestane ovládat také v klíčové scéně vraždy na policejní stanici. Nejdříve se svázaného policisty zeptá, jestli má strach. Ten však energicky zavrtí hlavou. Jula se potom rozzuří: „Nelži! Máš strach, protože jseš zbabělej esenbák, kterej nemůže nic, nic, rozumíš?“ Následně se jej snaží uspat chloroformem, ale vrchní strážmistr se nedá a ačkoliv je svázaný, Julův útok odrazí. Zločinec začne být opět nepřičetný, vytáhne dýku a nebohému policistovi podřízne hrdlo (což zde ovšem není přímo zobrazeno).

Jula všechny kolem sebe obviňuje ze zbabělosti, ale nakonec se dozvídáme, že je to právě on, kdo má strach. Eda to na něj prozrazuje v dialogu s Ríšou: „Víš, proč

každýmu nadává, že je zbabělec? Protože on sám je zbabělec! Nechal utopit kamaráda. Nepomoh mu, protože se bál. Teď ho to celej život straší. Proto tolik zuří, no, řek mi to jednou, když byl pod parou. Já jsem mu slíbil, že to nikdy nikomu neprozradím, ale teď už ho mám po krk. Idiota!“ Tento příběh divákovi vysvětluje pravý důvod Julovy agresivity a motivaci jeho činů. Nebyl schopen se vyrovnat se svým komplexem, a proto se začal mstít na společnosti. Chtěl si dokázat, že „nemá strach“ tím, že se postaví státnímu zřízení. To je ona vnitřní, „hlubší“ příčina, která nám divákům umožňuje zaplnit mezeru v narativní logice a pochopit, proč vlastně Jula vraždil. To v samotném závěru epizody intuitivně rozpoznává i Jan Zeman: „A pak jsem taky poznal, co dovede [strach] udělat s lidma, když se bojí sami sebe“. Politické motivy činů ustupují vnitřnímu psychologickému profilu zločince.

Typově jinou postavou je Ríša. Pokud je v „antimašínovských“ narativech nějaká postava slabocha, pak je to právě on. Nechová se vůbec „jako chlap“, naopak, je nestabilní, hysterický a zženštilý. Když se například dozvídá, že Jula zabil sanitáka a příslušníka SNB, začne lamentovat a brečet. Stejně nepřičetně jedná ve chvíli, kdy mu Eda sděluje, že jim je policie na stopě. Nedokáže se kontrolovat a zachovat klid. Jiný negativní prvek se dá vysledovat u Ríšovy další charakteristiky. Jeho matka v rozhovoru s Edou naznačuje, že se ostýchá navázat kontakty s děvčaty: „A jestlipak jsi jej seznámil s nějakou dívkou? On je takový nesmělý, sám je jako děvče, znáš ho. [...] A jak je slabý, vždycky byl takový a teď ho nasadili do továrny jako mě, bojím se, že tam zpustne“. Ríša má tedy buď problém s dívkami, nebo se naznačuje jeho možná homosexualita. Dalším rysem, který na postavu Ríši vrhá stín, je to, jakým způsobem se chová k matce. V následující scéně přichází domů z práce, kde na něj již čeká Eda:

Ríša: Něco k večeři bych prosil, jo?

Matka: To jsou mi způsoby.

Ríša: Hele, vypadni, von je tak akorát zvědavej na ty tvý nářky. [matka odejde] Slyšíš? To mám teď furt na tapetě vod tý doby, co jí fotr zdrhnul.

Ríša nám připomene Ctirada Mašína v *Mrtví nemluví*, který je také k matce drzý. Je vyličen jako zhýčkaný buržoazní „spratek“. Naznačený rozvrat rodiny též dokresluje její pokleslou úroveň. Protikladem je zde naopak Zemanův harmonický vztah s manželkou Lídou. Významným označujícím prvkem, na který upozornili Blanka a Kamil Činátlovi, je též Ríšův byt, který kontrastuje s prostým bydlením Zemana: „byt buržoazního psychopata zaplňuje starožitný nábytek, obrazy, porcelán, podává se

bábovka s kávou“ (Bílek 2007: 59). Z toho je jasné, že zde máme co dočinění s potomkem bývalé buržoazie. Tento typ negativní postavy hraje význačnou roli v celé zemanovské sérii (Ibid. 42). Ríša je vykreslen jako slaboch, který sice nechtěl nikoho zabít, ale nechal se Julou zmanipulovat a podílel se tak na dvou vraždách. Jeho kamarád Eda je již o poznání silnější. Ačkoliv je zpočátku pod Julovým vlivem, dokonce se od něj nechá i zfackovat, nakonec přece jenom sebere odvalu a dokáže se mu postavit. Vymyslí plán, jak jej odstranit, a nakonec ho opravdu zastřelí. I Eda oplývá negativními charakteristikami. Motívem jeho zločinného jednání je pomsta. Chce odplatu za svého otce, kterého podle Julových slov „popravili až po válce“.⁴⁵ Není schopen milostného citu a ke své přítelkyni Jiřině se dokonce chová hrubě („Hele, vobleč se a drž hubu.“). V soukromí je tedy stejně neomalený jako jeho kamarád Ríša. Zobrazování antihrdinové integrálně zapadají do galerie zločinců nejen v celé zemanovské sérii, ale spadají i do širšího kontextu detektivní prózy doby normalizace. Nyní se podívejme, jakým způsobem jsou v epizodě *Strach* kódovány kladné postavy v opozici vůči seriálovým předobrazům bratří Mašínů.

1.3.4 Harmonický svět „dobrých lidí“ v socialismu

V zemanovském světě naštěstí nejsou jenom psychopatičtí zločinci či podvodníci, ale také postavy pozitivní. Hlavním hrdinou je detektiv Jan Zeman, který se postupně vypracuje z řadového policisty až na náčelníka pražské kriminálky. Sledujeme jeho osudy od konce druhé světové války až po sedmdesátá léta. Význačným rysem konstrukce postavy Jana Zemana je paradoxně to, že neoplývá žádnou výjimečnou schopností, která je v klasickém detektivním příběhu s ústřední postavou spojená. Výstižně to charakterizovali Blanka a Kamil Čínátlovi: „Detektiv Zeman žádné znaky výjimečnosti a výlučnosti metody nemá. Pokud ovšem tímto znakem není záměrná lidovost a průměrnost: bydlí v žižkovském bytě, kouří, pije alkohol. I jeho gastronomické preference na něj odkazují jako na lidového hrdinu – nejvíc si pochutná na buchtách od maminky, co se týče alkoholu, dává přednost pivu a kořalce“ (Bílek 207: 49). Zemanův „plebejský“ životní styl tak koresponduje s neexistencí znamenitých deduktivních schopností, kterými oplývají Sherlock Holmes či Hercule Poirot. Zeman v opozici vůči tomuto romantickému (individualistickému) typu hrdiny řeší případy

⁴⁵ V narativu to je jediná významná zmínka o otci (Mašínovi). Od historické reality se však tato reference odlišuje v tom, že Josef Mašín senior byl popraven ještě za druhé světové války a nikoliv až po ní.

vždy jedině jako součást dobře fungujícího týmu. Výstižně to v jednom rozhovoru pojmenoval herec Vladimír Ráž, který v seriálu ztvárnil doktora Veselého:

„Vidíte, právě takhle věrnost skutečnému životu, to je jeden z velkých kladů seriálu. V detektivkách totiž je divákům představován detektiv jako silná individualita, jejíž důvtip vede k vypátrání pachatele. V seriálu je to nové, že vlastně představuje celý složitý aparát. Major Zeman je sice hlavní osobnost, ale bez svých spolupracovníků, bez silného zázemí, osamocen, by žádný případ nevyřešil.“ (Růžička 2005: 77)⁴⁶

Stejně jako v příbězích *Tady bezpečnost* či *Životy pro Život* je i v zemanovské sérii pro včasné dopadení zločinců klíčová spolupráce celého policejního aparátu. V epizodě *Strach* se tato kolektivní souhra realizuje tím, že je to sice Zeman, kdo nachází lahvičku od chloroformu, nicméně poté, co si ji berou na starosti „kluci z laborky“, se pátrání po této stopě ujímá detektiv Stejskal, který na ni při poradě upozorňuje náčelníka Kalinu. Lahvička nakonec opravdu vede ke včasnému vypátrání pachatelů. Zeman je tedy v seriálu hlavní postavou, ale nikoliv ústředním detektivem. Každý má v týmu své příslušné místo a plní v něm nezastupitelnou úlohu. Jejich společné úsilí je korunováno úspěchem a teroristé jsou dopadeni. Zemanovská série podle Petra A. Bílka „reprezentuje mýtus společenské determinace: tým Zemanových klíčových spolupracovníků, kteří jej nikdy nezklamou ani neponíží, je vytvořen silnou koncentračnickou zkušeností, která se ukáže jako silnější hodnota než léta každodenní spolupráce i než jako pocitová náklonnost“ (Bílek 2007: 105). Zároveň je zde také splněn požadavek věrnosti „skutečnému životu“, který je jádrem socialistického realismu. Tým spolupracovníků řešících svěřený úkol je naplněním tohoto schématu. Postava detektiva Zemana se stejně jako ve výše analyzovaných detektivních povídkách význačně odchyľuje od typu Jamese Bonda. Ve shodě s Jánským (1.2.2) může být charakterizován jako typ „socialistického detektiva“. Lze to rozpoznat i v tom, že Zemanovi v kritických chvílích mnohokrát pomůžou jeho kolegové, a dokonce mu i několikrát zachrání život.

Zemanovu prostotu a snad i české „honzovství“ podtrhuje také jeho neobratnost v soukromém životě (Ibid. 107). V zemanovské sérii je příznačné, že sféra veřejná je vždy nadřazena privátnímu světu detektiva. V epizodě *Strach* se to projevuje tím, že je Zeman odvolán do služby ve chvíli, kdy netrpělivě očekává telefonát z porodnice. Povinnost je však mnohem důležitější a Zeman okamžitě nastupuje do služby.

⁴⁶ Rozhovor s názvem *Kdo je doktor Veselý?* byl publikován v magazínu *Signál* (č. 46, 1975). V návaznosti na Gérarda Genetta bychom tento text mohli označit jako paratext (Genette 1997).

Soukromá sféra zde má však ještě další funkce. Jednu z nich pojmenoval Jiří Koten: „Banální scény z privátního života divákům představily strážce pořádku jako jednoho z nich. Tím ale posílily i protagonistovo „hrdinství: divák si měl uvědomit, co může dokázat obyčejný člověk, pokud je uvědomělý a postaví se na správnou stranu“ (Bílek 2007: 68). Zemanovy privátní peripetie zde tedy mají za cíl postavu „humanizovat“. Zeman se zde ukazuje jako vzorný manžel a milující syn, což je další kontrastní prvek vůči drzému spratkoví Ríšovi a panovačnému partneru Edovi, se kterými bojuje. Stejnou funkci má také téma „strachu“ v této epizodě. V opozici vůči zakomplexovanému Julovi, který má strach sám ze sebe, se Zeman bojí o svou ženu a budoucí dítě kvůli komplikacím s porodem. Nicméně tyto obavy jsou pouze výrazem lásky, pozitivní hodnotou, nikoliv výrazem nějaké maniakální obsese.

Zemanovská epopej se tak na jednu stranu zařazuje do normalizačních seriálů o „obyčejných hrdinech“ jako *Okres na severu* či *Žena za pultem* (Reifová 2008), na druhou stranu však přece jenom vyčnívá svým důrazem na akci a napětí. Neméně významnou funkcí soukromí postavy je také vytváření prostoru pro konverzaci mimo svět „velké politiky“. Když se Zeman dozví, že jeden z jeho soudruhů byl zavražděn, je viditelně otřesen. V konverzaci s matkou pak spojuje vraždu s porodem:

Matka: A kde budeš, kdyby volali z porodnice?

Zeman: Vidiš, my čekáme, že se nám narodí kluk, nebo holka, zkrátka nějakéj nověj, krásnej život. A tady kousek za Prahou pár kilometrů se stane taková hrozná věc. Byl to asi taky táta, měl rodinu, děti. Jak se asi jmenujou?

Narození „nového života“ je dáno do kontrastu se zabitým tátou od rodiny. V jedné z dalších scén potom Zeman opět doma nahlas přemítá o krutém zločinu. Vyjadřuje se k tomu i jeho matka, která je sice prostou ženou „z lidu“ a politice nerozumí, nicméně moc dobře ví, že vraždění je zlo: „Chyba není v tobě, ale v těch, co to vůbec udělali. [povzdech] Takový zvířata!“ Činy seriálových předobrazů bratří Mašínů jsou opět depolitizovány a převedeny na čistě „lidskou“ rovinu. Divák se má spolu se Zemanovou matkou ptát: „Co jim ti lidé udělali, že je museli zabít?“ Zeman pak v odpovědi jistý politický konflikt naznačuje: „Ani si je nedokážu představit, mámo. Divná doba, zmatená. Nám vyčítají každého lumpa, kterého trochu zmáčkнем, a sami vraždí, podřezávají“.⁴⁷ Opozice „my“ versus „oni“ je zde vyjádřena i explicitně, avšak

⁴⁷ Spojení „trochu zmáčkнем“ je zřejmě eufemismem, který má poukazovat na „porušování socialistické zákonnosti“, které se dělo v padesátých letech.

opět je neutralizována delegitimizací „nepřátel socialismu“ poukazem na nevýslovné krutosti, kterých se dopouštějí. To je jenom jeden z mnoha příkladů využití privátního světa v zemanovské sérii. Z výše uvedeného je patrné, že soukromá sféra v seriálu nabývá mnoha funkcí, které se uplatňují při ideologické strukturaci hlavní postavy a výstavbě děje.

Axiologická osa protínající postavy kladné a záporné koresponduje s jejich povoláním: „Jednoznačně pozitivními konotacemi oplývají pouze hrdinové z řad prostého lidu: lodník, strojník, členové JZD, dělníci, řadoví policisté“ (Bílek 2007: 55). V epizodě *Strach* stejně jako v detektivních povídkách o Mašínech je pozitivní role připisána vrchnímu strážmistrovovi na policejní stanici. Podobně jako policista v *Mrtví nemluví*, i on se brání šílenému Julovi, ačkoliv leží bezmocně spoutaný na posteli. Přiřazuje se tak k zástupu „obyčejných hrdinů“, kteří položili životy v boji za socialismus. Jeho oběť se stejně jako v *Životy pro život* znásobuje faktem, že je otcem dvou dětí. Ještě významnější postavou je v tomto ohledu řidič sanitky Richter. Zeman se s ním na začátku epizody sblíží a oceňuje jeho obětavou činnost zachránce lidských životů:

Zeman: Máte těžký povolání.

Richter: Někdy jo. Člověk holt musí vědět, kdy a jak je těch deset minut dlouhejch a důležitějch. To je celý to tajemství, soudruhu podporučíku. Každý holt jsme špecialista na něco jinýho.

Richter díky své poctivé a náročné práci přirozeně náleží do kruhu „dobrých lidí“, kteří se stávají „nosieli stejné činnosti jako zemanovský tým“ (Bílek 2007:108). Není náhoda, že je to právě on, kdo se zastane svého kolegy Turka a zaplatí za to životem. Rozzuřený Jula ho praští pažbou od samopalu a uspí chloroformem. Z umělého spánku se Richter však již neprobudí. Umírá dříve, než přichází pomoc.

Příklady z epizody *Strach* se dají zobecnit a uplatnit na celou sérii. Poctiví, zejména manuálně pracující lidé stojí mravně výše než profese pouze zprostředkovávací či dohlížecí, vyloženě negativních pak kvalit nabývají lidé, „pro něž fyzická práce nepředstavuje vůbec žádnou hodnotu: agenti západních rozvědek, překupníci, převaděči, povaleči, kněží a jeptišky; a s nimi i umělci ‚kulturní fronty‘ šedesátých let“ (Ibid. 108). Jula, Eda a Ríša (alias skupina bratří Mašínů) zde jasně stojí na straně zla. Jejich povolání sice neznáme (pouze víme, že Ríša pracuje z donucení v továrně), ale můžeme si z náznaků domyslet, že jsou potomci buržoazie, a proto vraždí a podřezávají.

Policejní tým, Zemanova rodina a obyčejní, tvrdě pracující lidé pak ztělesňují pozitivní hodnoty socialistického světa. Tento základní protiklad je potom v narativu doplňován mnoha dalšími kontrastivními elementy. Důležitý se jeví prostorový protiklad temného douště, hausbótu na Vltavě, kde se zločinci scházejí, s prosvětlenou kanceláří na Bartolomějské, či sice prostým, ale útulným žižkovským bytem detektiva Zemana (Bílek 2007: 59). V díle *Strach* též vyniká sémantický kontrast narození Zemanova dítěte jako „nového života“ v opozici k bezohledným vraždám. Všechny tyto elementy opět třídí zobrazovaný svět na dvě protikladné části. Divákovi se tak nabízí přehledný bipolární svět. Zemanovská série se tak plně shoduje s výše analyzovanými detektivními příběhy. Všechny tyto texty byly před rokem 1989 součástí vyššího diskurzivního rámce. V následujícím oddíle se pokusíme shrnout společné rysy mašínovských narativů vyprodukovaných v éře komunismu a dáme je do souvislosti s ideologickou interpretací historie.

1.4 Shrnutí: Mašínovské reprezentace mřížkou komunistické ideologie

Ve všech narativech o bratrech Mašínech z éry komunismu jsme se setkali s rozdělením reprezentovaných světů na dvě nesmiřitelné poloviny. Tato axiologická osa zasahuje do všech jejích složek. Ovlivňuje charakterizace postav, rozvrstvení prostoru i dějinného času. Na jedné straně stojí komunisté a poctivě pracující „dobří lidé“ a na straně druhé lidé štítící se práce (povaleči, buržoazie), kteří s „novým pořádkem“ zákonitě nesouhlasí. Toto dělení jsme vyzorovali jak v novinových článcích z *Rudého práva*, tak v analyzovaných detektivních příbězích i v zemanovské sérii. Takovéto rozvrstvení odpovídá Van Dijkově definici ideologie, kterou pojímá jako „samoobslužné schéma pro reprezentaci společenských skupin *my* a *oni*“ (Bílek 2007: 103).⁴⁸ Ideologický text se snaží čtenáře přetáhnout k určitému „poli sdílení“ (Ibid. 101), přesvědčit jej o správnosti této pozice („my“), ať už ji vyjevuje explicitně, či se jí snaží myticky obléct do hávu přirozenosti. Protiklad „my“ versus „oni“ se v mašínovských narativech realizuje na mnoha rovinách. Snad nejvíce je toto dělení patrné u postav. Bratři Mašínové jsou reprezentováni jako vrazi. Jejich rodině a přátelům jsou stejně tak připisovány negativní hodnoty. Všichni patří do jedné velké skupiny „oni“, jež je v komunistickém ideologickém univerzu označena jako „nepřátelé socialismu“.

⁴⁸ viz (Van Dijk 1998: 69)

Největší emblematická redukce se týká hlavních postav. Mašínové nevráždí ze žárlivosti či v afektu. Naopak, zabíjejí kvůli touze po penězích a moci a své činy plánují dlouho dopředu. Jednají naprosto promyšleně a chladnokrevně. Jejich skutky jsou o to hrůznější, že jsou vykonány naprosto podlým způsobem a nikoliv v rovném boji muže proti muži. Kašík je zastřelen, ačkoliv leží nehybně v kaluži krve, spoutanému Honzátkovi je bestiálně podřezáno hrdlo. Mašínové se však neštítí napadat ani pokojné civilní občany. Zastřelení obyčejného pokladníka Rošického nebo zákeřné napadení hasiče z Mořic Leciána jsou toho důkazem.

I další ze sémantických vlastností, které Mašínové v textech nabývají, z nich dělají dokonalé antihrdiny. Jsou zbabělí, mají strach „sami ze sebe“ a v zemanovské sérii jsou též slabí či dokonce zženštilí. Naznačuje se také možná homosexualita Říši. Jsou pravými opaky silných hrdinů dobrodružných románů. S jejich postavami je spojována také lenost. Charakteristika Mašinů jako líných budižkničemů se v detektivních povídkách často opakuje. Lenost je totiž v komunistickém univerzu jednou z hlavních charakteristik buržoazie, do které Mašínové a jejich rodina patří. V komunistických narativech Mašínové loupi a vraždí pouze kvůli svému osobnímu obohacení a touze po bezpracných příjmech, přičemž se kvůli penězům s ostatními členy bandy i pohádají. Je zajímavé, že všechny tyto sémantické rysy najdou své dokonalé zrcadlové protějšky v narativech vzniklých po listopadu 1989.

Pravým opakem těchto zlotřilých existencí jsou lidé stojící na opačném pólu axiologické osy. Jsou to „obyčejní hrdinové“, kteří Mašinům statečně vzdorují, ačkoliv riskují vlastní život. Čtenář se tak setkává s plejádou svědomitých policistů a obětavých, prostých lidí. Na samé špici pak stojí komunisté, kteří vedou dělnickou třídu, potažmo „pracující lid“ správným směrem. Lid s komunistickou vizí jaksí přirozeně souhlasí, a proto je právo na straně komunistů. Pozice „my“, ke které je čtenář magnetickou silou narativů přitahován, je tak potvrzena a obhájena. Rozvržení prostoru pak přirozeně koreluje s antagonismem axiologické osy a souvisí s celosvětovým bojem dobra proti zlu. Kapitalistický Západ je centrem „osy zla“ a není náhoda, že zde Mašiny a Paumera oslavují jako hrdiny. Ve státech sovětského bloku je naopak viděna záruka bezpečnosti a zdárného vývoje směrem k socialismu.

Sémantické rysy postav jako „zákeřnost“, „lenost“ či naopak „prostota“ a „laskavost“ se samozřejmě dají vysledovat i v jiných typech diskurzů. Hrdinům pohádek či románů jsou přisouzeny kladné vlastnosti a naopak jejich oponentům atributy záporné. To, co mašinovská vyprávění činí ideologickými, je právě jejich

zakotvení v historii, specifická interpretační mřížka rozdělující historický svět podle binárního schématu „my“ a „oni“. V komunistických vyprávěních jsou Mašinové zločinci, neboť zabíjejí a bojují proti „spravedlivému“ komunistickému státnímu zřízení. Jejich činnost je z hlediska komunistického „my“ viděna a prezentována jako nepřipustná a škodlivá. To mají články v tisku s detektivními povídkami a zemanovskou sérií společné. Mašinové vraždili z touhy po moci a pomstě za ztracené pozice. Jako představitelé buržoazie byli dějinně předurčeni k tomu, aby byli Vítězným únorem „smeteni do propadliště dějin“. Tento ideologický rastr je koherentní s vyššími diskurzivními celky, neboť plně zapadá do komunistické interpretace historie. V širokém slova smyslu je tak organickou součástí sémiotického „světa socialismu“ či socialistické kultury (Macura 2008: 13). Jeho uměleckým vyjádřením je potom (opět v nejširším smyslu) socialistický realismus, který jsme identifikovali v detektivních příbězích i zemanovské sérii.

Význačnou ideologickou figurou v detektivních vyprávěních, kterou jsme vyzorovali, je též absence jedinečného hlavního hrdiny. V komunistickém ideologickém univerzu je jednotlivec sociálně determinován a bez podpory kolektivu (mas) nemůže dosáhnout svého cíle. V detektivkách tak chybí výrazná postava detektiva, který by vyřešil všechny případy. Místo toho nastupuje kolektivní, družná práce celého týmu detektivů a bezpečnostního aparátu. Vidíme, že ideologie prosakuje do samotných narativních struktur detektivních příběhů, přičemž je však zároveň výrazně nabourává. Mnohočetnost hrdinů je charakteristická pro druh narativu, který Petr Steiner nazval „marxistickou romancí“ (Steiner 2002: 137). Jako první však poukázal na souvislost Marxovy interpretace historie s žánrem romace Hayden White ve své *Metahistorii* (White 1978: 282). Petr Steiner stejně jako White používá poznatky Northropa Frye při analýze Fučíkovy *Reportáže psané na oprátce* a marxistickou romanci charakterizuje jako přechod od společnosti vykořisťování, které bylo zaviněno nerovným rozdělováním přebytků, k proletářské revoluci. Ta odejme „výrobní prostředky těm, kdo je uchvátili, a zruší veškeré soukromé vlastnictví. A jelikož rozdělení lidstva do antagonistických tříd začalo nerovnou distribucí přebytků, v beztřídní společnosti budou lidé odměňováni výhradně podle svých přirozených potřeb. A tehdy se opět navrátí počáteční harmonie, byť i na dialekticky vyšší úrovni“ (Steiner 2002: 137). Marxistická romace byla potom podle Steinera dále obohacena Vladimírem Iljičem Leninem ve spisu *Co dělat?* o další romantický rys. Proletariát si uvědomuje svoji roli v dějinách a stává se tvořivým subjektem dějin a nikoliv pasivním

objektem (Ibid.). V případě mašínovských narativů z komunistické éry je čtenáři předkládán zápas bezpečnostních složek státu, které jsou nástrojem diktatury proletariátu, se škůdci a nepřáteli socialismu. Poražená buržoazie, zde ztělesněná bratry Mašínovými a jejich komplici z řad kulaků a jiných deklasovaných živlů, svou bitvu prohrává. Mladý stát tak uhájil výdobytky socialismu před jeho rozvracečí a vše tedy dopadá dobře. Z této perspektivy můžeme říci, že komunistická vyprávění končí happyendem.

Zde se nabízí otázka, do jaké míry mohly být tyto povídky a televizní seriál v přesvědčování čtenářů a diváků o „správnosti cesty“ započaté Vítězným únorem úspěšné. U všech zkoumaných reprezentací se tato ideologická apelace poměrně jasně vyjevuje. Mýtus ztrácí svou „přirozenost“, čímž ztrácí na úspěšnosti. V případě zemanovské série mohl divák ideologický balast „odfiltrvat“ a sledovat pouze detektivní linii vyprávění, neboť normalizační televize jinou zábavu nenabízela. Dekódování textu divákem tedy nemusí být shodné se zamýšlenými intencemi (ideologickým kódováním).⁴⁹ Analyzované narativní reprezentace z období komunismu se mohou jenom velmi těžko stát hegemonickými. Proponovaná ideologie se nezmocňuje „myslí a srdcí“ svých subjektů, ale je pro ně pouze vnějškovým rituálem.⁵⁰ V následujících kapitolách budeme zkoumat, jakým způsobem jsou bratři Mašínové a jejich otec reprezentováni v narativech vzniklých v postkomunistické éře. Zde se setkáme s mýtem, který je opačný k tomu, jenž se zrodil před Listopadem 1989. Vytváří se tak výjimečně zajímavé a plodné pole pro srovnání obou ideologických konstrukcí a také pro analýzu způsobů, jakými se snaží samy sebe udělat přirozenými a neviditelnými.

⁴⁹ Viz Hall 1980

⁵⁰ Nicméně i tento „cynický“ přístup k vládnoucí ideologii v konečném důsledku působí jako způsob její reprodukce (Žižek 2007: 92).

„Jiskra pokynul, Pobera mávl palcátem,
Kozic Vlk šavlí, rozkřikli se,
pronikavý hlas polnic se třepetavě rozletěl.“

Alois Jirásek (*Bratrstvo*)

2. Nacionalistický mýtus: Josef Mašín senior

2.1 Josef Mašín senior jako národní hrdina

Návrat k příběhu otce bratří Mašínů se může jevit jako návrat do minulosti a zbytečná odbočka. Nicméně z narativního hlediska je nanejvýš potřebný. Všechny polistopadové příběhy o bratrech Mašínech totiž začínají vyprávěním o jejich otci Josefu Mašínovi starším. Ten se narodil roku 1896: „A všechno to začalo mým tajuplným dědečkem“, píše Barbara Masin v prologu své knihy (Masin 2006: 7). Josef Mašín senior bojoval za první světové války v československých legiích, za druhé světové války se zúčastnil domácího odboje proti německé okupační správě a byl popraven nacisty v roce 1942. V té době byli bratři Mašínové ještě děti - Ctiradovi bylo jedenáct a Josefovi deset let. Přesto je podle mnoha mašínovských narativů životní příběh jejich otce zásadní, neboť právě on „se pro ně stal následovánímhodným vzorem“ (Kalous 2002: 94). Již Aristoteles v *Poetice* uvádí, že každý příběh má svůj začátek, střed a konec. Příběh bratří Mašínů tedy začíná právě narozením jejich otce. V této kapitole se proto budeme věnovat narativům o Josefu Mašínovi starším.

Historická vyličení života Josefa Mašína seniora kopírují pohnuté dějinné události první poloviny dvacátého století. Jako člen československých legií prošel Mašín mnoha boji první světové války, po návratu do Československa sloužil v nově utvořené armádě. Po příchodu německé armády v roce 1939 začíná organizovat domácí odbojové aktivity a vejde do dějin domácí rezistence jako člen skupiny Tři králové. Jeho životní příběh je tak bytostně spjat s dějinami Československa. Vyprávění o Josefu Mašínovi st. nesou pečeť velké historie. Příběhy o něm jsou plodným materiálem pro výzkum, neboť jsou pevně vklíněny do českých mytologických konstrukcí akumulovaných během dvacátého století: mýtus českých legií (bitvy u Zborova), samostatného československého státu (tatiček Masaryk či prezident-osvoboditel⁵¹), mnichovská zrada, doba nacistického temna a v neposlední řadě hrdinský odboj Čechů proti okupantům. Předtím než přistoupíme k analýze příběhů o bratrech Mašínech,

⁵¹ K tomu viz (Pynsent 2008: 231-244).

pokusíme se odkrýt mytologické nánosy v příběhu Josefa Mašína staršího. Ty nám potom budou také sloužit k analýze příběhů o jeho synech.

Josef Mašín senior se v literatuře začíná objevovat již po první světové válce. Stává se totiž epizodní postavou ve slavném románu o československých legiích Františka Langera *Pes druhé roty* (1923). Nicméně do centru zájmu médií a historiků se dostává až po druhé světové válce, přesněji řečeno ve třech poválečných letech před únorovým komunistickým převratem. V denním tisku vychází mnoho článků, které pojednávají o hrdinských činech odbojové skupiny Tři králů a zejména Josefa Mašína. Přední český spisovatel jej měl učinit hrdinou svého románu a měl o něm dokonce být natočen film, „jeho postava byla oprádně nimbem téměř legendárním“ (Procházka 1947: 151). Josef Mašín je po válce povýšen na brigádního generála in memoriam, je po něm pojmenována ulice, pořádají se slavnosti na uctění jeho památky. Nicméně po roce 1948 se stává jako účastník nekomunistického oboje a člen československých legií nežádoucí postavou historie. Na jeho místo se dostává komunistický odboj s legendárním Juliem Fučíkem v čele.

Obrat nastává až po sametové revoluci v roce 1989. Historikové začínají opět psát o legionářích a českém nekomunistickém odboji, přičemž údajně odkrývají „pravou tvář“ historie. Skupina Tři králové se dostává do centra pozornosti jako jedna z nejvýznamnějších domácích nekomunistických odbojových skupin. Je o ní natočen i stejnojmenný televizní seriál (rež. Karel Kachyňa, ČT 1998). Josef Mašín senior se stává předmětem obnoveného zájmu historiků a spisovatelů i díky aktivitě jeho synů.⁵² V roce 2005 je znovu posmrtně povýšen, nyní do hodnosti generálmajora, a je mu udělen Kříž obrany státu ministra obrany České republiky. S konečnou platností se tak navrácí do českého hrdinského panteonu.

Nejdůležitějším zdrojem všech současných vyprávění o Josefu Mašínovi st. je kniha Jaroslava Procházky vydaná v roce 1947 s názvem *Sestupme ke kořenům...! Příspěvek ke kronice rodu Mašíků* vydaná místním Národním výborem v Lošanech u Kolína. Z ní všichni současní autoři čerpají a hojně citují. Jaroslav Procházka byl učitelem na základní škole v Lošanech u Kolína a zároveň místním kronikářem. Podle svých slov chtěl původně napsat historii Lošan, nicméně se mu zdálo, že by postava Josefa Mašína byla „zatlačena příliš do pozadí“ a proto se rozhodl „vypsat jeho osudy v této samostatné knize a z dějin obce ponechat zde jen tu část, která má vztah k jeho

⁵² Rambousek 1990; Němeček 1998; Novák 2004; Masin 2005 ad.

rodu“ (Procházka 1947: 8). Žánrově je tedy kniha označena jako kronika rodu Mašínů, nicméně postava Josefa Mašína st. zde zabírá centrální místo.⁵³ Na formát kroniky pak navazuje historik Jan Němeček: „Následující stránky jsou výpovědí o historii jednoho českého rodu ve 20. století, století, které přineslo nejen jemu, ale celé naší zemi tolik těžkých zkoušek“ (Němeček 1998: 13). Jan Novák pak svůj román *Zatím dobrý* označuje v předmluvě za „famiobiografický mýtus o rodině Mašínů a lidech kolem ní“ (Novák 2004: 9). Rodová tradice je zde tedy silně přítomna a jak uvidíme dále, hraje důležitou roli při propojení příběhu Josefa Mašína seniora a jeho synů.

Název Procházkovy knihy *Sestupme ke kořenům* využívá metaforu národa jako stromu, kterou použil v rozhlasovém projevu Edvard Beneš těsně po mnichovské dohodě: „Koruna stromu naší vlasti je osekána, ale kořeny národa tkví pevně v zemi. Sestupme ke kořenům, soustředme všichni svou starou rodovou sílu do nich, jak jsme to ve svých dějinách učinili již tolikrát, a koruna opět po čase vyrazí novými ratolestmi“ (Procházka 1947: 7). Národ je zde přirovnáván ke stromu, jehož koruna – tedy Československo – byla osekána. Nezbyvá tedy než se navrátit ke starým rodovým tradicím, k samotným kořenům českého národa. Procházka tuto Benešovu metaforu dále rozvíjí: „Když opadly vlny beznaděje, stáhl se národ do sebe a čekal, jako čekají tajné zdroje mízy v kořenech stromu, když zuří mráz a vítr láme korunu. Kořeny národního stromu nezklamaly za hrůz okupace“ (Ibid.). Metafora národa jako stromu je poměrně silnou rétorickou figurou. Implikuje totiž, že národ je organická entita, která má kořeny, roste, kvete, ale i umírá.⁵⁴ Pojetí národa jako živého organismu čerpá z odkazu romantického myšlení, nalezneme jej zejména ve filosofii Johana Gottfrieda Herdera. Národ je chápán jako živá entita se svojí historií, osudem a jazykem. Lidé přirozeně náleží do určitého národního organismu a jazyk je jeho duší. Tato koncepce přejatá v době národního obrození tvoří myšlenkové podloží nejen pro německý, ale i český nacionalismus.

Procházka tedy sestupuje ke kořenům starého selského rodu Mašínů a dochází k jeho „lošanské větvi, na níž vykvetl krásný květ, který zničilo šílenství doby“ (Ibid. 8). Tímto krásným květem je myšlen Josef Mašín senior. A s Procházkou se shoduje i současný historik Jan Němeček: „Chceme-li opravdu pochopit dějiny našeho národa 20. století, musíme se vrátit zpět do minulosti, musíme pochopit zdroje, z nichž čerpalo

⁵³ Kniha pojednává o rodu Mašínů jenom v první kapitole (s. 11 – 31), zbytek je výhradně o Josefu Mašínovi st. (s. 31 – 149).

⁵⁴ Metafory a jejich používání v jazyce analyzovali Lakoff s Johnsonem v knize *Metafory, kterými žijeme* (2002).

české národní hnutí“ (Němeček 1998: 15). Jan Stern v eseji *Úvod do teorie hrdiny* (2006) vyjmenovává rysy, jimiž se vyznačuje epický hrdina.⁵⁵ Jedním z jeho výsadních znaků je božský či urozený původ: „většina mytických hrdinů božský původ skutečně má, což je symbol toho, že nejde o vzpomínky na dávné reky, ale skutečné definice univerzálních všelidských podstat a určeností“ (Stern 2006: 135). Mašínova urozenost je dána jeho selským původem. Kořeny českého národa jsou totiž tradičně spatřovány právě v selství. V české národní mytologii hraje tento emblém význačnou úlohu a není náhodou, že jej Jaroslav Procházka i současní autoři využívají. První český kníže Přemysl Oráč nepochází ze šlechtického stavu, nýbrž je sedlákem. Tito lidé jsou také považováni za zdroj českého národního „vzkříšení“, jelikož právě na vsi se uchoval český jazyk, vztah k půdě a prastaré domácí tradice. „Na místo šlechtice (= cizáka) nastupuje český sedlák, rolník, prostě český lid, který sám je zárukou dalšího trvání národa a ke svému zdárnému vývoji šlechtu a ‚pány‘ nepotřebuje“ (Rak 1994: 85). Mýtus Čechů majících původ ve venkovanech a sedlácích byl propagovaný i samotným Masarykem a zaznívá ještě u Jana Patočky (Pynsent 2008: 209). Procházka chce sledovat „selství v nejkrásnějším smyslu bez politické příchuti nedávné doby, selství utlačovaného, pokořovaného, trpělivého, ale i tvrdého, které dovedlo dát národu v každé době boží bojovníky“ (Procházka 1947: 8). Odkazem na boží bojovníky je selství propojeno s dalším význačným českým nacionálním symbolem – husitstvím. Sedláci jsou božími bojovníky, kteří prý vždy bojovali za národ. Josef Mašín senior je pak ztělesněním takového národního hrdiny: „Bylo štěstím národa a státu, že v nejtěžších dobách při něm stáli ušlechtilí a stateční lidé, jejichž činy lze srovnat jen s činy starověkých hrdinů“ (Ibid.). Procházka první kapitolu knihy uvádí příznačným mottem z básně J. V. Sládka: „Tak ořem, sejem, hyneme/ však pýchy dalecí/ přec starší jsme a budeme/ než rody knížecí“. Selský původ tedy v české mytologii nemá příznak něčeho hanlivého a nízkého. Naopak, spojuje Mašina přímou pokrevní linií s hrdinnými selskými předky, s mytickým prapočátkem českého národa.

⁵⁵ Stern zde vychází zejména z C. G. Junga a J. Campbella (Stern 2006: 134-59).

2.2 Hrdina nebo dezertér?

Postava Josefa Mašína seniora je ve všech vyprávěních vykreslena tak, že se dá jenom těžko pochybovat o jeho „dobrém charakteru“ (Němeček 1998: 21). Již jako malý chlapec Josef Mašín projevoval statečnost, rytířskost, často pomáhal slabším. Jeho úspěšné velitelské schopnosti se také projevovaly už od dětství. Pod jeho „velením“ se například nikdy nestalo, že by byli chlapci přistiženi při vpádu na angrešt do sousední zahrady (Procházka 1947: 33). Na střední škole potom studuje s prospěchem průměrně dobrým, je jenom jaksi přirozeně důsledný ve svém odporu k němčině, který není způsoben Mašínovou neschopností naučit se jazyk, ale jeho spontánním vlastenectvím. K jeho přednostem patří „přesnost v povinnostech, přísnost k sobě i k podřízeným, pravdomluvnost, nesmlouvavost, přímost dolů i nahoru bez ohledu na osoby a na možné nepříjemnosti a především láska k národu a státu!“ (Ibid. 39). Mašínovo vlastenectví se může plně projevit za první světové války. Narukuje do rakouské armády roku 1915, ale nikdy za císaře pána nevystřelí ani jeden náboj. V noci se tajně proplíží z rakouského zákopu a vzdá se Rusům. Může za to jeden maďarský důstojník, kterému se nelíbilo, že si Mašín proti rozkazu zul boty. Tento moment je v románu *Zatím dobrý* vylíčen takto:

„Maďar plive na Mašína nadávky v oblacích slin, řvaním jasně ulevuje svému vlastnímu napětí, Čechy určitě nenávidí, s tím se v císařské armádě počítá, dnes si ale vybral špatný hromosvod, v Mašínovi to vře [...] Maďarovi rupnou nervy, vytáhne jezdecký bičík a začne bít Mašína do obličeje, jenže Mašín ani nezvedne ruku, aby se před ranami chránil, jen tam stojí a nechá se mlátit, no jen si švihni, šviháku, na mě nemáš, Pišto, na to nejseš dost velkéj chlap, ty teda ne, kamaráde, ty ani za boha ne, ani kdyby ses postavil na hlavu“ (Novák 2004: 28-29).

Jan Novák zde umně vykresluje opozici mezi Čechy na jedné straně, kteří jsou prý v císařské armádě nenáviděni, a Maďary a Němci na straně druhé. Zároveň ilustruje Mašínovu odvahu a stoický klid, s nímž se nechá od maďarského důstojníka švihat bičíkem. Mašín se svou dezercí v nejkrvavějším válečném konfliktu v dějinách přidává okamžitě na tu „správnou“ stranu: „no jo, tak jen pojď k nám, bratře Slovane, tady budeš jako doma“ (Ibid. 29). Od této chvíle čtenář ví, kdo je nepřítel: jsou to „Rakušané“. Tímto pojmem se označují všechny národy Habsburské říše včetně samotných Čechů. Nicméně fakt, že legionáři vedli bratrovražedný boj, je však spíše zatlačován do pozadí. Čtenář je přesvědčován o tom, že Mašínova dezerce je „vlasteneckým“ a tedy nutně pozitivním činem. Čeští dezertéři z císařské armády byli

po válce nejen oficiálními místy prezentováni jako hrdinové a tento pohled na dějiny nejen v mašinovských vyprávěních se ujal i v polistopadovém režimu. Josef Mašín se svým činem zařadil k těmto vlasteneckým „bohatýrům“. Není tedy zrádcem a dezertérem, ale hrdinou, který by měl být za své činy oslavován.

Mašín se ovšem nemůže ihned připojit k boji „za svobodu“ českého národa. Nejprve je s ostatními zajatci dopraven do tábora v Dárnici u Kyjeva. Zde se však, jak dokládá Jaroslav Procházka, žilo velmi špatně: „Velitelem tam byl sice ruský lékař, ale skutečným vládcem byl chytrý, *úlisný žid* Waisemann, jehož vlivem dostal tábor německý ráz“⁵⁶ (Procházka 1947: 46). Dobrý ruský (protože slovanský) velitel je bohužel zastíněn „úlisným židem“. Tento protižidovský výpad je symptomatický nejen pro Procházkovu knihu. Slovanský svět býval v české kultuře stavěn do opozice k univerzu německému a židovskému již od dob Palackého. Jak ukázal Robert Pynsent, antisemitismus byl snad víc než kdekoliv jinde rozšířen i v české legionářské literatuře (Pynsent 2007: 64). Autoři polistopadových narativů píšící o táboře v Dárnici již sice vypouštějí antisemitské narážky, nicméně protiněmecký tón zůstává: „Tábor byl plný německých a rakouských vojáků a důstojníků, kteří se k ostatním chovali s bohorovnou nadřazeností a trvali na tom, aby se jim dostávalo přednostního zacházení“ (Masin 2005: 22). Po mnoha měsících strádání se však konečně naplňuje chvíle, kdy může Josef Mašín a ostatní čeští „vlastenci“ spojencům ukázat, že si zaslouží svůj vlastní stát. V květnu roku 1916 je Josef Mašín přijat do čs. dobrovolnických jednotek. Postupně se tak zformují jednotky, které vejdou do dějin pod názvem československé legie.

2.3 Legionářská legenda

Příběhy o československých legiích vznikající hned po první světové válce byly zcela v souladu s oficiální ideologickou linií nově utvořeného státu. Ostatně samotný název „legie“ nebyl používán samotnými legionáři, ale byl jim vnucen až po válce (Pynsent 2007: 66). Legionáři jsou líčeni jako stateční bojovníci za svobodu národa, jsou to hrdinové opředeni morální aureolou. Všechno, co je spjato s monarchií, Němci a Rakušany, je nepřátelské a zpátečnické. Úspěšně se zde také uplatňuje motiv husitství. Legionáři, podobně jako husité, bojovali „za pravdu“ a tento motiv je v legionářské

⁵⁶ Proložil J.Š.

literatuře velmi častý (Ibid. 76). Vyprávění o legionářském období Josefa Mašina plně zapadá do této diskurzivní formace.

Češi byli na východní frontě nejdříve roztroušeni v malých jednotkách a plnili spíše drobné rozvědčické úkoly, ale již tady Josef Mašín exceluje a získává za své bojové úspěchy první vyznamenání. Poprvé se plně projevuje jeho selský původ a hrdinství: „Rozvědky udělaly z Mašina člověka heroického, hazardního hrdinu věčně prahnoucího po činu. Kolikrát jen tento mladý hoch, plný selského zdraví, smělý až k nemožnostem, posměšně vyzýval osud!“ (Procházka 1947: 57). Nicméně legionáři chtěli něco více než jenom tyto drobné rozvědčické práce, toužili zažít „dny vítězných bitev“ (Ibid. 51). Jejich přání se konečně naplnilo na počátku července roku 1917: „schylovalo se k ofenzivě, mělo se nastupovat. Česká brigáda dostala svůj vlastní úsek. V Jezerné se shledávali známí, kraj byl zaplaven českým hovorem. V plné zbroji pochodovala rota za rotou, les bodáků se pohyboval v rytmu, přebíral se úsek u Zborova“ (Ibid.).

Bitva u Zborova zaujímá v legionářských vyprávěních ústřední místo. Byla prvním vojenským úspěchem československých jednotek a pojí se k ní spousta legend živěných oficiálním prvorepublikovým establishmentem. Ačkoliv představovala tato „slavná“ bitva v kontextu první světové války spíše nevýznamnou šarvátku, „kapku v moři masového světového vraždění“ (Galandauer 2002: 7), v české národní legendistice má výsadní postavení. Vojenský úspěch československých jednotek byl Masarykem zručně mediálně využit k prosazení samostatného Československa. Kult Zborova byl pak propagován za první republiky a 2. červenec byl dokonce vyhlášen státním svátkem. Bitva se stala symbolem „vzkříšení“ české armády, navázání na husitskou tradici a často také interpretována jako odplata za Bílou horu (Ibid. 87). Tento den byl pro Čechy a Slováky (již však ne pro etnické Němce a Maďary) příležitostí uctít památku svých padlých hrdinů (Wingfield 2007: 184). Nicméně pouze těch, kteří bojovali v legiích. Neznámý voják byl vybrán z přibližně 190 mužů, kteří padli v bitvě u Zborova. „Objektem kultu se tedy nestal v pravém slova smyslu neznámý voják, ale legionář, jeden ze zborovských padlých“ (Galandauer 2002: 90). Oslavy provázely oficiální proslovy vyzdvihující hrdiny bojující za samostatný československý stát doma i v zahraničí. Při příležitosti desetiletého a dvacetiletého výročí bitvy se pořádaly velkolepé oslavy (Wingfield 2007: 185).

Jak píše Jaroslav Procházka: „Slavné vítězství dokázalo, že je český voják schopen i velkých vojenských úloh. Nejen roty, ale i jednotlivci se v nejkrásnější

soutěži předstihovali a přičiňovali o zdar vítězství“ (Procházka 1947: 52). I Josef Mašín se v bitvě u Zborova předstihuje „v nejkrásnější soutěži“ a získává další vyznamenání. Vede totiž „svou českou skupinu zemí nikoho, běží dýmem pod kulometnou palbou přes krátery nepřítele, doběhnou k předprsním zákopů rakouské linie [...] Mašín se ani neohlédne, hází jeden granát za druhým, rakouský kulomet náhle utichá“ (Novák 2004: 32).⁵⁷ Hrdina potřebuje jasně definovaného nepřítele a Josef Mašín senior bojuje za český národ proti rakouské říši. Nicméně v příbězích o zborovské bitvě je upozadován fakt, že legionáři zde bojovali proti plukům, které byly složeny převážně z Čechů. K identifikaci nepřítele se užívá výhradně adjektiva „rakouský“. Zachovává se ostrá linie rozdělující dobré Čechy a zlé „Rakušany“, čímž je jasně vymezen nepřítel a čtenář se může identifikovat s hrdinou.

Mašínovy vojenské úspěchy a hrdinství pomohlo „naší“ věci, tedy vzniku samostatného státu. U Zborova se jednoznačně ukázalo, že si jej Čechoslováci opravdu zaslouží. I proto je tato bitva dodnes pojímána jako slavná kapitola v dějinách československé armády (Němeček 1998: 33). Ačkoliv u Zborova československé legie excelovaly, jejich vojenského úspěchu nemohlo být náležitě využito, neboť „ruský sedlák odhlasoval konec války, opustil frontu a všechny pokusy o její obnovu se ukázaly marnými“ (Procházka 1947: 55). Východní fronta se rozpadla a legionáři jsou nuceni ustoupit před postupujícími Němci. Legionáři nyní potřebují naléhavě zjistit, jakou silou se na ně Němci chystají uhodit, jaká je jejich výzbroj a morálka a o co jim vlastně jde (Novák 2004: 35). Zde se opět otevírá prostor pro odvážný čin a právě Josef Mašín je oním hrdinou, který jej vykoná. Vydává se na nebezpečnou misi do týlu nepřítele. Jeho rozvědka byla vylíčena v románu Františka Langera *Pes druhé roty* z roku 1923. Zde vystupuje Josef Mašín v epizodě, která líčí jeho dobrodružnou cestu. Langerovo beletristické vyprávění je potom převzato jak Jaroslavem Procházkou, tak autory písičnickými po roce 1989 a prezentováno jako historická skutečnost. Vypravěč románu přenechává popsání příhody jedné z postav - Sochorovi:

„Tehdy si zavolal velitel pluku z každého praporu po jednom, kdo prý by chtěl několik dní zůstat v Kyjevě jako zvěd. A tehdy poručík Miler, velitelův pobočník, určil mne – bylo to na poslední zastávce před Kyjevem – ale když jsme se rozcházeli, zavolal mne zpět a řekl: ‚Poslyš, bratře, jsi ženat?‘ a když jsem řekl, že ano, tedy zavolal ještě Mašina – Mašín byl tehdy praporčíkem – a řekl mu: ‚Tedy půjdeš, Mašine, ty. Běží zde o krk.‘ A tak šel Mašín místo mne.“ (Langer 1928: 137-38)

⁵⁷ Proložil J.Š.

V Langerově románu je Mašín poslán za jiného „bratra“, neboť nemá ženu a děti. Projevuje se zde solidarita a souručenství národního kolektivu, což byl v legionářské literatuře častý motiv. V románu Jana Nováka již vidíme jistý posun k vyčlenění Mašína z kolektivu legionářů. V této epizodě to není velitel, který určí, kdo půjde na rozvědku, ale je to sám Mašín, který se chce vydat na nebezpečnou misi dobrovolně: „Dne 5. února 1918 se Josef Mašín přihlásí, že se pokusí získat odpověď na tyto otázky“ (Novák 2004: 35). Mašín se úspěšně vydává za prostého ruského vojáčka, zůstane v Kyjevě a sleduje příjezd německých divizí. Potom se po mnoha „bondovských“ dobrodružstvích vrací s výzvědnými informacemi zpátky k českým jednotkám. Jeho mise trvala více než měsíc a Mašín z ní přináší svým velitelům neveselé zprávy. Čeští legionáři čelí zdrcující převaze, nicméně nyní mají díky Mašínovi dobrou představu o německých pozicích, síle, vybavení a hlavně vojenské morálce, která není dobrá.

České velení se proto rozhodne pro zoufalý protiútok, „udeří vši silou na nejsilnější místo nepřítele a zatlačí šokované Němce zpátky“ (Ibid. 39). Jan Novák zde tvoří paralelu mezi legionářskou bojovou mentalitou a stejnou taktikou bratří Mašínů, kterou zdědili od svého otce: „bratři Mašínové budou vždy útočit tak, jak se to nejméně čeká, možná že odtud pramení jejich přesvědčení, že v boji má nejvyšší cenu morální síla a moment překvapení“ (Ibid.). Motiv „zoufalého protiútku“ se pak v románu *Zatím dobrý* často opakuje. Bratři Mašínové přejímají od otce tuto legionářskou taktiku, kterou budou později moci zužitkovat v boji proti komunismu.

Vítězství u Bachmače, kde se legionářům podaří zadržet německé jednotky, je jenom dočasným úspěchem a oni musejí ustupovat dále na východ. Mašín je opět vyslán na další rozvědky, nicméně, jak píše Procházka, svědectví o nich se nedochovalo v žádném románu. Ke všemu se mění politická situace, neboť v Rusku nastává komunistický převrat. Legionáři bojují s bolševiky a trvá ještě dlouhé dva roky, než se dostanou do Vladivostoku. V tomto momentě se Procházka reprezentace od těch polistopadových odlišuje, neboť ruskou revoluci přijímá pozitivně: „Do té doby spadají v Rusku dějinné události politické, probíhající od března 1917 a vrcholící ve veliké říjnové revoluci, která byla znamením, že socialistický převrat přestal být cílem vzdáleným“ (Procházka 1947: 55). Konflikt mezi legionáři a bolševiky pak vysvětluje jako pouhé nedorozumění (Ibid. 70.). V polistopadových vyprávěních se naopak píše o tom, že západní mocnosti boj legionářů proti rudým podporovaly a chybělo jenom málo a Čechoslováci mohli bolševický režim svrhnout (Masin 2005: 28-29).

Mašín při těchto bojích zažije ještě spoustu dobrodružství, v jedné přestřelce je zraněn do břicha, ale přežije, neboť je mu „teprve dvaadvacet let, navíc je utužený prací ve statku“ (Novák 2004: 41). Opět zde vidíme pozitivní uplatnění Mašínova selského původu. Před návratem domů je opět vyznamenán a konečně pak v prosinci roku 1919 se on a jeho druhové vrací jako „vojáci-hrdinové“ do „nejkrásnější země světa“ (Procházka 1947: 74). Tak končí jedno období v životě Josefa Mašína, který se připojil k vlasteneckému „osvobozovacímu“ hnutí. Cíl prvního odboje byl splněn: Češi a Slováci se osvobodili z rakouského područí. Tato etapa vybavila Josefa Mašína válečnými zkušenostmi. Budou se mu hodit v jeho nesmiřitelném boji proti Němcům a rovněž je může předat svým synům, kteří je posléze zužitkují ve válce proti komunismu.

2.4 Nacionalismus „s lidskou tváří“

Z výše uvedeného je patrné, nakolik jsou legionářská dobrodružství Josefa Mašína zakořeněna v české nacionální tradici. Legionáři jsou boží bojovníci hrdinně zápasící za svobodu svého národa a Josef Mašín je jedním z nich. Hlavní osou, která rozděluje svět, je opozice mezi Čechy na straně jedné a Rakušany, Němci, Maďary, případně Židy na straně druhé, přičemž Češi samozřejmě nabývají pozitivních kvalit a ti na druhé straně zákopů jsou nepřátelé. Tato perspektiva je veskrze nacionalistická, neboť interpretuje události z pozice jednoho národního kolektivu. Zápas Čechů a Slováků za samostatný stát je zde pojímán jako něco automaticky dobrého. Procházka tvrdí, že bylo nutno „vyrovnat účty s Vídní, jak ty staré, tak i ty novější, válečné, a to především vlastní silou, vlastním bojem“ (Procházka 1947: 68).

Je důležité si povšimnout, jakým způsobem je tento boj legitimizován. Častým prvorepublikovým motivem, který však přetrvává i do současnosti, je zdůrazňovaný morální aspekt legionářského snažení: „Bylo přece nutno podepřít práci českých politiků a přesvědčit spojence o mravním oprávnění našeho úsilí o obnovení svobody!“ (Ibid.). Legitimita legionářského boje údajně pramení z jejich mravního oprávnění. Tento motiv se objevuje i u Jana Nováka: „v boji má nejvyšší cenu morální síla“ (Novák 2004: 39). Morální aspekt bude samozřejmě ve hře též při boji Mašínových synů.

Boj Čechů za samostatnost je zde tedy předkládán jako něco naturálně pozitivního, jako zápas „mravní“, nikoli snažení o prosazení českých nacionálních politických cílů. Partikulární zájmy jednoho etnika (Čechů) jsou nahrazovány

univerzálními hodnotami. V tomto případě se jedná o legitimizaci boje Čechů a odsouzení nepřítele jako amorálního. Toto nahrazení je plně v souladu s masarykovskou ideou, že „česká otázka je otázkou světovou“ (Pynsent 2008: 206). Opět zde lze vystopovat zakořeněnost mašínovských vyprávění v oficiálním prvorepublikovém diskurzu. Sám Masaryk interpretoval první světovou válku v mravním rámci jako boj dobra se zlem: „Svět se rozestoupil na dva tábory, a v hrozném boji zvítězili ti, kdo hájili ideálů spravedlnosti – zvítězili idealisté, zvítězil duch nad hmotou, právo nad násilím, pravda nad chytráctvím“ (Pynsent 2008: 205).⁵⁸ Morální oprávněnost Čechů pramení z jejich přirozeně humanitní a demokratické tradice, která „začala Janem Husem a pokračovala českými bratry“ a je „pevně zakořeněna v jeho duši“ (Ibid. 206). Boj legionářů je legitimní, neboť bojují za přirozené rozvinutí této humanitní a demokratické tradice. Češi tak mají nezpochybnitelné právo na svůj vlastní národní stát. Tato inherentně nacionalistická pozice je masarykovským badatelem Romanem Szporlukem označována jako „nacionalismus s lidskou tváří“ (Ibid.). Pod praporem univerzálních hodnot jako humanita a demokracie jsou prosazovány partikulární zájmy a hodnoty jednoho etnika. Dochází tak k naturalizaci českého světového názoru, který je přijímán jako jediný nevyhnutelně správný. V polistopadových mašínovských vyprávěních jsou sice explicitní odkazy na husitství a jiné české národní emblémy utlumeny, nicméně nacionalistický náhled zůstává a projevuje se zejména v přijetí bipolární stratifikace – „my“ (Češi a Slováci, legionáři) vs. „oni“ (Rakušané, Němci). Boj legionářů je i v polistopadové historiografii traktován jako „první odboj“. Tato perspektiva třídí historické aktéry na kladné a záporné podle jejich národní příslušnosti a ochoty bojovat za samostatný československý stát, který znamená národní „osvobození“. Ze zřetele se tak kromě jiného ztrácí perspektiva etnických Němců žijících v českých zemích, Maďarů na Slovensku, kteří vytvoření Československa nepřivítali s takovým entuziasmem. I polistopadová legionářská vyprávění o Josefu Mašínovi tak plně zapadají do nacionálního pojetí české historie, které navazuje na oficiální prvorepublikovou ideologickou linii.

⁵⁸ Z Masarykova Poselství k Národnímu shromáždění z 22. prosince 1918, který přednesl jeden den po svém návratu z exilu (Masaryk 1933: 10-11).

2.5 Ideál humanitní

V meziválečném období se pozornost vyprávění přesouvá od velkých dějin k Mašínově osobnímu příběhu, neboť touha Čechů a Slováků po samostatném státě se naplnila. Dějinné události zasáhnou do Mašínova života opět významně až před druhou světovou válkou. Josef Mašín se po válce vrací domů a začíná hospodařit na svém rodném statku. Nicméně zanedlouho se vrací zpátky do armády, jelikož touží sloužit vlasti jako voják. Absolvuje dělostřeleckou školu v Jindřichově Hradci, je přidělen do Českých Budějovic a poté do Olomouce, kde nepobývá dlouho a v roce 1929 je přikázán k 1. dělostřeleckému pluku Jana Žižky z Trocnova v Praze-Ruzyni. V témže roce se žení se Zdenou Novákovou a má s ní v rychlém sledu tři děti: syny Ctirada a Josefa a dceru Zdenu. Vypravěč románu *Zatím dobrý* zde předpovídá skvělou budoucnost obou bratří: „Oba kluci se mají k světu a odmalička je jasné, že se od Radka a Pepíka dají očekávat velké věci“ (Novák 2004: 51). Mašínův život v manželství plynul radostně a Mašín ctil spořádaný manželský život a „neměl rád nečinných žen, které neplnily svých povinností“ (Procházka 1947: 84).

Mašín nicméně nezahálí, protože boj s nepřáteli českého národa může přijít kdykoliv. Neustále na sobě pracuje, „zvítězí v každé vojenské soutěži, do níž se přihlásí, výborně střílí a jezdí na koni, před závody zdatnosti běhá každé ráno s batohem cihel, aby si zlepšil výdrž, a když mu jednou při hloupé nehodě v kasárnách nějaký vojín prostřelí obě dlaně, tak už o dva týdny později nastupuje k fotbalovému zápasu“ (Novák 2004: 43-44).⁵⁹ Velkou kariéru ale v armádě nikdy neudělá. Jsou to totiž právě jeho přednosti, co mu brání v rozletu. Chybí mu trpělivost: „když v jídelně někoho pomlouvají, okamžitě vstane a odejde, s každým mluví otevřeně, pohrdá politikou“ (Ibid. 43). Ve všech vyprávěních se opakuje tato Mašínova přímost. Ačkoliv je vynikajícím vojákem, před vypuknutím druhé světové války je teprve podplukovníkem.

Národní hrdina musí být nejen statečný a bojovat pro národ, musí také charakterově dostát ideálům doby. Josef Mašín alespoň podle popisu Jaroslava Procházky je ztělesněním dokonalého prvorepublikového občana. Je zde vyličen jako symbol „ideálů humanitních“. Tyto ideje jsou součástí Masarykovy myšlenkové koncepce. Masarykova politicko-filozofická ideologická mytologie se stala ústřední součástí ideologického rejstříku první republiky.⁶⁰ Ideálem humanitním je podle

⁵⁹ Procházka uvádí, že Mašínovi byly prostřeleny obě nohy, nikoliv ruce (Procházka 1947: 82).

⁶⁰ K tomu viz (Pynsent 2008: 161-175)

Masaryka „člověctví“, které je „základem všech tužeb novodobých a zejména národnostních. [...] Od renesance a reformace počínajíc ustaluje se nový tento etický a sociální ideál vedle křesťanského; ideál ten stává se záhy protikřesťanským a nadkřesťanským: člověk – idea humanitní, humanitism“ (Masaryk 1946: 7). Josef Mašín není nábožensky založen, neboť jak to vyjádřil Jan Novák: „národ je pro něj víc než bůh“ (Novák 2004: 32).

V centru Masarykovy koncepce je nacionální myšlenka: „Idea humanitní jeví se v naší době jako idea národnostní. Počíná se to v poslední době u nás pochopovat, že totiž idea humanitní není proti ideji národnostní, nýbrž že právě národnost, stejně jako člověk jednotlivec, má být a může být humánní, humanitní“ (Masaryk 1946: 9). A není tedy vůbec překvapující, že ústředním atributem charakteru Josefa Mašína je vlastenectví. Bojuje statečně v obou válkách za svobodu českého národa. Vlastenectví „nebylo v jeho případě prázdným pojmem, naopak: on jej dokázal naplnit v míře vrchovaté tak, jako málokdo jiný, táhne se jako červená nit celým jeho životem“ (Němeček 1998: 21). Jeho životním krédem jsou: „vlast, národ a svoboda, to byly hodnoty, jichž si cenil nadevše a jejich zachování chtěl svěřit svým dětem. Za tyto hodnoty byl ochoten bojovat až do samého konce“ (Ibid. 132). Mašínův zápal pro národ a vlast se uplatnil při jeho legionářském odboji a opět se projevil zejména v krizových okamžicích Československa – v době mnichovské krize a okupace.

Mašín však splňuje i další z ideálů, který byl součástí Masarykovy koncepce – rovnostářství: „V dnech našich ideu humanitní národní pojmáme lidově, sociálně. Lid je nám něco jiného než národ, lidovost stává se heslem, ideálem tužeb našich. Socialism vůbec, jako národnost, je projevem téže ideje humanitní“ (Masaryk 1946: 10). Josef Mašín je proto masarykovsky egalitářský: nelíbal cizím ženám ruku, ale přitom byl krajně zdvořilý. „Netrpěl, aby mu v jeho rodné obci kamarádi z dětství vykali a oslovovali jej jeho vojenskou hodností. Pro všechny chudé i bohaté byl jen Pepa Mašínův. Mašín také ctil práci každého člověka bez rozdílu, jen když život nebyl žit nadarmo. Cítil, že práce odvrací člověka od neřestí; lidem bez životních cílů říkal ‚parasiti‘ a pohrdal jimi“ (Procházka 1947: 84). Vlastnosti Josefa Mašína vylíčené Jaroslavem Procházkou korelují s kvalitami dokonalého občana první republiky. Mašín je zde reprezentován, jako by byl opravdovým ztělesněním masarykovského „ideálu mravního“. Tyto jeho rysy pak přebírají i polistopadová vyprávění. Vidíme, že způsob reprezentace Josefa Mašína seniora ostře kontrastuje s komunistickými narativy, kde byl naopak vylíčen jako typický představitel své třídy, který si je vědom své nadřazenosti a

rád ji dává najevo (1.2.3). U Procházky se zdůrazňuje jeho statečnost a nekompromisnost v krizových situacích. Mašín tady ale není nikdy stavěn do kontrastu s ostatními vojáky a důstojníky československé armády tak výrazně, jako je tomu v postkomunistických vyprávěních, kde se stává opravdovým romantickým hrdinou.

2.6 Voják do války

V polistopadových narativech je Josef Mašín vyčleněn z kolektivu prvorepublikové armády a postaven na hrdinský piedestal pro svou statečnost a kvůli nekompromisním postojům k „vojákům do míru“. Mašín jako voják do války, který prošel v legiích mnoha bitvami, je srovnáván se svými nadřízenými, kteří jsou hrdinové jenom na papíře: „když hovoří se svými velícími důstojníky, je na něm jasně vidět, co se mu honí hlavou, hele, kamaráde, kolik tys v životě přeběhl minových polí? Kolik ti kolem těch nablýskaných nárameníků prosvištělo kulek? [...] Mašín nesnáší padavky, štvou ho vojáci, co se hodí víc do míru než do války, jenže právě tyhle padavky velí v době míru armádám“ (Novák 2004: 43-44). Mašínův hrdinský charakter se plně projevuje v době krize. Mnichovská dohoda je pro něj katastrofou, zaujímá vůči velení ostře kritický postoj. V březnu 1939 se odmítá smířit s německou okupací, odmítne uposlechnout rozkaz kapitulovat, který byl vydán „vojáky do míru“, a rozhodne se jednat na vlastní pěst. Zabarikáduje se v ruzyňských kasárnách a čeká, až přijedou Němci. Nicméně místo nich přicházejí Mašínovi nadřízení a začnou ho přesvědčovat, aby se vzdal. Mašín vzdoruje a oni musejí ho zpracovat fyzicky: „co si ten Mašín hergot myslí, že je snad lepší než oni? Každý tu má na skopčáky stejnou pifku, všem tu na nervy hraje stejná potupa, tak co? No dobře, někdo se třeba neumí postavit ke své hanbě čelem, všichni se neženou do sebevraždy jako Mašín, ale tak co, kde do hajzlu bere tu drzost morálně se nad ně vyvyšovat?“ (Ibid. 58). Stejně je událost vyličená v knize *Odkaz* (Masin 2005). Mašín neuposlechne rozkaz a dokonce vytáhne zbraň na nadřízeného důstojníka a starého přítele, než aby „nesplnil svou povinnost bránit svou vlast“ (Masin 2005: 42).

Neuposlechnutí rozkazu je v jakékoliv armádě na světě těžký přečin. Nicméně Mašín vzal spravedlnost do svých rukou a jednal tak, jak mu diktovalo svědomí. Barbara Masin v této souvislosti cituje britského právníka Hartley Shawcrosse:

„Okamžik, kdy muž musí odmítnout uposlechnout svého vůdce, nastává, pokud musí uposlechnout své svědomí.“ Pro Mašína ten okamžik nastal 15. března 1939“ (Ibid.). Právě Mašín se tak stává oním silným jedincem, který je schopen postavit se zbabělým

českým vojákům a politikům. Jedině on vystoupil vehementně proti systému, proti rozhodnutí kapitulovat, se kterým vnitřně nesouhlasil. Stává se tak pravým romantickým hrdinou. Ten se totiž nemůže spokojit s bezprávím, ani kdyby tím měl výrazně překročit dané společenské zásady. Nikdy nejedná v rozporu se svým nejlepším svědomím. Tímto svým nekompromisním jednáním se romantický hrdina vyděluje od ostatních a radikálně je přesahuje, přičemž zároveň nedbá na politické důsledky svého jednání (Rosenblum 1987: 106). Josef Mašín neústupně bojuje za vlastenecké ideály i proti rozkazům. Jedná v souladu se svým svědomím, i když je sám proti všem. Toto Mašínovo dědictví, jak uvidíme později, se bude opakovat i u jeho synů, kteří se rozhodnou bojovat sami proti komunistickému režimu.

Mašín je z armády vyloučen, ale rozhodne se bojovat na vlastní pěst, neboť „nemá cenu válčit s českými zbabělci, jeho nepřítelem jsou Němci, na ně musí uhodit vší silou, kterou v sobě dokáže sebrat“ (Novák 2004: 59). Je mu jasné, že „není už nikoho, kdo by mu vydával rozkazy. Bude jednat sám“ (Rambousek 1990: 9). Zahajuje „svou vlastní válku proti nacistům“ (Masin 2005: 44). Využívá zmatků kolem kapitulace a pokouší se zabrat zbraně z muničních skladů, které se budou později hodit při ozbrojeném povstání. V této době se ještě objevuje občas doma, nicméně později mizí v ilegalitě úplně. „[R]ozhodl jít tam, kde se životy jiných vykupují vlastní smrtí. Opět překročil Rubikon, znovu byly kostky vrženy. Dal se cestou, která vede do říše nesmrtelnosti!“ (Procházka 1947: 91). Zanedlouho zakládá spolu s Josefem Balabánem a Václavem Morávkem nejslavnější českou domácí odbojovou skupinu, která vejde do dějin pod názvem Tři králové.

2.7 Hrdinův odboj

Podle některých historiků (např. Bryant 2007; Heimann 2009), kteří se snaží o kritické převyprávění českých dějin, Češi ve druhé světové válce patřili k národům, které proti nacistům vystupovali za druhé světové války ve srovnání s ostatními národy málo a po represáliích za Heydrichyády a eliminaci domácího odboje téměř vůbec. Většina populace zůstávala vůči nacistickému režimu konformní, domácí odboj byl nevýznamný: sedláci, úředníci, státní zaměstnanci, podnikatelé, dělníci spolehlivě pracovali, čímž obohacovali jak sami sebe, tak říšskou ekonomiku (Heimann 2009: 130-31). Tato re-interpretace historické reality ostře kontrastuje s pojetím Jaroslava

Procházky. Ten prezentuje český odboj proti Němcům v rámci prvorepublikové egalitářské tradice:

„Násilné obsazení českých zemí sjednotilo rázem celý národ a vyvolalo v život malé i větší odbojové organisace. Vznikaly bez veškeré agitace a vyrůstaly spíše zdola, z lidu, tak, jak to napsal Jan Neruda: ‚Čímkoliv se český národ v dějinách proslavil, nic téměř nepřičiněno k tomu z kruhů panských, ... všechna sláva vojenská i kulturní vzešla z práce lidu.‘“ (Procházka 1947: 97)

Podle Procházky se celý český národ se sjednotil v boji proti okupantům a začal organizovat mohutné hnutí odporu, které vznikalo spontánně jako reakce na okupaci. Toto „lidové hnutí“ bylo pak organizováno shora politiky a vojáky soustředěnými v organizacích *Politické ústředí* a *Obrana národa*. V lednu 1940 pak došlo k sloučení obou skupin v jednotnou organizaci, nazvanou *Ústřední výbor odboje domácího* (ÚVOD). V únoru 1940 přistoupila k této organizaci také odbojová skupina *Petiční výbor věrni zůstaneme*. Josef Mašín je v Procházkově pojetí (narozdíl od polistopadových narrativů) integrální součástí rozsáhlé, celonárodní odbojové sítě. Je jedním z mnoha statečných, kteří neváhali nasadit pro „svatou věc národa“ své životy. Byl jenom „jedním kolečkem v tom velikém stroji“ (Ibid. 98). Češi se sjednotili proti nepříteli, aby společně bojovali.

Mašín se nejprve zaměřuje na získání zbraní pro budoucí ozbrojené povstání. Napojuje se na domácí odbojové skupiny a do své činnosti zapojí také mnoho českých „vlastenců“. Vyrábí nálože a pekelné stroje určené k sabotážním akcím. Největší z nich je zřejmě útok na ministerstvo letectví a policejní velitelství v Berlíně, které provede jeho švagr (bratr Zdeny Mašínové) Ctibor Novák. V nejtemnějších hodinách války tak „vnesli Tři králové boj do srdce Říše – přímo k Hitlerovu prahu“ (Masin 2005: 47). Pro činnost Tří králů je charakteristická jistá hravost, se kterou provádějí své akce. Necháávají v bytech pro gestapo různé nezdvořilé vzkazy, posílají jim také různé dopisy. Traduje se, že si Morávek nechal připálit od vyšetřovatele gestapa Fleischera. Václav Černý je nazývá třemi mušketýry, neboť je charakterizuje jistá „d’artagnanská veselost, provokativně rozmarné škádlení smrti, jakýsi ‚černý humor‘, jenž jim byl v odboji vytýkán, ale jímž neohrožovali nikoho a nic, jen uváděli Pečkárnu do stavu pominuté zuřivosti“ (Černý 1977: 181-82). Tři králové jsou tak vskutku dumasovskými hrdiny, kteří s gestapem nejen bojují na život a na smrt, ale dokáží si z něj dělat i legraci.

K důležitým činnostem Tří králů patřilo zpravodajství. Pomocí vysílaček navazují spojení s Londýnem a předávají informace výzvědného charakteru.⁶¹ Brzy se nicméně ocitají v hledáčku gestapa. Ačkoliv hrozí čím dál větší nebezpečí, Mašín odmítá odejít do exilu. „Nejednou prohlašoval, že je jeho povinností vytrvat za každou cenu a jednou řekl: ‚Já jsem se dal na smrt‘“ (Vozka 1946: 110). Jeho předpověď se zanedlouho splní. Při jednom vysílání jsou Mašín s Morávkem a radistou Františkem „Ferry“ Peltánem překvapeni gestapem a Mašín je po přestřelce dopaden. Jan Novák líčí tuto scénu takto:

„Mašín sáhne po klice. ‚Získám pro vás ještě pár minut, pánové.‘ ‚To nemá cenu!‘ vykřikne Morávek, ale podplukovník si od kapitána nedá říct, od žádné zodpovědnosti v životě neutekl, v kapse svého dlouhého zeleného pláště už odjistil pistoli, raz, dva, tři, prudce otvírá dveře, stojí tam kriminální sekretář Georg Mishke, vykřikne ‚Stůj!‘, alespoň něco se tenhle nácek naučil česky, Mašín si dává pozor, aby pistoli v kapse namířil vodorovně, mačká spoušť a pálí skrz kapsu kabátu, kulka Mischkeho trefí do břicha, Mischke se s užaslým výrazem ve tváři zlomí v pase, to už se ke dveřím ženou další gestapáci, Mašín vyskočí z garsonky a zabouchne za sebou dveře a hned zase vystřelí a zasáhne do hlavy toho prvního ze skupinky gestapáků, tak to do mě našijte, hajzlové, na co čekáte?“ (Novák 2004: 92)

Stejně jako v první světové válce vidíme, že Josef Mašín je zde akčním hrdinou. Důraz je položen na dramatický děj, jeho nepřátelé jsou jednoduše identifikovatelní. Vypravěč nemusí nijak vysvětlovat příslušnost „gestapáků“ k zločinnému režimu. Jejich „padoušství“ se bere jako samozřejmost. Mašínovi oponenti jsou přirozeně zápornými postavami a čtenář se může s hrdinou stejně jako za první světové války jednoduše identifikovat. Vymezené „pole sdílení“ (Bílek 2007: 101) je tak mnohem širší, než tomu je u činnosti bratří Mašínů, kde vypravěči, jak dále uvidíme, připojují k vylíčení jejich akcí různá zdůvodnění a vysvětlení. Je zde potřeba vysvětlovat, proč v dané situaci museli Mašínové jednat tak, jak jednali. U vyprávění o jejich otci však toto zdůvodnění není nutné. „Gestapáci“, potažmo Němci jsou jasnými nepřáteli českého národa a Mašín je i bez vysvětlování nekonfliktním hrdinou přijatelným pro všechny.

Mašín je přemožen a dopaden živý a gestapo ho převezve do nemocnice, odkud je potom po neúspěšném pokusu o útěk transportován do věznice na Pankráci. Zde si jej bere na starost krutý velitel Soppa. Všechna vyprávění potom líčí Mašínovo vzdorování při výsleších. Nikoho ze svých spolupracovníků ani přes mučení navyzradil, jedná vzdorně a na německé vyšetřovatele mluví zásadně česky. Nakonec je v červnu 1942

⁶¹ Mašín používá při komunikaci s Londýnem krycí jméno Pobera, což je postava z Jiráskova třídílného románu *Bratrstvo*, který pojednává o husitských válkách.

popraven. Procházka líčí Mašínovu smrt v rámci konvenční sentimentální prózy: „V Kobylisích, kde ho převzal velitel popravčí čety Schulze, viděl nad sebou aspoň české nebe, zde mohl zrakem sledovat obláčky, cítit vůni trávy i dozrávajícího obilí, slyšet skřivánka, tu měla duše volný rozlet vzhůru“ (Procházka 1947: 148). Jan Novák zde sice také hraje na emotivní strunu evokací Mašínovy rodiny: „do jedné ruky by chytil Nendinu malou dlaň a skrz druhou by si propletl štíhlé prsty své klavíristky, kluci by se honili kolem nich a hráli si na babu“, nicméně vzápětí zdůrazňuje Mašínovu nesmiřitelnost: „tak popojedem, *meine Herren*, ještě tu není se vším úplně hotový, ještě musí splnit svůj poslední úkol, ještě musí zemřít jako Mašín“ (Novák 2004: 118). A Barbara Masin dodává: „Jeho bojový duch zůstal nezlomen do konce“ (Masin 2005: 70). Mašín zůstal až do poslední chvíle věrný myšlence Československé republiky. Za svrchovaný národní stát Čechů a Slováků bojoval v první i druhé světové válce. Svá poslední slova „si připravil už dávno, hlas má pevný: ‚Ať žije Československo!‘ “ (Novák 2004: 199). Kniha Jaroslava Procházky končí smrtí „hrdiny“, uzavírá ji příznačně aluzí na T.G. Masaryka: „Mašín jest jedním z lidí, o nichž vždycky budeme v Masarykově pojetí říkat: ‚To byl krásný člověk‘ “ (Ibid. 150). Polistopadové mašínovské narativy smrti Josefa Mašína seniora nekončí, ale naopak vlastně začínají. Jeho odkaz se totiž základem pro pokračování příběhu bratří Mašínů, kteří se stejně jako on rozhodli bojovat za svobodu národa.

2.8 Etnické čištění jako odplata

Na samém konci války se český národ vzepjal k „hrdinskému“ boji a zahájil celonárodní revoluci. Pražské povstání se zejména za komunistické éry stalo předmětem heroické mytizace, nicméně oslavuje se dodnes a tvoří nedílnou součást postkomunistické české mytologie. Následným osvobozením Československa Rudou armádou se pak otevřela cesta pro konečné vyřešení německé otázky v českých zemích. V mašínovských vyprávěních je kapitola českých dějin, která se v Česku tradičně označuje jako „odsun“, také zmíněna zejména kvůli bratru Zdeny Novákové Ctiradovi, který se do něj aktivně zapojil v dnešním Jeseníku (Freiwaldau). Stejně tak Ctirad Mašín se teprve jako patnáctiletý zapojuje do této dějinné události, když pomáhá „zajišťovat pohraničí“.

Základem poválečného vypořádání se s německou „menšinou“ byl princip kolektivní viny, který byl vehementně prosazovaný Benešem během druhé světové

války. Podle této interpretace jsou Němci kolektivně zodpovědní za zločiny, které za války spáchali, a proto si zaslouží být z českých zemí „odsunuti“. Beneš a představitelé domácího odboje používali dokonce v této souvislosti německého termínu „Lebensraum“ (Bryant 2007: 220). Českoslovenští komunisté zpočátku takové řešení kvůli svému internacionalismu odmítali, nicméně po Stalinově souhlasu obrátili a stali se jeho nadšenými příznivci (Ibid. 210).

Jaroslav Procházka uvádí, že konečný cíl českého odboje za druhé světové války byl následující: „obecné branné povstání celého národa, který se v dané chvíli chopí zbraní, jediným mohutným náporem vyžene okupanty ze země a podle generálního plánu vystěhuje za 24 hodin Němce z republiky!“ (Procházka 1947: 98). Autor k tomu dále dodává, že „zdravá myšlenka se vždycky dožije uskutečnění, nic ji neudupá, nic ji nesmete. I když snad ti, kteří ji vnášejí život, klesnou v půli cesty, myšlenka bude žít dál“ (Ibid.). Josef Mašín sice vskutku klesl v půli cesty, nicméně čeští „vlastenci“ tuto zdravou myšlenku nakonec realizovali.

Vysídlování Němců probíhalo nejprve spontánně a bylo provázeno četnými násilnostmi. Toto období je známo jako tzv. „divoký odsun“: „Češi napadali své německé sousedy, ubíjeli je k smrti, pálili zaživa a nechávali sovětské vojáky, aby je znásilňovali. Později pak Němce shromáždili v táborech, kde byli vystaveni nespočetnému ponižování a strádání“ (Bryant 2007: 210-11). V této „divoké“ fázi bylo z Československa vysídleno kolem 660 000 německy mluvících obyvatel a počet obětí násilností se odhaduje někde mezi 19 000 až 30 000 obětí. Celkově bylo z Československa do roku 1947 vystěhováno více než tři miliony Němců. Češi si tak opravdu po válce zajistili nový „životní prostor“ a Československo se poprvé v novodobé historii stalo vskutku čistě národním státem.

Opět budeme zkoumat, jak je „odsun“ v mašínovských narativech reprezentován a jakou roli zde hraje Mašínova rodina. Ačkoliv je v té době Ctirad Mašín ještě mladým hochem, vstupuje s pomocí legionáře Vaňka do nově zformovaného dobrovolnického praporu:

„Na sklonku roku 1945 zprostředkoval plukovník Vaněk Radkovi vstup do dobrovolnické vojenské jednotky, která byla vyslána do Sudet. Hubený čtrnáctiletý kluk, jehož matka se vrátila z terezínské věznice jako nemocná, zlomená žena, jehož strýc byl mučen ve věznicích gestapa, jehož otec byl gestapem popraven a který viděl na vlastní oči mrtvoly a chodící kostry vězňů z Osvětimi a Birkenau, odešel do Sudet, aby konečně dosáhl odplaty.“ (Masin 2005: 66)

Vidíme, že se zde přebírá logika kolektivní viny. Němci jsou kolektivně zodpovědní za věznění rodiny Mašinovy a hrůzy koncentračních táborů. Jsou proto posláni „*Heim ins Reich*“ – domů do Říše. Neblahé partajní heslo sudetoněmecké pronacistické Henleinovy strany došlo svého naplnění, ale způsobem, jaký by si Konrád Henlein a jeho soukmenovci nikdy nedokázali představit“ (Ibid.). Ctirad odjíždí s dobrovolnickým 1. čs. Praporem Jiřího z Poděbrad do Liberce, kde po několik měsíců zajišťuje ochranu hranic, majetku a koná strážní službu (Rambousek 1990: 43). Nic bližšího se o činnosti Ctirada Mašina v Liberci v žádném vyprávění nedozvídáme.

Do odsunu se také aktivně zapojil Mašinův švagr Ctibor Novák, který hraje v mašinovském narativu důležitou roli. To on provedl atentáty na německé ministerstvo letectví. Po únorovém převratu se také stává rádcem bratří Mašinů a někdy je též označován jako vůdce celé skupiny. Po válce se Novák vrací z berlínského vězení, kde byl pro podezření ze špionáže a pokusu o útěk a stává se velitelem internačních táborů pro Němce na Jesenicku: „Odsun Němců umožní Borkovi udělat okamžitě něco konkrétního pro vlast. Nečeká, až se uzdraví a přestanou se mu třást ruce, nejede do žádného sanatoria, chce svou zemi co nejrychleji očistit od Němců, možná si zároveň potřebuje vyčistit hlavu, vydá se do Freiwaldau“ (Novák 2004: 140). Ctibor Novák je tím pravým, „rozhodným mužem“, který „umí německy, zná německou mentalitu a nebojí se tvrdých opatření, tahle práce je pro Borka šitá na míru“ (Ibid. 141). V románu *Zatím dobrý* se stejně jako u Barbary Masin přejímá logika kolektivní viny. Všichni Němci jsou zodpovědní za zločiny nacismu a musejí být po zásluze potrestáni: „Žádnému Němci ve Freiwaldau se nepodaří Borka přesvědčit, že byl vlastně proti Hitlerovi, Borek dobře ví, že všichni tihle skopčáci jsou sami náckové anebo náckům slepě fandili“ (Ibid.). Borek Novák je vylíčen jako hrdina, který tím, že „očistí“ město Freiwaldau od drtivé většiny německých obyvatel a zajistí jejich majetek, poslouží vlasti. Ve Frývaldově sice zabere po Němcích prostorný byt, ale vypravěč jedním dechem dodává, že ti, co jej původně vlastnili, také odešli a „netušili, kam vlastně jdou, byli to Židé, a ani oni už se sem nikdy nevrátí“ (Ibid. 143). I *Zatím dobrý* tak používá logiku a slovník „čištění“ poválečného vypořádání s Němci. Němci jsou v těchto narativech (stejně jako v poválečném Československu) ztotožňováni s nacisty a Češi se s nimi tedy mohou po právu vypořádat.

Ctibor Novák ovšem nejenom že velí internačním táborům, sám též nařizuje popravy a podepisuje rozsudky smrti. Po napadení jednoho z internačních táborů skupinkou „wehrwolfů“ je Borek „nepříčetný vzteky, freiwaldským Němcům absolutně

nic nedošlo, nechápou, že Borek po jednom nočním pokusu o útěk z berlínského lochu musel stát celou noc na dvoře, klepal se zimou“ (Ibid. 142). Novák shodou okolností vězní „šest německých agitátorů“ a dá jim proto ochutnat „staré německé metody“: „všechny je postaví před revoluční tribunál a dohlédne na to, aby dostali trest smrti [...] sestaví popravčí četou, ta vykoná svou práci a pak už se mu ve Freiwaldu nikdo neodvážívá postavit na odpor, Borek vyčistí lesy od *wehrwolfů*, odstraní z města veškeré německé obyvatelstvo, vymaže Freiwaldau z mapy“ (Ibid.). V románu *Zatím dobrý* je zmíněna pouze poprava šesti „německých agitátorů“. Jsou označeni za nacisty a „nadřazenou rasu“, čímž se ospravedlňuje jejich poprava. Vypravěč zároveň připomíná Borkovo utrpení za války, který tak tímto „čištěním“ dosahuje spravedlivé odplaty.

Později se musí zodpovídat ze svých činů české armádě. Je totiž obviněn, že použil válečnou metodu v době míru. „Borka to vůbec nepřekvapí, tohle je mírové myšlení, které nebere v potaz konkrétní okolnosti, on pevně věří, že v tu chvíli by každý voják na jeho místě jednal stejně“ (Ibid. 143). Poválečná činnost Borka Nováka je tak v románu *Zatím dobrý* prezentována jako vlastenecká aktivita. Novák si tak zachovává svůj hrdinský status a může být dále nedílnou součástí mašínovského „famiobiografického“ mýtu.

Je proto příznačné, že v tomto „pravdivém románu“ není zmínka o jiném trestu smrti, který Novák podepsal ve stejném období. Jedná se o popravu dvou německých bratrů Rudolfa a Richarda Haukeových (16 a 15 let). Ti utekli ze sběrného tábora v Javorníku a posléze byli chyceni. Ctibor Novák nařídil jejich popravu, která „byla v KT II Javorník vykonána bezprostředně po zadržení a vynesení rozsudku“ (Němeček 1998: 204). Historik Jan Němeček je zřejmě jediný, který Novákovu poválečnou činnost označuje jako nejstinnější stránku jeho života (Ibid. 203). V ostatních narativech se o ní buď mlčí úplně, anebo je prezentována v příznivém světle jako v románu *Zatím dobrý*.

Mašínovské narativy v duchu poválečného vypjatého nacionalismu zdůrazňují kolektivní vinu sudetských Němců a nutnost trestu. Jako již v předchozích historických etapách opět zde vidíme ostré dělení historických aktérů na záporné a kladné. Ctibor Mašín i jeho strýc Ctibor Novák stejně jako mnozí jiní Češi dosahují spravedlivé odplaty za zločiny, které Němci za války způsobili českému národu. Mašínovský mýtus se ani ve vylíčení této historické epochy nevyprošťuje z pevného sevření nacionalistické interpretace historie.

2.9 Nacionální romance

Příběhy o Josefu Mašínovi starším jsou narativně uzavřenými celky, mají svůj počátek a konec. U Procházky a Němečka začíná už starým selským rodem v dávné historii za třicetileté války. Historie této dynastie pak ústí v narození Josefa Mašína. Tato část spolu s vylíčením jeho dětství je expozicí děje. Čtenář se seznamuje s jeho rodinným zázemím, hrdinským a vlasteneckým založením. Příběh končí hrdinovou smrtí poté, co statečně vzdoroval nepříteli a nevyzradil své spolubojovníky.

Koherentní narativní zřetězení můžeme vystopovat již v názvech jednotlivých kapitol. Jaroslav Procházka (1947) dělí svou knihu do tří oddílů: 1) *Začíná se selským rodem*, 2) *Pokračuje se v ruských legiích*, 3) *Končí se v Kobylisích*. Poslední podkapitola se nazývá příznačně: *Hrdinův konec*. Tento narativní oblouk se pak opakuje v dalších mašínovských narativech. Jan Němeček (1998) člení své vyprávění o rodu Mašínů následovně: 1) *Z historie rodu Mašínů*, 2) *Do národního odboje*, na což navazuje třetí kapitolou *Smrtí boj nekončí*, kde se již věnuje bratrům Mašínovým. Barbara Masin (2005) vypráví o Josefu Mašínu seniorovi v kapitolách 1) *Zrození národa*, 2) *Zrazený spojenec*, 3) *Odboj*, 4) *Na domácí frontě*. Všechny příběhy o Josefu Mašínovi tedy vykazují ucelený děj s jasným začátkem a koncem.

Z mnohosti historických událostí se vybírají fakta, ze kterých se tvoří ucelené vyprávění. Hayden White jako první poukázal na to, že historické texty jsou založeny právě na řetězení vybraných událostí v ucelené příběhy. Historik na rozdíl od romanopisce čelí skutečnému chaosu již uskutečněných událostí, ze kterých musí vybrat prvky tvořící příběh. Tento příběh tvoří tak, že některé události do příběhu zařadí a jiné vyloučí. Některé z těch, které vybere pak zdůrazní, jiným zase naopak přisoudí menší důležitost. Tento proces vylučování, zdůrazňování a podřizování se děje za účelem tvoření příběhu jistého druhu. Historik tak „zdějovává“ [„emplots“] svůj příběh (White 1978: 6). Přesně tento postup vidíme v příběhu o Josefu Mašínovi starším a budeme jej sledovat také u vyprávění o jeho synech. Historie je zde zřetelně „zdějována“ [„emplotted“] do uceleného příběhu.

Hayden White však nezůstává pouze u tohoto konstatování. Jeho významná kniha *Metahistorie* [1973] se zabývá různými způsoby „zdějování“ [„modes of emplotment“], které můžeme rozeznat v pracích významných historiků devatenáctého století. White analyzuje historická vyprávění historiků jako Michelet, Ranke, Tocqueville a další. Navazuje na Northropa Frye, který rozeznává čtyři základní

literární žánry: tragédii, komedii, satiru a komedii (Ibid. 7). Všechna tato žánrová schemata se uplatňují i při psaní historie. Vyprávění o Josefu Mašínovi starším můžeme jednoznačně označit jako romanci. Northrop Frye ji charakterizuje jako misi („quest“), která má tři stadia:

„stadium nebezpečné cesty a počátečních menších dobrodružství; rozhodující souboj – obvykle nějaká bitva, v níž musí zemřít hrdina nebo jeho nepřítel, případně oba dva – a povýšení hrdiny. Pomocí řeckých pojmů můžeme jednotlivá stadia nazvat *agón* neboli konflikt, *pathos* neboli smrtelný zápas a *anagnórisis* neboli odhalení, rozpoznání hrdiny, jenž prokázal své hrdinství, i když konflikt nepřežije.“ (Frye 2003: 217)

Příběh o Josefu Mašínovi starším vykazuje všechny formální znaky romance. Mašín je vykreslen jako neohrožený a statečný bojovník za ušlechtilou ideu, v tomto případě za svobodu českého národa. Jako mnoho hrdinů pochází Mašín ze vznešeného „rytířského“ rodu. Nicméně, jak víme, v české nacionální mytologii to není rod šlechtický, ale prostý původ selský. Z něho vzešli nejlepší „boží bojovníci“, kteří se zasadili za národ. Mašín zažívá prvotní dobrodružství v boji za samostanost českého národa v československých legiích. Po tomto úspěšném boji přichází mezidobí šťastného mírového života, v němž se věnuje důkladné přípravě na závěrečný zápas. Rozhodující bitva s „nepřáteli českého národa“ začíná v době mnichovské krize a následné okupace. Hrdina bojuje statečně, má spoustu pomocníků v řadách „českých vlastenců“, nicméně nakonec v boji proti silnějšímu nepříteli podlehe. To je vyvrcholením („pathos“) příběhu. Josef Mašín je nakonec, i proti vůli některých „vojáků do míru“, prohlášen s konečnou platností za hrdinu a povýšen na generála in memoriam, což se dá považovat za „anagnórisis“ příběhu. Josef Mašín je oficiálně uctíván jako hrdina, i když boj s Němci nepřežil. Ačkoliv umírá, ideály, za které bojoval, vítězí.

Frye tvrdí, že většina romancí končí šťastně, návratem do původního stavu. I v těch nejrealističtějších příbězích obvykle na začátku nalezneme pád dolů a opětovný vzestup na konci. Romance se vyznačuje cyklickým pohybem dolů do světa temnoty a návratem zpět do původního idylického stavu (Frye 1976: 54). Romance o Josefu Mašínovi starším také končí návratem z doby temna do říše světla. Těžce vydobytý a pak ztracený samostatný stát Čechů, vrchol „našeho“ národního snažení, byl rozvrácen německou agresí. Samostatná republika je však nakonec znovu obnovena a koruna českého národa tak může znovu vyrazit novými ratolestmi.

Romance se samozřejmě vyznačuje polarizací světa na hrdiny a padouchy, čímž se vyhýbá nejednoznačností běžného života, kde je vše směsicí dobra a zla a kde je mnohdy obtížné přidat se na některou stranu nebo věřit, že lidé jsou ztělesněním mravních ideálů (Frye 1976: 50). Josef Mašín je opravdu vyličen jako symbol statečnosti, ideál vlastenectví, milující syn a manžel, vzorný otec a loajální občan československého státu. Spolu se svými druhy ve zbrani Morávkem a Balabánem tvoří hrdinnou trojici „krásných mužů, kamarádů-vojáků, odvážných, vzájemně oddaných a věrných“ (Procházka 1947: 99). K Mašínovým přátelům patřili „jedinci i celé skupiny, významné osoby z kruhů politických a vojenských i bezejmenní hrdinové z lidu“ (Ibid.). V Procházkově narativu se celý český národ, snad s výjimkou několika zrádců, se zapojil do nelítostného boje proti okupantům. V polistopadových vyprávěních se Mašín stává osamělým romantickým hrdinou, který se odmítne vzdát, čímž vystupuje nad všechny ostatní.

Romance kromě hrdinů a světa dobra, v tomto případě Čechů, sestává samozřejmě i ze světa opačného, temného a zlého. Svět zla zde představují Rakušané a Němci. V první světové válce to bylo Rakousko-Uhersko. Boj legionářů byl vítězný, ale o dvacet let později musejí Češi bojovat znovu. Nepřátelé zde však nejsou pouze nacisté, jak by se někdo mohl domnívat, ale celý německý národ. Tak svůj boj ostatně interpretoval i sám Josef Mašín, jak to vyplývá i z dopisů, které posílá své ženě. Tyto dopisy jsou citovány v mnoha mašínovských vyprávěních. Mašín zde nabádá svou ženu, aby jejich dětem „vštípila do duší nesmiřitelnou nenávisť k našim odvěkým podlým nepřítelům, hnusným lhářům a cynickým barbarům! Ať nikdy nezradí svůj národ a věří v jeho věčný život!“ (Ibid. 87). Tento postoj potom opakuje i v motáku, který byl náhodně objeven až po válce: „Bojoval jsem za naši drahou vlast a národ proti odvěkým našim nepřítelům – Němcům, kteří naši vlast a národ chtějí porobit a zničit“ (Ibid. 146). Konečný cíl českého odboje za druhé světové války byl nakonec splněn. Němci byli nejenom na hlavu poraženi, ale také navěky „odsunuti“ z republiky. Romance tak má šťastný konec.

2.10 Sekulární legenda a hrdinský epos

Až doposud jsme se věnovali všem vyprávěním o Josefu Mašínovi společně. Všechny mašínovské narativy vykazují formální znaky romance. Nicméně již jsme také poukázali na značný posun ve strukturaci postavy Josefa Mašína seniora v polistopadových reprezentacích, kde je vykreslen jako romantický, individualistický hrdina. V této části se budeme zabývat dalšími rozdíly ve struktuře jednotlivých narativů.

Knih Jaroslava Procházky je napsaná dva roky po skončení druhé světové války. Nese zřetelné stopy prvorepublikových mytologických konstrukcí. *Sestupme ke kořenům...* vykazuje formální znaky legendy. Legenda je epický literární útvar pojednávající o životě a smrti, umučení a zázracích světce. V našem případě se však nejedná o legendu religiózní, ale sekulární. Josef Mašín bojuje totiž za „svatou věc národa“. Sakralizace světských vlasteneckých reálií je charakteristická pro český diskurz již od národního obrození:

„Pro mýtus je příznačný ovšem i silný sakrální prvek. Už sama představa zrodu české kultury je obalována mytickou představou ‚vzkříšení‘, ‚znovuzrození‘, které je zrušením smrti a obrácením k novému životu. Toto ‚znovuzrození‘ národa je i přes zřetelně světský ráz české obrozenské kultury vázáno na akt božské prozřetelnosti [...]. Sakralizují se četné vlastenecko-nacionální reálie, vlast se stává ‚svatou‘, vlastenecká společnost je viděna v analogii v církvi, jednotliví vlastenci jsou ‚kněží‘, ‚apoštolové‘ ‚vlastenecké víry‘, obrozenský program vlastenecké společnosti je označován za ‚boží pří‘ [...], vlastenecká práce se obaluje obřadnou symbolikou oběti.“ (Macura 1995: 80-81)

V Procházkově narativu je Josef Mašín senior jedním z těchto vlasteneckých apoštolů a božích bojovníků. Líčí se zde jeho skutky v mládí, kdy se projevuje jeho statečnost a rytířskost. V období dospívání se tříbí jeho vlastenecké cítění, které se potom ukáže v jeho „svatých“ skutcích. Mašín bojuje statečně v obou válkách, po jeho dopadení nacisty je zde líčeno jeho „mučednictví“ a hrdinská smrt. Stejně jako svatí se nezřikají při mučení Boha, ani on se nezřekne svého národa a bojuje do posledního dechu. Ačkoliv je Mašínův boj světský, v narativu se objevuje mnoho biblických citací. Mašín nakonec umírá, ale svými činy si vydobývá nesmrtelnost. Posmrtně se též nakrátko zařazuje mezi národní svaté. Mašín je glorifikován a povýšen na generála in memoriam. Vidíme zde paralelu mezi papežovým svatořečením a národní celebrací.

Procházkovo vyprávění je protkáno nitkami religiózních aluzí. Na nejvyšší piedestal však není postaven Bůh, ale český národ, který se stává doslova „svatou věcí“. Ostatně sám Josef Mašín ve svém motáku z vězení užívá tuto náboženskou terminologii: „Věřím však pevně, že naše svatá věc zvítězí“ (Ibid. 146). V samotném úvodu knihy je krušné období po mnichovské konferenci přirovnáváno k jedné scéně z Nového zákona: „Bylo nám jako kdysi apoštolům, kteří zmítáni rozbouřeným jezerem lomili v hrůze rukama a úpěnlivě volali: ‚Pane, zachovej nás, hyneme!‘ Pán utišil vlny a řekl káravě: ‚Proč se bojíte, malověrní?‘ “ (Ibid. 7).⁶² Roli Ježíše Krista zde přebírá Edvard Beneš. Český národ uklidňuje svým rozhlasovým projevem, který působí „jako balsám v otevřené ráně“ (Ibid.).

Legends byly psány proto, aby lidé viděli ve světcích příklad, upevnili svou víru a žili podle Písma. Mají mimojiné funkci působit na adresáty, přesvědčit je o velikosti světce i Boha a vychovávat je. Procházkova kniha má podobně výchovný rozměr: „Naši mládeži, již je především tato kniha určena, budiž hrdina Mašín v těžkých dobách příkladem podle slov Písma: ‚Jdi i ty a čiň podobně!‘ “ (Ibid. 8). Josef Mašín je ztělesněním prvorepublikového ideálu. Je „krásným člověkem“ v Masarykově pojetí, a proto by se měl stát příkladem pro českou mládež. Stejně přesvědčení zaznívá i v knize Jaroslava Vozky *Hrdinové domácího odboje*: „Josef Mašín byl velký v životě i ve smrti. Jeho pohnuté osudy by se mohly stát zdrojem inspirace našim spisovatelům, kteří by tak mohli na nich zejména mladým ukázat, jak se pracovalo pro národ a bojovalo proti okupantům“ (Vozka 1946: 118). Příběh Josefa Mašína je v Procházkově pojetí sekulární hagiografie. Mašín-světec se obětuje za svůj národ. Religiózní epický útvar je však plně zasazen do světského kontextu. Mašín se dal na smrt nikoliv z náboženského přesvědčení, ale z víry pro svatou věc národa. Proto je jeho příběh zaznamenáníhodný. Mašín-světec má ukazovat cestu příštím generacím. Každý správný Čech a vlastenec by měl jeho činy následovat, stejně jako se svatí řídili příkladem Ježíše Krista.

V polistopadových vyprávěních již vidíme značný posun. „Náboženský“ rozměr ustupuje a do popředí se dostává důraz na dramatický děj a akci. Narativy nabývají spíše rysů hrdinského eposu než legendy. Josef Mašín je, jak jsme viděli (2.5), akčním hrdinou, a ne světcem. V mnohém se přibližuje spíše romantickému typu hrdiny jako je James Bond. Mašín je stejně jako Bond „kavalírem pověřeným misí“ (Eco 1982: 260). Setkáváme se zde s mýtem „o unikátním, silném jedinci, schopném vytvořit si trvalý a

⁶² Matouš 8:25

pro jeho integritu produktivní vztah ke světu kolem. Tento mýtus na renesančním podloží konstituuje západoevropské osvícenství, ale především romantismus svým konceptem svébytného, autonomního génia, tvořícího báseň každým projevem svého bytí” (Bílek 2007: 104). Mašín převyšuje ostatní české „zbabělce“ a jedná v zájmu národa na vlastní pěst. Tomuto typu narativního zřetězení a ideologického konstruktů se budeme detailně věnovat až při analýze příběhu bratří Mašínů, kde hraje významnou úlohu.

Procházkův narativ se liší od těch polistopadových ještě v jednom důležitém aspektu – pozitivním postojem k slovanské myšlence a Sovětskému svazu. Již „první odboj“ legionářů byl motivován z panslavistických pozic: „Víra ve Slovanstvo, spolu s vírou v obnovení české státní samostatnosti s ruskou pomocí, byla naším dávným romantickým snem. Českému rusofilství byl ještě dán důraz přestupem dobrovolců na pravoslaví“ (Procházka 1947: 46). Procházka zde dále cituje jednoho z vůdčích představitelů „národní revoluce“ roku 1918 Lva Sychravu. Ten v novinovém článku z roku 1946 tvrdí, že neshody legionářů s bolševiky byly dílem krátkozrakých lidí. Tyto rozpory však byly dávno překonány. Sychrava shrnuje postoj k Sovětskému svazu takto: „Ale jsme-li dnes svobodní a zajištěni bezpečněji než kdykoli předtím spojenectvím s mohutným Sovětským svazem, je to dílo vývoje, jenž sblížil a přivedl ke společnému vítězství dvě pojetí světové revoluce, v jejímž rámci viděli budoucnost svých národů oba naši velcí vůdci Masaryk a Stalin“ (Procházka 1947: 70). Srovnání Masaryka a Stalina a jejich pojetí revoluce dnes působí nevhodně a není náhodou, že se v polistopadových vyprávěních neobjevuje. Masaryk zde je stále symbolem „ideálů humanitních“ a samostatného československého státu, zatímco Stalin je, jak uvidíme, ztělesněním zla.

Procházka se dívá stejně i na osvobození Československa. Podle něj bolševická revoluce a vývoj, kterým potom Rusko prošlo společně s novým pojetím sovětského vlastenectví „zachránily téměř po třiceti letech ve veliké osvobozovací válce nejen Slovanstvo, nýbrž i celý svět od hrozné pohromy. Také my jsme uskutečnili své vřelé tužby a společně se slovanskými bratry osvobodili znovu svou vlast“ (Ibid. 69). Stejně tak Jaroslav Vozka označuje Sovětský svaz za jediného věrohodného spojence, který jediný nám byl „ochoten přispět vojensky na pomoc“ (Vozka 1946: 11). Poválečné mašínovské narativy jsou zcela v souladu s dobovým oslavováním Sovětského svazu

jako osvoboditele a reflektují celkový obrat „doleva“ a „na východ“, který byl pro poválečné Československo charakteristický.⁶³

V postkomunistických narativech se postoj k Sovětskému svazu radikálně přehodnocuje. Sověti sice Československo osvobodili, nicméně Američané mohli být v Praze dřív. „Za svítání 6. května generál Eisenhower nařídil Pattonovi zamítnout prosby českých demokratů obsadit Prahu. Spojené státy chtěly dodržet dohodu z Jalty, která oficiálně zařadila Československo do sovětské sféry vlivu“ (Masin 2005: 62). Sovětský svaz si tímto „osvobozením“ imperiálně podmanil část Evropy. Běžní obyvatelé však o této dohodě nevědí a vítají nadšeně své sovětské osvoboditele: „Celá země tonula v radosti nad osvobozením a s touto euforií přišla vlna panslavistického zápalu. Češi byli nekriticky nadšení ze všeho, co mělo co dělat s Rusy. Lidé vstupovali houfně do komunistické strany“ (Ibid. 63). Nicméně prvotní nadšení z osvobození pro členy Mašínovy rodiny velmi rychle vyprchává: „První trhlinu v tehdy všeobecném nadšení a obdivu pro naše ‚osvoboditele‘ způsobila událost, která se přihodila matce krátce po ukončení války“ (Rambousek 1990: 42). Ctirad Mašín líčí, jak byla jeho matka napadena sovětským důstojníkem. Ten byl nakonec zatčen, ale počáteční entuziasmus vůči „osvoboditelům“ je utlumen. Bratři Mašínové začali již tehdy tušit, že se Sovětským svazem budou problémy.

Jan Novák též vypráví o osudu válečného zajatce Stěpana Sannikova, kterému rodina Mašínů poskytne útočiště. Po osvobození se ale Stěpan „chová podivně, odmítne se přihlásit k Rudé armádě, jako by ho ti sběratelé hodinek děsili“ (Novák 2004: 132). Až později jim dojde, že byl poslán tam, kde „skončili všichni sovětské občané, kteří měli tu smůlu, že nakoukli do západního světa“ (Ibid. 133). Všechny tyto události slouží v polistopadových mašínovských narativech jako předzvěst budoucích událostí. Předvídá se tak temná budoucnost, kterou „osvobození“ Sovětským svazem přinese. Tím se naznačuje nastávající konflikt a připravuje se pole pro budoucí boj bratří Mašínů.

2.11 Nacionální ideologie

Předložená analýza příběhů o Josefu Mašínovi nám demonstrovala jejich zaklíněnost v českých mytologických konstrukcích akumulovaných během dvacátého století. Jeho

⁶³ K tomu viz Abrams 2004; Heimann 2009.

osud je neoddelitelně spjat s „velkými“ dějinami Československa. Pohled těchto „velkých“ dějin tedy nutně ovlivňuje vyličení jeho životního příběhu. Centrální opozice, která je všem těmto příběhům společná, je rozdělení na Čechy a Němce (případně Rakušany či Židy). Tato axiologická osa se objevuje jak v poválečných, tak v polistopadových historických vyprávěních. Takovéto dělení historické reality opět zapadá do bipolárního dělení světa na dvě poloviny. Skupina „my“ (Češi) se konstituuje přímým kontrastem k skupině „oni“ (Němci), která je reprezentována jako záporná a nepřátelská skupina. „Naše“ česká národní věc není nijak obhajována a bere se jako samozřejmá a univerzální. O právech Čechů na svůj samostatný národní stát se nikdy nevede spor. Mašínův boj je označen jako hrdinský, neboť bojuje za tuto správnou a ušlechtilou myšlenku. Němci jsou potom utlačovatelé, cyničtí barbaři a lháři. Jsou pojímáni jako odvěcí nepřátelé českého národa.

Mašínovské narativy, ať už jsou paratextově označeny jako beletrie nebo historie, se všechny vztahují k historickým postavám a událostem. Předchozí analýza ukázala, že jsou do velké míry zasazeny do vyšších diskurzivních celků - českých historických vyprávění o „velkých“ dějinách z období těsně po druhé světové válce a po sametové revoluci. To je podle Petra A. Bílka také jedním ze znaků ideologického diskurzu:

„Ideologický diskurz tím, že má ambice označovat a vykládat celý ‚svět‘, je již ze své podstaty nucen být diskursem denotativním, významově uzavírajícím; musí se dovolávat univerzálnosti a ‚přirozenosti‘ způsobů označování. Proto usiluje o determinaci jednotlivin a jedinečností stabilními, pevně fixovanými sítěmi kódování, v nichž každý dílčí prvek zřetelně zapadá do širší a vyšší struktury celku.“ (Bílek 2007: 111)

Významné stopy ideologického diskurzu jsme viděli u Jaroslava Procházky, který často odkazuje k českým (potažmo slovanským) mýtům pocházejícím z doby národního obrození. Pracuje s motivy selství, husitství, dědictvím Bílé hory apod. Každá dějinná událost, které se Josef Mašín zúčastňuje (bitva u Zborova, Mnichov, okupace, odboj) je zasazena do větších diskurzivních celků. Jsou to právě české historické narativy, které dějiny strukturují podle takovýchto schémat. Všechny tyto diskurzivně konstruované kruciální momenty české historie a aluze na české emblémy tvoří spolu s centrální axiologickou osou jeden koherentní ideologický celek, který efektivně přeměňuje historii v mýtus:

„Když mýtus přechází od historie k přirozenosti, uskutečňuje tím úsporný krok: ruší složitost lidských činů, dodává jim jednoduchost esencí, potlačuje veškerou dialektiku, jakýkoli přesah vůči tomu, co je bezprostředně viditelné, uspořádává svět, v němž chybí kontradikce, neboť nemá žádnou hloubku, nabízí svět rozložený v evidenci a zakládá jakousi šťastnou jasnost: věci vypadají, jako by značily samy od sebe.“ (Barthes 2004: 141)

Těžištěm této mytologické koncepce je romantický nacionalismus (paradoxně) německé provenience, který v českých zemích zakotvil v době národního obrození a přetrvává, byť v jiné formě, více či méně dodnes.⁶⁴ Byl zprostředkován zejména Josefem Šafaříkem a Janem Kolářem původně jako nacionalismus slovanský (Pynsent 1994: 44). Národ se zde bere jako něco přirozeného a živého, jako mohutný strom s pevnými kořeny. Národní pouto spojuje příslušníky daného národa mocnou silou. Jaroslav Procházka to charakterizuje následovně: „Co záhadného to bylo, jaká podivná síla spojovala tyto lidi? Uprostřed zmatku a kvasu, v nebezpečí germánského nástupu pěstuje český dobrovolc sborový zpěv, cvičí, organizuje, chrání u Tarnopole ruský ústup. Nic jimi nezmítalo, byli jako ‚ostrov v bouři‘, spojení duchem živého bratrství v mocnou jednotu“ (Procházka 1947: 57).

Ve vyprávěních o Josefu Mašínovi vzniklých krátce po druhé světové válce můžeme nacionalistickou ideologii poměrně jednoduše vystopovat, neboť řečeno s Janem Sternem „čas občas alespoň trochu odkryje shnilý ideologický kořínek zdravého chrupu rozumu“ (Stern 2009: 41). Explicitní odkazy na boží bojovníky, selství, či jiné tradiční české emblémy již dnes působí vskutku přežile. V polistopadových mašínovských narativech je nalezneme spíše okrajově. To však neznamená, že by zde byla ideologická stavba narušena, přesunuje se do implicitní roviny: „Hegemonie už se naučila jemnější finesy“ (Ibid. 43). Stěžejní osa nadřazující „naše“ hodnoty, přesvědčení a zájmy nad „jejich“ hodnoty zde zůstává v provozu. Pouze se otočila strelka kompasu o 180 stupňů na západ, což je zcela v souladu s postkomunistickou ideologickou situací. Panslovanské nadšení z polistopadových mašínovských vyprávění mizí anebo je kritizováno, Sovětský svaz je vylíčen jako imperialistická velmoc, která si chce podrobit svět. Američané jsou naopak zobrazeni jako osvoboditelé, kteří bohužel kvůli dohodě z Jalty nemohli osvobodit Prahu a vyrvat ji tak z náručí „ruského medvěda“. Josef Mašín se připojuje k polistopadovému hrdinskému panteonu, který je důkladně očištěn od komunistického či východního

⁶⁴ K tomu viz Kopeček 2008.

odboje. Řadí se po bok hrdinů z legií, letců z Anglie a ostatních bojovníků ze západní fronty. Jako největší hrdina domácího odboje za druhé světové války se pak staví do čela zástupu českých nekomunistických odbojářů. Mašín bojuje jak za český národ, tak za svobodu a demokracii. Bude tak sloužit jako vzor svým synům, kteří se stejně jako on nakonec stanou oficiálně velebenými bojovníky.

Viděli jsme, že nacionalistická ideologická stavba je v mašínovských vyprávěních podepřena narativním zřetězením, které má formu romance. Jak Procházkova sekulární legenda, tak postkomunistické mašínovské „bondovky“ jsou jenom variantami jednoho invariantu. Tento typ zřetězení je velmi efektivní, neboť silný hrdina a schematické rozdělení dobra a zla umožňuje recipientovi identifikovat se s hrdinou a jeho bojem. O čtenáře se svádí lýtý boj stahující jej k pólu „my“ (Bílek 2007: 104). S tímto pokrmem se mu však také servíruje ideologická fantazie, která rozděluje svět podle nacionálního klíče. Čtenář se nemusí nutně považovat za příslušníka české národní komunity, aby byla tato ideologie efektivní. Ostatně Barbara Masin ani Jan Novák nepočítají jenom s českými vnímateli. Stačí jen když čtenář přijme za své, že boj Čechů s Němci byl oprávněným a nutným zápasem za „svobodu a demokracii“. Stejně persvazivní mechanismy se uplatňují i v narativních reprezentacích „odbojové činnosti“ Mašínových synů, jimž se budeme věnovat v následující kapitole.

„There will never be a really free and enlightened State, until the State comes to recognize the individual as a higher and independent power, from which all its own power and authority are derived, and treats him accordingly.“

Henry David Thoreau (*Civil Disobedience*)

3. Antikomunistický mýtus: Bratři Mašínové jako hrdinové

3.1 Otcův příběh jako „odkaz“

V předchozí kapitole jsme ukázali, že příběh Josefa Mašína seniora je narativně koherentním celkem. Z mnohosti historických událostí je sestaven příběh s jasným počátkem a koncem. Tento hrdinský epos má v příběhu bratří Mašínů specifickou funkci. Mašín senior stojí na počátku „největšího příběhu studené války“ (Novák) a jeho životní osudy jsou zde interpretovány jako klíč k pochopení jednání jeho synů. Všechna polistopadová mašínovská vyprávění, která jsou předmětem naší analýzy, traktují historické události tímto způsobem. Mašínovy hrdinské činy v době první i druhé světové války jsou pro jeho syny nejen inspirací, ale i odkazem a morálním závazkem. Mašín senior napsal před smrtí dva dopisy, v nichž se loučí se svou rodinou. Podařilo se je zachránit, nicméně do rukou adresátů se dostaly až po válce. S těmito listy jsme se setkali již v narativě z éry komunismu (1.2.3). Sloužily jako důkaz toho, že jediným přáním Mašína seniora bylo, aby jeho synové pečovali o rodový majetek a zůstali tak „bohatými a mocnými“. V polistopadových vyprávěních je naopak zdůrazněna jeho láska k vlasti a národu. Mašín své děti v dopisech nabádá, aby si zapamatovaly, kdo jsou nepřátelé českého národa: „A vy, mé drahé děti, nezapomeňte na svého nešťastného otce, který bojoval za to, aby naše drahá stará vlast byla opět svobodná a volná. Pamatujte, že pro vlast a národ nutno obětovat i život. Pamatujte, že Vašeho otce ubili nelidským způsobem Germáni, největší naši nepřátelé. Nezapomeňte nikdy na to!“ (Němeček 1998: 130-131). V dalším dopise pak na své děti opět apeluje, aby byly uvědomělými Čechy a hájily za každou cenu svobodu svého národa:

„Bojoval jsem za naši drahou vlast a národ proti odvěkým našim nepřítelům – Němcům, kteří naši vlast a národ chtějí porobit a zničit. Nechtěl jsem připustit, abyste jednou i Vy byli porobenými otroky, nýbrž abyste zůstali svobodnými a volnými občany. Pamatujte, že hájit svobodu své vlasti a národa jest první povinností každého

uvědomělého Čecha. *I Vy jednou tak musíte postupovat.* V tomto boji jsem podlehl. Věřím však pevně, že naše svatá věc zvítězí.“ (Ibid. 131)⁶⁵

Jan Němeček zde poznamenává, že myšlenkový význam těchto vzkazů byl takový, že „znamenal nejen pro jeho ženu, ale zejména pro jeho děti odkaz, který si natrvalo zapsaly do svých duší“ (Ibid. 130). Ctirad Mašín v knize *Oty Rambouska* tuto skutečnost potvrzuje: „Právě v té době v nás dozrálo rozhodnutí, které později tolik ovlivnilo celý náš pozdější život. Nepoddat se nikdy nikomu. Rozhodně odporovat zlu, bezpráví, nezastavit se před nikým a ničím“ (Rambousek 1990: 44). Symbolika „odkazu“ se objevuje v mnoha dalších mašínovských vyprávěních. Historik Jan Kalous píše: „Pro rodinu generála Mašína znamenala tato ocenění velkou výzvu: zůstanou věrni jeho odkazu a budou hájit hodnoty, kterým on obětoval svůj život“ (Kalous 2002: 95). Barbara Masin dokonce pojmenovává svou historickou knihu o bratřech Mašínech *Odkaz* a i ona cituje dopisy Mašína seniora. Její vyprávění tak plně zapadá do tohoto diskurzivního rámce. Stejně propojení se objevuje také v románu *Zatím dobrý*. Emblém „odkazu“ je v mašínovských narativech klíčový. Bratři Mašínové musí začít bojovat proti bezpráví. Nemohou jednat jinak, neboť jsou zavázáni velkou minulostí svého otce.

Příběh Josefa Mašína seniora tedy nabývá ve vyprávěních o jeho synech několika funkcí. První z nich můžeme označit jako funkci narativní. Jsme zde svědky kauzálního propojení dvou samostatných příběhů. Josef Mašín byl popraven v roce 1942, ale do ilegality přešel již v roce 1939. V té době bylo Ctiradu Mašínovi devět a Josefovi sedm let. Nicméně je to právě jeho duchovní odkaz, jenž je interpretován jako kauzální spojnice mezi oběma příběhy. Motivace bratří Mašínu je tak bezesporně vysvětlena. Příběh Mašína seniora tak slouží jako expozice příběhu a jeho odkaz funguje jako spouštěč dalších událostí. Odkaz Josefa Mašína je motivací, která později vede jeho syny k rozhodnutí bojovat proti komunismu. V mašínovských narativech je tato motivace nezpochybnitelná a průzračně jasná. Nikdy se o ní ani náznakem nepochybuje. Je podpořena další silnou funkcí, kterou můžeme označit jako mytologickou. Výrazným prvkem, který vystupuje do popředí v momentě propojení obou příběhů, je totiž vztah otce a syna (v tomto případě synů dvou). Vztah otce a syna je jedním útvarů tváricích se jako „Přirozenost sama“. Nicméně právě ona je pro čtenáře mýtu oprávněným důvodem k podezření. V narativech se s pokrevním propojením Mašína seniora a jeho synů setkáváme v dopise, který posílá Ctibor Novák svému

⁶⁵ Proložil J.Š.

synovci Josefu Mašínovi mladšímu po tom, co byli oba bratři v roce 1946 vyznamenáni prezidentem Benešem „za chrabrost“:

„Blahopřejeme Ti s tetou oba k tomuto vysokému vyznamenání. Nepochybuji o tom, že v případě války by jich na prsou Vás obou přibylo moc řad, a to proto, že jste Mašínovi. Máte jistě v krvi všechny vlastnosti dobrých vojáků a nadšených vlastenců. Je to nejkrásnější odkaz, který Vám Váš slavný otec zanechal. Střez ho žárlivě! Je to příkaz Tvého zlatého otce, který Tě měl raději než vlastní život, a je to jeho přání.“ (Masin 2005: 71)

V žilách bratří Mašínů koluje hrdinská krev jejich otce, nejsou tedy zavázáni pouze jeho duchovním a morálním odkazem, ale jsou také geneticky (a tedy přirozeně) vybaveni pro boj za vznešené ideály. „Pokrevní“ aspekt hraje významnou roli i v Novákově románu: „Psychologové KGB se zaměří na otce Mašína, jak jinak, životní postoje Josefa Mašína seniora nepochybně formovaly charakter jeho synů, vychoval je totiž muž, kterého nezlomilo ani gestapo a kterému se odvahou a přirozenou autoritou skoro nikdo nevyrovnal. Nemají snad hrdinství v krvi?“ (Novák 2004: 22). Výchova se tedy transformuje v krevní spojení, stává se genetickou příbuzností. Tento motiv Novák využívá v biologické metafoře stromu, která opět sblížuje vztah mezi otcem a jeho syny s přírodní daností: „Generál Mašín může být pyšný, tohle jablko se neodkutálelo daleko od stromu“ (Ibid. 245). Vidíme, že postavy bratří Mašínů jsou zde pravým opakem narativních reprezentací vzniklých v éře komunismu, v nichž se tvrdí, že jablko naopak „padlo daleko od stromu“ (1.2.3).

Mašínovi synové přebírají žezlo svého otce v boji za svobodu. Stejně jako mytičtí hrdinové, i oni jsou „urozeného“ původu. Jejich budoucí mise zatím sice není dostatečně jasná, neboť největší nepřátelé českého národa – Němci – byli na hlavu poraženi, ale již nyní je zřejmé, že se od nich dají očekávat velké věci. Bratři si tento závazek a potenciál plně uvědomují a „vidí svou budoucnost jasně: půjdou ve stopách svého otce a vstoupí do československé armády. Také oni budou bránit svou vlast“ (Masin 2005: 71). Záměr bratří Mašínů vstoupit do armády a bojovat v jejích řadách za svobodu je dán „[m]ravním posláním Mašínovy rodiny“ (Novák 2004: 23). Kauzalita spojená se vztahem otec-syn má tedy v mašínovských vyprávěních jak funkci narativní, jež funguje jako spouštěč vlastního děje, tak mytologickou, která tuto kauzalitu naturalizuje a integruje do symbolického řádu.

Propojení příběhu otce a jeho synů má však ještě jednu výraznou funkci, kterou můžeme označit jako ideologickou. Zatímco Josef Mašín bojuje proti nacismu, jeho

synové vyhlásují válku komunismu. Vnucuje se nám tedy zde představa dvou rovnomocných „totalit“, proti kterým je třeba bojovat ve jménu svobody:

„Mašínové se právě chystají vyhlásit válku komunismu, stejně jako by to byl určitě udělal i jejich otec, Josef Mašín senior byl největším hrdinou českého odboje za druhé světové války, řídil sabotáže a atentáty, jeho synové se rozhodli postavit komunistům stejným způsobem, jako on bojoval proti nacistům, teď si ještě vyměňují poslední kontrolní pohled, no tak co, brácha?“ (Novák 2004: 15)

Není náhoda, že Jan Novák vkládá tuto vsuvku o jejich otci právě v momentě, kdy se Mašínové chystají přepadnout policejní stanici v Chlumci nad Cidlinou. Tato akce je umístěna na úplný počátek vyprávění ještě před příběh Josefa Mašína seniora, jedná se tedy o prolepsi.⁶⁶ Děj románu se touto dramatickou akcí otevírá a čtenář je tak instruován hned na samém počátku vyprávění, že bratři bojují za ty samé hodnoty a proti stejnému zlu, jako kdysi jejich otec. Tato logika se objevuje na různých místech i v ostatních analyzovaných vyprávěních. V české postkomunistické historiografii se pro činnost bratří Mašínů a ostatních protikomunistických aktivistů ujal název „třetí odboj“. Analýzu této ideologické struktury si však necháme na později. V tuto chvíli jenom konstatujeme, že příběh Mašína seniora slouží kromě výše zmíněných funkcí též k zobrazení nacismu a komunismu jako jedné strany téže mince. Tento persvazivní moment bude opatřovat mašínovskému zápasu tolik potřebnou legitimitu.

Boj za svobodu se však neomezuje pouze na vztah otec-syn, ale je symptomatický pro celou rodinu Mašínů. Nejedná se jenom o ozbrojený boj, ale o celkový rodinný étos. Všichni členové rodiny na tomto ideálu participují: strýc Borek je „berlínský atentátník“, manželka Zdena Mašínová statečně vzdoruje jak gestapu, tak komunistickým vyšetřovatelům, i dcera Zdeňka je na své jméno hrdá a „jednou dokáže, že je Mašínová každým coulem“ (Novák 2004: 53). Mytický rozměr Mašínovy rodiny se nakonec přenáší i na samotnou vypravěčku příběhu *Odkaz* Barbaru Masin. Její otec Josef Mašín ml. jí totiž již od dětství vštěpuje, že i ona je součástí tohoto významného pokrevního společenství: „Jsi Mašínová. Buď na jméno Mašín hrdá. A vždycky si pamatuj, že Mašínové bojovali za svobodu“ (Masin 2005: 13). Linie započatá více než před sto lety narozením „českého sedláka“ Josefa Mašína seniora tak vede až do současnosti. Čtenář je odkázán k „mýtu lidského ‚společenství‘, jenž značné části

⁶⁶ Pojem Gerarda Genetta. Prolepse bývá definována jako „každý narativní tah, který spočívá v tom, že se událost, která nastane později, vypráví či evokuje předem“ (Nünning, Holý, Trávníček 2006: 636).

našeho humanismu slouží jako alibi“ (Barthes 2004: 99). Narativy tak sugerují, že mytická rodina Mašínů se do historie zapsala nezpochybnitelným úsilím v boji za svobodu.

3.2 Vojna a mír

Smrtí Josefa Mašína seniora končí historie skupiny Tří králů, ale neskončila „historie rodu Mašínů: zůstávala tu jeho rodina, manželka a tři děti“ (Němeček 1998: 151). Pozornost vyprávění se tedy přenáší na ně. Bratři Mašínové se za války zapojují do odboje a provádějí drobné sabotáže: „Je jim teprve čtrnáct a dvanáct let, ale za deset minut vyřídí hydrauliku na celém nákladu messerschmidtů, táta by z nich měl radost“ (Novák 2004: 126). Schovávají též nějakou dobu ruského válečného zajatce Stěpana Sannikova. V květnu 1945 konečně osvobozuje Poděbrady Rudá armáda. Američané sice do Čech dorazili dříve než Sověti, jenomže kvůli dohodě z Jalty Prahu nemůžou osvobodit. Tím bylo Československo oficiálně zařazeno do sovětské sféry vlivu. Lidé „lemovali silnice, provolávali slávu, smáli se, mávali vlajkami a házeli na vojáky květiny“ (Masin 2005: 62-63). V tomto momentě, kdy všichni slepě věří ve spásu Sovětským svazem, jsou již však bratři Mašínové podezřívaví. Jsou již na samém počátku skeptičtí jak k Sovětům, tak ke komunismu. Jejich zlá předtucha se má brzy potvrdit.

Po válce však nastává relativní klid. Vyprávění o poválečných letech 1945 až 1948 se přesouvá k osobním a rodinným dějinám. Rodina čeká, zda se Josef Mašín senior vrátí domů. Zdena Mašínová po něm pátrá a nakonec zjišťuje, že byl popraven. Snaží se tedy alespoň o zachování jeho památky a zasazuje se o jeho povýšení in memoriam. Proti tomu však vystupují zejména vojáci do míru, kteří „nevystřelili za války jediný náboj, nehodili jediný granát, nedali dohromady jediný pekelný stroj“ (Novák 2004: 158). Nakonec se jí to ale přece jenom podaří také kvůli zvýšené publicitě a Josef Mašín senior je povýšen in memoriam do hodnosti brigádního generála.

Bratři Mašínové v tomto období začínají studovat na Koleji krále Jiřího z Poděbrad, věnují se svým zálibám.⁶⁷ Všude kolem je plno zbraní zahozených při úprku Němci, a tak si spolu s ostatními kluky hrají s pancéřovými pěstmi a samopaly. Tráví také spolu s kamarádem Vladimírem Hradcem hodně času v poděbradské

⁶⁷ Je zajímavé, že se tato škola, na níž studovali mimojiné i Václav Havel či Miloš Forman, také nestala součástí mašínovské mytologie.

skautské klubovně. Již při těchto klukovských hrách se tak Mašínové začínají nevědomky připravovat na nadcházející odbojovou činnost. V *Zatím dobrý* se ale už v tomto období poprvé setkáváme s jedním výrazným osobnostním rysem Josefa Mašína juniora: „je to divné, ale jednoho dne si Josef uvědomí, že holky se mu začínají líbit víc než zbraně [...] jeho zásadou je, že dobrý tanečník by měl každou holku vytancovat ze sukyně, mezi teorií a praxí samozřejmě byl, je a bude rozdíl, ale Pepa se činí, jak nejlíp umí“ (Novák 2004: 163-64). Josef Mašín mladší je zde vyobrazen (na rozdíl od bratra Ctirada) jako svůdník. Tento jeho povahový rys jej v Novákově románu, jak dále uvidíme, sblíží s typem bondovského hrdiny. Naproti tomu u Barbary Masin a v ostatních mašínovských vyprávěních jsou oba bratři čistě asexuální hrdinové.

3.3 Konflikt: Únor 1948

Mašínovská vyprávění jsme označili jako romance. Jedním ze znaků romance je silný hrdina, který by ovšem nemohl prokázat svou sílu a odvahu, kdyby nebylo nepřítel. V Československu se další „pád do temnoty“ odehrál v roce 1948: „Sourozenci Mašínovi prožívali v období 1945-48 svá léta dospívání a problémy ‚velkého‘ světa se jich dotýkaly jen vzdáleně. Tato idyla však skončila komunistickým převratem v únoru 1948“ (Němeček 1998: 171). Stejně dramaticky líčí tento historický okamžik Barbara Masin: „Mírumilovná idyla, v níž země žila, utrpěla náhlý otřes. V únoru roku 1948 tisíce ozbrojených komunistických milicionářů výhruzně pochodovaly ulicemi Prahy, zatímco vystrašení občané se zamykali ve svých domovech a zatahovali záclony. Ani vojsko, ani policie nehnuly proti ilegálně vyzbrojeným milicionářům prstem“ (Masin 2005: 74). A tuto interpretaci potvrzuje i sám Ctirad Mašín ve vyprávění Oty Rambouska: „Pak už nastal historický přelom – komunistický puč a před námi vyvstal nový nepřítel“ (Rambousek 1990: 44).

V tomto okamžiku komunistické zlo vyjevuje svou pravou podstatu. Komunisté se násilně chápou moci a „okamžitě zahájí čistky v armádě a policii“ (Novák 2004: 164). V příběhu tak po poklidné „idyle“ dochází k prudkému zvratu. Síly zla vystupují proti dobru a v narativech se tak vytváří konflikt a prostor pro hrdinský čin. Zde opět vidíme, jak je historická realita „zdějována“. Únorový převrat je ve všech historických vyprávěních traktován jako velký předěl, který zasáhne do životů hlavních postav. Hrdinové se dostávají vinou externích sil na rozcestí. Velké dějiny stejně jako v případě

Josefa Mašína seniora zasahují do osudů postav a staví je před volbu. Konflikt tedy není způsoben jejich jednáním, ale jsou do něj násilně vrženi. Mašínové se ihned rozhodují pro boj: „Krátce: *bylo po Únoru, nepřítel stál před námi jasně*. Komunisté pracovali starým osvědčeným způsobem: bezohledné potlačování opozice. Schopní jedinci na zodpovědných místech byli nahrazováni politicky spolehlivými diletanty. [...] Prostě: *nastal náš čas, jak nás otec nabádal*. A já ani Pepa jsme nehodlali dál nečinně přihlížet“⁶⁸ (Rambousek 1990: 46-47). Otcův odkaz zde tedy, jak vidíme, vsutku zafungoval. Hrdinové uposlechnou otcův vzkaz ze záhrobí hájit svobodu své země a rozhodnou se proti zlu bojovat. Propojení příběhu Josefa Mašína seniora a jeho synů tak nabývá svůj význam.

Komunistickým pučem se na obzoru objevil mocný domácí nepřítel, který má spojence na celé východní straně polokoule a je veden Sovětským svazem. Padouši jsou zde vymezení jasně: „Hlavní myšlenka je jednoduchá, komunisti chtějí třídní boj, no tak ho mají mít, bratři se proti nim postaví se stejným záplem a podle stejných pravidel, s jakými nedávno jejich otec bojoval proti Němcům. To znamená, že každý, kdo na sebe navlékne uniformu a se zbraní v ruce reprezentuje brutální komunistickou moc, za to ponese odpovědnost“ (Novák 2004: 20). Stejně označení nepřítele se objevuje i v narativu Barbary Masin: „Zatímco vláda vedla rozsáhlou kampaň teroru proti civilnímu obyvatelstvu, boj Mašínů měl být vyhrazen pouze proti pomahačům režimu – proti StB, SNB, milicionářům a polovojenským skupinám – proti těm, kteří směli nosit zbraně a vynucovat režimní požadavky“ (Masin 2005: 87). Proti brutálnímu nepříteli je třeba bojovat stejně jako proti Němcům. Metody, které se osvědčily v boji proti nacistům za druhé světové války, se mohou nyní uplatnit i proti komunistům. Barbara Masin však zdůrazňuje, že „mezi skupinou bratří Mašínů a následovníky Marxe a Lenina byl zásadní rozdíl. Mašínové a jejich přátelé nebyli filozofové, ale instinktivně si uvědomovali, že když člověk bojuje za individuální lidský život a důstojnost, musí to dělat s co největším ohledem na nevinné životy a tak humánně, jak jen možno“ (Masin 2005: 87).

Správný hrdina může chladnokrevně zabíjet nepřátele, pokud tak činí ve jménu dobra. Čtenář tento způsob boje akceptuje jako podmínku k tomu, aby mohl nastat návrat do rovnovážného stavu. James Bond dokáže krásně a elegantně vyřídit své protivníky, ale nikdy by neublížil nevinnému. Všechna jeho dobrodružství se dějí

⁶⁸ Proložil J.Š.

v rámci pevně vymezených mantinelů dobra a zla. Když střílí, míří přesně a jeho střely nezasáhnou civilistu, který se mu zrovna náhodou připlétl do cesty. Nicméně reálný život je o něco spleťitější, neboť zde jde mnohem obtížněji správně a jednoznačně rozlišit, kdo je padouch a kdo nevinný civilista. Romance však, aby naplnila svůj smysl, toto přísné dělení musí zachovat. Jak popsal Northrop Frye:

„Nepřítelem může být obyčejná lidská bytost. Čím víc se však bude romance blížit mýtu, tím víc božských atributů bude připisováno hrdinovi a tím víc démonických mytických vlastností získá nepřítel. Ústřední forma romance je dialektická: všechno se soustředí na konflikt hrdiny s nepřítelem a všechny hodnoty čtenářova světa úzce souvisejí s hrdinou. Hrdina romance je tak obdobou mytického Mesiáše či osvoboditele, jenž přichází z vyššího světa, a jeho nepřítel je obdobou démonických sil světa nižšího.“ (Frye 2003: 218)

Mašínovská vyprávění tato rozlišení přísně zachovávají. Bratři Mašínové mají stejné zadání jako James Bond. Musí zabít opravdové zlosyny, kteří jsou zde ztělesnění ozbrojenými pomahači komunistického režimu. Vypravěči mašínovských narativů nás budou ujišťovat, že Mašínové tuto zásadu vždy dodrželi a nikdy nevztáhli ruku na nevinného civilistu. Jedním z našich úkolů bude analyzovat, jakým způsobem nás o tom mašínovské romance přesvědčují.

3.4 Konflikt?

Již bylo řečeno, že vyprávění o Josefu Mašínu seniorovi třídí historické aktéry na kladné a záporné. V první světové válce jsou kladní hrdinové čeští legionáři, kteří bojují proti „žaláři národů“ za svobodnou a samostatnou Československou republiku. Ve druhé světové válce jsou odvěcí nepřátelé Němci a Češi opět usilují o jejich porážku a posléze také o „vyčištění“ českých zemí. Viděli jsme, že po únorovém převratu ve vyprávěních opět dochází k dělení na dobro a zlo, tentokrát však již v rámci národního státu Čechů a Slováků. „Brutální komunistická moc“ stojí na straně zla a „demokratičtí politikové“ a „utiskovaní občané“ na straně opačné. Dělení postav na hrdiny a zloduchy je pro mašínovská vyprávění symptomatické. Nicméně při psaní historie vyvstává problém, jak se vyrovnat s protikladnostmi, které se v běžném životě vyskytují.

V oddíle (3.1) jsme ukázali, že rodina Mašínů je reprezentována jako ztělesnění boje za svobodu. Komunisté jsou poté, co se chopí moci, označeni jako nepřátelé. Vyprávění se tedy musejí nějak vyrovnat s faktem, že se k „ose zla“ přidává strýc

Mašínů Ctibor Novák i jejich matka Zdena Mašínová. Borek do komunistické strany vstupuje hned po válce: „je teď z něho kovaný komunista, už se nemůže dočkat, až ruku v ruce se soudruhy zruší vykořisťování člověka člověkem, už brzy budou lidé dělat jenom to, co je povznáší, podle svých možností, už brzo jim za to budou lézat pečení holubi do huby“ (Novák 2004: 139). Borkovo poválečné nadšení pro Sovětský svaz a ideje komunismu je vysvětlováno a omlouváno jeho strašnou zkušeností z německých věznic. Tímto entuziasmem se ale nechává strhnout i matka bratří Mašínů Zdena. Její pozitivní vztah k Rusku je dán i setkáním s válečným zajatcem Stěpanem Sannikovem, kterého Mašínova rodina za války skrývala:

„Borkova nová filozofie je tak nakažlivá, že se mu podaří přesvědčit sestru, aby spolu s ním vstoupila do komunistické strany, i paní Mašínová byla ve vězení, přesně Borkovi rozumí, není to tak dávno, co se seznámila s jedním Rusem, to byl opravdu moc milý člověk, navíc chce bratra podpořit a ukázat svým gestem, že jsou ještě pořád součástí jedné šťastné rodiny.“ (Novák 2004: 139-40)

Vstup Zdeny Mašínové do KSČ není v *Zatím dobrý* přímo datován. Mluví se o něm poprvé v souvislosti s komunistickým angažmá jejího bratra těsně po válce. Vzniká dojem, jakoby vstoupila do strany spolu s ním. Nicméně Jan Němeček je zde specifitější a tvrdí, že to bylo až v únoru 1948: „Převrat znamená změny i v životě rodiny. Zdena Mašínová na výzvu KSČ vstupuje do jejích řad, za organizaci politických vězňů se dokonce stala členkou akčního výboru Národní fronty v Poděbradech“ (Němeček 1998: 167). Rambousek uvádí, že se Mašínová do KSČ hlásila, ale nebyla přijata: „Matka, snad aby ulehčila naše další studia, podala přihlášku do KSČ, ale místní organizace její členství zamítla“ (Rambousek 1990: 44). Barbara Masin tuto událost do svého vyprávění nezahrnuje vůbec.

Nyní vyvstává otázka, jak se s tímto zásadním rozporem vyrovnat. Komunisté jsou na jednu stranu vyličení jako „Stalinovi muži“, brutální uchvatitelé svobody, kteří začínají ihned po únoru likvidovat svoje politické nepřátele. V narativech jde o konflikt mezi silami dobra a zla. Na druhou stranu se Zdena Mašínová a její bratr sami stávají členy této zlotřilé organizace. Nejsou pouhými pasivními komunisty, ale aktivně se podílejí na budování nového režimu. Zdena Mašínová je členkou akčního výboru Národní fronty v Poděbradech, Ctibor Novák zůstává i po únorovém převratu důstojníkem režimní armády. Je ozbrojenou oporou komunistického státu, tedy tím, proti komu Mašínové pozvednou zbraň. Oba by se tedy dle vnitřní logiky narativů měli

stát nepřáteli svobody, ale neděje se tak. Jsou stále pozitivními postavami. Jak je tento paradox v mašínovských romancích překlenut? Jak je narativně ošetřen?

V románu *Zatím dobrý* je vstup Zdeny Novákové do KSČ interpretován jako zkratové jednání, které souvisí s poválečnou dobou. Vzápětí se však dodává, že ze strany brzy odejde:

„Nebude to dlouho trvat a paní Mašínovou zaplaví vlna vzteku, když si na tohle vzpomene, jak jen mohla být tak slepá a tak špatně komunisty odhadnout? Kdoví, poválečné období je zvláštní doba, je to čas myšlenkových zkratů a nečekaných výbuchů potlačovaných citů, s člověkem lomcuje všelijaké komplexy a tak se paní Mašínová stane členkou komunistické strany, jenže brzy ze strany zase vystoupí.“ (Novák 2004: 140)

Stejně tak Jan Němeček čtenáře ujišťuje, že „počáteční nadšení pro na první pohled spravedlivou věc začalo brzy vyprchávat“ (Němeček 1998: 167). Koncentračnická zkušenost zde kladným postavám zatemňuje mysl. Nejednají rozumně, ale pod vlivem emocí. Zde vzniká zajímavá paralela ke komunistickým kriminalistickým příběhům *Třicet případů majora Zemana*, o nichž bude řeč později. V nich je podle Jiřího Kotena naopak věznění v koncentračním táboře představeno jako jakási „hlubší zkušenost“, jako ideální kvalifikace pro kriminalistické řemeslo“ (Bílek 2007: 62). Borkovi a paní Zdeně však válečné útrapy naopak zpočátku znemožňují komunisty „správně odhadnout“. Netrvá to ovšem dlouho a oba prohlédnou. Poslední kapkou pro Zdenu Mašínovou je justiční divadlo s Miladou Horákovou: „nikdy neměla do komunistické strany vstupovat, nechala se strhnout Borkovým nadšením, ale byla už dávno plnoletá, no dobře, stalo se, teď už toho má dost, teď to všechno napraví“ (Novák 2004: 164). Novák vykresluje scénu, kdy Mašínová jde do místního sekretariátu komunistické strany a odevzdá svou stranickou legitimaci: „Tumáte, já se stranou končím.“ Soudruh je z toho tumpachový, komunisti jsou teď u kormidla a rozhodují o tom, či hvězda stoupá a či klesá, lidé se do strany jen hrnou, nikdo z ní nevystupuje, je si paní Mašínová svým rozhodnutím zcela jistá? „Naprosto,“ říká paní Mašínová“ (Ibid. 165). Stejně události interpretuje i Jan Němeček: „Zatčení její bývalé spoluvězenkyně z Pankráce Milady Horákové na podzim 1949 a následující politické procesy na jaře 1950 znamenaly pro Zdenu Mašínovou otřes. Po zatčení své přítelkyně Zdena vystoupila z KSČ a následně byla zbavena účasti v akčním výboru Národní fronty“ (Němeček 1998: 168). Opět můžeme konstatovat absolutní inverzi hodnot: zatímco v *Mrtví nemluví* vstupuje Zdena Mašínová do KSČ z krajně prospěchářských důvodů

(1.2.3), zde to naopak udělá v zápalu pro dobrou věc. Ze strany není vyloučena, jak tvrdí Vrbecký, ale vystupuje z ní sama na protest proti bezpráví páchaném komunisty.⁶⁹

Hrdinka tak konečně prohlédla, uvědomila si svou chybu a ihned ji napravila. Stejným procesem poznání prochází i Ctibor Novák, který též „naprosto vystřízlivěl z opojení sovětskými ideály. Nelíbí se mu, co se v armádě děje, ale nechává si to pro sebe, už nemá na to, aby plaval proti proudu“ (Novák 2004: 168). Obě postavy tedy i přes tento omyl, který byl způsoben jak prožitou válečnou zkušeností, tak nerozvážností a lehkomyšlností, zůstávají na straně dobra. Protiklad, který stojí v samotném jádru mašínovských romancí je tak zahlazen a narativně ošetřen. Ostatní komunisté, kteří „neprohlédli“ a zůstávají ve straně, jsou však nadále opravdovými nepřáteli. Bratři Mašínové proti nim můžou pozvednout zbraň a hájit tak ideály, za něž jejich otec položil život.

Angažmá Zdeny Mašínové a Borka Nováka v komunistické straně, pokud se zmiňuje, je bráno jako rozpor. Vypravěči cítí potřebu vysvětlit jejich motivace a přesvědčit čtenáře, že obě postavy vskutku stojí na straně dobra. Některá protichůdná fakta jsou ovšem v narativech kladena vedle sebe a nejsou vůbec pojímána jako rozporuplná. Je tomu zrovna tak jako v dětské socialistické literatuře, kterou analyzoval Vladimír Macura:

„Problémy prostě nejsou do textu vpuštěny – a pokud jsou, ztrácejí v něm charakter problémů. I prvky, které jsou vzájemně ve faktickém rozporu, jsou zde předkládány jako harmonizované, naprosto bezrozporné. Těsně za sebou čteme ostré výpady proti majitelům továren, kteří shrábnou zisk a dělníky ošidí jen nicotnou mzdou, a informaci, že i Engels byl továrníkem.“ (Macura 2008: 188-89)

Tato charakteristika neplatí samozřejmě jenom pro socialistickou literaturu pro děti, ale dá se vztáhnout i na mašínovské romance. Jedním z dalších kruciólních rozporů, který stojí v jádru mašínovských vyprávění, je fakt, že se oba bratři po únorovém komunistickém převratu hlásili na vojenskou akademii. Na jedné straně se čtenáři sděluje, že krátce po únoru před oběma bratry vyvstal jasný nepřítel – komunisté, a zejména jeho ozbrojené složky. Na straně druhé se Mašínové hlásili na vojenskou vysokou školu, přičemž kdyby byli přijati, stali by se právě těmito ozbrojenými silami totalitního režimu a se zbraní v ruce by bojovali *za* komunismus. V případě třetí světové

⁶⁹ Opět není naším cílem rozhodnout, jak to bylo „doopravdy“. Z hlediska sémiotické analýzy je v obou případech příznakové, že se na vstoupení/vyloučení Mašínové z KSČ klade takový důraz, a že je tato událost využívána k charakterizaci postavy.

války by stáli na straně sovětského bloku a jejich hlavním velitelem by byl Josef Stalin. Tato skutečnost je sice ve všech vyprávěních zmiňována, ale nikde v ní není viděn zásadní rozpor.

Sám Ctirad Mašín v Rambouskově *Jenom ne strach* tvrdí: „Pak už nastal historický přelom – komunistický puč a před námi vyvstal nový nepřítel. V roce 1948 jsem maturoval. Podal jsem přihlášku do vojenské akademie.“ (Rambousek 1990: 44). Obě dvě fakta jsou položena vedle sebe, aniž by v nich byl rozpoznán logický zkrat. Jak to, se Ctirad Mašín hlásil na vojenskou akademii, když před ním okamžitě vyvstal nový nepřítel? Ctirad Mašín datuje dobu své přihlášky do roku 1948. Nicméně datace se v jednotlivých reprezentacích různí. Jan Němeček uvádí, že touha obou bratrů zůstala „nesplněným snem“ a datuje Ctiradovu přihlášku do roku 1950 (Němeček 1998: 171). Stejný údaj uvádí i sestra Mašínových Zdena v knize, kterou napsala spolu s Rudolfem Martinem:

„[Ctirad Mašín] toužil po přijetí na Vojenskou akademii v Hranicích, aby mohl pokračovat ve šlépějích otcových i strýcových. Jenže to se psal již rok 1950, stupňoval se ‚třídní boj‘, zdůrazňoval se ‚buržoazní původ‘, a z toho důvodu byla otcova odbojová činnost (jakož i činnost celého nekomunistického odboje) zamlčovávána. Proto na vojenskou školu nebyl přijat – a cítil se tím hluboce dotčen. [...] Bratr Josef maturoval na gymnáziu v Poděbradech na jaře roku 1951 [...] rád by se byl dostal na hranickou vojenskou akademii, jenže pro něho byla situace v polovině roku 1951 ještě daleko méně příznivá než před rokem pro Ctirada.“ (Rudolf; Mašínová 2001: 103)

Josef Mašín se tedy podle své sestry Zdeny chtěl dostat na vojenskou akademii ještě v roce 1951, tedy až tři roky po tom, kdy před bratry „okamžitě vyvstal jasný nepřítel“. Jan Novák zase datuje maturitu Ctirada Mašína rokem 1949. V *Zatím dobrý* však není příliš jasné, zda se na akademii Mašínové přihlásili, anebo o tom jenom uvažovali: „Radek a Pepa jsou potomci velkostatkářů, zeměměřičů, profesionálních vojáků, jak by pro ně mohlo být v lidově demokratickém světě místo, jejich budoucnost už minula, ať rychle zapomenou na vojenskou akademii, na letectvo, na kulometry, náboje a bomby, nic takového se buržoazii nedá svěřit, tak co teď?“ (Novák 2004: 167). Stejně jako v případě vstupu Mašínové do KSČ je v „pravdivém románu“ rozmlženo, v jaké době Mašínové uvažovali o studiu na vojenské akademii a zda se na ni opravdu hlásili. Tato časová nejasnost pak kontrastuje s pozdějším přesným časovým vymezením akcí skupiny. Některé kapitoly, v nichž se popisují přepady policejních stanic a další sabotážní aktivity, jsou dokonce označeny přesným datem (viz kapitoly 28. *září 1951*,

2. *Srpna 1952, 7. Zář 1953* etc.). Kritické období, kdy se postavy ve světě romance začínají třídit na dobré a zlé, tedy zůstává poněkud nejasné.

Naším cílem není rozhodnout, kdy přesně se bratři chtěli přidat k armádě lidově-demokratického státu, pro nás je důležité, že to bylo až po únoru 1948. Tedy po údajném konfliktu, kdy se komunistické zlo vyjevilo v plné síle. Tomuto rozporu věnuje pozornost pouze Barbara Masin v knize *Odkaz*. Ta jej interpretuje jinak než ostatní autoři a tvoří v tomto smyslu výjimku:

„Radek a Pepa neměli pochyb, že nastal čas naplnit otcův odkaz. Bylo nám absolutně jasné od samého začátku, že svoboda byla ztracena, a pokud ji chceme získat zpět, musíme za ni bojovat,“ vzpomínal Radek. *Zprvu chtěli zaútočit na systém zevnitř*. Ale jejich sny o studiu na vojenské akademii a budování kariéry v armádě byly zmařeny – neměli vhodný třídní původ. Po absolvování Koleje krále Jiřího v roce 1949 byla Radkova přihláška na vojenskou akademii odmítnuta, navzdory jeho medaili Za chrabrost a přes přimluvy mnoha vysokých důstojníků.“⁷⁰ (Masin 2005: 80)

Z úryvku je patrné, že Barbara Masin interpretuje snahu bratří Mašínů dostat se na vojenskou vysokou školu na jednu stranu jako pokus o narušení systému zevnitř, na straně druhé však hovoří zcela v duchu ostatních mašínovských vyprávění o jejich dávném snu, který se nemohl realizovat jenom kvůli třídnímu původu. Rozpor zde tedy pořád zůstává, ale je částečně zahrazen konstatováním, že se bratři na akademii hlásili proto, aby mohli poznat nepřítele a zevnitř narušit fungování ozbrojené moci totalitního státu. Barbara Masin se přitom nezmiňuje o vstupu Zdeny Mašínové do KSČ. Její narativ tak svou eliminací protikladů zůstává z narativního hlediska nejkoherentnější.

Cílem tohoto obsáhlého exkurzu do reprezentace období kolem roku 1948 v mašínovských vyprávěních bylo ukázat, že neproblematický konflikt mezi dobrem a zlem, který narativy postulují, je komplikován některými skutečnostmi, které do této mřížky nezapadají, a naopak ji naleptávají. Kladné postavy by mohly být ztotožněny s nepřáteli, protože vstupují do stejné zločinecké organizace jako oni. Romance však musí zůstat koherentní, jinak by se mašínovský mýtus zcela rozpadl a jeho svět by byl vydán napospas Chaosu. Zajímavé je, jak málo prostoru je v narativech věnováno tomuto zlomovému období. Všechna vyprávění formulují Únor 1948 jako konflikt, přelomovou dobu, kdy Mašínovi poznali svého nepřítele, a přesto (nebo spíše právě proto) se vypravěči tímto obdobím zabývají velmi málo. Těžištěm romancí není

⁷⁰ Proložil J.Š.

konflikt, ale zejména boj s nepřítelem. Není proto divu, že přelomové období, které by mohlo narušit koherenci romancí, je spíše potlačováno.

Stejně tak v ostatních narativech se této době věnuje poměrně málo prostoru. U Oty Rambouska se odbývá v několika větách a ani počátek odbojové činnosti není přesně časově určen (Rambousek 1990: 44). Jan Němeček datuje rozhodnutí Mašínů postavit se komunistickému režimu na konec roku 1948 (Němeček 1998: 172), ale ani on neobjasňuje očividný rozpor mezi touto datací a konstatováním, že „buržoazní původ“ znamenal v roce 1950 pro Ctirada tečku za žádostí o vstup na vojenskou akademii“ (Ibid. 171). Barbara Masin se tomuto období věnuje o něco podrobněji. Tvrdí, že „[n]arozdíl od většiny svých krajanů si Mašínovy děti uvědomovaly, jak vážná hrozba se nad nimi vznáší. Rodina měla dobré styky a byla dobře informována, co se děje“ (Masin 2005: 75). Bratři Mašínové a jejich přátelé sledovali, „jak podlézaví nohsledové komunistické strany vyvěšují po městě rudé plakáty a transparenty vyhláshující nastolení ‚diktatury proletariátu‘ a zahájení ‚třídního boje‘“ (Ibid. 78), a proto ihned po komunistickém puči v únoru 1948 „začali podnikat drobné protestní akce proti příležitostným cílům“ (Ibid. 79).

Z hlediska kompozice zápletky je to jakési přechodné období, které předznamenává budoucí akce. Dá se tedy usuzovat, že z narativního hlediska je poměrně nevydatné. V případě historiografického diskurzu i dokumentární fikce, které vytvářejí iluzi co největší analogie s aktuálním světem, se však dá uvažovat nejen o narativní nevydatnosti, ale také o kritériu ideologické koherence. Fakt, že v únoru roku 1948 se vlády násilím zmocnili komunisté, se jeví z hlediska dalšího rozvíjení zápletky jako zásadní. Stejně tak soustředění se na mašínovské akce, které nepostrádají dějový spád a napětí, má svou narativní logiku. Dává to větší smysl než vyprávět o období, kde se „nic neděje“. Nicméně malý (či žádný) prostor věnovaný budovatelskému nadšení Zdeny Mašínové a její aktivitě v akčním výboru nebo snaze obou bratří dostat se na vojenskou akademii komunistického státu je příznakový.

Toto vytěsňování má nejen funkci narativní – nedostatek akce a narativní spád, ale i funkci ideologickou. Čtenář by mohl být zvýrazněním těchto rozporů znejistěn a mohla by pro něj být obtížnější identifikace se silami dobra, jež mašínovský mýtus proponuje. Opět zde můžeme připomenout slova Haydena Whita, podle nějž historik události třídí a řetězí za účelem vytvoření příběhu jistého druhu (White 1978: 6). V příběhu o bratrech Mašínech se klade hlavní důraz na akce bratří Mašínů a jejich přátel a jejich útěk, tedy na období mezi lety 1951 až 1953. Období jejich působení po

únoru 1948 do roku 1951 je vytěsněno na okraj, neboť by mohlo narušit ideologickou koherenci.

Jedinou epizodou, která je v této době považována z hlediska dalších životních osudů Ctirada Mašína za důležitou, je krátkodobý partyzánský kurz pořádaný pobočkou Svazu brannosti v říjnu 1948. Vede ho „kovaný stalinista“ a jeho účelem je „vyškolit spolehlivé kádry v principech partyzánského boje pro případ, že by se politická karta obrátila a buržoazní reakce se vrátila k moci“ (Novák 2004: 175). Ctirad Mašín se zde naučí spoustu věcí, které se mu budou později hodit v boji proti komunismu. Tato epizoda bude mít, jak uvidíme, v narativech specifickou funkci.

Můžeme shrnout: Zdena Mašínová a Ctibor Novák komunismu v poválečném nadšení naletěli, ale záhy rozpoznali jeho hrůznou a ničivou tvář v podobě justiční vraždy Milady Horákové. Bratři Mašínové se sice po únorovém převratu hlásili na vojenskou akademii, která byla v té době oporou režimu, ale dělali to z touhy splnit svůj věčný sen - kráčet po vzoru svého otce ve šlépějích svobody. Tato jejich touha byla zmařena, ale plamínek, který byl zažehnut, nezhasl. Rozhořel se v mocný plamen, jehož cílem bylo zničit zlo, které zachvátilo jejich zemi. Bratři Mašínové vyhlásují komunismu válku a jsou ochotni bojovat do posledního dechu. Rozpory v srdci mašínovských narativů jsou zažehnány, romance zachovávají svou soudržnost a čtenář se může těšit, jak se „jeho“ hrdinové vypořádají s komunistickým monstrem.

3.5 Hrdinové a jejich pomocníci

Jedním z výsostných znaků romace je, že má hrdinu, neohroženého reka, který bojuje proti zlu a bezpráví. V mašínovských vyprávěních jsou to dokonce hrdinové dva, nicméně narativně fungují jako jeden. Sdílí veškeré charakteristiky s mytickými bohatýry. Bratrům je ve struktuře narativů vyhrazeno výsostní místo. To oni jsou strůjci všech odbojových akcí, bez jejich velení, odvahy a zkušenosti by se odbojová skupina nezrodila. Než přistoupíme k vlastní analýze samotného mašínovského boje, je užitečné podívat se, jak jsou ve vyprávěních hrdinové a jejich pomocníci vykresleni, abychom poznali, jak se „vyrábí k našemu vzrušení a koupení“ (Stern 2006: 135).

Již jsme se zmínili, že bratři Ctirad a Josef pocházejí z „urozeného“ rodu Mašínu a mají „v krvi všechny vlastnosti dobrých vojáků a nadšených vlastenců“ (Masin 2005: 71), jak je o tom poučuje jejich strýc Borek. Po vzoru mytických hrdinů tedy budou moci tento svůj urozený původ zužitkovat. Dalším význačným rysem hrdiny

je samozřejmě nejen nezměrná odvaha a síla, ale i rozvaha a bystrost. Těchto vlastností se, jak dále uvidíme, Mašínům dostává nadmíru.⁷¹ Jejich reprezentace v postkomunistických eposech jsou tak v příkrém rozporu s vyprávěními vzniklými v éře komunismu. Tam jsme konstatovali, že Mašínové jsou naopak vyliční jako slaboši, zbabělci a šílení maniaci, kteří jsou ochotni pro peníze zradit jeden druhého.

V polistopadové mytologii jsou oba bratři naopak spojeni pevným krevním poutem. Genetická příbuznost ale není to jediné, co je k sobě váže. Jejich propojení je i duševní. V jistých okamžicích přesně vědí, co si myslí ten druhý. Toto souznění jim pomáhá v boji stejně jako například „pokrevním bratrům“ Old Shatterhandovi a Vinetouovi:

„Old Shatterhand: Musíme je nějak odlákat a dostat se k jezeru.

Vinetou: Jeden mrtvý tam dole má laso. To je třeba rozplést na tenké šňůry.

Old Shatterhand: A leží tam kolty a pušky...

Vinetou: Můj bratr čte moje myšlenky.“⁷²

Postkomunističtí hrdinové také v kritických chvílích dokáží uvažovat stejně, což jim dává výhodu před protivníkem. Pokrevní bratři z mayovek nakonec přelstili své nepřátele a dokázali uniknout z obklíčení. Mašínové bratrské empatie plně využívají, když jsou každý zvlášť věznění ve vyšetřovací vazbě: „V jiné bartolomějské cele uvažuje Radek úplně stejně, také se rozhodne, že kromě toho, co na něj může říct Bezucha, všechno zapře. Bratři jako by četli jeden druhému myšlenky, je to následek jejich věčného soupeření, člověk musí vždycky vědět, co si myslí ten druhý, aby s ním mohl držet krok, v Bartolomějské nepřekoná Radek Pepu ani Pepa Radka“ (Novák 2004: 233). Novák zde zároveň zmiňuje jeden z dalších konstitutivních mašínovských rysů. To, že spolu oba bratři vyrůstají, je nejenom spojuje a dává jim výhodu oproti jejich protivníkům, ale zároveň to z nich dělá lepší bojovníky: „mezi Mašíny vládne neustálá rivalita, která je žene kupředu“ (Ibid. 195). Vzájemné soupeření má tedy za následek zdokonalování hrdinů, které začíná již při jejich dětských hrách: „když se Pepa pořádně soustředí, dokáže Radka v ledasčem trumfnout, a tak se naučí do všeho chodit se stoprocentním nasazením, no a Radkovi nezbývá, než aby si taky dal bacha, to

⁷¹ I samotné vlastní jméno Mašín je zvukově blízké slovu „mašina“, což konotuje významy jako „síla“, „vytrvalost“ či „rychlost“. S označením hrdinů by se v textech pravděpodobně pracovalo jinak, v případě že by se jmenovali třeba bratři Slepíčkové.

⁷² *Vinetou. Rudý Gentleman* (1964)

většinou stačí, má přece jen rok a půl náskok, v tomhle věku je to pořádný rozdíl“ (Ibid. 127).

Mašínové ještě jako děti za války chodí v noci tajně do lesa a trénují střelbu. Naučí se „jak držet jazyk za zuby, jak v nejlepším přestat, jak myslet na zadní kolečka, jak je důležité mít nějaký náhradní plán, jak spolu komunikovat, aby jim nikdo jiný nerozuměl, jak se orientovat v noční tmě, to všechno jsou neocenitelné zkušenosti do budoucna“ (Ibid. 127). Jejich dětské hry se po únorovém převratu změny v regulérní výcvik. Ctirad Mašín absolvuje záškodnický kurz a může své přátele zasvětit do tajů partyzánského boje. Bratři Mašínové a jejich přátelé tak několikrát týdně „odcházeli do lesů a nacvičovali zneškodnění soupeře, odzbrojení ozbrojených protivníků a boj muže proti muži“ (Masin 2005: 87). Motiv zasvěcení hrdiny a jeho příprava na boj je ustáleným prostředkem narativní struktury romance od středověkých eposů po populární příběhy jako Rocky, Matrix či Avatar. Je integrální součástí cesty našich hrdinů, kteří tak zdokonalují své schopnosti, zvětšují sílu a nabývají nezbytných zkušeností pro zápas s komunistickými příšerami: „Na sklonku dne musel být každý pohyb automatický a provedený bezchybně. Věděli, že odplatou za sebemenší zaváhání či selhání v boji je smrt“ (Masin 2005: 87).

Oba bratři jsou v rámci narativní struktury na stejné úrovni. Stejně jako Old Shatterhand a Vinetou tvoří dvojediného hrdinu.⁷³ V odvaze, síle a statečnosti jsou si rovni, ani jeden není v boji proti komunismu lepší. Hrdinové se dostávají do kontrastu s ostatními postavami, neboť je svými schopnostmi mocně převyšují. Ani Milan Paumer, který se s Mašínou dostane až do Berlína, se jim nemůže vyrovnat: „Paumer se nechal vtáhnout do světa bratří Mašínů, ten formát byl na něj trochu velký“ (Novák 2004: 714). To ale neznamená, že jsou bratři navlas stejní. Barbara Masin je charakterizuje následovně:

„Ačkoliv oba bratři nebyli věkem daleko od sebe a byli si podobní, měli naprosto odlišné osobnosti. Zatímco Pepa byl bezstarostný, vždycky svolný k rošťárnám a legráckám, Radek byl vážný kluk a na svůj věk vyzrálý. Jako nejstarší syn v rodině, v níž nebyl přítomen otec, bral vážně roli hlavy rodiny. Upnul se ke svým cílům, pilně studoval, dostával dobré známky a zajímal se o vše, co bylo spojeno s technikou. Naproti tomu Pepa si s učením nedělal těžkou hlavu.“ (Masin 2005: 72)

⁷³ Zde máme na mysli filmové zpracování. V románové podobě je jejich funkce odlišná vzhledem k tomu, že Old Shatterhand je zároveň vypravěčem v první osobě.

Charakteristika bratří Mašínů zde koreluje s jejich reprezentací v *Zatím dobrý*. Pepa je o něco bezstarostnější i ve vztahu k ženám. Ztělesňuje typ svůdnický – bondovský: „Pepa vrhne na svou bývalou slečnu neodolatelný úsměv a v divoké figuře tanga ohne manželku svého dodavatele limonády až k zemi: „Nechceš se někdy zastavit?“ šeptá mu panička do ucha, když ji zase zvedne. Pepa se na ni malounko pousměje a stiskne ji o poznání pevněji“ (Novák 2004: 250). Tento aspekt postavy Josefa Mašína kontrastuje se zženštilostí a naznačenou homosexualitou Říši ze zemanovské série (1.3.3).

Milostné plotky Josefa Mašína jsou v *Zatím dobrý* pouze vedlejším rysem, které dokreslují jeho charakter, dělají z něj machistického hrdinu typově shodného s Jamesem Bondem. Jeho odbojové aktivity jsou ale samozřejmě mnohem důležitější: „Ovšem nejdůležitější vztah, který Pepa po návratu z Bartolomějské naváže, je vztah s mužem“ (Ibid. 251). Nejedná se zde o žádný homosexuální poměr. Naopak, jde o vztah, který bude symbolem mužného světa činů. Oním přítelem na život a na smrt není nikdo jiný než Václav Švéda, který se přidává ke skupině bratří Mašínů. Privátní sféra je zde stejně jak jako v zemanovské sérii cele podřízena sféře veřejné: „Zemanova postava je budována na jistém rozporu: rozhodný šéf pražské kriminálky (sféra veřejná) si neví rady s námluvami, s vývrtkou na víno, s výchovou pubertální dcery, ale ani s domácností (sféra privátní). Konflikt obou sfér ale směřuje k zřetelnému a jednoznačnému označujícímu: sféra veřejná je mnohem podstatnější“ (Bílek 2007: 107). Stejně tak v mašínovských romancích je veřejné působení hrdinů (protikomunistický odboj) mnohem důležitější. Nicméně Josef Mašín oproti svému komunistickému „kolegovi“ navíc oplývá bondovským šarmem a s privátními záležitostmi problém nemá.

Dalším důležitým atributem, jímž se hrdina vyznačuje, je nalezení společníků a spojenců: „To je kouzelný dědeček, to jsou zachránění mravenci pomáhající plnit úkoly, to jsou Ježíšovi apoštolové, to je Společenstvo prstenu Frodo Pytlíka, to je Han Solo či princezna Leia, to je družina Robina Hooda...“ (Stern 2006: 146-47). Stejně tak bratří Mašínové nalézají spojence, kteří jim budou pomáhat v jejich boji. V první řadě jsou to jejich spolužáci a kamarádi z Poděbrad. Všechny spojuje nepřátelství ke komunistické diktatuře. Jan Novák v *Zatím dobrý* pracuje s marxisticko-leninským pojmem třídního boje, který však převrací naruby. Mašínové a jejich přátelé jsou režimem označeni za „buržoazní živly“ a „kulaky“, a proto na oplátku oni vyhlašují komunistům „třídní boj“. Každému z pomocníků je přitom přisouzena jistá funkce. „První z nich je Vladimír Hradec, Radkův spolužák a soused z vilové čtvrti, Hradec také nehodlá zůstat v třídním

boji jen fackovacím panákem, a tak se stane zbrojířem skupiny (Novák 2004: 176). Barbara Masin nabízí jeho zbežnou charakteristiku: „Vladimír byl tichý, uzavřený chlapec se smyslem pro suchý humor [...] sdílel Radkovu vášeň pro zbraně a všechny vojenské záležitosti“ (Masin 2005: 73). Zbrojíř Vladimír Hradec bude pro skupinu připravovat výbušniny, starat se o výzbroj a vyrábět zapalovač pro zapálení stohů na Moravě, ale akci se přímo neúčastní. Zastává tedy stejnou funkci jako například pomocník Q v bondovské sérii.

Milan Paumer je „další buržoazní živel, který umí držet jazyk za zuby“ (Novák 2004: 176). Jelikož dobře ovládá řízení vozu, stává se řidičem skupiny. Dalším význačným členem skupiny je Zbyněk Janata, který je také „celý žhavý do třídního boje“ (Ibid. 178). Jako poslední se ke skupině přidává „vysoký, pohledný kulak“ Václav Švéda (Ibid. 251). Obě tyto postavy jsou oproti ostatním pomocníkům poněkud oslabeny a Zbyněk Janata vykazuje i jisté negativní rysy. Janatovi je vytýkána jistá hádavost a horkokrevnost (Masin 2006: 69),⁷⁴ která se později projeví ve vzpurnosti a nevypočitatelnosti při útěku do Berlína. Václav Švéda je „výborný společník [...] otevřený světu a dřív nebo později řekne o sobě člověku všechno“ (Novák 2004: 251), ale to je právě jeho chyba, neboť se svěří i s tajnými aktivitami skupiny některým členům své rodiny, čímž poruší pravidlo konspirace. Tyto charakteristiky pak fungují v narativu jako náznaky příští katastrofy. Obě postavy jako by byly za své prohřešky „potrestány“, neboť ani Švéda ani Janata se do Berlína nedostanou. Dalším pomocníkem je pak Ctibor Novák, který se jako zkušený „berlínský atentáčník“ stává rádcem a někdy též vůdcem skupiny, Zbyněk Roušar je později jmenován pokladníkem.

Zajímavou postavou z narativního hlediska ve vyprávění Barbary Masin je bývalý legionář Vaněk. Když se Mašínové rozhodnou opustit Československo, tento „kouzelný dědeček“ jim předá magickou zprávu:

„Ale nejcennější součást svého inventáře neměli ani v kufřících, ani po kapsách. Byla to informace, že starý kamarád jejich otce, František Vaněk, legionář, generál československé armády, je připravený a čeká na pokyn od Američanů. Až Američané vtrhnou do země, jeho skupina dokáže převést na jejich stranu celou prvosledovou divizi – 14 000 mužů v oblasti Českých Budějovic. [...] Pokud se některé či všechny Vaňkovy síly připojí k úderu, výsledný zmatek v řadách ozbrojených sil sovětského bloku bude skutečně ohromující.“ (Masin 2005: 145)

⁷⁴ Tato vlastnost stejně jako některé další charakteristiky ostatních pomocníků je u Masin zmíněna jenom v anglické verzi (Masin 2006).

Z perspektivy Proppova narativního schématu by se tato funkce dala označit jako získání kouzelného prostředku, v tomto případě však nehmotného (Propp 2008: 41). Vaňkovo přísně střežené „tajemství, které mohlo změnit průběh studené války“ se dostává i do titulu anglického vydání knihy Barbary Masin.⁷⁵ Tato magická informace by mohla výrazným způsobem přispět k porážce komunismu a mít opravdu celosvětový efekt. Vzniká tak dojem, že na bratřech Mašíních stejně jako kdysi na chlapcích z Bartolomějské z *Třiceti případů majora Zemana* „neleží odpovědnost pouze za Československo, ale za celý svět“ (Bílek 2007: 46). Tato zázračná informace však nakonec nemůže být využita, neboť k třetí světové válce nedojde. Mašínové přesto svoji vlastní bitvu s komunismem úspěšně vyhrávají. Nejdříve bojují na domácí půdě a poté se vydávají na nebezpečnou cestu do západního sektoru Berlína, přičemž dokážou úspěšně čelit tisícinásobně větší přesile, a tím stvrzují svůj mytický status.

Zcela zásadním znakem hrdiny je však kromě výše zmíněných vlastností též jejich morální bezúhonnost. Pokud jde o zápas mezi dobrem a zlem, musí být bezvýhradně jasné, že stojí na straně dobra. Mašínovské romance čtenáře přesvědčují, že i boj bratří Mašínů byl oprávněný a že prostředky, které při něm použili, byly přiměřené. Čtenář je neustále ujišťován, že lidé, proti kterým Mašínové pozvedli zbraň, opravdu byli součástí „osy zla“. Jedním z našich prvořadých cílů bude poznávat a analyzovat, jakým způsobem se postavy Mašínů vyrábějí, opracovávají a nalešťují, abychom je zakoupili jako skutečné a morálně čisté hrdiny.

3.6 Boj začíná

Víme, že v únoru 1948 vyvstal před Mašíny nový nepřítel, kterému se rozhodli rázně postavit. Po zauzlení se tedy v dějové rovině dostáváme k vlastnímu „boji“. Tento vývoj je v narativech signalizován začátkem nové kapitoly či oddílu. Barbara Masin jej uvádí kapitolou s příznačným názvem *Boj začíná*, Jan Novák v románu *Zatím dobrý* věren svému parafrázování marxisticko-leninské terminologie nazývá tuto část *Třídní boj*. Ota Rambousek názvem *Zbraně!* upozorňuje na cíl prvních mašínovských akcí.

Bratři začínají nejprve dělat různé sabotáže. Hodí kámen do okna jednoho místního komunistického funkcionáře, vysypou před prvomájovým průvodem na cestu napínáčky a hřebíky. Milan Paumer také po vzoru Josefa Mašína seniora háže do tendrů

⁷⁵ Celý titul v angličtině zní: *Gauntlet: Five Friends, Twenty Thousand Enemy Troops, and the Secret That Could Have Changed the Course of the Cold War* (Masin 2006)

lokomotiv asfaltem obalenou municí z leteckých kanónů. Nicméně k „pořádným“ akcím, které by opravdu citelně zasáhly komunistický režim potřebovali odbojáři zbraně. Vloupání do poděbradského muzea, kde byly vystaveny samopaly z druhé světové války, jim nebylo nic platné, protože automaty neměly uzávěry, a byly tudíž nepoužitelné. Mašínové mají sice nějaké staré zbraně, které posbírali na konci války, ale ty byly, jak říká Ctirad Mašín: „každý pes, jiná ves. Všechny možné typy, ráže. Mnoho rozdílné munice“ (Rambousek 1990: 47). Potřebují svou výzbroj sjednotit a zjednodušit. „Existoval pouze jediný logický zdroj: stanice SNB“ (Masin 2005: 89).

Mašínové se proto rozhodnou přepadnout policejní stanici v Chlumci nad Cidlinou. Je to jejich první akce, při níž zemře člověk. Této části příběhu se budeme věnovat detailněji, neboť právě zde se vyjevuje snaha vypravěčů přetáhnout čtenáře na tu „správnou“ stranu. Analyzovaná vyličení této epizody se do detailů shodují. Vycházejí ze svědectví událostí podle Ctirada Mašína tak, jak je vtělil do vyprávění *Jenom ne strach* Ota Rambousek. 12. září 1951 pozdě v noci si Ctirad Mašín a Milan Paumer stopnou v Praze taxi. V lese u Kerska požádá Ctirad řidiče, aby zastavil, se záminkou, že si potřebuje odskočit. Tam už na ně čeká Josef Mašín. Řidiče přivážou ke stromu. V *Zatím dobrý* i *Odkazu* však s ním narozdíl od komunistických reprezentací (1.2.4) zacházejí ohleduplně, jelikož není jejich nepřítelem: „Mašínové v tom ještě neumí chodit, je jim taxikáře líto. [...] Šulce jenom svážou a připoutají ke stromu. Dávají si přitom pozor, aby mu nezaškrtili krevní oběh, a než se rozběhnou zpátky k taxíku, zamumlají dokonce rozpačité nashledanou“ (Novák 2004: 13). Je pravidlem, že v mašínovských romancích se hrdinové při akcích k lidem, kteří nejsou jejich nepřátelé, chovají když ne zdvořile, tak alespoň neutrálně. Nikdy však k nim nejsou hrubí, jak jsme to viděli v komunistických detektivkách.

Taxikář Mašíny nakonec přemluvil, aby ho neuspávali, neboť má slabé srdce. „Vyhověli jsme jeho žádosti a byla to chyba, která se nakonec vymstila jemu samotnému. Ale byla to naše první akce a byli jsme bez zkušeností“ (Rambousek 1990: 48), vysvětluje Ctirad Mašín. V Chlumci zazvonili na policejní stanici a ohlásili místnímu policistovi, že jim někdo ukradl motorku, a ten je následně pustil dovnitř. Potom nastala vlastní akce:

„Zavřeli jsme dveře, vedoucí na ulici. Byli jsme v poměrně malé předsíni s trojmi dveřmi. Vpravo, vlevo a přímo před námi vchod do stanice. Na nic už jsem nečekal. Vytáhl jsem z rukávu ocel a vedl prudkou ránu na zátylek; k mému překvapení se esenbák zvolna, nemotorně otočil čelem k nám a snažil se vytáhnout pistoli z pouzdra.

Pepa okamžitě dvakrát vystřelil. Bylo nám jasné, že celá akce selhala.“ (Rambousek 1990: 49)

Mašínové potom nasednou do auta a Milan Paumer je odveze do Prahy. Po cestě zpátky viděli, jak na ně mává taxikář, který se mezitím vyprostil z pout. Nakonec se dostali do Prahy, rozešli se a jeli domů. Toto vylíčení první mašínovské akce je potom opakováno ve všech polistopadových vyprávěních. Stává se základem i pro pozdější mašínovské romance. Jan Němeček tuto pasáž cituje a poté „[v] zájmu objektivního líčení“ přidává strohou zprávu ze strany vyšetřovatelů StB, která se ale nezmiňuje o detailech. Vyprávění Jana Nováka a Barbary Masin jsou více rozvinutá, oživena přímou řečí a nepostrádají narativní spád. Vypravěči v kritické chvíli vysvětlují, proč Josef Mašín musel policistu zastřelit:

„Zatímco se policista sápal po pistoli, Pepova pravice vyletěla k náprsní kapse a sevřela se kolem pažby pistole. *Díky výcviku reagoval automaticky*. Zamířil, uchopil zbraň pevně oběma rukama a dvakrát stiskl spoušť. Zpětný ráz zbraně jej prudce dvakrát udeřil do ruky. Vyhozené nábojnice se odrazily od zdi. Policista se zhroutil na zem“⁷⁶ (Masin 2005: 91).

V *Odkazu* se tedy dozvídáme, že pohotová reakce Josefa Mašína byla důsledkem výcviku. Josef pouze automaticky reagoval na nebezpečí, neboť policista bratry ohrožoval svou zbraní. Vypravěčka též zmiňuje zpětný ráz zbraně a nábojnice odrážející se od zdi. Tyto zdánlivě nepodstatné detaily dodávají vyprávění věrohodnost. Vtahují čtenáře do situace a, řečeno s Barthesem (2006), autentifikují reálno. Vzniklý „efekt reálného“ úspěšně zakrývá nepřiznané „pravděpodobno“ vykreslené scény. V podobném duchu líčí tuto situaci i Jan Novák. Vypravěč se zde „vcitňuje“ do myslí hlavních postav:

„Chlap se otáčí, místo aby se složil, je to jako zlý sen, ten člověk právě koupil neskutečnou pecku a vůbec to s ním nehlo, jak je tohle možný, teď se dokonce pokouší vytáhnout bouchačku. ‚Bacha!‘ Pepa vytrhne z kapsy ruku s pistolí, Kašík zápolí s pouzdrem u boku, *tak co teď, teď už teda nic, teď už není jiná možnost*, Pepa mačká spoušť [...]“⁷⁷ (Novák 2004: 16)

Novákův vypravěč polopřímou řečí zprostředkuje myšlenky hlavních postav. Citoslovce „bacha“ též navozuje urgenci a indikuje, že se vše odehrálo ve zlomku vteřiny. Hrdina

⁷⁶ Proložil J.Š.

⁷⁷ Proložil J.Š.

mačká spoušť až ve chvíli nejvyšší nutnosti, když už se nedalo nic jiného dělat. Tento způsob výstavby kritických scén budeme sledovat ve všech analyzovaných vyprávěních. Vypravěči nás neustále ujišťují, že Mašínové nepřišli zabíjet, ale pouze získat zbraně či peníze na odbojovou činnost. Jan Němeček jako stvrzení této teze cituje výpověď samotného Josefa Mašína: „My jsme ho nechtěli vlastně zabít, proto jsme řekli, že ho klepneme přes hlavu... Jenomže se ukázalo, že to nestačilo, protože on se postavil na odpor, ta rána byla vedena zřejmě na nesprávné místo. Dopadlo to tak, že jsem ho musel zastřelit“ (Němeček 1998: 178).

To, že se v mašínovských vyprávěních dává přednost interpretaci, která se shoduje s vyprávěním samotných aktérů událostí, se nejlépe vyjevuje právě v těchto klíčových momentech. Historické dokumenty, které by mohly narušit narativní konzistenci, se zde objevují sporadicky. Jedním z takových pramenů je například protokol z pitvy zastřeleného policisty Oldřicha Kašíka, ve kterém se tvrdí, že „kromě poranění střelného bylo nalezeno zranění hlavy, jímž byl Oldřich Kašík přiveden do bezvědomí ještě před zastřelením“ (Kačor 2009: 31).⁷⁸ Tento protokol není zmíněn ani v jednom z analyzovaných mašínovských vyprávěních. Události se traktují tak, jak je zprostředkovali jediní přeživší svědci – bratři Mašínové. Takovýto přístup dokládá snad nejlépe Markéta Chalupová, která sice cituje z dobových historických pramenů (konkrétně z rozsudku Nejvyššího soudu v Praze⁷⁹), nicméně se potom automaticky příklání na tu „správnou“ stranu: „Popis situace zcela neodpovídá tomu, jak jej líčí bratři Mašínové. Ctirad Mašín policistu opravdu udeřil, a zřejmě špatně, protože Kašík rychle vytahoval zbraň. Bratr Ctirada, Josef Mašín, zasáhl – nezastřelil ale příslušníka omráčeného, jak je popsáno v rozsudku“ (Chalupová 2008: 43). Svědectví bratří Mašínů je zde tedy pokládáno za klíčové. Věrohodnost jejich výpovědí se však nikdy nezpochybňuje.

Porter Abbott se ve své knize zabývá soudním procesem jako příkladem komplikované narativní struktury, kde spolu soutěží odlišné verze příběhu (Abbott 2002: 142). V mašínovských vyprávěních se však žádný souboj protichůdných vyprávěních neodehrává. Jiný příběh než z perspektivy samotných aktérů zde není

⁷⁸ Stejná informace se objevuje i v Rudém právu (1.1).

⁷⁹ Národní archiv, Nejvyšší soud v Praze – nezpracováno – Rozsudek, Soudní spis 75 – Novák Ctibor, 29.1.1955 (viz Chalupová 2008: 43).

přítomen.⁸⁰ Pokud použijeme paralelu se soudním procesem, je to, jako by porota pokládala za jediný důkaz výpověď samotného obžalovaného bez toho, aby přihlédla k důkazům předloženým obžalobou. Naším úkolem zde však samozřejmě není rozhodnout, které vyprávění je „pravdivé“. Zajímá nás zcela v duchu Haydena Whitea, která fakta a dokumenty se do vyprávění nezařazují a pokoušíme se zodpovědět otázku proč tomu tak je. V tomto případě je symptomatické, že se pitevní protokol v mašínovských narativích neobjevuje. Mohl by totiž podrýt nebo alespoň znejistit validitu tvrzení, že Josef Mašín střílel ve chvíli, kdy se policista pokusil vytáhnout pistoli z pouzdra. Pokud by jej totiž zastřelil již omráčeného, nebylo by to v čiré sebeobraně, a na hrdiny by tak byl vržen stín. Čtenář by mohl zapochybovat o morálním charakteru jejich boje.

3.7 Čelákovice

Pokud se vypravěči pokoušeli v případě první mašínovské akce vysvětlit jednání hrdinů jako sebeobranu, a zachovat tak jejich tvář bojovníků opředených morální gloriolou, v případě přepadení policejní stanice v Čelákovicích mají úkol o poznání složitější. Tato událost je zřejmě ze všech aktivit skupiny vnímána jako nejkontroverznější. Z narativního hlediska je proto také nejvíce zajímavá, neboť názorně ukazuje, jak vyprávění vytvářejí „pole sdílení“, snaží se recipienta přetáhnout k pólu hrdinského „my“ a zajistit, aby od něj nezběhnul.

První akce nebyla úspěšná, Mašínové zbraně nezískali, a proto se rozhodnou přepadnout další policejní stanici. Musejí se však poučit ze svých chyb: „Příště se budou přísně držet scénáře, příště se od nikoho nenechají ukecat k nějakým improvizacím, příště se všechno odehraje potichu, příště už nezazní žádné výstřely, příště už za sebou nenechají žádné svědky“ (Novák 2004: 190). Zmínka o tom, že nezazní výstřely, je z narativního hlediska podstatná. Naznačuje se, že další protivník bratří Mašínů musí být za každou cenu zneškodněn jiným způsobem. Předjímají se tak další události.

Josef Mašín se nemůže uvolnit z práce v Jeseníku, neboť si musí dávat pozor na mimořádné absence. Ctirad se rozhodne „do toho prásknout dřív, než psychologický

⁸⁰ Pouze Jan Němeček staví verzi Ctirada Mašína, kterou přímo cituje z knihy Oty Rambouska, proti zprávě ministra vnitra a člena ÚV KSČ vypracované na základě vyšetřování StB. Pitevní zprávu, ve které se tvrdí, že Josef Mašín zastřelil Kašíka již omráčeného, také necituje.

dopad chlumeckého atentátu vyprchá“. Do akce proto přibírá Zbyňka Janatu, i když se s Pepou „nemůže srovnávat“ (Ibid. 191). Barbara Masin píše, že ačkoliv noviny o chlumeckém útoku nepsaly, „zpráva se roznesla rychlostí požáru po celém okolí a ústním podáním byla ještě zveličena, takže nakonec se mluvilo o tom, že bylo zabito dvanáct policistů a stanice SNB byla zcela zdemolována“ (Masin 2005: 92). První akce nebyla úplně bezvýsledná. Další atentát „vyděsí kované soudruhy, povzbudí odboj a odradí oportunisty“ (Novák 2004: 190).

Ctirad se rozhodne vyřešit dopravu přepadením sanitky. Paumer předstírá zlomenou nohu, sanitka přijede a Paumer s Ctiradem Mašínem se jí zmocní, potom zastaví na určeném místě v lese, kde zdravotníky přiváží ke stromu a uspí chloroformem. Vše probíhá podle jejich příkazů, ale v klidu a bez násilí. Ctirad Mašín se historkou o imaginární dopravní nehodě snaží vylákat policistu ze stanice. To se mu daří a Jaroslav Honzátka je venku odzbrojen, svázan a zaveden na policejní stanici. Takto popisuje situaci Ctirad Mašín ve vyprávění Oty Rambouska: „Uvnitř jsme se příslušníka zeptali, kde jsou zbraně. Nejdřív se neměl k odpovědi a celou dobu si nás oba upřeně ve světle prohlížel. Po důrazné prohlídce ukázal hlavou na skříň“ (Rambousek 1990: 52). Vypravěč zdůrazňuje fakt, že si je policista ve světle důkladně prohlížel. Ten se pak stává klíčovým důvodem pro jeho „zneškodnění“:

„Soudruhu, povídám, teď tě musíme uspat, abys nám neudělal nějaké zmatky, než zmizíme. Byl to velmi nepříjemně vypadající chlap, asi se značnou zkušeností, soudě podle toho, jak si při všem počínal. Nebylo vyhnutí. Bylo jasné, že necháme-li ho naživu, jistě podá náš podrobný popis. Položil jsem ho na kavalec a chloroformem uspal.“ (Ibid.)

Vzápětí vypravěč také vysvětluje, proč musel Ctirad Mašín k zabití policisty nutně použít nůž: „Chyba z Chlumce se nesměla opakovat. Museli jsme se vyvarovat stěelby. Nyní byl čas uplatnit zkušenosti ze záškodnického kursu. A tak jsem vytáhl skautský nůž a uplatnil poučku o zneškodňování hlídek“ (Rambousek 1990: 52). V poslední větě je narážka na záškodnický kurz, který Ctirad Mašín dříve absolvoval. Tato zmínka opět čtenáře přitahuje k mašínovskému poli sdílení. V jádru je totiž skrytý argument, že hrdina pouze použil prostředky „třídního boje“, které se v tomto kurzu naučil. Současně s vylíčením scény je tedy čtenář vystaven persvazivnímu působení argumentační strategie textu. Ctiradovo jednání je ospravedlněno s poukazem na fakt, že pouze použil

metody vlastní samotným komunistům. Není překvapením, že všechna vyprávění traktují události stejně a přebírají vyličení Ctirada Mašína.

Jan Němeček nejdříve cituje z Barákovy zprávy o činnosti bratří Mašínů a poté uvádí interpretaci událostí podle Ctirada Mašína z *Jenom ne strach*. Barbara Masin tuto pasáž také parafrázuje. Stejně tak je tomu v případě studie Jana Kalouse *Mašínové*: „Co však provést s Honzátkem, vždyť by jistě bez jakýchkoliv skrupulí udal jejich popis poté, co by se probral“ (Kalous 2002: 98). Obdobně situaci líčí i Jan Novák. Vypravěč nejdříve vymezí nepřítele: „Radek narazí na ostříleného esenbáka“ (Novák 2004: 191). Postava je tak negativně zbarvena, což zároveň ospravedlňuje její eliminaci. Potom se vypráví podle stejného schématu. Policista si Ctirada Mašína „pečlivě prohlíží, světla je tady dost, načež se zaměří na Janatu, je jasné proč, vrývá si jejich tváře do paměti, pravděpodobně si dal dvě a dvě dohromady, nejspíš mu došlo, že se dostal do rukou chlumeckým atentátníkům, určitě je bude umět detailně popsat, jenže tak daleko to nikdy nesmí dojít“ (Ibid. 193). Toto narativní zřetězení událostí opět implikuje, že Radek nemá jinou volbu než policistovi podříznout hrdlo:

„Radek se už rozhodl, že tenhle chlap je příliš nebezpečný, viděl toho moc a nic mu neuniklo, tohle je kdo s koho [...] Radek vyndá skautskou dýku a zneškodní nepřítele tak, jak jim to popisovali v branném kurzu, užije tu nejrychlejší, nejtišší a nejefektivnější metodu, podřízne mu krk“ (Ibid. 193-94).

Můžeme si zde také povšimnout výrazu „zneškodnit“ (nepřítele, hlídku apod.), který se používá zejména v kontextu válečného konfliktu. Vypravěč toto vojenské sémantické pole okupuje i explicitně. Po standardním odkazu na komunistický branný kurz zdůrazňuje, že Ctirad Mašín není žádný obyčejný kriminálník, ale bojovník proti komunismu: „[...] není přece zločinec, je voják, otisky jeho prstů jsou všude, no a co, už tu stejně dlouho nebude, už brzo se přidá k americké armádě, právě dobojoval další bitvu ve své válce s komunismem“ (Ibid. 194). Vojenská terminologie, která se hojně objevuje i ve vyprávění Barbary Masin a Oty Rambouska, tak nabývá svého smyslu. Bratři Mašínové jsou reprezentováni jako vojáci, kteří bojují ve studené válce. Zároveň si ale uvědomují, že jejich boj je jenom „mrňavý kamínek v kované botě komunismu“ (Ibid. 209). Není divu, že „obyčejní lidé“ jsou na straně mašínovského odboje. Jsou nadšení, když se dozvídají o dalším atentátu na policejní stanici:

„A opět se šeptanda rozběhla naplno. Už v 10 hodin dopoledne příštího dne kolovaly v hlavním městě a okolních městech historiky o novém útoku, přestože tisk a úřady zachovávaly naprosté mlčení. „Parašutisté ze Západu zaútočili na příslušníky SNB!“, „Tohle jsou první výstřely třetí světové války!“, „Američané přicházejí.“ „Američané zachrání Čechoslováky.““ (Masin 2005: 95)

„Obyčejní lidé“ jsou v mašínovských eposech na straně dobra, ale mají strach se projevit a bojovat proti komunismu otevřeně. Proto se v soukromí radují z toho, že je konečně někdo přijde vysvobodit a sympatizují s hrdiny. Bratři Mašínové a jejich přátelé pro ně představují naději na záchranu. Svět mašínovských romancí je opět černobíle a neproblematicky rozdělován na utiskovatele a utiskované, na hrdiny a padouchy.

Stejně jako v předchozím případě se ve všech analyzovaných vyprávěních bere za klíčové svědectví bratři Mašínů. Tento způsob podání jistě není jedinou možnou interpretací událostí, nicméně v narativech je mu dána přednost a prezentuje se jako jisté. Uplatňuje se tady stejná logika jako v Chlumci. Výpověď jediného přeživšího svědka události Ctirada Mašína je považována za objektivní svědectví. Nikde se jeho verze příběhu nezpochybňuje ani blíže nezkoumá. Zabití policisty je opět podáno tak, že hrdina neměl jinou možnost než mu podříznout hrdlo. Stejně jako v první akci představuje totiž příslušník pro Mašíny a jejich přátele smrtelné nebezpečí („tohle je kdo s koho“). Tentokrát sice policista nevytáhne pistoli, neboť je svázaný, ale nebezpečí číhá jinde: mohl by podat jejich podrobný popis, který by vedl k jejich dopadení.

S tímto způsobem reprezentace dané situace samozřejmě souvisí i to, jak jsou jednotlivé historické narativy vyprávěny. Text Oty Rambouska je ponechán v první osobě. Ctirad Mašín zde v ich-formě vypráví svůj příběh. Jan Němeček z této knihy hojně cituje a používá ji jako jeden z důležitých zdrojů. Líčení těchto klíčových momentů však ponechává v první osobě a cituje i z dokumentů komunistického státu, čímž do textu vpouští jistou polyperspektivnost. Nicméně u Jana Kalouse (2002), Barbary Masin (2005) i Markéty Chalupové (2008) je první osoba transformována na třetí. Subjektivní svědectví Ctirada Mašína v ich-formě je zde převedeno do „objektivní“ er-formy. Vypravěč se nenápadně vytrácí ze svého diskurzu, a v důsledku toho „vzniká systematická nepřítomnost jakéhokoli znaku poukazujícího k vysílateli historického sdělení: dějiny, jak se zdá, se vyprávějí docela samy“ (Barthes 2007: 819). Tento rys je charakteristický pro narativy, které jsou paratextově označeny jako historické (s výše zmíněnou výjimkou Jana Němečka). Vypravěč z textu mizí a na jeho

místo nastupuje „objektivní“ historický diskurz: „V tomto případě vypovídající vlastně anulují svou vášněmi obdařenou osobnost, avšak nahrazuje ji jinou osobou ‚objektivní‘: subjekt ve své plnosti přetrvává, ale přetrvává jako subjekt objektivní“ (Ibid.). To, že si policista Ctirada Mašina ve světle detailně prohlížel, se proto stává namísto subjektivního dojmu objektivním faktem, který je všude opakován se skálopevnou jistotou.

Z hlediska výstavby vypravěče je zajímavý i román *Zatím dobrý*. Autor v něm „poodstupuje za svého vypravěče a ten zase za své postavy“ (Trávníček 2004: 37), a dává tak čtenáři možnost nahlédnout do jejich možného myšlenkového světa. Tento způsob vyprávění se nesnaží o rekonstrukci nějaké objektivní reality a nenárokují si ani „pravdivost“ ve vědeckém slova smyslu. Na první pohled to tedy vypadá, že bychom mohli *Zatím dobrý* označit jako typickou polyperspektivní postmoderní naraci. Nicméně fakt, že se v tomto momentě vypravěč „vcitňuje“ pouze do mysli Ctirada Mašina, a nikoliv policisty Honzátka, z románu činí vyprávění monoperspektivní a ideologicky stejně zabarvené jako ostatní historické narativy.

Na příkladu vylíčení čelákovické akce je jasně vidět, jak narativní zřetězení úzce souvisí s ideologickou tkání textu. Samotná výstavba narativu již v sobě skrývá výrazně persvazivní potenciál a vymezuje pole sdílení. Ctirad Mašín „může“ zabít svázaného a uspaného policistu, neboť je splněna podmínka, že jej příslušník přímo ohrožuje na životě (byť jen potenciálně). Narativ tedy vytváří pevnou kauzalitu:

Presupozice: skupina bojuje proti komunismu humánně.

- 1) Policista je nepřítel, neboť slouží branné moci zločinného režimu.
- 2) Je zkušený.
- 3) Zkoumá obličej hrdinů, aby později podal jejich popisy.
- 4) Musí proto zemřít.
- 5) Nemůže zaznít střelba jako v Chlumci.
- 6) Ctirad podřízne policistovi hrdlo, tak jak se to naučil v branném kurzu.

Toto narativní zřetězení stejně jako v předchozí akci splňuje všechny atributy k tomu, aby bylo hrdinovo jednání ospravedlněno. Ctirad Mašín svým činem zachrání skupinu před vyzrazením. Celá akce je nakonec úspěšná, neboť se Mašínové a jejich přátelé zmocní zbraní, které mohou použít v boji proti komunismu.

3.8 Přes železnou oponu

Po úspěšném získání zbraní se nicméně odbojová činnost stává čím dál více nebezpečnou a oba bratři chtějí přejít na Západ, aby tam prošli speciálním výcvikem a mohli pokračovat v ilegální činnosti. Mašínové chtěli obrnit nákladní automobil Peugeot, se kterým by prorazili hranici. V rámci příprav této akce byli v říjnu 1951 požádáni, aby s sebou vzali Josefa Koutného (Němeček 1998: 180-81). Jednalo se o významného ilegálního pracovníka protikomunistického odboje (Masin 2005: 99). To se však stalo osudným, neboť Koutný byl den před určeným datem odjezdu zatčen a jeho přiznání znamenalo i zadržení Ctirada Mašína a následně přepad bytu obou bratří v Poděbradech, kde byl zatčen Josef Mašín i strýc Ctibor Novák (Němeček 1998: 181). Jan Novák v líčení přepadu bytu Státní bezpečností opět vyzdvihuje přednosti jednoho z bratrů. Jenom Josef Mašín v této vypjaté situaci ví dobře, co má udělat, a stává se přirozeným vůdcem: „Nastane strašlivý zmatek, všichni pobíhají a házejí zbraně do kufru, takhle se toho do něj moc nevejde, jen Pepa si udrží čistou hlavu. [...] najednou zjistí, že je ve svém živlu, přesně ví, co je potřeba v tu chvíli udělat [...]. Dokonce i Borek hltá každé jeho slovo, ostatní vypadají zaraženě“ (Novák 2004: 216-17). Milan Paumer, Zbyněk Janata a Egon Plech se nakonec ukryli i se zbraněmi na půdě a policie jejich úkryt nevypátrala.

Jednotlivé narativy se rozcházejí v tom, co všechno se StB podařilo v bytě najít. Jan Novák a Barbara Masin hovoří o ručních granátech a padákové šňůře, které zapadly za topení. Jan Kalous zmiňuje kromě jiného též dělové rozbušky, dělový náboj či narázník do těžkého granátu (Kalous 2002: 98). Vyprávění se potom soustřeďují na realistické popsání výsledků StB. To slouží v mašínovských romancích jako prostředek k věrohodnému vylíčení krutosti vyšetřovatelů a zobrazení celé „osy zla“, proti které Mašínové bojují. Přes všechna trýznění však bratři nic neprozradí, „generál může být pyšný“ (Novák 2004: 245). Josef Mašín a Ctibor Novák jsou propuštěni pro nedostatek důkazů, ale Ctirad je odsouzen pro trestný čin opuštění republiky a nedovolené ozbrojování k trestu odnětí svobody na dva a půl roku (Němeček 1998: 182). Je poslán na Jáchymovsko těžít uran. Opět jsou zde vylíčeny útrapy vězňů, nelidské podmínky a kruté zacházení ze strany dozorců, které jsou pro Ctirada Mašína jasnou motivací pokračovat v odboji proti komunismu: „Ctiradovy dojmy z ‚převýchovy‘ byly tak intenzivní, že ho jenom utvrdily v jeho odhodlání pokračovat v ozbrojeném odboji proti režimu“ (Němeček 1998: 183). Ani v uranovém dole však Ctirad nezahálí a okamžitě

začne vymýšlet způsob, jakým by mohl narušit výrobu. Nejdříve začne házet kousky smolince do vozíků s uranovou hlušinou, čímž zpomalí celý proces těžby. Jak píše Jan Novák, Ctirad „nechce být jenom úderník sabotáže, není žádný mravenec, je voják, chce se jim za všechnu tu otrockou dřinu odplatit po vojensku“ (Novák 2004: 262). Proto začne shromažďovat nevybuchlé rozbušky a plánuje vyhodit do povětří celý důl.

Josef se mezitím pokouší bratra vysvobodit. Nejdříve se s Václavem Švédou zkusí nechat v jáchymovských dolech zaměstnat a naplánovat útěk zevnitř, což ale nevyjde. Josef chce proto přejít hranice s východním Německem, dostat se do americké sekce Berlína a „tam přesvědčí CIC, že se Radek liší od milionů politických vězňů v komunistickém světě, Radek se za svobodu a demokracii rval doopravdy, Radek je vlastně ve studené válce americkým zajatcem, a proto ho Američani musí z Jáchymova dostat“ (Ibid. 267). Josef Mašín se opravdu pokusí o přechod, nicméně jeho společník Egon Plech před východoněmeckou hranicí dostane strach a chce se vrátit, „nedá se nic dělat, ale stejně to v Pepovi vře vzteky, takové hloupé fiasko, vůbec nic jim nevychází“ (Ibid. 272). Novák zde také líčí, jaké má skupina logistické problémy. Na odboj si musejí její členové brát neplacené volno a mají potíže s dopravou. Josef Mašín se ve svém „třídním boji naruby“ inspiruje metodami samotných komunistů, tentokrát samotným vládcem „osy zla“: „[J]ak by tuhle situaci řešil řekněme Stalin? Ne ten Stalin, co trůní v Kremlu, ten car hovno, odříznutý od reality, ale mladý Stalin z časů, kdy řídil krvavé stávky na kaspických naftových vrtech, co by tehdy Stalin asi udělal? No to je přece jednoduché jako facka, Stalin by vyloupil banku a bylo by po ptákách“ (Novák 2004: 197). Historické narativy jsou sice poněkud střídmejší, nicméně shodují se v tom, že „[p]ro účinné odbojové akce proti nastupující totalitě byly potřeba vedle zbraní i peníze“ (Kalous 2002: 98). Barbara Masin zase spojuje potřebu peněz s plánem na vysvobození Ctirada Mašína: „Skupina potřebovala minimálně motocykl, kvůli přepravě, a nějaké peníze na úplatky“ (Masin 2005: 123). Z různých plánů, jak získat prostředky na odboj, byl nakonec schválen návrh Zbyňka Janaty předpadnout automobil převážející výplaty pro podnik Kovolis. Peníze bude muset stát zaměstnancům podniku tak jako tak vyplatit a škoda půjde pouze na vrub komunistického státu. Zdroje mají být využity pouze pro protikomunistický odboj, a nikoliv k osobnímu obohacení, čímž se celá akce legitimizuje.

3.9 Akce Kovolís

K provedení plánu odbojáři potřebují uniformu policisty, aby mohli vůz s výplatami zastavit. Barbara Masin popisuje akci, která měla za cíl získání policejní uniformy. Krátce po schůzce Josef Mašín, Václav Švéda a Zbyněk Janata odjeli do Olomouce. „Měli v plánu přepadnout policistu a udeřit ho do hlavy pytlíkem naplněným pískem. Ale v noci, kterou pro plán zvolili, nemohli najít jediného policistu, který by vyhovoval jejich požadavkům“ (Masin 2005: 123). Nakonec se tedy s nepořízenou vrátili domů. Pokus o získání uniforem jsme již zmiňovali při analýze komunistických vyprávění. Podle *Rudého práva* Mašínové údajně chtěli příslušníky kvůli uniformám zavraždit (1.1). Epizoda se též objevuje v *Mrtví nemluví*, kde je Josef Mašín jako vůdce skupiny naprosto zesměšněn (1.2.3). Je symptomatické, že v *Zatím dobrý* se tento plán na získání uniformy neobjevuje vůbec, neboť příliš nezapadá do obrazu Mašínů jako důvtipných a neomylných hrdinů. V polistopadových vyprávěních se příliš nediskutuje o smysluplnosti jejich jednání a vypravěči se neptají, zda neexistoval jednodušší způsob, jak si opatřit uniformu, než v Olomouci omráčit policistu pytlíkem naplněným pískem. Hlavní důraz je kladen na vyprávění samotné a na vylíčení hrdinských skutků. Skupina nakonec sežene od jednoho známého uniformu Lidových milic, čímž se problém s převlekem vyřeší.

Samotný přepad se odehrál 2. srpna 1952 v dopoledních hodinách u obce Žleby nedaleko Čáslavi. Zúčastní se ho Josef Mašín a Václav Švéda, který je přestrojen za milicionáře. Vylíčení přepadení je ve zkoumaných narrativech převzato z knihy Oty Rambouska. Jan Němeček zde knihu doslovně cituje a poznamenává, že Ctirad Mašín, který přepad popisuje, jej znal pouze z vyprávění bratra a kamarádů. Můžeme zde ocitovat celou pasáž přepadu:

„2. Srpna 1952 ráno odjel pokladník Josef Rošický s řidičem Františkem Kočím a bezpečnostním referentem Skokanem do Čáslavi. Pokladník uložil balíčky stokorun do malého černého kufříku. Skokan žádal, aby mu zastavili před národním výborem, kde si chtěl cosi vyřídit. Během zastávky přišla k vozu vedoucí závodní kuchyně z Kovolísu Ludmila Minaříková a požádala o svezení. Tito čtyři pasažéři vyrazili okolo desáté dopoledne na Hedvíkov. Na vyhlédnutém místě čekal Pepa s Václavem v uniformě milic a terčem na zastavování vozidel. Milan tehdy už sloužil na vojně v Martině. Václav zvedl návěští a vůz zastavil. Pozdravil Čest práci a vyzval řidiče, aby se legitimoval. V té chvíli bezpečák Skokan drze podotkl, co kdyby se legitimoval on. Pak přistoupil z druhé strany k okénku Pepa s namířenou pistolí, prohlásil se za policistu a vyzval posádku, aby vydala zbraně, má-li jaké. Skokan skutečně pistolí odevzdal a

Václav ji vzal k sobě. Pepa oznámil, že jsou pověřeni vyšetřováním, vyzval řidiče a bezpečáka, aby vystoupil, že půjdou se soudruhem od milice pěšky, a sedl sám za řízení. Vedle něho seděla Minaříková, vzadu pokladník. Pepa odbočil s autem k lesíku táhnoucímu se asi padesát metrů od hlavní silnice. Tady se najednou Rošický snažil zezadu dosáhnout na řízení a asi zabránit další jízdě. Pepa zastavil a vyzval Rošického i Minaříkovou, aby vystoupili. V nebezpečné blízkosti pracovalo na přilehlém poli několik lidí. Při překračování příkopu se náhle Rošický otočil a namířil na Pepu malou pistolí ráže 6.35 mm. *To bude nějaký omyl, soudruhu*, řekl s úsměvem Pepa a sáhl do kapsy pro vlastní zbraň. Kapsa byla prázdná. Zřejmě vypadla mezi sedadla během krátké jízdy. Rošický, rozhodnutý klást odpor, nepřestával mířit. Pepa byl od něho téměř dva metry. Stačilo stisknout spoušť. Pepa rychle pokročil a díval se pokladníkovi do očí. Skočil Rošickému po ruce a zkroutil mu ji za záda. Pistole se ocitla v jeho ruce. Přemožený stále kladl odpor a Pepa vypálil. Pokladník se svalil. Minaříková začala ječet a rozběhla se do pole. Po silnici se blížil Václav s oběma rukojmími. Lidé na poli, ať už výstřel zaslechli nebo ne, pracovali dál. Pepa se rozběhl za tělnatou kuchařkou a bez námahy ji po dvaceti metrech dopadl. Prosila, aby nestřílel. Všechny zavedli do lesíka, mužské nechali zkřížit nohy okolo stromu a stlačili do dřepu. Je to osvědčený partyzánský způsob, jak zneškodnit zajatce bez poutání. Zpanikařenou Minaříkovou jen postavili tváří těsně ke stromu a nařídili, aby tak zůstala stát hodinu, jinak bude zle. Vrátili se rychle k vozu a vyrazili po silnici k nedaleké železniční stanici, kam měl v tuto dobu přijet vlak. I časově byl přepad naplánován tak, aby se dalo zmizet dříve, než posádka stačí udělat poplach.“ (Rambousek 1990: 61-62)⁸¹

Josef Mašín a Václav Švéda poté odjeli vlakem do Olomouce, kde se rozešli. V kufříku bylo téměř osm set tisíc korun. Ostatní vyprávění se od této verze neodlišují. Barbara Masin nejdříve charakterizuje posádku auta. Jako exponenty režimu (a tedy nepřátele) označuje dvě osoby: bezpečnostního referenta Karla Skokana a jeho podřízeného Josefa Rošického. Skokan byl „mocným příslušníkem nové vládnoucí třídy“, proto měl u sebe pistolí „v časech, kdy režim nesvěřoval občanům dokonce ani mapy a kopírovací stroje“ (Masin 2005: 124). Negativní postavou je zde i vedoucí závodní kuchyně Ludmila Minaříková, která v *Mrtví nemluví* běžela statečně pro pomoc, i když jí hrozila smrt (1.2.4). Masin ji ale líčí jako „vládkyni kantýny“, jež se starala o zásobování potravinami „pro několik set mužů a žen v zemi, kterou sužoval vážný nedostatek potravin. Když Kovolis překročil plán, záleželo na jejím rozhodnutí, kdo dostane tropické ovoce, rozinky a čokolády, které byly továrně přiděleny“ (Ibid. 125). Proto ji také Skokan a Rošický svezou, i když je to proti předpisům. I Minaříková je tedy vyličená jako pomocnice zločinného režimu. Z narativního hlediska je však důležitější charakteristika Josefa Rošického, který se v průběhu akce dostane do konfliktu s Josefem Mašínem:

⁸¹ Tuto verzi zpochybňuje Miroslav Kačor. Cituje pitevní protokol, v němž se píše, že Rošický byl zastřelen dvěma ranami a na jeho hlavě byl nalezen krevní výron. Kačor z toho dovozuje, že Rošický byl „s největší pravděpodobností“ odzbrojen dříve, než ho Josef Mašín zastřelil (Kačor 2009: 82).

„V autě s ním byl Josef Rošický, účetní, pokladník továrny a navíc člen závodní milice. Rošický se nalézal někde na prostřední příčce vedení, ale také on si musel dávat pozor, aby nepřišel o Skokanovu přízeň. [...] Rošický zpíval píseň toho, koho chleba jedl. Režim mu důvěřoval – propůjčil mu zbraň, dal mu dobře vydělat, a to bylo něco, co stálo za oddanost.“ (Ibid.124)

Takto je jasné hned od počátku, kdo je nepřítel, a na koho hrdina může vystřelit. Vylíčení celé akce se potom shoduje s Rambouskovým. Po tom, co Josef Mašín zastřelí pokladníka, Masin ještě pro jistotu dodává: „Soudruh Rošický, který přísahal chránit se zbraní v ruce zájmy strany, ležel nehybně v příkopu. Pro něj to všechno skončilo“ (Ibid. 128).⁸² Čtenáři je v tomto momentě opětovně připomenuto, že pokladník byl opravdový nepřítel, neboť jako milicionář sloužil se zbraní v ruce totalitnímu režimu.

Obdobně se postupuje i v románu *Zatím dobrý*. Zde je kladen ještě větší důraz na gradaci napětí, než je tomu v knize *Odkaz*. Při jízdě v autě s Rošickým a Minaříkovou vypravěč naznačuje příští problémy: „pokladník se nějak divně tváří, proč, co má tohle znamenat“ (Novák 2004: 275-76). Při vystupování z auta také Rošický „švihne Pepu zlým pohledem“ (Ibid.). Postava je tak předem negativně vymezena. Následně se čtenář dozvídá, v čem je problém: „Rošický teď drží pistoli! Jsou čtyři kroky od sebe, ten chlap míří Pepovi na břicho! ‚Ruce vzhůru!‘ Zastranej milicionář! Tak proto má bouchačku! Tak proto se tak divně tváří! Kdyby teď Pepa dal ruce nad hlavu, tak je to trest smrti pro něj i pro bráchu“ (Ibid. 276-77). V tomto momentě je opět pokladník označen jako nepřítel. Hrdina si uvědomuje, že Rošický má zbraň, a musí být tedy jistě členem Lidových milic. Nyní se Mašín musí stůj co stůj bránit, jinak by ohrozil nejen sebe, ale celou skupinu (stejně jako v předchozí akci). Čtenářovy sympatie jsou také získávány tím, že je Josef Mašín v této chvíli neozbrojen, a tedy ve značné nevýhodě. Vypravěč potom líčí rvačku, ve které má pokladník opět navrch, neboť je „o hlavu vyšší, má na Pepu dobrých pětadvacet kilo“. Hrdina je ovšem chytřejší a soustředí se „jenom na bouchačku“, pokladník jej „praští levačkou“, ale nakonec se Mašínovi podaří zbraň vyrvat pokladníkovi z rukou, čímž souboj vyhrává:

⁸² Zde je nutno poznamenat, že Barbara Masin ani ostatní historické narativy ohledně členství Josefa Rošického v Lidových milicích neodkazují k žádnému archivnímu zdroji. U Jánského (1966) je pokladník výslovně označen jako nekomunista (I.2.4). Tvzení, že byl členem Lidových milic, bylo ale zpochybňováno i v některých médiích po roce 1989 (Dubský 2008, Hloušková 2008). Opět musíme zdůraznit, že naším cílem není rozhodnout, zda Rošický opravdu byl či nebyl milicionářem. Zajímá nás pouze to, jak se s tímto „faktem“ v narativech pracuje – tj. jakou zde má tato charakteristika postavy funkci.

„PRÁSK, Rošický sebou trhne, má užaslý výraz ve tváři, PRÁSK, je konec, Pepa ze sebe svalí bezvládné tělo. Proč, ty vole blbej, proč?! Ani to nebyly tvoje peníze, měl ses na to vykašlat, tohle je všechno tvoje vina, hovado milicionářský, kdybys nebyl soudruh, tak by ti tu bouchačku v životě nesvěřili.“ (Ibid. 277-278)

Josef Mašín zneškodnil pokladníka ve férovém souboji muže proti muži. Kdyby to neudělal, odsoudil by sebe i bratra k trestu smrti. Velmi zajímavá je poslední věta úryvku. Vypravěč nám zde tlumočí myšlenky hlavního hrdiny (signalizované expresivními výrazy), který se krátce po vyhraném souboji s nepřítelem utvrzuje v tom, že pokladník skutečně *byl* součástí „osy zla“. Tento deduktivní argument („kdyby nebyl soudruh, neměl by zbraň“), je však zacílen spíše na čtenáře, který je tak přesvědčován nejen o tom, že pokladník je skutečným padouchem, ale také v neposlední řadě o tom, že hrdina o jeho „padoušství“ věděl. Je stěží představitelné, že by dobrodružný hrdina jako například James Bond ve chvíli zneškodnění protivníka meditoval nad tím, že to byl vskutku opravdový zločinec a že agent 007 neměl jinou možnost než ho zabít. Stejně tak když Old Shatterhand dá někomu pěstí, nebo Rambo postřílí tisícovku „komoušů“, vždy se jaksi samozřejmě předpokládá, že si to všichni do jednoho zasloužili, neboť stáli na straně zla. Novákův text však zde pracuje jinak, čímž se žánru romance poněkud vzdaluje. Nikoliv tím, že by se zde rozmlžovalo rozdělení mezi silami dobra a zla, ale naopak snahou za každou cenu dokázat pokladníkovu příslušnost k „nepříteli“. Romantický hrdina se stává tlumočnickem deduktivního argumentu ospravedlňujícím jeho čin. Čtenář je přetahován na stranu hrdinova boje, čímž se stejně jako v předchozích případech obdělává pole sdílení. Přesvědčování převažuje nad logikou vyprávění. Narativní diskurz (romance) zde uprazdňuje místo diskurzu ideologickému.

Je potřeba podívat se na tuto pasáž též v kontextu ostatních kritických momentů mašínovských romancí, při kterých teče krev. Nejvýraznější kontrast se zřejmě projeví při srovnání této scény s bojem Josefa Mašína seniora, jak jsme na to ostatně již poukázali. Ten střílí „skopčáky“ a „gestapáky“ bez jakýchkoliv dodatečných vysvětlujících komentářů. Stejně jako v bondovkách se zde necítí potřeba k tomu cokoli dodávat. Líčení smrti pokladníka Rošického můžeme tedy číst jako určitý symptom toho, že zde něco nehraje. Jakoby tím na sebe text prozrazoval, že zabití Rošického nebylo úplně bezrozměrné a je třeba k tomu dodat jisté vysvětlení. Ukázali jsme, že tato tendence se objevuje i v dříve analyzovaných pasážích, ve kterých byli zabití policisté. Nicméně u Rošického je situace jiná, neboť na sobě nemá žádnou

uniformu a ani nemá na čele nápis „milicionář“. Jediné jeho provinění tak je, že má zbraň, s níž se pokouší bránit „peníze režimu“. Proto je snaha vypravěčů označit Rošického jako nepřítele ještě intenzivnější.

Jan Němeček hned po výše uvedené pasáži z knihy Oty Rambouska cituje slova Ctirada Mašina: „Pokladník dělal pro ochranu peněz daleko více, než musel, a tím se postavil na stranu režimu. Ve stejném autě jel bezpečnostní referent, který byl ozbrojen, a když ho bratr vyzval, aby svoji zbraň vydal, tak ji vydal. Rošický si zbraň ponechal ukrytou a potom ji na překvapeného bratra vytáhl“ (Němeček 1998: 186). Perspektiva Josefa Mašina je tedy popsána a vysvětlena. Hrdina údajně věděl, že Rošický je milicionář. Co se však do narativů již nedostává, je předpokládaná perspektiva samotného pokladníka. Novákův vypravěč se „nevciťuje“ do jeho mysli, jako to dělá v případě bratří Mašinů, a ani v historických narativech o Rošickém nenajdeme mnoho údajů. Proto se také ani neklade otázka, jak celou situaci asi vnímal. Jak mohl pokladník vědět, že jeho protivník není obyčejný lupič, ale že se jedná o syna generála Mašina bojujícího ve válce proti komunismu? Tento problém se v mašinovských romancích neřeší. Vztah mezi oběma aktéry je obrácen. Nebyl to Josef Mašín, který nabitou zbraní ohrožoval na životě Rošického a ostatní, ale byl to naopak pokladník, kdo málem přivodil zkázu oběma bratrům. Proto také může Jan Kalous prohlásit, že „Josef Mašín zastřelil v sebeobraně pokladníka Josefa Rošického, který na něj vytáhl zbraň“ (Kalous 2002: 99). Jedná se tedy o střet dvou kontextů, přičemž v narativech opět dostává slovo výhradně perspektiva bratří Mašinů. Rozdíl této interpretace událostí od předlistopadových narativů je patrný na první pohled. V komunistických detektivkách je Rošický prostým pokladníkem (nekomunistou), který pouze bránil státem svěřené peníze (1.2.4). V mašinovských romancích je naopak vylíčen jako agresivní milicionář, který sloužil komunistickému režimu a měl u sebe zbraň, a proto ho může hrdina zneškodnit. Josef Mašín je individualizovaným, romantickým hrdinou bojujícím proti komunismu a z logiky romance vyplývá, že pokladník je stejně jako oba zabítí policisté pouze abstraktní jednotkou v systému zla. Tomu odpovídá jeho vnitřní i vnější charakteristika v narativech, která se omezuje na konstatování, že byl milicionářem. Tato „dehumanizace“ má silně ideologizující funkci a opět umožňuje čtenáři, aby se identifikoval s hrdinou a jeho zápasem.⁸³

⁸³ Stejně ideologickou funkci „humanizace“ hrdinů (policistů) jsme viděli i v komunistických narativech (1.3.4).

3.10 Peníze

Přepad auta s výplatami vynesl skupině zhruba osm set tisíc korun.⁸⁴ V komunistických vyprávěních bylo zdůrazňováno, že Mašínové použili peníze k vlastnímu prospěchu. Loupili a vraždili zejména pro peníze, neboť je k tomu vedla jejich touha po bezpracných příjmech. Nechtělo se jim zkrátka pracovat jako jiní lidé. Z peněz si nakoupili nejen silné motocykly, ale také dva gauče, elektrický ohříváč vody či drahé látky z Darexu (1.1 a 1.2.3).

Vypravěči polistopadových romancí se samozřejmě k těmto skutečnostem také vyjadřují. Tvrdí však, že peníze byly primárně určeny na financování jejich odbojových aktivit. Všem musí být totiž jasné, že „Mašínové jsou součástí protikomunistického odboje a jejich akce jsou formou třídního boje“ (Novák 2004: 280). Uvědomovali si, že by mohli být obviněni z loupeže, a tak se dohodli, „že nikdo z nich si osobně žádné peníze nevezme. Byli partyzáni, ne zločinci“ (Masin 2005: 129). Josef Mašín tedy jmenuje Zbyňka Roušara pokladníkem. Roušar je bývalý diplomat, který se v roce 1951 seznámil se Zdenou Mašínovou. Josef Mašín si jej údajně vybere pro jeho konzervatismus. Jeví se jako „dobrý ochránce jejich nového válečného fondu“ (Ibid. 129). Opět zde vidíme, jak Masin vtahuje do hry „militaristický“ diskurz.

Josef Mašín koupí za peníze motocykly, které budou moci používat k odbojovým akcím. Získali též peníze na úplatky, aby mohli podplatit strážné a vysvobodit Ctirada Mašína z Jáchymova. Skupina teď může „zasáhnout režim na nějakém bolestivém místě, možná udeřit na osobní vlak prezidenta Gottwalda, anebo na nějaký uranový transport do Sovětského svazu“ (Ibid.). Přestože je tento fond určen jenom na válku s komunismem, uznává se, že některé prostředky získané z přepadu byly opravdu použity k ryze soukromým účelům. Václav Švéda si například za ně koupí roztahovací gauč. Argumentuje se zde tím, že Švéda obětoval spoustu financí pro odboj a vzal si hodně neplaceného volna, aby mohl pomáhat s operacemi skupiny. Navíc jeho rodinu o nábytek okradl stát. Josef Mašín proto Švédovi vyplatí 7500 Kčs. Později chce Švéda ještě dvacet tisíc na vodovod. Ctirad Mašín se rozhodne peníze půjčit s tím, že je musí později vrátit (Novák 2004: 281-82). Touto argumentační strategií se tedy obhájí fakt, že peníze z „válečného fondu“ nebyly investovány jenom do protikomunistického odboje, ale i ke zlepšení životní úrovně Václava Švédy.

⁸⁴ Vyprávění se v přesném údaji rozcházejí.

V *Zatím dobrý* je v této souvislosti také vylíčena scéna, kdy otec Václava Švédy zjistí, že si jeho syn pořídil novou rozkládací postel. Starý pán na syna naléhá, aby řekl, kde vzal na tak drahou věc peníze. Václav mu nakonec všechno řekne. Opakuje zde svému otci ještě jednou deduktivní argument, který byl použit při vylíčení přepadení:

„[...] vysvětlí, že to všechno byla vina Rošického, jak by to jinak proběhlo hladce, nebýt toho, že ten milicionář vytáhl svou vlastní bouchačku, kdo jiný než milicionář dneska dostane zbrojní pas, no a pak už Pepa neměl na vybranou, kdyby pokladníka nezastřelil, byl by teď mrtvý on i Radek.“ (Ibid. 285)

Starý pan Švéda s tím ale nesouhlasí. Václav pak v duchu spouští svou hořkou litanii obhajující činnost skupiny:

„Copak si nepamatuješ, že to byli oni, kdo tě ocejšovali za *kulaka*? Nesebrali ti snad půdu? Jak dlouho se na těch polích naše rodina dřela, pět generací? A kde jsou teď? Stará se snad družstvo o ta pole líp? Z tvých polí zbyl jen úhor! Kvůli tomu nám je sebrali? A podívej se na mě, táto! To nepamatuješ, jak dopadlo moje hospodářství? Nevzali mi jen pole, ale navíc mě vykopli z domu, sebrali všechno, co jsem měl, tak co mám podle tebe dělat? Nastavit jim i druhou tvář? Jít do kostela a modlit se? Když půjdu do kostela, odnesou to moje děti! Když se půjdu modlit, tak se koumouši postarají, aby se tvoje vnoučata nedostala na školu! Tak co jiného mi sakra zbývá?“ (Novák 2004: 286)

Smrt pokladníka Rošického se zde opět dává do kontextu s bojem Václava Švédy proti komunismu. Vypočítává se bezpráví, kterých se komunisté na „kulakovi“ Švédovi dopustili, a zároveň se odsuzuje „křesťanská“ nečinnost, jež má za následek ještě větší útlak. Tím je negován náboženský argument o porušení přikázání „nezabiješ“. Obhajuje se právo na ozbrojený odpor a obranu proti nespravedlnosti. Vypravěč pak vysvětluje nesouhlas starého pana Švédy generační propastí. Kdyby byl mladší, jistě by udělal to samé. Zabití „milicionáře“ Rošického je tak opětovně ospravedlněno.

Václav Švéda není jediný, kdo má zájem o peníze. Zbyněk Janata si chce také půjčit, neboť celou akci zprostředkoval. Nicméně jeho žádost je vnímána jako něco negativního: „Peníze jsou divná věc, peníze všechno změní, Janata se doslechne, že Švéda si půjčil od skupiny peníze, a tak ho napadne, že by si něco půjčil taky“ (Ibid. 282). Zde se ukazuje jistý rozpor v reprezentacích obou postav. Zatímco požadavek Václava Švédy na půjčku je legitimní, Janatova prosba již oprávněná není. To také souvisí s celkovým negativním zabarvením této postavy. Jediný Janata je z celé skupiny

vyličen jako její slabý článek a „potíživista“. To se projeví zejména při útěku do Berlína. Josef Mašín mu sice žádné peníze nepůjčí, ale svěří mu do úschovy motocykl Ogar.

3.11 Stohy

V květnu 1953 nedlouho po smrti Stalina a Gottwalda přichází amnestie, která se vztahuje i na Ctirada Mašína. Vrací se z Jáchymova a spolu s bratrem začínají plánovat další odbojové akce. Chtějí například vyhodit do povětří speciální vlak s uranovou rudou, jehož součástí je i „služební vůz plný estébáků“ (Masin 2005: 130). Musejí nejdříve sehnat trhavinu, pro kterou se vydávají do dolu Kaňk, kde dříve pracoval Václav Švéda. Jejich první výprava však je neúspěšná, neboť se v dole v neděli pracuje. Při druhé výpravě skupina získává sto kilogramů trhaviny donarit. Této akce se ale nezúčastní Josef Mašín, neboť, jak nám sděluje Jan Němeček, byl v srpnu 1953 „zatčen StB pro nařčení z napomáhání k útěku za hranice, vězněn několik týdnů a teprve po soudním jednání osvobozen díky nedostatku důkazů“ (Němeček 1998: 187).

O této události se nezmiňuje Ota Rambousek ani Barbara Masin, která tvrdí, že se Josef Mašín nemohl uvolnit z práce (Masin 2005: 131). Jan Novák však věnuje této epizodě celou kapitolu *Tři v posteli*. Josef Mašín je přistižen s vdanou ženou v posteli jejím žárlivým manželem, který zběhl z vojny. Manžel tvrdí, že uteče na Západ, a Josef Mašín mu ochotně ukazuje na mapě nejlepší místo přechodu hranic. Poté, co přespi spolu s manželi na jedné posteli, Josef Mašín odchází. Následně je zatčen Státní bezpečností, neboť jej žárlivý manžel udal. Záhy je však pro nedostatek důkazů propuštěn. Jan Novák vysvětluje takovou shovívavost tím, že „ani místní tajní nedokážou na Josefa pohlížet nezaujatě, tohle je kraj generála Mašína, tady se všechny drzé kousky, které jeho táta gestapu provedl, staly součástí folkloru, tady Josefova otec uctívají i estébáci“ (Novák 2004: 317). Avantýra tedy nemá pro Josefa Mašína žádné závažnější důsledky. Pouze dokresluje jeho svůdnický (bondovský) charakter. Za pozornost stojí, že zatímco v *Mrtví nemluví* bylo toto překročení puritánské morálky negativním aspektem postavy Josefa Mašína (1.2.3), v *Zatím dobrý* je tomu právě naopak.

Novák pak ve vězení líčí postavu jeho spoluvězně, „kulaka“, který se celé dny modlí pod otevřeným oknem a „nastavuje druhou tvář k další ráně“ (Ibid. 318). Opět se zde setkáváme s motivem křesťanství, které symbolizuje pouze pasivitu a slabost vůči komunistickému monstru. Modlení pro Josefa není, ten nezahálí ani ve vězení a z okna

cely pozoruje při koupeli správce šestnáctiletou dceru, která má „malá drzá ňadra a strach z akné, takže se svědomitě mydlí a drbe a zdlouhavě osušuje“ (Ibid.). Když se jej pak správce zeptá, jestli by ji nedoučoval matematiku, „Pepa dělá, co může“ (Ibid. 319). Nepřestává být tedy svůdníkem ani ve vězení. V románu Jana Nováka tato epizoda plně koreluje s celkovou výstavbou postavy Josefa Mašína. U Barbary Masin je struktura hrdinů poněkud odlišná. Tuto epizodu vůbec nezmiňuje, ačkoliv je uvedena v Němečkovi, kterého jinak cituje. Mašínové jsou však v jejím vyprávění spíše asexuálními bojovníky za svobodu a demokracii, s čímž daná epizoda příliš nekoreluje.

V době Josefova zatčení Ctirad Mašín plánuje další záškodnickou akci. Má od Václava Švédy zprávu, že na Moravě je nedostatek slámy. Chce tedy narušit socialistické hospodářství a stohy zapálit. Podle Barbary Masin chtěli bratři „pomoci už tak se hroučícímu socialistickému hospodářství na lopatky a dokázat, že komunisté lžou, když tvrdí, že zemi mají plně pod kontrolou. Bratři Mašínové a jejich přátelé jim hodlali dokázat, že jejich protivníci zdaleka nejsou poraženi“ (Masin 2005: 132). Zbrojář Vladimír Hradec Ctiradovi k tomuto účelu vyrobí zapalovač s časovačem z františků tak, aby mohl stohů podpálit co nejvíc zároveň. Dne 7. září 1953 nasedne Ctirad Mašín na Jawu 500 a vydá se z Činěvsí do Pivína. V noci potom na kolech s Václavem Švédou objíždějí předem vytyčenou trasu a ve stozích nechávají zápalné tyče. Vše jde podle plánu do té doby, než Ctiradovi začne spadávat řetěz z kola. Ve tmě se jej někdo ptá, kde hoří. Ctirad ironicky odpovídá: „To bych taky rád věděl“. Tím se však svým českým dialektem prozrazuje. Uprostřed polí u můstku Ctiradovi opět padá z kola řetěz. Využil toho a zbylá zapalovač hodil do vody (Rambousek 1990: 65). Ve vylíčení těchto událostí se všechny mašínovské narativy shodují a jsou velmi podobné i ve výstavbě scén střetnutí s nepřítelem, při nichž je opět potřeba přesvědčovat čtenáře o správnosti hrdinových činů:

„Vrátil jsem se na silnici k Václavovi a chtěl jsem nahodit spadlý řetěz, když nás dojeli dva chlapi na kolech. Než jsem se nadál, Václav šlápl do pedálů a zmizel ve tmě. Zůstal jsem sám. Ti dva, později jsem se dozvěděl, že to byl velitel hasičů a člen pomocné stráže VB z Mořic s případným jménem Lecián a místní občan Blažek, mne objeli a postavili kola napříč cestu. *Co tu děláš*, vyjel na mě Lecián. Neřekl jsem ani popel, vytáhl bouchačku a *prásk, prásk*. Zasažený pustil kolo a svalil se na zem. Zasáhl jsem ho do hrudníku a druhý projektil mu vystřelil pravé oko. Blažek už na nic nečekal. Pustil bicykl a ve světle svítilny jsem zahlédl jeho zadek mizet v kukuřičném poli. Poslal jsem za ním též dvě rány, nezasáhly ho však.“ (Rambousek 1990: 66)

Výstavba této scény se podobá vyličení předchozí akce. Vypravěč (v tomto případě sám Ctirad Mašín) zde nejdříve identifikuje protivníka a konstatuje, že je sám proti dvěma mužům. Jedním z nich je i velitel hasičů a člen pomocné stráže VB Lecián. Mašín zde sice uznává, že se o Leciánově „padoušství“ (členství v pomocné stráži VB) dozvěděl až později, to však nic nemění na tom, že je již v dané chvíli hrdinou okamžitě vnímán jako nepřítel. Stejně jako bezpečnostní referent Skokan při přepadu auta s penězi „drze podotkl“, aby se Josef Mašín legitimoval, i nyní Lecián na hrdinu „drze vyjede“. V tom však již Mašín tasí „bouchačku“ a zasáhne ho dvěma ranami. Vyšle ještě dvě střely za občanem Blažkem a potom vezme kolo a vydává se přes pole směrem k vesnici, kde tuší, že bydlí Václav.

Jan Novák situaci líčí velmi podobně, přidává však ještě některé detaily:

„[...] ti dva se mu postavili přímo před přední kolo, blokují mu cestu, jsou v přesile, myslí si, že Radka zahnali do kouta, ale Radek už má pistoli odjištěnou. ‚Co tu děláte?!‘ vyštěkne na něj Lecián, je v Mořicích velitel dobrovolné požární hlídky a zároveň i pomocná hlídka SNB, tohle je narušení jeho rajonu, Radek ani nepípne, jenom zmáčkne spoušť a od boku vypálí bez míření na Leciána, ten jen zalapá po dechu, to už Radek pálí po druhé, Lecián padne a skácí se přímo na své kolo, schytl to do hrudníku a do pravého oka, přežije to, ale o oko přijde, ve světle kola se zableskne jeho společník, Stanislav Blažek letí vzduchem, skáče šipku do kukuřice, má štěstí, že Radka nezastavili u strniště, Radek za ním do té kukuřice vypálí, je slyšet zběsilé dupání a lámání suchých stvolů, Blažek zoufale utíká [...].“ (Novák 2004: 327)

Vypravěč nejprve čtenáře zpravuje o tom, že hrdina je v nevýhodě a nepřátelé se na něj chystají zaútočit. Má ale „kouzelný předmět“ v podobě pistole. Lecián na Radka „vyštěkne“, čímž jeho postava okamžitě získává negativní zabarvení, které se potvrzuje konstatováním, že je slouhou režimu, neboť dobrovolně pomáhá SNB. Radek narušil „jeho rajon“ a hrdina nemusí ani pípnout a může na něj vystřelit od pasu jako John Wayne. Nepřítel je zneškodněn a druhý darebák, který se provinil tím, že Leciánovi pomáhá, „zoufale“ utíká do polí. Radek bere své kolo na rameno a ve tmě narazí na Švédů, se kterým se vrací domů. Barbara Masin tuto scénu také vykresluje poměrně detailně:

„Náhle k němu [Ctiradu Mašínovi - pozn. J.Š.] zezadu dojele dva chlapi na kolech. Vašek bez váhání vyskočil na kolo a odjel. Nechal Radka, ať se o sebe postará sám. Radek se pomalu postavil, zatímco oba muži projeli kolem něj a zastavili. Kola postavili napříč silnici. Radkovi bylo jasné, že se jedná o milicionáře. ‚Co tu děláš‘ vyštěkl na něj jeden. Radek neodpověděl. Místo toho vytáhl pistoli, rychle zamířil a dvakrát vystřelil. Jedna rána mířená do hrudi, druhá do hlavy. Zasažený chlap pustil kolo a padl na zem.“

Druhý okamžitě odhodil kolo a sprintem se pustil do obilného pole. V záři svítily svého bicyklu Radek dvakrát vystřelil za jeho rychle mizejícími zády.“ (Masin 2005: 134)

Výstavba scény je totožná s předchozími dvěma reprezentacemi. Hrdina je v nevýhodě a nepřátelé mu blokují cestu. Masin zde konstatuje, že Radkovi bylo na první pohled jasné, že se jedná o milicionáře.⁸⁵ Padouch pak na Radka stejně jako v Novákovi „vyštěkne“ a hrdina místo odpovědi pálí dvě rány, tentokrát nestřelí od boku jako v *Zatím dobrý*. Protivník padá k zemi a jeho komplic odsprintuje do pole. Hrdina tak vyvázl z nebezpečí bez újmy. V *Odkazu*, jak vidíme, jsou oba dva muži označeni jako nepřátelé, ne pouze Lecián. Navíc jsou zde identifikováni jako milicionáři, nikoliv jako pomocníci komunistické policie. Tento rozdíl ale pro nás není příliš podstatný, důležité je, že ve všech narativech jsou právoplatnými členy „osy zla“. Masin zde však nejenže jejich příslušnost konstatuje, ale Ctiradu Mašínovi připisuje schopnost okamžitě rozpoznat, že se jedná o milicionáře. Lecián ani Blažek zde nemají na sobě žádné uniformy. Navíc se celá scéna odehrává ve tmě. Otázkou zůstává, jak mohl Ctirad Mašín jedním pohledem odhalit, že se jedná o milicionáře? Odpověď je nasnadě: nemohl. Nicméně železná logika narativu, která diktuje, že kladný hrdina by nemohl střílet na neozbrojené civilisty, tuto narativní inkoherenci překonává. Bohatýr Ctirad tak opět vychází z nebezpečné situace s čistým štítem.

Scény se ve všech vyprávěních až na malé odlišnosti shodují. Hrdina stojí proti přesile, nepřátelé jsou předem označeni, Ctirad Mašín pak může vystřelit. Uplatňuje se zde stejná logika jako v předchozí konfrontaci Josefa Mašína s pokladníkem Rošickým. Čtenáři je předkládána výlučně perspektiva hrdinů, kteří bojují s komunistickým zlem. V případě vyprávění Barbary Masin je navíc opět subjektivní podání událostí Ctiradem Mašínem prezentováno jako objektivní sdělení ve třetí osobě. Možná perspektiva protivníků není v narativech opět zpřítomněna. Nezkoumá se, zda Lecián nebo Blažek mohli tušit, že bojují s protikomunistickými odbojáři, a ne s pouhými žháři. Jediné jisté je to, že Ctirad Mašín věděl, že střílí na přísluhovače totalitního režimu, i když se celá scéna odehrává v noci uprostřed polí. Znovu tedy můžeme konstatovat výstavbu opozitního mýtu vůči komunistickým narativům, kde je oním agresivním útočníkem právě Ctirad Mašín, nikoliv Lecián a Blažek (1.2.4).

⁸⁵ V anglickém originále se doslova píše: „One look told him these two were militia types“ (Masin 2006: 111).

Druhý den brzo ráno odjede Ctirad na motocyklu zpátky do Čech. Na cestě jsou již policejní zátaras, ale podaří se mu se přes ně dostat. Jawa 500 mu slouží jako propustka, neboť policisté si myslí, že Ctirad je příslušníkem StB. Dokonce si nechá v Olomouci opravit v policejních garážích motocykl. Dostane se tak bezpečně zpátky domů. Jejich odbojová akce má jako vždy patřičný ohlas. Manželky přesvědčují své muže, aby odešli ze služeb SNB. Pěšáci komunistického režimu začali být vystrašení (Masin 2005: 135). Oficiální média sice zachovávají mlčenlivost, o to více je ale akce zveličena obyčejnými lidmi: „ ,To už jste slyšeli, co se stalo u Prostějova? Najednou tam v noci chyty stovky stohů! Jezdí tam americký partyzáni s plamenometama, ale ani jednoho nechytli! Nikdo je neviděl přijet, nikdo je neviděl odjet, úplně jako by měli křídla“ (Novák 2004: 332). Hrdinové jsou v lidovém podání zveličeni do nadpřirozených titánů. Opět jsou lidmi považováni za americké partyzány, kteří je přišli vysvobodit z komunistického jha:

„ ,Víte, co se děje? To byli partyzáni. Strílejí do stohů slámy zápalné náboje!‘ ,Partyzáni táhnou z Ruska, jdou přes Československo na Západ!‘ ,Partyzáni mají speciální boty, s kterými dokážou jedním skokem přeskocit vysoké ploty!‘ ,Američani už se dali do pohybu!‘ ,Americké speciální jednotky už jsou v Československu. Invaze je v chodu!‘ Šířily se dokonce zvěsti, že na moravském venkově byli viděni černoši v uniformách.“ (Masin 2005: 135)

Zdůrazňuje se tak znovu opozice mezi komunistickými utiskovateli a jejich pomahači na jedné straně a obyčejnými lidmi, kteří trpí pod jejich nadvládou na straně druhé. Naděje jsou v populární imaginaci vkládány do osvoboditelů z USA, na které lidé marně čekají. Akce skupiny tak po dlouhé době oživila jejich naděje na vysvobození: „Po měsících a rocích naděje a čekání se konečně něco dělo“ (Ibid.). Těmito procedurami je mašinovský odboj dále legitimizován. Je tak dokázáno, že jej hrdinové nevedou nadarmo. Jejich akce jsou podporovány širokou veřejností a mají za cíl rozpoutat „lidové povstání, které by mohlo být koordinováno s očekávanou americkou invazí“ (Masin 2005: 135). Stejně jako v případě komunistických vyprávění zde sledujeme vytváření kategorie „obyčejných lidí“. Zatímco v předlistopadovém diskurzu se pracovalo s ideologickou konstrukcí „lidu“ či „pracujícího lidu“ (1.1), zde jsou to „prostí občané“, kteří s daným režimem nesouhlasí, ale nemají schopnosti ani odvalu proti němu vystoupit se zbraní v ruce. Mašinové se zde tedy etablují jako typ hrdinů „ochránců lidu“, přičemž se (poněkud paradoxně) zařazují po bok Robina Hooda, Jánošíka, Koziny či Nikoly Šuhaje (Stern 2006: 155). Pozitivní ohlas sabotáží u

(nekomunistické ergo majoritní) veřejnosti a jejich psychologický efekt na režim tak dokládají konkrétní významné výsledky mašínovského boje proti komunismu.

3.12 Přípravy na útěk

V polovině září 1953 je Josef Mašín předveden před nymburský soud za své obvinění z napomáhání k útěku za hranice, ale je osvobozen pro nedostatek důkazů. Krátce po propuštění dostává též povolávací rozkaz k „černým baronům“. Václav Švéda také bratry informuje o tom, že se o něj zajímá tajná policie. Skupina tedy dochází k rozhodnutí, že je na čase odejít za hranice. Barbara Masin připomíná zahraničně-politické souvislosti. Během prezidentské kampaně v USA roku 1952 slíbil prezident Eisenhower osvobození Východní Evropy. Bratři se to dozvídali z vysílání Svobodné Evropy a Hlasu Ameriky. Nabyli tedy dojmu, že velká válka s komunismem je na spadnutí: „Mašínové a jejich přátelé věděli, že uprchlíci z východní Evropy jsou už přijímáni do speciálních jednotek, které se vytvářejí v Západním Německu pro akce v týlu nepřítele v nadcházející válce. Vzhledem k pravděpodobnosti, že možná už za pár týdnů začne třetí světová válka, bratři rozhodli, že je čas zemi opustit“ (Masin 2005: 136). Ctirad Mašín sám potvrzuje, že jejich plánem bylo „přejít k Američanům, podrobit se výcviku a opět se vrátit“ (Rambousek 1990: 67). Zbraně, střelivo, granáty a třaskaviny, které získali při odbojových akcích, zakopali pro „příští časy“ (Ibid. 68).

Nyní se museli rozhodnout, koho vezmou s sebou. Narativy zmiňují „problémového“ Zbyňka Janatu. Poslední dobou začal pít a byl nedisciplinovaný. Jan Novák zde kontrastuje Janatovu lehkovážnost s mašínovskou disciplínou: Mašínové „jsou asketi, nedělají žádný rozdíl mezi společenským pitím a alkoholismem, alkohol a nikotin prostě člověka jen oslabují“ (Novák 2004: 338). Ctirad Mašín v Rambouskově vyprávění též dokládá, že Janata si hrál na „Divoký Západ“, celou činnost pokládal za jakousi kovbojku. Byly tu jen dvě možnosti: buď ho odstranit, nebo ho vzít s sebou a držet ho pod kontrolou“ (Ibid.).⁸⁶ Přes to všechno se Mašínové rozhodnou nechat svého „kamaráda“ Janatu na živu a vzít jej s sebou pod podmínkou, že nedostane do ruky zbraň. Později se ukázalo, že jejich obavy „byly oprávněné“ (Ibid.). Barbara Masin

⁸⁶ V této souvislosti je zajímavé zmínit strojopisné poznámky Ctirada Mašína vydané v knize *Cesta na severozápad* (2010). Podle Mašína se Janatovi nelíbilo, že nedostal zbraň. Uvádí zde však jiné důvody: „Byl totiž poněkud pozadu s body a říkal, že takto žádné nezíská (měli jsme bodovací systém, za každou akci, jíž jsme se zúčastnili, byl jeden bod a za odprásknutého komunistu dva body)“ (Mašín 2010: 43). V tomto podání si jak vidno „na kovbojku“ nehraje jenom Zbyněk Janata, ale i sami Mašínové.

vysvětluje jejich důvod. Bratři se obávali, že by Janata mohl zbraň zneužít a „možná vystřelit bez příčiny a všechny je tím ohrozit“ (Masin 2005: 137). Masin zde vlastně předsazuje budoucí děj, neboť Janata později skutečně vystřelí bez příčiny, čímž jim významně zkomplikuje situaci.

Nakonec se usnesou na tom, že jich půjde pět: bratři Mašínové, Milan Paumer, Václav Švéda a Zbyněk Janata. Ctibor Novák „pozvánku k útěku odmítne, už s Němci a Německem skončil [...]“ (Novák 2004: 339). Stejně tak „pokladník“ Roušar se rozhodne zůstat. Zbrojíře Vladimíra Hradce nechávají také doma, neboť nebyl do akcí skupiny přímo zapojen. Bratři Mašínové rozhodnou, že se půjde přes Východní Německo. Přejít přes hranici přímo do Západního Německa by totiž byl příliš riskantní. Měli také podrobné zprávy o poměrech na hranici na severu Čech v okolí Chomutova (Rambousek 1990: 69).

V této souvislosti je zajímavé, jak se v mašínovských vyprávěních podávají přípravy na útěk. Bratři Mašínové plánovali projít Východním Německem, ale neměli pořádné mapy. Ctirad Mašín to zdůvodňuje tak, že sehnat „pořádné mapy bylo téměř nemožné, východoněmeckou měnu právě tak. Vždyť byl rok 1953. Všechno bylo tajné“ (Rambousek 1990: 70). Tuto argumentaci pak přebírá i Jan Novák: „[...] co jim ale citelně chybí, to je pořádná mapa Německa, na začátku padesátých let jsou v Československu mapy cizích zemí zahaleny státním tajemstvím, Mašínové si budou muset vystačit s malou, povšechnou mapou východního Německa, vytrhli ji z časopisu, nebyl čas se pracně pít po lepším zobrazení“ (Novák 2004: 305). Podobně situaci interpretuje i Barbara Masin, která navíc dodává, že kdyby byli chyceni s mapou u hranic, mohli by být obviněni ze špionáže. To, že by u sebe měli zbraň, by tedy zřejmě nevadilo. Příklad s mapou vhodně ilustruje, jak se narativy zubí nehty drží žánru romance. O činech hrdinů se nikde nediskutuje ani nezvažuje, zda v dané chvíli něco nemohli udělat jinak. Pouze se přejímá jejich interpretace událostí. A tak Mašínové nemohli například zajít do jakékoliv knihovny, najít zde podrobnou mapu Německa a vytrhnout ji z atlasu.⁸⁷ Orientace se přitom později ukáže jako jedna ze zásadních překážek ke splnění jejich „mise“. Stejný problém mají s východoněmeckou měnou, kterou podle svých slov nemohli sehnat. Místo toho, aby si v Německu koupili lístek a jeli do Berlína vlakem, půjdou pěšky a pokusí se ukrást automobil. Akce se jim však nedaří a od té doby se musejí skrývat a utíkat před policií. Aspekt plánování se tedy

⁸⁷ Za tento postřeh vděčím doc. Pavlu Janouškovi.

může pro úspěch akce jevit jako klíčový. Nicméně v narativech se zdůrazňuje, že všechny tyto drobnosti jsou překonány odvahou, které mají hrdinové dostatek: „[...] no a co, prošly jim atentáty, zvládli ty nejtěžší výsledky StB, nechali si spravit motorku v policejní garáži, mají právo na to být drzí jak opice, celý tenhle výlet půjde jako po másle, za čtyři pět dní jsou v Západním Berlíně“ (Novák 2004: 305). Barbara Masin čtenáře v této chvíli také informuje, že Mašínové se dostávají k přísně tajné informaci od generála Vaňka, která by mohla být rozhodující pro výsledek celé studené války (3.5). Jejich mise se tak vsutku stává záležitostí prvořadého významu. Mašínové utíkají do Berlína nejen proto, aby se přidali k americké armádě, ale zároveň kvůli tomu, aby Američanům předali zprávu, která může změnit světové dějiny. Běh bratří Mašínů a jejich druhů se tak stává během za svobodu celého lidstva. Čtenáři je jasné, že se právě schyluje k velké cestě, která hrdinům přinese mnohá další strádání a dobrodružství.

3.13 Cesta na severozápad

Odchod skupiny je v mašínovských vyprávěních dalším významným narativním zlomem. Boj s nepřítelem, který započal v Československu, se nyní přesouvá za jeho hranice. V narativech je tento přerov signalizován novými oddíly. U Rambouska kapitolou nazvanou *Odchod*, Barbara Masin zase evokuje temnou a neznámou krajinu kapitolou *Terra incognita*. Nejvýrazněji je tato část děje vymezena v *Zatím dobrý*, kde je nazvána *Česká válka* podle toho, jak události spojené s útekem bratří Mašínů v roce 1953 pojmenovali místní Němci. Jedná se o čtvrtou část románu. Předchozí díl *Třídni boj* pokrýval aktivitu skupiny před odchodem. Následující oddíl líčí cestu bratří Mašínů a jejich přátel od překročení hranic s východním Německem až po příchod do západního sektoru Berlína. Další, pátá, část románu nazvaná *Normální život* pak líčí osudy bratří Mašínů ve „svobodném světě“.

Pokud opět vztáhneme tento dějový zlom na strukturu románu, můžeme konstatovat, že po expozici, konfliktu a první části boje s nepřítelem na domácí půdě („pathos“) přichází jeho druhá část, tentokrát již na cizím území. V mašínovských narativech se tak uplatňuje významný literární topos hrdinovy strastiplné cesty. V jistém smyslu bychom s Janem Sternem mohli též hovořit o hrdinově sestupu do podsvětí (Stern 2006: 139). Významným zdrojem pro popis této cesty v polistopadových

narativech jsou poznámky Ctirada Mašína, jež vznikly v roce 1959.⁸⁸ Byly vydány pod příznačným názvem *Cesta na severozápad* (2010), který přímo odkazuje ke stejnojmennému populárnímu románu Kennetha Robertse. Cesta bratří Mašínů a jejich druhů je tak do popkulturního rámce romance přímo zasazena.⁸⁹

Mašínové se musejí dostat přes celé Východní Německo, přičemž budou čelit ohromné přesile. Jejich cesta je tedy zároveň bitvou či přímo v Novákově podání „českou válkou“. Barbara Masin vkládá tento aspekt též do názvu anglického vydání knihy, kde přímo zmiňuje obrovskou početní převahu, jíž hrdinové musejí vzdorovat – „pět přátel“ proti „dvaceti tisícům nepřátelských vojáků“.⁹⁰ Cesta samotná přitom klade na bratry Mašíny a jejich druhy nemalé nároky. Ocitají se totiž v nebezpečném prostoru, který neznají: „Co leží za hranicemi s Východním Německem, jim bylo naprosto neznámé. Z pěti přátel mluvil plyně německy jenom Vašek. Pepa a Radek mluvili německy jenom lámaně a ostatní nemluvili vůbec. Nikdo z nich oblast, kterou měli postupovat, nikdy neviděl“ (Masin 2005: 138). Hranice zde tedy funguje na podobném principu jako například v zemanovské sérii. Československo je jenom dočasně vydáno na pospas komunistickému zlořádu, ale pro bratry Mašíny a jejich druhy nepřestává být důvěrně známým územím. Hrdinové zde můžou provádět své nebezpečné akce, neboť dobře znají místní krajinu i jazyk. Domov je stejně jako v případech socialistického detektiva Zemana ohraničeným a čitelným prostorem (Bílek 2007: 69). Ve Východním Německu se ale situace komplikuje. Bratři se tedy budou muset jako již tolikrát spolehnout pouze na svůj instinkt a výjimečné schopnosti. Teprve zde se ukáže, zda jsou skutečnými hrdiny.

Po nočním přechodu hranice, kdy se prodírají temným lesem, přicházejí do země, jejíž obyvatelé Čechům za války způsobili mnohá utrpení. Proto jsou od počátku ostražití: „Těchhle pět Čechů bylo přesvědčeno, že obyvatelé Německa si přáli zničení Československa a ochotně podporovali vraždy jeho občanů a nebudou váhat to udělat znovu. Od teďka se budou pohybovat nepřátelským územím“ (Masin 2005: 154). Stejně

⁸⁸ Ctirad Mašín zachytil nejdříve společné vzpomínky v rukopise, poté je rozšířil a přepsal na psacím stroji. Josef Mašín ke strojopisu připojil rukopisné poznámky, ve kterých upřesňoval konkrétní fakta. Milan Paumer k textu neměl výhrady (Mašín 2010: 9).

⁸⁹ Motiv Rogersova románu se objevuje i v samotném textu vzpomínek: „Václav říkal, že je to jeho *Cesta na severozápad*. Radek četl tento román též a na oba udělal veliký dojem. Houževnatost Rogersových nájezdníků a útrapy, které museli podstoupit při nájezdu na St. Francis, jsme začali srovnávat s našimi obtížemi a říkali jsme si, že ti lidé tehdy vydrželi velmi mnoho a proč bychom tedy nemohli totéž vydržet také“ (Mašín 2010: 125).

⁹⁰ *Gauntlet: Five Friends, Twenty Thousand Enemy Troops, and the Secret That Could Have Changed the Course of the Cold War* (Masin 2006).

tak Jan Novák zde evokuje minulý boj Čechů s Němci: „[...] tady se strýci Borkovi podařilo rozmaširovat několik lidí na krvavou břechku, tady někde srká každý večer své pivo Oskar Fleischer, kouří doutníky a přidává k lepšímu historiky z války, a že to nejsou jen tak nějaké plané kecy. Nebude to dlouho trvat a oni sami tu budou střílet na policisty, je půlnoc 4. října 1953, z krásné české zahrady se právě přikutálelo dalších pět jablek“ (Novák 2004: 357). Evokace Němců jako nepřátel českého národa zde však již ztrácí své ostří, neboť Mašínové nyní bojují s komunisty, a ne s Němci. Proto také v této části děje již Němci nejsou reprezentováni jako nepřátelé, tak jako tomu bylo v příběhu o Josefu Mašínu seniorovi.

Nacionalistická dichotomie - kladní Češi versus záporní Němci - je zde neutralizována. Mašínové na svém útěku mnohokrát potřebují pomoc domácích obyvatel a zjišťují, že všichni Němci vlastně nejsou zlí: „Generál Mašín s Morávkem a Balabánem se teď musí ve svých hrobech protáčet jak vrtule, no a co, tihle Němci jsou opravdu slušní lidé“ (Ibid. 382). V narativech se tedy setkáváme s přepólováním skupin „my“ a „oni“. Od nynějška Němci přestávají být protivníky, ale začínají se dělit na dvě skupiny. K pólu „my“ patří všichni „dobří lidé“, kteří budou skupině na útěku pomáhat. Někteří jim dají najíst, nechají je u sebe přespat, rozdělí se s nimi o jídlo, i když mají sami málo. Tito „hodní“ Němci nezištně pomáhají Mašínům a jejich přátelům někdy též proto, že nenávidí komunisty. Tento proces můžeme sledovat i v narativech *Odkaz* a *Jenom ne strach*, které také líčí útěk skupiny na Západ. Zápornými postavami nejsou všichni Němci, ale jenom policisté a vojáci, kteří se podílejí na pátrací akci. Stejně tak ti, kdo pronásledovatelům bratří Mašínů pomáhají.

Zrušení přímočaré nacionalistické dichotomie však nevede k celkové relativizaci a narušení struktury romance, neboť hranice mezi dobrem a zlem zůstává přísně zachována. Vypravěč *Zatím dobrý* sice v souvislosti s existencí „hodných“ Němců vznáší otázku, zda i mezi soudruhy nejsou milí lidé, dochází ale nakonec k tomu, že takto se při boji proti komunismu nedá uvažovat. Mašínové bojují proti zločinnému systému a podobná relativizace je morálně nepřípustná, neboť „[...] jak jednou člověk přijme tenhle způsob myšlení, tak z něj už nikdy nebude voják, nikdy nebude za nic bojovat, prostě jim sežere všechny ponižující dekrety a skončí jako morální měňavka“ (Novák 2004: 382). Rozhodujícím argumentem pro obhájení boje bratří Mašínů a jejich přátel je ale fakt, že komunisté se rozhodli pro zlo dobrovolně a nikdo je k tomu nenutil:

„[...] no tak dobře, tak ještě poslední otázku, jsou hodní Němci to samé co hodní komouši, anebo nejsou? Nejsou to samé, Němcem se přece člověk narodí, ale komunistou se stane, když se jednou rozhodne, že má ve jménu vědeckého pojetí historie patent na rozum a právo lhát, krást, podvádět a všet lidi.“ (Novák 2004: 382)

Ostrá linie rozdělující svět na zlé komunisty a ty ostatní zůstává v platnosti a je znovu obhájena. Nicméně v této části děje nejsou na straně zla jenom komunisté a státní aparát (policie, armáda apod.). Jsou tam i ti, kdo jim pomáhají při dopadení skupiny. Rozdíl v reprezentaci pólů „my“ a „oni“ u postav, jejichž politické přesvědčení není známo, ale které se v ději objevují na té či oné straně, můžeme v *Zatím dobrý* ilustrovat na příkladu dvou zaměstnankyň dráhy. První je průvodčí, která nechá Mašíny a jejich přátele svést se vlakem, ačkoliv nemají jízdenky. Skupina nejdříve nasedne do vlaku s platnými lístky a vše probíhá normálně: „Průvodčí je stará paní se zasněným výrazem, lístky procvakává kleštičkami po dvou, ani na okamžik nezvedne oči od těch hnědých obdélníků tvrdého papíru, má svých problémů dost. ‚*Sehr gut*,‘ řekne“ (Novák 2004: 382). Poté, co omylem zůstanou ve vlaku, který jede zpět stejnou trasou, po nich nechce za zpáteční cestu peníze: „Průvodčí mávne rukou, to je jedno, spletli jste se, že jo, no tak co, za tohle se nestřílí, klidně si tady zůstaňte a v klidu si tu vyhlídkovou projížďku užijte“ (Ibid. 383). Průvodčí je zobrazena jako „další hodná Němka“, která jim prokázala dobrou službu. Stává se tak pomocnicí hrdinů. Opačná hodnotící znaménka jsou naopak přisouzena pokladní, která jim prodává lístky na další jízdu vlakem:

„Švéda přistoupí k pokladně a podívá se na *babu*, co tam vládne, má kyselý výraz a tváří se, že jí patří všechny vlaky v Německu, že jen ona rozhoduje, kdo smí do vlaku nastoupit, no a její vlaky jsou příliš nóbl, než aby vozily nějaké otrhané cizince. [...] Švéda se natáhne dovnitř, *baba* štitivě zaregistruje jeho špinavé nehty, Švéda shrábne jízdenky z pultu do dlaně levé ruky, ta *mrcha* ho teď přes pult prakticky očmuchává, vrývá si do paměti každou skvrnu na jeho kožené bundě, Švéda se na ni pokusí ještě jednou usmát, ale ona na něj jen ledově zírá, Švéda jí slušně poděkuje, ale ta *svině* mu ani neodpoví.“⁹¹ (Ibid. 396)

Vidíme, že pokladní je vylíčena jako zlá a nepříjemná „baba“ či „mrcha“. Podobným způsobem se s touto postavou nakládá i ve vyprávěních *Jenom ne strach* i *Odkaz*. V Rambouskově narativu je označena jako „nepříjemně vyhlížející baba“ (Rambousek 1990: 99), u Barbary Masin je zase „[n]evrlá ženská středního věku“ (Masin 2005: 192). Tyto atributy mají v narativu svou funkci. Pokladní je negativní postava, neboť je to

⁹¹ Proložil J.Š.

právě ona, kdo ohlásí Mašiny a jejich společníky na policii. Tímto činem se zařazuje k pólu „oni“ – těm, co pomáhají německému komunistickému aparátu hledat české uprchlíky. Naštěstí však existují i „hodní Němci“, kteří Mašinům a jejich druhům pomohou zdolat nástrahy, které na ně na cestě čekají.

3.14 Mašinovská odyssea

Strastiplné putování hrdinů trvá celý měsíc. Za tu dobu prožijí mnohá dobrodružství. Nebudeme zde popisovat všechny epizody tohoto dramatu. Musíme se opět soustředit na jeho uzlové body. První důležitou událostí, která ovlivní celý průběh „akce“, je přepadení vozu s německým lékařem. Mašinové se k tomuto činu rozhodnou, neboť jsou promoklí a do Berlína zbývá ještě mnoho kilometrů: „Rozhodli jsme se, že přepadneme nějaké auto, a pojedeme co nejbliž k Berlínu. Použijeme naši starou osvědčenou metodu. Řidiče uspíme a přivážeme v lese ke stromu“ (Rambousek 1990: 81). Opravdu zastaví auto s německým lékařem, který z něj ovšem nechce vystoupit. Ctirad Mašin jej nakonec z auta vytáhne násilím a v lese uspí chloroformem. Nicméně v zapalování nemůžou najít klíčky, a tak musejí doktora prohledat. Ve stejném okamžiku však se k Janatovi „ze severu blíží nějaký stařík, tlačí vedle sebe kolo, ale kráčí docela rychle, Janata stojí u křoví a předstírá, že močí“ (Novák 2004: 363). Janata jej chce zastavit a vystřelí do vzduchu. U lékařova auta navíc začínají zastavovat auta. Celá akce tedy selhala a skupina uteče lesem pryč. Navíc nechávají na místě aktovky s věcmi. Od této chvíle je po nich vyhlášeno pátrání, ale podaří se jim včas dostat do jiného okresu. Musejí se pohybovat jenom v noci. Koupí si jízdenky do Elsterwerdy, ale přeslechnou hlášení, že vlak ve stanici končí a vrací se zpět do Riesy. Jdou pěšky a do Elsterwerdy dorazí večer. Tam si koupí lístky do stanice Uckro. Nicméně pokladní je identifikuje a ohlásí úřadům. Ve stanici na ně tudíž již čeká policejní zásahová jednotka. Skupina je pak zavedena do nádražní haly. Následná přestřelka s německou policií je potom v narativech líčena z více perspektiv. Když komisař Grummini Čechy vyzve, aby dali ruce vzhůru, Ctirad Mašin místo toho vytahuje zbraň. Takto dramaticky je scéna zobrazena v románu *Zatím dobrý*:

„Radkova ruka s pistolí vyletí z kapsy, adrenalin všechno zpomaluje [...], Radek se podívá na bráchu, i Pepa už vytasil pistoli, lepšího partáka by si nikdo nemohl přát. ‚Hande hoch!‘ Grummini srazí Radka pěstí na lavici, PRÁSK, Pepa střílí na muže před sebou, všechno je teď koláž vjemů, děje se toho v jednom okamžiku příliš mnoho,

Radek leží na lavici a míří na *Vopo* stojícího za vřeštícím Grumminim, ten je teď daleko nebezpečnější, míří automatem Radkovi přímo do obličeje, Radek mačká spoušť, ozve se však jen tiché cvaknutí, do prdele!, to je ta stará munice z války. Radek popadne závěr pistole levou rukou a snaží se jím trhnout tam a zpátky, je neuvěřitelné, jak moc času najednou má, no tak pojd' holka, znovu zmáčkne spoušť, PRÁSK, zasáhne muže stojícího za Grumminim a ten se překvapeně zapotácí, v té chvíli se Grummini vrhne na Radkovu pistoli, srazí Radka z lavice, oba jsou na podlaze, Grummini svou pistoli pustil a tiskne Radka k zemi, drží mu ruce, Radek sebere poslední síly a vzepře se, zápasí o svou pistoli a kolem hvízdají kulky, výstřely otřásají místností naplněnou dýmem, na zem padají odštěpky cihel [...].“ (Novák 2004: 402-03)

Podobně je situace popsána v ostatních vyprávěních. Barbara Masin přidává perspektivu Milana Paumera, Jan Němeček též pohled zraněného policisty Strepela. Po přestřelce zůstal na podlaze mrtvý komisař Grummini a dva zranění policisté. Mašínové, Milan Paumer a Václav Švéda z nádraží utekli společně, Zbyněk Janata se ovšem od skupiny oddělil. Později byl policisty dopaden ve vesnici Pelkwitz. V narativech je Janata podán jako nejslabší člen skupiny. Kvůli němu se jim nepodařilo zmocnit se vozu, neboť Janata bez příčiny vystřelil. V *Zatím dobrý* jeho zmizení kamarádi příliš nelitují: „Nikomu se to nechce říct nahlas, ale všichni ví, že to bez něj nakonec bude jednodušší, Janata už dlouho trucoval a všemu vzdoroval, nikdy ho na nočních pochodech nepřinutili, aby se schovával před auty, teď bude všechno snazší“ (Novák 2004: 407). Naopak bratři Mašínové vycházejí ze souboje jako jasní vítězové: „utkali se s přesilou a měli jen pár pistolí, a stejně jim nakopali řít', prostě na to mají, člověku se tohle ani nechce vyslovit, dokonce se bojí na to jen pomyslet, ale v duchu to jasně ví, prostě to tak je, a všichni ostatní to ví taky“ (Ibid. 407). Barbara Masin konstatuje, že se dokázali dostat ze strašlivé situace. Opět připomíná vysokou motivaci obou bratrů, kteří se nebíjí jenom za sebe a své kamarády, ale za celý svobodný svět: „Doma čekali vlastenci – přátelé – jejichž životy visely na vlásku. Věděli, že se musí dostat k Američanům, za jakoukoliv cenu. Vaňkova skupina držela potenciální klíč k obratu v nadcházející válce a nechat se chytit nepřicházelo v úvahu“ (Masin 2005: 202).

Od této chvíle se ze čtyř Čechů stávají psanci. Je na ně uspořádán masivní záťah, ale uprchlíci se skrývají všude, kde to jenom jde: ve slamnících a na německých usedlostech, dokonce si vyhrabou i jámu v zemi. Další významné střetnutí s německou policií se odehraje v lese u vsi Waldow. Mašínové, Paumer a Švéda jsou obklíčeni a leží v kruhu v malém dolíku. Policisté les pročešávají, ale nikdo jejich úkryt nespattí. Ctirad Mašín chce vystřelit na jednoho z nich, který stojí opodál:

„Radek se nadzvedl na lokty, levou rukou pevně sevřel pravičku s pistolí a zamířil. Jediný výstřel z jeho osmatřicítky splynul s uší drásající palbou ručních zbraní. Policista se skácel. Zprvu jeho dva společníci neustávali v rozhovoru. Potom se jeden z nich otočil a spatřil svého druha ležet nehybně na zemi. Rozběhl se k němu. Když zjistil, že je mrtvý, začal křičet a mrskl sebou na zem vedle těla. Všichni v dohledu šli k zemi jako kuželky.“ (Masin 2005: 236)

Ctirad potom zastřelí ještě jednoho policistu. Jednotky se kvůli tomu stáhly, aby počkaly na posily. Václav Švéda byl zasažen do předloktí a silně krvácel. Setmělo se a vojáci celý les obklíčili a hlídali světlomety. Mašínové a Milan Paumer se rozhodnou, že se pokusí zátarasem proběhnout. Zesláblý Švéda již dál nechtěl. Skupině se opravdu podařilo prosmýknout se kordonem vojáků a uniknout z obklíčení. Václav Švéda nakonec běžel s nimi, ale byl natolik zesláblý, že již nemohl dál. Nechávací jej proto „s těžkým srdcem“ (Kalous 2002: 99) na místě a sami pokračují dál.

V souvislosti s přestřelkou v Uckru a v lese u Waldova je důležité zaměřit pozornost na to, jakým způsobem jsou tyto události reprezentovány. Mezi těmito „bitvami“ a střetnutími v předchozích akcích existuje jasný rozdíl. Zde máme na mysli atentáty v Chlumci nad Cidlinou, Čelákovících, Hedvíkově a zapálení stohů na Moravě. Ve všech těchto akcích, jak jsme ukázali, se vypravěči narativů snaží různými diskurzivními operacemi přetáhnout čtenáře na stranu hrdinů. Explicitně se zde zdůvodňuje, proč Mašínové museli v Čelákovících podřezat policistovi hrdlo (3.7) nebo se složitě dokazuje, že pokladník Rošický byl nezpochybnitelně součástí „osy zla“, a proto musel zemřít (3.9). Čtenář je též utvrzován v tom, že když Ctirad Mašín v noci uprostřed polí vystřelil na dvě osoby, tak jistě věděl, že zneškodňuje nebezpečné pomahače komunistického režimu, kteří se mu postavili do cesty (3.11). V románu *Zatím dobrý* proto narativní diskurz mnohdy ustupuje diskurzu ideologickému. Mašínové v těchto scénách nejsou úplně shodní s typem hrdiny, jako je James Bond. Ten totiž vyřídí elegantně každého padoucha ve jménu jeho Veličenstva, aniž by se muselo pokaždé kostrbatě zdůvodňovat, že zloduch opravdu byl na straně zla.

Uplatnění „ošetřovacích“ narativních strategií pouze v některých případech něco vypovídá o předpokládaném (modelovém) čtenáři. Procházkovo vyprávění *Sestupme ke kořenům...!* předpokládá čtenáře, pro kterého jsou Němci odvěkými nepřáteli Čechů. Mašínův boj je tedy českým národním zápasem za to, aby koruna českého státu ze selských kořenů opět vyrostla. Autor počítá s dobovým společenským konsenzem, který bere Němce jako úhlavní nepřátele českého národa. Proto se Mašínův odboj nikde neobhazuje. V polistopadových vyprávěních již vidíme jistý posun. Zde na rozdíl od

Procházky jsou Němci více označováni jako „nacisté“, aby bylo jasné, že Mašínův zápas není motivován českým nacionalismem, ale že je obecným odporem proti totalitární mašinérii hitlerovského Německa. Opět se tak necítí potřeba jeho činy zdůvodňovat, i když například při atentátu v Berlíně, který zorganizoval, mohli zahynout i civilisté. U čtenáře se předpokládá souhlas, a proto není nutné Mašínovo jednání obhajovat. Naopak u protikomunistického odboje bratří Mašínů tento konsenzus není, a proto se o něj svádí skrze různé narativní strategie tvrdý boj. Ten potom opět polevuje v případě jejich útěku do Berlína. Pokud se podíváme na reprezentace mašínovských „bitev“ ve Východním Německu, zjistíme, že podobná zdůvodňování nutnosti zabít protivníka zde nenalezneme. Autoři zde necítí potřebu tyto scény nijak narativně ošetřit. Mašínové zde stojí proti ohromné přesile a utíkají do „svobodného světa“. Když tedy někoho zabijí, předpokládá se, že je to legitimní sebeobrana. O to více pak vynikne potřeba persvaze u jejich protikomunistického odboje. Zde také vysvítá viditelná potřeba zahladit některé narativní nekongruence a paradoxy. To opět potvrzuje naši tezi, že Mašínové jsou „vyráběni“ jako hrdinové. Mašínovské narativy tak nejsou pouhými „neutrálními“ obrazy minulosti, ale jsou vystavěny jako romance, které apelují na čtenáře, získávají si jeho sympatie a přetahují jej k pólu „my“.

3.15 Rozuzlení: Ostrov svobody

Po dobrodružném útěku v lese u vesnice Waldov se Mašínové a Paumer schovají do úkrytu v zemi pod hromadou uschlých větví, kde vyčkávají tři dny. Potom se opět vydají na cestu a později se ukryjí na seníku jedné zemědělské usedlosti. Obyvatelé domu tři uprchlíky objeví, ale neudají je, protože stejně jako Mašínové nejsou spojenci komunistického režimu: „Jste komunista?“ zeptá se Radek jejího muže. „No to tedy v žádném případě! Komunisty nenávidíme!“ A kurva, takže tu Poděbradáci bojovali s nesprávnou třídou, no jo no, co se dá dělat, teď už vůbec nic“ (Novák 2004: 518). Tito dobří Němci opět nabývají v narativě funkce „pomocníků“. Nechají uprchlíky u sebe několik dní, dají jim najíst a poradí jim, jak se dostat do Berlína: nejlepší bude, když se svezou nákladním vlakem, který tam přiváží brambory. Mašínové s Paumerem poté opravdu nasednou na vlak a svezou se až do města Zossen pouhých 35 kilometrů od Berlína.

U berlínského dálničního okruhu se opět střetávají s policií a musejí utéct, ale Milan Paumer je raněn do břicha. Ve stanici Dahlewitz se jim podaří nasednout na další

vlak (berlínský S-Bahn). Ctirad Mašín a Milan Paumer se vezli na náraznících a Ctirad Mašín si vlezl pod vlak a držel se brzdových tyčí. Na poslední stanici před vjezdem do amerického sektoru Berlína (Mahlow) však jsou Josef Mašín a Paumer spatřeni a opět utíkají. Nakonec se jim podaří uniknout a dostat se přes drátěný plot s nápisem: „Přicházíte do amerického sektoru Berlína“ (Němeček 1998: 236). Ctirad Mašín zůstal pod vlakem a také úspěšně dojíždí do cíle.

Po dlouhém, strastiplném putování a boji s nepřítelem se bratři Mašínové společně s Milanem Paumerem dostávají na ostrůvek svobody: „Jejich odysea byla u konce. Jedenatřicet mučivých dní. Dva z jejich pětice v rukou nepřítele a jeden nezvěstný. Pouze oba bratři to zvládli bez škrábnutí“ (Masin 2005: 332). Tento moment je uzavřením („closure“) děje. Porter Abbott tvrdí, že uzavírání je, když „vyprávění končí takovým způsobem, že splní očekávání a zodpoví otázky, které nastolilo“ (Abbott 2002: 188). V našem případě se splňuje čtenářovo očekávání, jak to nakonec s hrdiny dopadne. V žánru romance, jak jsme již zmínili v souvislosti se strukturou vyprávění o Josefu Mašínu seniorovi (2.9), má závěr specifickou formu. Po pádu do temnoty na začátku se hrdina opět navrácí do říše světla. V románu *Zatím dobrý* je dokonce americký sektor Berlína se světlem spojován i explicitně. Příznačným způsobem je vyličen příchod obou bratrů do „západního světa“. Když Josef Mašín přeleze plot a spatří ceduli oznamující, že se nachází v západním sektoru, není si ještě úplně jistý a chce si tuto skutečnost ověřit. Nicméně ve chvíli, kdy spatří záplavu světel, si uvědomí, že je opravdu v cíli:

„O kousek dál je nějaká ulice, Pepa projde mezerou mezi dvěma domy a zarazí se, před ním se rozprostírá ohromující pohled, tak jasně rozzářenou ulici ještě nikdy neviděl, takhle rozfofrovat elektrický proud se hned tak někomu nepodaří, umělé světlo se valí z desítek pouličních lamp, proč, pro koho to je, není tady ani noha, tak a to je bez diskuze, tohle opravdu musí být západní svět.“ (Novák 2004: 557-58)

Hrdina tedy přichází z komunistické temnoty do říše světla. Rozzářený bulvár též evokuje blahobyt a technickou vyspělost, které jsou v románu se Západem spojovány. Ještě výrazněji je tento motiv rozveden v příchodu Ctirada Mašína do západního „ráje“. Ten se také pokouší zjistit, zda z vlaku seskočil v ten správný moment. Nicméně záhy spatří věc, která jej utvrdí v tom, že je na Západě: „[...] přijdou na jasně osvětlenou ulici, vysoko nad pouličními lampami tam visí červený neon, je to obrys láhve ve tvaru ženské róby, vznáší se na nebi, tak tohle je ta nejkrásnější věc, jakou kdy Radek viděl.

COCA COLA“ (Novák 2004: 571). Hrdina kromě záplavy světél jako první spatřuje tento význačný emblém konotující bohatství, krásu a svobodu. Je to jeho první přímá zkušenost se světem, za který bojuje. Mýtus Ameriky jako země svobody a prosperity je integrální součástí románu. Vypravěč v souvislosti se Spojenými státy často evokuje symboly hojnosti, vyspělé techniky a požitků jako „vysoké drinky“, „baseball“ či „džipy s pruhy a hvězdami“. Nyní Ctirad Mašín konečně na vlastní oči spatřuje symbol, který je příslibem budoucích dobrodružství ve svobodném světě. V Novákově románu totiž příběh bratří Mašínů nekončí jejich příchodem na Západ. Uzavírá se pouze jedna jeho část. Jejich dalším příhodám, které zažijí po svém útěku, se budeme věnovat v následující kapitole.

Osudy Mašínů a Paumera po dějovém vrcholu se v narativech vyjma *Zatím dobrý* popisují jenom ve zkratce. Mašínové stráví noc v uprchlickém táboře a Milan Paumer je odvezen do nemocnice. Další den, 1. listopadu 1953 odletěli oba bratři americkým letadlem z Berlína do Frankfurtu nad Mohanem. Jsou potom vyslýcháni CIC a také jednájí o svém případném zapojení do této americké zpravodajské služby. Nicméně dohoda selhává na tom, že chtějí být naprosto nezávislí (Rambousek 1990: 168). Barbara Masin zde v tomto momentě popisuje, jak bratři předali Američanům onu přísně tajnou informaci, která měla změnit světové dějiny. Museli si být předem jisti, že mluví s nejvýše postaveným činitelem CIC. Zprávu nakonec svěří jednomu plukovníkovi: „Řekli mu, že Vaněk je připraven, že čeká na signál Američanů a že jeho skupina velí jednotce o síle 14 000 mužů. Plukovník s nimi probíral ještě další otázky, ale opakovaně se k tématu Vaněk vracel. Během příštích několika dní po nich žádal další a další podrobnosti. Objevili se další důstojníci. Dělali si poznámky. V tajné vile to vřelo aktivitou“ (Masin 2005: 351). Tato aktivita však nakonec byla k ničemu. Otevřená válka mezi USA a „půlnočním královstvím“ nikdy nenastala. V roce 1954 a také v roce 1956 přišli za bratry muži v civilních šatech a vyptávali se jich na jejich kontakty a na Vaňka. Odešli plni zájmu a zaujatí, ale nic víc se nestalo. Vaňkova skupina sice nebyla odhalena, ale „Vaněk také nikdy nedostal od Američanů vzkaz, který tak toužebně očekával“ (Ibid. 353). Magický šém, který bratři za cenu nesmírného vypětí Američanům přinesli, tedy nemohl být využit.

Příchodem bratří Mašínů a Milana Paumera na svobodu však ještě jejich boj za svobodu neskončil. Protagonisté nastupují do americké armády, aby v něm pokračovali. Po potlačení maďarského povstání v roce 1956 jim ale začíná docházet, že otevřený konflikt se Sovětským svazem v dohledné době nevypukne. Hrdinové cítí obrovské

zklamání z toho, že se nebudou moci zapojit do války za svobodu. „Spolu se svými drahými zaplatili obrovskou osobní cenu za víru v to, že Spojené státy myslí vážně své sliby hlášané rozhlasovou stanicí Hlas Ameriky“ (Masin 2005: 355). Rozhodnou se proto z armády odejít a začít nový život. Zde končí vyprávění *Jenom ne strach*. Další mašínovské narativy (Němeček, Kalous, Novák, Masin) pak líčí kruté osudy Janaty a Švédy a také těch, co zůstali v Československu. Komunistická justice se s příbuznými a pomocníky skupiny nemilosrdně vypořádala. Oba zatčení uprchlíci Janata a Švéda společně s Ctiborem Novákem jsou popraveni, Zdena Mašínová starší umírá ve vězení na rakovinu. Ostatní členové skupiny a jejich rodiny byli odsouzeni k mnohaletým trestům odnětí svobody. V narativech se také líčí neúspěšné pokusy StB o únos bratří Mašíňů. Jan Němeček v doslovu popisuje porevoluční soudní peripetie této kauzy, která skončila rehabilitacemi hlavních aktérů na základě zákona o protikomunistickém odboji (Němeček 1998: 263).

Celkově mašínovské romance končí šťastně. Nejenom tím, že se oba bratři s Milanem Paumerem dostanou na Západ. Návratem do původní rovnováhy, která byla narušena komunistickým převratem (konfliktem), je až pád Berlínské zdi a následné zhroucení režimů ve střední a východní Evropě. Barbara Masin tento moment popisuje a na první pohled se zdá, že dobro nakonec zvítězilo nad zlem. Jenomže ne úplně. V kapitole *Pokračující konflikt* varuje před hrozícím nebezpečím.⁹² Dozvídáme se postoj Josefa Mašína k sametové revoluci a Václavu Havlovi, se kterým kdysi studoval na střední škole v Poděbradech. Mašín na Havla vzpomíná jako na svazáka, který během komunistického režimu psal pouze hry s podvratným podtextem mezi řádky (Masin 2005: 364). Komunisté v čele s Havlem dál zůstávají „u koryta“, upevňují svou moc a hrozí, že „epochální porážka komunismu, kterou jsme ještě před pár lety považovali za začátek nové éry svobody a demokracie, se ukáže být pouze planým příslibem“ (Ibid. 374). *Odkaz* tak sice na jednu stranu končí happyendem, neboť hrdinové se dostali na svobodu, mohou zde vést šťastný život a komunismus se zhroutil. Na druhou stranu jsou ovšem komunisté v České republice stále ve veřejných funkcích a hrozí, že nově nabytá svoboda bude opět potlačena. Potencionální konflikt mezi silami dobra a komunismem zde stále existuje a narativ má tedy otevřený konec. Román *Zatím dobrý* sleduje osudy bratří Mašíňů i po jejich útěku vlastně až do současnosti. Tento dějový celek a jeho ideologickou funkci se pokusíme analyzovat v následujícím oddíle.

⁹² V anglickém vydání je tato část textu označena jako epilóg (Masin 2005: 324).

3.16 Kapitalistický realismus

Poslední oddíl románu *Zatím dobrý* s názvem *Normální život* líčí příhody bratří Mašínů po jejich úspěšném útěku do Berlína. Vypráví však i o osudech jejich rodiny a přátel, kteří zůstali v Československu. Rodina bratří Mašínů sice za jejich útěk a odbojovou činnost zaplatila obrovskou cenu, ale takový už je její úděl. Boj za svobodu není zadarmo. Paní Zdena Mašínová umírá ve vězeňské nemocnici, ale „tou astronomickou vahou se rozdrtit nenechala, svou důstojnost si zachovala, teď už jim žádnou radost nikdy neudělá, navždycky už patří svému generálovi, může na ni být opravdu hrdý“ (Novák 2004: 637).

Mašínové a Paumer nastupují do armády Spojených států, poctivě trénují a připravují se na válku s komunismem. Dostanou se do speciální jednotky Zelených baretů, která je pověstná důrazem na morálku a disciplínu. Ale Mašínové se nenechají semlít ani touto tvrdou vojenskou mašinerií. Jako první romantičtí hrdinové si stále zachovávají svou výjimečnost a individualitu. Stejně jako jejich otec, který se dokázal postavit i proti celé armádě „vojáků do míru“, se Mašínové nenechají nikým a ničím zlomit: „Nic, je to jednoduché, pravidla jsou na to, aby se porušovala. Mašínové nikdy zcela nepřijmou americký způsob vojenského myšlení, nevěří, že se má vojákově ve výcviku odbourat ego a pak z něj sestavit mašina na plnění rozkazů, ví předem, že je nikdo nezlomí“ (Novák 2004: 624). Stávají se těmi nejlepšími a nejodolnějšími vojáky v Zelených baretech. Po událostech v Maďarsku jim však dochází, že zúčtování s komunismem nebude a pochopí, že „už nikdy nevztyčí americkou vlajku nad hotelem Grand“ (Ibid. 662). Rozhodnou se proto dokončit svůj pětiletý závazek armádě a odejít do civilu. Společně s Paumerem se Mašínové rozhodnou, že budou podnikat. Mají našetřený malý obnos, neboť „nikdy nepili ani nekouřili, každý nevypitý panák a každá nevykouřená cigareta se teď počítá“ (Ibid. 702). Tyto peníze by jim mohly stačit na rozjezd nějakého byznysu. Nejdříve chtějí uspět s prodejem a výrobou jamajských žaluzií, ale jsou ošizeni svým společníkem a obchod končí neúspěšně. Josef Mašín odjede podnikat do Německa. Od této chvíle zkoušejí oba bratři své štěstí zvlášť.

Novák zde vykresluje idealizovanou liberální představu „pravého Američana“, který je schopen adaptovat se na nové podmínky. Tato flexibilita umožňuje Američanům přežít i v krušných časech, neboť jsou ochotni se stále učit něco nového a neustále se stěhovat za prací. Ctirad Mašín tak odjíždí „jako pravý Američan“ (Ibid. 705) na Západ, kde začne lovit nutrie, které se zde přemnožily. Chce prodávat maso,

sušit kožešiny a prodávat je s velkým ziskem v Evropě. Za jedenáct dolarů si koupí pušku z druhé ruky, „opravit ji umí sám, stal se z něj skutečný Američan, je ve všem soběstačný“ (Ibid. 705-06). Sám také vymyslí, jak vyřešit problém se sušením kožešin a byznys se začne slibně rozjíždět. Novák zde reprodukuje „robinsonovský“ mýtus zručného a soběstačného člověka, který si dokáže vystačit s málem. Defoeův román analyzoval Ian Watt, který jej dává do souvislosti s počínajícím individualismem. Postava Robinsona, jenž na pustém ostrově sám zdolává všechny překážky, je ztělesněním tendencí moderní civilizace – absolutní ekonomická, sociální a intelektuální svoboda pro jednotlivce (Watt 1964: 86). Ctirad Mašín se podobně jako Robinson Crusoe dokáže na „pustém ostrově“ trhu sám probít a poprat se s nepříznivými osudy. Bohužel se ale přizpůsobí hurikán, který má katastrofální následky, neboť slaná voda zaplaví pobřežní bažiny a nutrie hromadně umírají. Vypravěč to komentuje tak, že tohle je „pravá americká zkušenost“, ale Radek se nevzdává a najde si práci v továrně na přesné optické přístroje, „od střílení v bažinách přejde plynule k práci jemného mechanika při výrobě dalekohledů, to je taky součást amerického života, přežít v jakýchkoli podmínkách, Radek to hravě zvládne, je z něj opravdový Američan“ (Novák 2004: 708). Nakonec se usadí v Ohiu a otevře si prodejnu fiatů a autodílnu, která prosperuje. Ctirad Mašín tak díky své pílě a nezdolnosti na volném trhu uspěje. Stává se z něj Američan, který se dokázal navzdory nepříznivým osudům, které ho potkaly, znovu postavit na vlastní nohy, přestěhovat se za prací do jiného koutu země a uspět tam v obchodu.

Ještě lépe se však daří Josefu Mašínovi, na nějž je proto celkem logicky v závěru románu upřena větší pozornost. V Německu, kam odchází po neúspěšném podnikání s žaluziemi, nejdříve obchoduje se starou vojenskou municí, později si otvírá vlastní soukromou leteckou školu, učí bohaté Němce létat a potom jim ještě prodá letadlo. Za krátkou dobu „Pepa prodává víc osobních letadel značky Piper než celá firma Piper“ (Ibid. 709). Josef Mašín začne záhy obchodovat s letadly v Africe a díky pevnému odhodlání se mu byznys daří. Není to ovšem zadarmo: „Pepa je na volné noze, o to víc se musí snažit, když přijdou Vánoce a ve hře je nějaký obchod, tak jenom Pepa zůstává v hotelu, ostatní agenti odletí domů“ (Ibid. 745). Když se potom na začátku ledna konkurenti vracejí z dovolené, už má všechny smlouvy v aktovce. Není to však jenom pílě a výdrž, co mu umožňuje uspět v „kapitalistické džungli“, jsou to i jeho výjimečné schopnosti, které si osvojil ještě v dobách boje proti komunismu:

„[...] naučí se obratně komunikovat s těmi nejlepšími, přemýšlí dopředu, vždycky si připraví náhradní řešení nebo argument, je to zvyk ještě z českého odboje, s údivem zjistí, že tím má nad spoustou podnikatelů navrch, většina obchodníků se s nějakým velkým plánováním neobtěžuje, to Pepu dost překvapí, ale je to tak, Pepa najednou vydělává velké peníze.“ (Ibid. 709)

Své zkušenosti s bojem proti komunismu tak Josef Mašín zužitkovává v prostředí volného trhu. Nakonec se z něj stává mnohonásobný dolarový milionář. Rozhodne se proto postavit si dům v Kalifornii a odejít do důchodu. Novák líčí, jak Josef každé ráno létá ve svém vrtulníku a hraje americký fotbal s plechovkou Coca-Coly (opět je signifikantní, že se nejedná například o plechovku piva). Nicméně tento pohodlný život jej brzy omrzí a opět začne podnikat, tentokrát s nově se rozvíjejícími elektronickými čipy: „Pepa se vrhne do propagace svého čipu, maká na tom, aby ho jednou v sobě měla každá kráva v Argentině, každý pes a každá kočka v Los Angeles, všechna kola nových fordů, pořád se za něčím žene, nikdy se neohlíží zpátky“ (Novák 2004: 753). Josef Mašín je zde ztělesněním tvořivého člověka, který přesto, že dosáhl pohádkového bohatství, nepřestává s kreativní podnikatelskou činností. Nedělá to však z nějaké čiré honby za ziskem a mocí, ale z vnitřního puzení být nejlepším a prospět něčím společnosti.⁹³ Podobně shrnuje životní příběh svého otce Josefa Mašína i Barbara Masin:

„Můj otec představoval stoprocentní naplnění amerického snu o úspěchu, který však nikdy neplánoval. Přišel do Ameriky s pěti dolary v kapse, vybudoval svůj podnik od nuly a nakonec odešel do důchodu jako několikanásobný milionář. Na rozdíl od mnoha přistěhovalců nepřišel do Ameriky s cílem ekonomického blahobytu. Na tom vždycky důrazně trval. Jeho cílem bylo vstoupit do americké armády a svrhnout komunistický režim, který zotročil jeho vlast. Potom, co železná opona zůstala pevně stát, byl přinucen vybudovat si nový život, život, který se radikálně lišil od toho, jaký si kdysi představoval.“ (Masin 2005: 17)

Masin ovšem osudy svého otce a strýce v Americe nezahrnuje přímo do děje, ale jsou součástí paratextu (předmluvy). V románu *Zatím dobrý* jsou příběhy obou bratrů ve „svobodném světě“ integrální součástí vyprávění. Toto líčení má funkci narativní, neboť oba bratři v kapitalistickém světě uspějí, a romance tak končí šťastně. Jejich úspěch je

⁹³ Dalším počinem Jana Nováka, kde se tematizují osudy Josefa Mašína po útěku skupiny, je kniha *Za vodou (šest rozhovorů)* (Novák 2009). Jde o soubor rozhovorů s šesti českými osobnostmi (kromě Josefa Mašína též s Milošem Formanem či Dominikem Haškem) o tom „jak se protloukali podivným, křiváckým světem komunistického Československa, jak se dostali do Ameriky a jaká úskalí a pochybnosti museli překonat, aby se v téhle zemi pro silné, mladé a dravé prosadili“ (Novák 2009: 5). Josef Mašín zde vypráví vskutku „bondovský“ příběh o svém „dobrodružném podnikání s letadly v Africe“ (Ibid. 135), který nakonec Novák do románu *Zatím dobrý* nezahrnul.

tedy druhým a závěrečným vrcholem děje. Neméně důležitá, zdá se dokonce, že podstatnější, je však i funkce ideologická. Spojené státy americké jsou vylíčeny jako svobodná země, kde má člověk šanci uspět, pokud se opravdu snaží. Ctirad Mašín, ačkoliv byl mnohokrát zasažen neúspěchem a přírodní pohromou, dokázal se znovu postavit na vlastní nohy a začít od nuly. Stal se tak z něj postupně „pravý Američan“. I Josef Mašín mohl realizovat své sny, uplatnil se tvrdou prací a výjimečnými schopnostmi a nakonec se stal boháčem.⁹⁴ Stejně jako v případě Josefa Mašína seniora (2.9) se i zde setkáváme s mýtem o produktivním a tvořivém jedinci, autonomním romantickém géniovi. Bratři Mašínové, ať už bojují pouze s hrstkou přátel proti komunismu, nebo se prosekávají džunglí trhu, díky své houževnatosti uspějí. Stejně jako James Bond dokáže eliminovat své nepřátele, vyzrát na tajnou policii a probít se přes dvacet tisíc protivníků. Ve svobodném prostředí, které je zde ztělesněno kapitalistickým systémem, pak názorně dokazují, že jedinec, pokud se opravdu snaží, má šanci splnit si svůj „americký sen“.

Tento ideologický konstrukt pramení z myšlenkového podhoubí liberalismu, který se začal konstituovat právě v období osvícenství a romantismu. Na propojení liberální představy svobodného a ničím neomezovaného individua s romantickým hrdinstvím poukázala Nancy Rosenblum ve své knize *Another Liberalism. Romanticism and the Reconstruction of Liberal Thought* (1987). Podle autorky je hrdinský individualismus romantickou pozicí ve své nejradikálnější podobě. Jeho zdrojem jsou revoluční prvky liberalismu, zejména pak absolutní nezávislost individua. Romantická duše se nespokojí s všední nečinností a touží po odvážných skutcích, které by byly úměrné její důstojnosti a intenzitě těchto tužeb (Rosenblum 1987: 103). Liberální myšlení též proponuje romantický vzdor vůči autoritám, který je v mašínovských romancích charakteristický jak pro Josefa Mašína seniora, tak pro jeho syny: „Klasický liberalismus vytváří svou vlastní hrdinskou auru: osvícení vyžaduje sebezprosažení a svoboda je dílem nezávislých duchů, kteří jsou schopni vzdorovat autoritám a najít svou vlastní cestu z předsudečnosti“ (Ibid. 107).⁹⁵ Hrdinský mýtus, který je vepsán do evropské kultury již od antiky, byl vzkříšen a transformován v době osvícenství. Božský

⁹⁴ Takto vyprávěný příběh připomíná romány populárního amerického spisovatele z devatenáctého století Horatio Algera Jr., kde hlavní hrdinové pocházejí z chudých poměrů (začínají např. jako čističi bot), nakonec se z nich však díky jejich nezdolnosti a pílí stanou bohatí podnikatelé a splní si svůj americký sen.

⁹⁵ Přeložil J.Š.

řád se zhroutil a s ním právo králů a šlechty na neomezenou a svrchovanou moc. Člověk se zodpovídá jenom sám sobě a musí se spoléhat pouze sám na sebe.

Vidíme, že narativy *Zatím dobrý* a též *Odkaz* Barbary Masin, jsou hluboce zakořeněny v liberálním ideologickém univerzu. Mašínové jsou živoucím důkazem, že člověk-individuum může ve „svobodné“ společnosti překonat svůj úděl a stát se bohatým občanem. Takový ideologický konstrukt zároveň přímo vyvrací komunistický determinismus, o kterém jsme pojednali v první kapitole. V návaznosti na Marka Fishera (2009) bychom tento typ reprezentačních praktik mohli označit jako „kapitalistický realismus“. Tímto pojmem neoznačujeme nějaký umělecký směr jako v případě socialistického realismu. Pouze nám jde o způsob reprezentace „reálnosti“ splnění amerického snu a vyvázání se z třídní determinace. Příběh bratří Mašínů na Západě je přímým důkazem toho, že kapitalismus jako systém funguje a je lepším společenským uspořádáním než komunismus. „Reálně“ se ukazuje, že člověka omezuje jeho původ jenom do jisté míry. Nicméně pokud opravdu chce, tak se může dopracovat k pohádkovému bohatství. Čtenář je tak znovu utvrzen v tom, že mašínovský boj proti komunistickému zlu byl správný. Novákův román se však v tomto neomezuje pouze na reprezentaci bratří Mašínů. I ostatní kladné postavy v románu se dokáží vypracovat a vzdorovat osudu silou své osobnosti. Významným příkladem může být babička bratří Mašínů Emma. Vzešla z chudých poměrů, tvrdě na sobě pracovala, ale nakonec se domohla slušného postavení ve společnosti. Kladných hodnot nabývají též v románu postavy diplomatů, inženýrů či důstojníků. S těmito obrazy úspěšných dřičů pak ostře kontrastují reprezentace komunistů jako lidí veskrze líných, nevzdělaných, lačnicích po moci a postavení, které ovšem není ospravedlněno tvrdou prací, ale pouze mocenskými úskoky a terorem.⁹⁶

Takovéto rozvrstvení axiologické osy také koresponduje s hodnotami, které jsou s postavami spojovány. Zatímco u komunistických vyprávění jsme viděli, že pozitivními vlastnostmi jsou „prostota“, „civilnost“ či „jednoduchost“ a záporně jsou reprezentovány „buržoazní“ atributy jako majetek či vybavení bytu (porcelánový servis apod.), v *Zatím dobrý* je tomu přesně naopak. Bohatství rodiny Mašínů či Josefa Mašína juniora přispívají ke kladnému hodnocení hrdinů. Dobře to ukazuje například obraz výbavy, kterou si paní Mašínová přinesla do rozpadajícího se bytu přiděleného jim komunisty:

⁹⁶ Tyto reprezentační mechanismy jsou rozšířeny také v porevolučním filmu a próze (Čulík 2007, Puskely 2010).

„[...] paní Mašínová si otře ústa damažkovým servítkem, mlčky vstane a jde ke klavíru, černé koncertní křídlo stojí nakřivo na hničících prknech podlahy, ale paní Mašínová se odpoutá od protékajícího stropu, olupujících se zdí a pachu hnoje, teď vidí jen ty damažkové ubrousky, porcelánové nádoby a ebenové piano, tohle je její chvíle, usměje se a zeptá se svých synů, jestli vydrží trochu mazurky [...].“ (Novák 2004: 341)

Starý a zanedbaný byt či pach hnoje pocházející od nekulturní susedky-komunistky ostře kontrastují s prvky „vysoké“ kultury, kterou sem vnáší paní Mašínová. Damažkové ubrousky indexují kultivované stolování, ebenové piano a Chopin zase zvýznamňují vážnou hudbu a vybraný vkus. Všechna tato označovaná odkazují k jasnému označujícímu: „vysoká“ kultura stojí na samé špici hodnot a atributy spojované s komunisty jako „lidovost“ či „obyčejnost“ jsou reprezentovány jako negativní. Setkáváme se zde s resuscitací toho, co Roland Barthes nazval jako „buržoazní mýtus“ (Barthes 2004: 147). Takto rozdělený svět je v přímé opozici k reprezentacím z doby komunismu. Tato liberální mytologie dobře zapadá do české postkomunistické ideologické situace. Mašínovské reprezentace se stávají součástí celého pole diskurzů, kterému se budeme dále věnovat.

3.17 Shrnutí: Antikomunistická romance

V předešlé analýze jsme ukázali, že z narativního hlediska jsou reprezentace bratří Mašínů koherentními celky. Příběh jejich otce, hrdiny z legií a druhé světové války, zde slouží jako spouštěč děje. Mašín senior svým synům odkázal nejen statečnost a sílu, ale také nutnost boje za svobodu. Jeho příhody jsou tedy vlastním počátkem děje. Po krátkém údobí mezi lety 1945-48, které jsou charakterizovány relativním klidem, přichází komunistický puč. Před hrdiny vyvstává nepřítel, se kterým se musejí utkat, aby dostáli otcově odkazu. Začíná se tak boj na život a na smrt. Tento dějový zvrát indikují kapitoly s názvy *Zbraně!* (Rambousek), *Smrtí boj nekončí* (Němeček), *Třídni boj* (Novák) anebo *Boj začíná* (Masin). V této části jsou vylíčeny zejména odbojové akce bratří Mašínů a jejich další osudy až do jejich útěku v roce 1953. Zde pak přichází další narativní zlom, po kterém je líčena jejich dobrodružná cesta přes východní Německo až po šťastný příchod do amerického sektoru Berlína. Tento dějový úsek je v románu *Zatím dobrý* nazván *Česká válka*, ve vyprávění Jana Němečka jej zastřešuje kapitola *Útěk a odvěta*. V *Odkazu* Barbary Masin je vymezen kapitolami *Přes hranice a*

do neznáma a Cílová rovinka, v knize Oty Rambouska je mašínovský útěk ohraničen kapitolami *Odchod* a *Zase spolu*.

Stejně jako v příběhu o Josefu Mašínu seniorovi zde vidíme pevně strukturovaný děj s jasným počátkem, konfliktem a dějovým uzavřením („closure“), který má opět jasné znaky romace. Tentokrát však již bratři Mašínové (kromě počátečních drobných sabotáží) nebojují s Němci. Jejich nepřítelem jsou komunisté a jejich pomahači. Ke třídění historických aktérů na dobré a zlé, které je pro romanci charakteristické, zde tedy dochází úplně stejným způsobem. Protivníci hrdinů se však nyní rekrutují z řad samotných Čechů. Nacionální konflikt mezi Čechy a Němci zde již ztrácí své ostří, o to víc je nabroušeno v případě války mezi „demokratickými silami“ a komunisty. Romace bratří Mašínu začíná pádem z rovnovážného stavu svobody, která byla nastolena vítězným vlasteneckým bojem, do opětovné „totality“. Hrdinové měří síly s velkou přesilou. Jejich boj se posléze přenáší do Německa a je vítězný, neboť se přes všechny překážky dokážou dostat na svobodu. Komunismus se pak nakonec zhroutí a země východní Evropy jsou od totality osvobozeny. Rovnovážný stav, který byl porušen násilným převratem dirigovaným z Moskvy, se tedy opět navrácí a romace končí šťastně.

Mašínovské narativní reprezentace vykazují pevnou kauzalitu. Řetězec příčin a následků je jenom občas narušován nesrovnalostmi, které jsou ale diskurzivně zahlazovány. Zdena Mašínová a Ctibor Novák jsou sice zpočátku komunisty, ale jejich přináležitost k „ose zla“ je jenom chvilkovým poblouzněním, které způsobila prožitá zkušenost s nacistickým terorem. Stejně tak když se bratři Mašínové ještě dlouho po Únoru hlásili na vojenskou akademii, dělali to proto, že chtěli bojovat za svobodu jako jejich otec, případně chtěli „narušit systém zevnitř“. Vypravěči se tak snaží neutralizovat očividné rozpory, které v příběhu existují.

Středobodem vesmíru romace je hlavní hrdina a jak jsme se již zmínili (3.5), v mašínovských vyprávěních jsou hrdinové hned dva. Ovšem narativně jsou reprezentováni jako postavy rovnocenné. Ani jeden není v boji proti totalitě lepším či výraznějším. Naopak, jejich věčné soupeření je žene k ještě lepším výkonům. U hlavních hrdinů dochází k největší emblematické redukci. Bratři Mašínové jsou výjimečnými hrdiny, kteří v dané chvíli vždy vědí „co dělat“, umějí se správně a pohotově rozhodovat, přičemž v kritických chvílích zachovávají chladnou hlavu. Stejně jako jejich otec, který byl v polistopadových vyprávěních stavěn do kontrastu s českými „zbabělci“ a „vojáky do míru“, jsou i bratři Mašínové vyzdviženi na hrdinský piedestal.

Jsou totiž jediní, kdo se dokázal postavit rudému teroru: „Nikdo v zemi, zdálo se mu, nedělá nic proti tomu, jak se komunisté zmocnili moci – kromě bratrů Mašínů. Byli stejně jako jejich otec bojovníky, nikoliv oběťmi. Zatímco jejich vrstevníci se navzájem šeptem litovali po kavárnách, Mašínové a jejich přátelé byli ve válce“ (Masin 2005: 121).⁹⁷ Typově jsou tedy shodní s Jamesem Bondem, dokonce mají s touto postavou i shodný cíl – porazit komunismus.⁹⁸ Stejně jako agent 007, i oba bratři mají „povolení zabít“, nicméně ukázali jsme, že vypravěči mašínovských příběhů vyvíjejí mnoho úsilí, aby svým hrdinům toto povolení obstarali. Historická vyprávění strukturují realitu tak, aby byl čtenář utvrzen v tom, že Mašínové v kritických situacích jednali správně. V románu *Zatím dobrý* pak tato snaha vyčnívá nejvíce. Narativní diskurz je místy vytlačován diskurzem ideologickým, čímž se román odklání od typického popkulturního narativu, kterým se tváří být.

Důležitým rysem emblematické hlavních postav je zobrazení bratří Mašínů jako vojáků bojujících v celosvětové válce proti komunismu: „bylo to v době studené války a ta měla každý den své mrtvé, zabíjelo se v Koreji i v pohraničí, ve vyšetřovných StB i na šibenicích“ (Novák 2004: 11). Zápas hrdinů je jenom malou součástí globálního konfliktu mezi silami dobra a zla. Ať už „zneškodňují“ policistu Honzátku, pokladníka Rošického či hasiče Leciána, vždy jsou zobrazeni jako vojáci bojující ve studené válce (ačkoliv ve skutečnosti zůstávají civilisty). Tento dojem umocňuje sémanticky významné užívání vojenské terminologie, kterou jsou narativy protkány.

Mašínovské romány konstruují základní axiologickou osu, která protíná zobrazovaný svět na dvě poloviny. Tato ideologická polarizace se dotýká postav, času i prostoru. Historičtí aktéři jsou stejně jako v případě nacionální romány roztrženi na dobré a špatné. Zatímco před rokem 1945 byli jasní nepřátelé Němci, po únorových událostech jsou to komunisté a jejich pomahači (3.3). Protivníci, se kterými hrdinové změní síly, jsou pak ozbrojené složky státu a další nohsledové režimu. Všichni policisté, vyšetřovatelé StB, soudci či milicionáři jsou reprezentováni jako negativní postavy. To se projevuje v popisu jejich jednání i přímých charakteristikách. Nezřídka jsou reprezentováni jako „nepříjemně vypadající“ osoby, agresivní a zamindrákovaní lidé. Novákův románový svět též obývá plejáda vedlejších záporných postav – komunistů. Pokud bychom měli použít dělení E.M. Forstera na postavy ploché („flat“) a plastické

⁹⁷ Zde je překlad anglického originálu nepřesný. Místo „zdálo se mu“ je v anglickém textu pouze „zdálo se“: „Nobody in Czechoslovakia, it seemed, was doing anything to reverse the Communists' hijacking of the government – except the Masin brothers“ (Masin 2006: 100).

⁹⁸ Samozřejmě zde máme na mysli pouze ty díly bondovské série, kde agent 007 bojuje s komunismem.

(„round“) (Forster 1954: 67), můžeme konstatovat, že negativní postavy zde jsou vesměs ploché.⁹⁹ Neznáme jejich soukromí ani motivace, které je vedou k jejich jednání, a pokud ano, jsou to pohnutky veskrze negativní (v komunistické straně jsou pouze kvůli moci a materiálním výhodám). Záporné postavy nejsou mnohdy označovány vlastními jmény, ale pouze svou rolí ve státním aparátu („policista“, „milicionář“, „estébák“ apod.). Tato „dehumanizace“ má potom výrazně ideologický efekt, jelikož nepřátelé bratří Mašínů jsou představeni pouze jako abstraktní jednotky v systému (3.9).

Dělení na postavy ploché a plastické samozřejmě nelze absolutizovat. Ani všechny kladné postavy v mašínovských narativech nejsou výrazně plastické, neboť jsou od počátku do konce jsou postavami ryze kladnými a neprocházejí žádnými výraznými změnami charakteru. Nicméně zejména v případě bratří Mašínů a jejich rodiny vidíme výraznou tendenci k plastičnosti postav. Záporné postavy objevující se v narativech tak jsou pouze součástí „osy zla“ a jako takové mohou být v případě nutnosti zabiti. Jejich příslušnost k systému se též dokazuje tím, že přísahali věrnost komunistickému státu. Tento argument se pak „věcně“ podporuje také citacemi z přísah, které skládali příslušníci policie a Lidových milic. Tito aktéři jsou sice v rámci systému jenom pěšáci, ale pokud zkříží cestu hrdinům, musejí zemřít. Hlavním vůdcem říše zla se pak stává Stalin. V *Zatím dobrý* je mu věnováno několik kapitol, ve kterých je vylíčen jako ztělesnění „dávelského zla“. Reprezentuje pomyslný vrchol ledovce, proti němuž Mašínové vedou svůj boj.

Na opačném pólu axiologické osy pak stojí postavy kladné. Kromě hlavních hrdinů jsou to jejich přátelé a celá rodina Mašínova. Jejich posláním je boj za svobodu a demokracii a odpor proti totalitě. Přátelé bratří Mašínů jsou lidé režimem utlačovaní, kteří se s útlakem nehodlali smířit. Další kladné postavy, které se v narativech objevují mají funkci pomocníků. Ať už je to legionář-generál Vaněk, který v *Odkazu* poskytne hrdinům magickou informaci, nebo „dobří lidé“ pomáhající skupině na jejich dobrodružné cestě do Berlína. Bratři Mašínové a jejich přátelé jsou výrazně „plastičtější“ než komunističtí zlosynové, jelikož máme vhled do jejich myslí, soukromí a známe i jejich motivace. Ve srovnání s postavami zápornými, které jsou spíše funkcemi a „prázdnými nádobami“, jsou Mašínové a jejich přátelé do mnohem větší míry postavami „z masa a kostí“. Ideologicky produktivní je zde obraz „obyčejných

⁹⁹ K Forsterově dělení viz též Abbott 2002; Fořt 2008.

lidí“ utlačovaných režimem, kteří doufají ve spásný příchod osvoboditelů. Po akcích skupiny se vždy radují, neboť přepady policistů či hořící stohy jsou pro ně jasným signálem, že osvobození od komunistického teroru je na dosah. Zároveň se tak legitimizují mašínovské odbojové akce, protože se ukazuje, že obyvatelstvo s jejich činy souhlasí a skrytě podporuje.

3.18 Liberální ideologie

V předchozí analýze jsme dokázali příslušnost mašínovských vyprávění k modu romance. Na to se dá ovšem namítnout, že historikové a spisovatelé pouze sepsali na základě fakt sice napínavý, ale pravdivý příběh, který vypráví o výjimečných hrdinech a jejich boji s komunistickou diktaturou. Všechna mašínovská vyprávění, ať už se jedná o historické knihy či román *Zatím dobrý*, se dovolávají aktuálního (či historického) světa. Neprezentují se tedy jako pouhé výplody fantazie. Vymezení vztahu jednotlivých vyprávění k realitě v jednotlivých narativech nalezneme většinou v předmluvě a v dalších paratextech (obálka, doslov apod.).

Barbara Masin tak v autorčině poznámce ke knize *Odkaz* uznává, že některé dialogy zde byly rekonstruovány a upraveny, neboť lidé si nemohou přesně vzpomenout na formulace svých promluv. Nicméně dále tvrdí: „S touto výhradou vše, co následuje, je pravda. Jinými slovy, toto není beletrizované líčení ani ‚román-dokument‘. To, co budete na následujících stránkách číst, se opravdu stalo“ (Masin 2005: 9). Odkaz je tedy označen jako historický příběh, který se stal přesně tak, jak je odvyprávěn. Podobně si nárok na historickou pravdu činí kniha *Jenom ne strach*, na jejímž konci čteme: „Tím končí jejich [bratří Mašínů – pozn. J.Š.] syrové, nepřikrášlené vyprávění. Je otřesné? Je pravdivé; boj na život a na smrt nikdy nevypadal jinak“ (Rambousek 1990: 169). O něco více reflektuje omezenost historického poznání Jan Němeček, když píše, že „je třeba podat – pokud tyto prameny dovolují – co nejpřesnější obraz“ (Němeček 1998: 13). Ovšem věří v to, že jeho vyprávění umožní minulost „pravdivě hodnotit“ (Ibid.). Zajímavý vztah k realitě též proponuje román *Zatím dobrý*. „Pravdivý román“ je v předmluvě označen za „žánrový paradox, který se drží faktů, pokud to jen jde, ale dotváří si je po svém“, a proto autor považuje svou knihu za „famiobiografický mýtus o rodině Mašínů a lidech kolem ní“ (Novák 2004: 9). Novák tedy do jisté míry uznává vykonstruovanost a mytičnost svého vyprávění. Na přebalu knihy najdeme další rámcující komentář: „Autor bez patosu a syrovým jazykem – odpovídajícím drsné době,

o níž je řeč – řetězí fakty a nechává je mluvit samy za sebe“. Novákův text se tedy pohybuje někde na hranici beletrie a historie, nicméně čtenářský efekt je do značné míry postaven právě na tom, že se líčené události „skutečně staly“.

Čtenáři je předkládáno, že tento příběh o výjimečných hrdinech bojujících s komunistickou diktaturou, se skutečně stal tak, jak nám jej autoři vylíčili. Jenomže samotný příběh je diskurzivní konstrukcí a při jeho vyprávění je důležité, co se do něj zahrne, co se vypustí a jakým způsobem je vyprávěn. Jak podotýká Slavoj Žižek, fakta „*nikdy* nemluví sama za sebe, ale jsou vždy sítí diskurzivních prostředků *vytvořena tak, aby mluvila*“ (Žižek 1994: 11). V předchozí analýze jsme dospěli k závěru, že vyprávění o bratřech Mašíněch mají formu romance. Byl to již zmiňovaný Hayden White, kdo zkoumal zřetězování fakt do narativních celků v historiografii. Ten dále tvrdí, že skutečný život nemůže být nikdy pravdivě zobrazen s takovou formální koherencí, s jakou se setkáváme v konvenčním, dobře udělaném či smyšleném příběhu (White 1987: ix). Soudržnost narativů, se kterou se zde setkáváme, má ideologické implikace. White poukazuje na skutečnost, že narativ není jenom neutrální diskurzivní formou, která může nebo nemusí být použita k reprezentaci skutečných událostí, ale že s sebou vždy nese ontologický a noetický výběr se zřetelnými ideologickými, a dokonce specificky politickými implikacemi (Ibid.). Všechno, co se do vyprávění zahrnuje, v něm má určitou funkci. V předchozí analýze jsme se zaměřili právě na ideologické implikace způsobu zřetězení historických událostí.

Naším cílem bylo zjišťovat, jakým způsobem nás text přitahuje ke „svému“ poli sdílení a také jak zobrazuje pól „oni“, čímž proponuje jistou ideologickou pozici. Zaměřili jsme se na ty jevy, které jsme pokládali za ideologicky produktivní. Nyní ovšem musíme detailněji prozkoumat samotnou ideologickou pozici, ke které jsme my jako recipienti romancí přitahováni. Chceme-li tedy přivést mašínovské mytické schéma zpět k obecným dějinám a „vysvětlit, jak odpovídá zájmu určitého společenství, zkrátka přejít od sémiologie k ideologii, musíme se pochopitelně postavit na rovinu třetího typu zaostření: je to sám čtenář mýtů, který musí odhalit jejich hlavní funkci. Jakým způsobem přijímá mýtus v *současné době*?“ (Barthes 2004: 127).

Ve zkoumaných narativních reprezentacích jsme rozeznali axiologickou osu, která rozděluje historické aktéry na dobré a zlé. Komunisté jsou zde straně zla, naproti tomu rodina Mašínů, jejich přátelé a „obyčejní lidé“ jsou na pólu opačném. O způsobu vykreslení temného světa komunismu jsme se již zmiňovali. Důležité je ale při analýze zaměřit pozornost nejen na to, proti čemu bratři Mašínové bojují, ale také *za co* vedou

svůj boj. Za jaké ideje se bratři vrhají do nebezpečství? Bratři Mašínové potom stejně jako jejich otec, bojují *za svobodu*. Josef Mašín senior se bil za svobodu českého národa proti nacistické totalitě. Jeho synové v jeho boji pokračují, když pozdvihnou zbraň proti komunismu. Svoboda je v mašínovských narativích klíčovým pojmem. Sborník historických studií, v němž je i práce o bratrech Mašínech se nazývá *Za svobodu a demokracii* (2002).¹⁰⁰ Můžeme si povšimnout příznakového užití akuzativní fráze „za“, která se v různých spojeních používala v názvech textů v období komunismu (*Za bezpečnost světa a mír mezi národy*, *Za bolševickou orientácií KSC* apod.). Vladimír Macura připomíná, že „tento zdánlivě neutrální jazykový prostředek je neobyčejně významově zatížen, podává skutečnost jako dynamický proces s výslovně ideologickou perspektivou, jako zápas o něco a dovoluje navíc autorovi textu sama sebe představit v ideologicky preferované roli aktivního účastníka tohoto zápasu“ (Macura 2008: 39-40). V našem případě se jedná nejenom o autory textů, kteří se staví do ideologicky preferované role účastníků zápasu „za svobodu a demokracii“. Jsou to zejména aktéři jednotlivých historických vyprávění, kdo se tohoto zápasu aktivně účastnili. Takto vymezené pole utvrzuje recipienta v tom, že aktivita bratří Mašínů opravdu je bojem za tyto vznešené ideály. Pojmy „svoboda“ a „demokracie“ jsou zde tedy využity k ideologickým účelům. Co se tedy v mašínovských vyprávěních míní pod pojmem svoboda? *Jaká* svoboda? *A jaká* demokracie?

S těmito pojmy se pracuje v každém ideologickém univerzu, nicméně pokaždé se jimi míní něco docela jiného. Představa o svobodném uspořádání společnosti má v každém z nich jinou podobu. Jak kdysi poznamenal Mathew Arnold: „Freedom is a very good horse to ride, but to ride somewhere“, svoboda vždy znamená vydat se určitou specifickou cestou (Harvey 2005: 6). Z textové analýzy vyplývá, že ideologickým podložím polistopadových vyprávění o bratrech Mašínech je liberalismus. Koncept liberální demokracie a tržní ekonomiky se specifickou představou svobodného individua je základním stavebním kamenem podepírajícím ideologickou stavbu mašínovských romancí. Z pohledu liberální ideologie je tedy komunismus samozřejmě nepřijatelný a škodlivý, jelikož popírá jednu ze základních liberálních propozic: nezpochybnitelné právo na soukromé vlastnictví. Svoboda v liberálním univerzu je totiž nerozlučně spjata s nárokem jednotlivce na soukromý majetek. Legitimita

¹⁰⁰ Jedná se o poslední svazek trojdílného cyklu: *Za svobodu a demokracii I., Odpor proti komunistické moci* (1999), *Za svobodu a demokracii II., Rozšíření Evropské unie* (2002), *Za svobodu a demokracii III., Třetí (protikomunistický) odboj* (2002).

mašínovského zápasu se tak nutně odvozuje od těchto ideologických premis, nicméně ty jsou zároveň v Barthesově smyslu *naturalizovány*. Liberální pojetí svobody a demokracie je prezentováno jako něco naprosto přirozeného a samozřejmého, čímž se zakrývá jeho vykonstruovanost a příznakovost. Tento proces je společný všem zkoumaným vyprávěním. Klíčovou roli pro výstavbu mašínovského mýtu zde hraje právě ideologické využití pojmů svoboda a demokracie.

Viděli jsme, že ve vyprávěních o Josefu Mašínovi seniorovi se s konceptem svobody pracuje také. Zde se jednalo o svobodu českého národa, který trpí v „žaláři národů“ či pod německou okupací. Narativ Jaroslava Procházky v *Sestupme ke kořenům...!* vytvářel nacionální subjekt. V polistopadových vyprávěních se této nacionální konstrukce sice využívá, ale propojuje se s další ideologickou strukturou. Mašín senior zde bojuje jak proti „naším odvěkým nepřátelům“ Němcům, tak proti nacistické „totalitě“.¹⁰¹ Na jeho odkaz proto můžou navázat jeho synové, neboť se rozhodnou bojovat proti totalitě komunistické. Ve zkoumaných vyprávěních tím dochází k propojení nacionální ideologie a liberalismu, přičemž to druhé hraje významnější úlohu. V polistopadových narativech se totiž klade ještě větší důraz na roli jednotlivce. Mašín senior i jeho synové jsou výjimečnými a silnými individualitami. Jsou důkazem toho, že člověk může svým odhodláním změnit svůj úděl. Mašínové jsou vyzvednuti na hrdinský piedestal, což dokonale koreluje s liberálním pojetím silného a výjimečného individua. Koncept liberálního kapitalismu splývá s pojmy svoboda a demokracie, čímž se ve zkoumaných narativech dociluje toho, že mašínovský mýtus je „čten jako faktický systém, ačkoli je pouze systémem sémiologickým“ (Barthes 2004: 130). Stejně jako v nacionální romanci je o čtenáře sváděn virtuální zápas a je přetahován na stranu bratří Mašínů a jejich boje, který potom může být vnímán jako legitimní vzpoura proti útlaku totalitního systému. I polistopadové mašínovské reprezentace tak stejně jako ty komunistické náleží do vyšších ideologických struktur. Zapadají do interpretace historie, jak se postupně konstitovala po roce 1989.¹⁰² Předtím než se těmito vztahům budeme věnovat, upozorníme ještě na některé shody a kontrasty v reprezentacích bratří Mašínů před sametovou revolucí a po ní.

¹⁰¹ Specifické ideologické funkci pojmu „totalita“ se budeme věnovat v poslední kapitole (4.4).

¹⁰² K tomu viz Kopeček 2007, 2008.

3.19 Komunistický antimýtus vs. antikomunistický mýtus

Z předchozího jasně vyplývá, že mašínovské polistopadové romance jsou vybudovány (ať už vědomě, nebo nevědomě) jako přímý protiklad k vyprávěním z éry komunismu. Doba klasického strukturalismu sice již minula, ale přece jenom můžeme shrnout základní binární opozice, které nám z analýzy protikladných reprezentací Mašínů vyplývají (viz tabulka 1). Nejzákladnějším antagonismem je samozřejmě reprezentace bratří jako hrdinů oproti jejich zločineckému obrazu v předlistopadových romancích. S tím se pojí také další vlastnosti. V komunistických vyprávěních jsou Mašínové zbabělí, mají strach „sami ze sebe“ a také slabí a zženštilí. Tyto atributy jsou opět v příkrém rozporu s mašínovskými romancemi, kde jsou oba bratři ztělesněním síly, nezměrné odvahy a vytrvalosti.¹⁰³ Při analýze románu *Zatím dobrý* jsme si též povšimli výrazně maskulinní a až „mačistické“ povahy Josefa Mašína. Mužnost je zde vyloženež pozitivním rysem, který dokresluje jeho úspěšnost nejen v boji proti komunismu a ve světě velkého byznysu, ale také u žen. Tato opozice vynikne zejména při srovnání této postavy s hysterickým, zženštilým a zřejmě též homosexuálním Ríšou.

Jiným významným protikladem, který dokresluje charakter obou bratrů, je jejich vztah k matce, sestře a v neposlední řadě také k sobě navzájem. V polistopadových příbězích vystupují jako milující synové a láskyplně se starají o svou postiženou sestřičku. Jejich pevné bratrské pouto je úhelným kamenem mašínovského mýtu. Zato v detektivních povídkách i zemanovské sérii jsou k matce drzí a nerudní, nechovají se pěkně ani ke svým blízkým, a dokonce jsou ochotni zradit jeden druhého ať už ze strachu (epizoda *Strach*) anebo pro peníze (*Mrtví nemluví*). Neméně významná je též charakteristika Mašínů jako líných budižkničemů, která se opakuje v detektivních povídkách. Lenost je v komunistickém univerzu jednou z hlavních charakteristik buržoazie, do které Mašínové a jejich rodina patří. Josef Mašín v *Mrtví nemluví* kvůli své roztěkanosti a flákačství nedokončí ani maturitu, Ctirad Mašín si v *Operaci konvalinka* hraním na hrdinu pouze kompenzuje své životní neúspěchy. Vztah obou bratří k poctivé práci je negativní, což platí také pro celou jejich rodinu (Zdena Mašínová) a přátele („povaleč“ Paumer, „kulak“ Švéda či „statkářka“ Švédová). Naopak v polistopadových narativech Mašínové kromě toho, že poctivě trénují, také

¹⁰³ Sémantická opozice se zjevuje už v názvech jednotlivých narativů. Zatímco epizoda ze seriálu *Třicet případů majora Zemana* se jmenuje *Strach*, Rambouskova polistopadová kniha tento atribut přímo neguje titulem *Jenom ne strach*.

pilně studují a nebojí se ani fyzické práce. Když potom v Americe chtějí dosáhnout úspěchu, dřou od rána do večera, přičemž vůbec nedbají na svátky či víkendy. Nakonec také díky tomu uspějí a splní si svůj „americký sen“. U Nováka jsme si též všimli toho, že líné a chamtivé jsou naopak postavy komunistů.

Další z binárních opozic, která od sebe vzdaluje odlišné reprezentace bratří Mašínů, je skromnost versus chamtivost. V komunistických narativech loupí a vraždí pouze kvůli svému osobnímu obohacení a touze po bezpracných příjmech, přičemž se kvůli penězům s ostatními členy bandy i pohádají. V hrdinských eposech naopak s ukořistěnými penězi nakládají uměřeně, nakoupí jenom věci potřebné pro odboj, případně vypomůžou Václavu Švédovi, kterého komunisté připravili o majetek. Jiným z řady protikladů, který se přidává do mozaiky odlišných mašínovských povah je protiklad abstinence a střídmosti oproti holdování alkoholu a mejdanům. V *Mrtví nemluví* Mašínové se svými komplici úspěšné akce pokaždé náležitě oslaví. Naopak v *Zatím dobrý* nebo *Odkazu* jsou Mašínové vyliční jako přísní abstinenti a nekuřáci. Tím se také odlišují například od jejich spolubojovníka Janaty, který svým pitím skupinu přímo ohrožuje či od lehkovážných vojáků v americké armádě, kteří proti komunismu nikdy nebojovali. Hrdinové alkohol nepijí, protože ten jenom zatemňuje mysl, kterou potřebují mít čistou, aby mohli účinně bojovat s komunismem. Peníze z vojenské gáže, které za pití neutratí, jim později v Americe také slouží k rozjetí vlastního byznysu.

S touto polarizací postav pak souvisí i ideologické rozvržení prostoru a času. V komunistických vyprávěních je rok 1948 začátkem nové, šťastné éry budování socialismu. V polistopadových narativech je Československo v krátkém poválečném období „mírumilovnou idylou“. Odsun etnických Němců je u Nováka a Masin pouze spravedlivou odplatou za příkoří, kterého se Čechům za války dostalo. Tyto události proto onu idylu nijak nenarušují. Zvrat, který přichází po roce 1948, rázem uvrhne zemi do „totalitární“ temnoty. Lidově demokratický stát se stává součástí říše zla vedené Sovětským svazem. Tento stav se změní až pádem berlínské zdi v roce 1989. Takové zobrazení historického času plně zapadá do polistopadového diskurzu. Mašínovská romance je jenom jedním z malých střípků, na kterém můžeme tuto specifickou interpretaci historie sledovat. Podrobněji si o ní povíme v závěrečném oddílu (4).

Stejně důležité je i rozvržení prostoru. V komunistických reprezentacích ztělesňují Spojené státy americké říši zla, která skrze svou imperialistickou armádu vraždí v Koreji a vysílá do Československa své agenty. Není třeba dodávat, že

v polistopadových romancích je tomu přesně naopak. Obraz USA zde má důležitou ideologickou funkci a je přímým protipólem Sovětského svazu. Američané hrají významnou roli již při osvobození Československa od nacismu. Nicméně kvůli dohodě z Jalty se museli zastavit u Plzně. V průběhu stalinského teroru protikomunistický odboj morálně i materiálně podporují. Je to země, která „ve svých nejlepších a největších okamžicích ztělesňovala zásady svobody a bojovala za jejich uskutečnění a demokratické sebeurčení národů po celém světě“ (Masin 2005: 17). Zřejmě nejvíce je tento „mýtus Ameriky“ jako země svobody a nekonečných příležitostí rozvinut v románu *Zatím dobrý*.

V roce 1989 přichází pád komunistických režimů, a tím dochází ke konečnému vítězství sil dobra, i když v některých vyprávěních s tím, že zlo v podobě komunismu stále hrozí. Romance však alespoň prozatím končí šťastně. Ze srovnání mašínovských vyprávění z doby před a po listopadu 1989 je jasně patrné, že jejich způsob vypovídání je spojen s dominantními politickými diskurzí. Na souvislost mezi psaním o minulosti a proměnou politicko-ideologické situace se zaměříme v závěrečné kapitole.

Tabulka 1. Reprezentace bratří Mašínů

Postkomunistické reprezentace	Komunistické reprezentace
bojovníci, hrdinové	vrazi
odvaha, síla	zbabělost, strach, slabost
mužnost	zženštilost, homosexualita
pracovitost	lenost
láska, vřelost	zrada, drzost, spratkovství
skromnost	chamtivost
abstinance, střídmost	alkoholismus, požívačnost

„Naději do budoucna proto nevidím primárně v momentálních ekonomických či politických úspěších. Ale v nové generaci. V generaci, která se odmítá řídit strachem. V ‚Generaci svobody‘.“

Mirek Topolánek

4. Mýty, ideologie, hegemonie včera a dnes

4.1 Proměny české ideologické krajiny

Jakékoliv vyprávění o minulosti je nutně svázáno s dobou svého vzniku. Nejinak je tomu v případě psaní o české historii. Ta je v každém období reprezentována jako plná radikálních zvrátů. Přelomová data (1918, 1938, 1948, 1989) jsou vždy jádrem ideologického sváru. V komunistických narativech je například rok 1948 viděn jako vítězství dělnické třídy. V polistopadových historických knihách (či obecněji řečeno diskurzu) se naopak o tomto roce mluví jako o pádu do „temnoty“ a rok 1989 je příchodem svobody, opětovným návratem do „přirozeného vývoje“ lidské civilizace či příchodem „zpět do Evropy“. Všechna klíčová data přinesla radikální změnu politické situace a s ní vždy i revizi dominantní ideologie. V závěrečné kapitole budeme uvažovat o těchto diskurzivních zvratech a dáme je do kontextu s proměnami reprezentací bratří Mašínů a jejich otce.

Na první pohled se může zdát, že Česká republika (a středovýchodní Evropa obecně) se v roce 1989 konečně osvobodila z područí ideologie a propagandy, nicméně situace je komplikovanější. Jak poznamenal Slavoj Žižek, „[s]oučasná doba se prohlašuje jako post-ideologická, ale toto popření ideologie je dokonalým důkazem toho, že jsme více než kdy jindy zakořeněni v ideologii. Ideologie je vždy polem zápasu – kromě jiného je též zápasem o přivlastnění minulých tradic“ (Žižek 2009: 37). Jedním z vhodných způsobů, jak poznat současnou ideologickou situaci, se proto jeví analýza historického diskurzu, ať už ve formě historických knih, dokumentárních románů, učebnic či popularizačních pořadů v televizi. Zkoumání mytologií a legend jako je ta mašínovská nám může napomoci poznat současnou ideologii, neboť stejně jako v minulosti i dnes jsou oslavováni hrdinové, kteří tak či onak souvisejí s dobovým mocensko-politickým uspořádáním. Příběh bratří Mašínů sice tvoří jenom malý střípek v polistopadovém diskurzu, nicméně i ten nám může napovědět, jak vypadá celá postkomunistická ideologická vitráž. V následujícím oddíle si neklademe za cíl podat

nějaký vyčerpávající přehled českých ideologických formací ve dvacátém století. Naším úkolem je pouze poukázat na diskurzivní zvraty, které do značné míry proměnily interpretaci minulosti a přinesly nové (případně oživily staré) mytologické konstrukce.

Prvním výrazným mezníkem, který ve dvacátém století zásadně změnil českou ideologickou krajinu, byla nepochybně „národní revoluce“ a vznik samostatného Československa v říjnu 1918. Český nacionalistický diskurz se stal náhle v novém státě hegemonickým. „Národní“ myšlenka se stala středobodem státní ideologie. Symboly rakouské monarchie byly zničeny a postupně nahrazovány emblémy spojenými s novou republikou. Susan Wingfield v knize *Flag Wars and Stone Saints* ukazuje přeměnu symbolické krajiny:

„Po roce 1918 začali Češi zaplňovat veřejný prostor měst a obcí pomníky s náměty, které zrcadlily vzestup buržoazie a jejich národního projektu. Nejpopulárnější volbou pro sochy byli národní hrdinové z minulosti i současnosti, jejichž jména a obličej se také objevily na názvech ulic, mincích a známkách.“ (Wingfield 2007: 143)

Terčem českých nacionalistů se staly zejména sochy Josefa II. či Franze Josefa I., na piedestalu však nezůstal ani polní maršálek Josef Radecký, který nebyl zahrnut do českého hrdinského panteonu první republiky (Ibid. 151). Namísto nich byly vztyčeny pomníky „legendární“ bitvy u Zborova. Ustavení československého státu doprovázelo také psaní nových historických knih i beletrie, a dokonce též natáčení filmů oslavující legionářský zápas za samostatnost. Všechny tyto kulturní produkty měly hrát aktivní roli v reprezentaci, ale jak poznamenává Scott Spector, i prosazování a někdy též tvoření specifických obrazů společnosti a historie (Ibid. 190). Tento poznatek samozřejmě platí u všech diskurzivních proměn ve dvacátém století. V procesu vytváření nové kolektivní paměti hrál klíčovou úlohu stát. Mašinérii prvorepublikové propagandy se věnovala Andrea Orzoff v práci *Battle for the Castle* (2009), kde přesvědčivě ukazuje, jak lídři tzv. Pětky, Hrad a s nimi spojení intelektuálové, spisovatelé a novináři pomáhali šířit a vytvářet český národní mýtus (Orzoff 2009: 17). Ryze česká vize historie eliminovala jiné pohledy, zejména etnických Němců a Maďarů. Zahraničně-politická orientace státu byla prozápadní, zaměřená zejména na Francii, Británii a Spojené státy americké.

Vliv prvorepublikové nacionální konstrukce jsme pozorovali ve druhé kapitole této práce při analýze knihy *Sestupme ke kořenům...!*. Nalezneme zde mnohé narážky na tradiční české vlastenecké motivy – národ jako „svatá věc“, za kterou bojují „boží

bojovníci“ v podobě legionářů a příslušníků domácího odboje. Josef Mašín senior je vyličen jako „sedlák“, který se spolu se svými českými druhy bije za svobodu národa. Němci jsou pak konzistentně vyličení jako nepřátelé Čechů. Nicméně Procházkův narativ byl napsán v roce 1946, kdy se prvorepublikový hegemonický konsenzus rozpadal. Nacionalismus sice zůstává v hlavním proudu, nicméně po mnichovské „zradě“ se stát začíná orientovat na Východ (Abrams 2004: 280).¹⁰⁴ Kapitulace před Hitlerem totiž „zdiskreditovala v očích většiny národa nejenom vládnoucí liberální politickou reprezentaci a její západní spojence, ale i samotnou ideu demokracie“ (Steiner 2002: 27-28). Vzorem již nejsou západní demokracie, ale Sovětský svaz s vůdcem Josefem Stalinem. O tomto posunu svědčí v Procházkově vyprávění adorace Stalina jako velikého vůdce a pozitivní náhled na bolševickou revoluci, která je srovnávána s Masarykovou „světovou revolucí“ (2.10). Bezpečnost státu je viděna v blízkém spojení se Sovětským svazem. V období mezi lety 1945-1948 dochází k výrazné proměně ideologické situace. Po komunistickém převratu se marx-leninská ideologie stává jedinou přípustnou.

Uchopení moci komunisty opět mění na dlouhou dobu českou ideologickou krajinu.¹⁰⁵ Marxisticko-leninská ideologie prosakovala do všech oficiálně publikovaných textů. Byla klíčem k vysvětlení historie, zasahovala do literatury, byla neustále přítomna v mediálních sděleních. Tento obrat znamenal opětovnou reinterpetaci historie a zároveň přinesl nové hrdiny a vůdce, kteří měli být zbožňováni a uctíváni. Domácí nekomunistický a západní odboj byl z národního panteonu vytěsněn a nahradili jej rudoarmějci, českoslovenští bojovníci na východní frontě a hrdinové komunistického domácího odboje v čele s Juliem Fučíkem. Josef Mašín senior proto také načas upadá do zapomnění. Komunistický režim se pokoušel též z kolektivní paměti vytěsnit vzpomínky na první republiku a její politické představitele. V éře vrcholného stalinismu jsou ústředním nepřítelem Spojené státy americké a jejich pomahači. Za domácí škůdce jsou potom označeni představitelé někdejší buržoazie a kulaci, kteří se nedokázali smířit se ztrátou majetku a vlivu. Převzetí moci komunisty je prezentováno jako vyvrcholení dějin a nastolení spravedlivého socialistického řádu. Ve vyprávěních z éry komunismu jsou proto logicky Mašínové a jejich rodina vyličení

¹⁰⁴ Někteří intelektuálové (V. Černý) též v této historické etapě uvažují o ČSR jako o mostu mezi Západem a Východem.

¹⁰⁵ „Svět socialismu“ výstižně analyzoval Vladimír Macura (2008), řeči komunistické moci se věnoval Petr Fidelius (1998). Texty a kulturou éry komunismu se zabývají internetové servery Sorela.cz a Normalizace.eu a také publikace *Tesilová kavalérie: Popkulturní obrazy normalizace* (2010).

nikoliv jako hrdinové, ale jako banda vrahů a zlodějů. Články o procesu se členy skupiny bratří Mašínů z komunistického tisku i socialistické detektivky plně zapadají do tohoto ideologického rámce.

Další a zatím poslední diskurzivní zvrát přináší sametová revoluce v roce 1989. Sochy „velkých vůdců“ Lenina, Stalina či Gottwalda stejně jako komunistické symboly zmizely z veřejných prostranství. Nahradily je pomníky osobností spojených s první republikou. Prezident-osvoboditel T.G. Masaryk znovu nabyl svůj téměř mytický status (Wingfield 2007: 298). Polistopadový režim v mnohém navazuje na tradici první republiky, dominantní ideologickou formací se stává liberalismus, centrálně řízená ekonomika se mění na kapitalistickou. Země se po čtyřiceti letech komunistického „temna“ „vrací do Evropy“, na konci devadesátých let vstupuje do NATO a v roce 2004 též do Evropské unie. Českou symbolickou krajinu začínají také zdobit sochy Winstona Churchilla či Woodrow Wilsona. Západ je oproti předchozí epoše reprezentován jako mytická oblast svobody a blahobytu:

„Modely nekomunistické budoucnosti, které si lidé představovali, byly nejenom povšechné, ale také utopické a často byly postaveny na pouhém převrácení známých špatností spojovaných s komunistickým systémem společně s povrchní prozápadní propagandou pochycenou z Hlasu Ameriky či Rádia svobodná Evropa. Lidé pevně věřili, že „Západ“, který byl nahlížen jako nerozlišitelná masa (stejně jako „východní blok“ v západních zemích), je bohatý, moderní a svobodný.“ (Heimann 2009: 310)

Rok 1989 kromě jiného přinesl opětovanou kompletní revizi hrdinského panteonu. Julia Fučíka, někdejšího komunistického hrdinu protifašistického odboje, nahradili mučedníci Milada Horáková a Jan Palach či disidenti v čele s Václavem Havlem. Na scénu opět přicházejí legionáři, emblematictí letci z Anglie a bojovníci na západní frontě. Proměnu hrdinského inventáře vhodně ilustruje projev tehdejšího premiéra Mirka Topolánka ke Dni NATO:

„Každá doba potřebuje své hrdiny. Každá doba má své hrdiny. Jsou hrdinové včerejška. Hrdinové, díky kterým se i dnes můžeme cítit tak bezpeční. Hrdinové československých legií [...]. Hrdinové z bojů druhé světové války, z bitvy o Anglii, jejíž výročí připadá právě na dnešek [...]. Hrdinové protikomunistického odboje jako bratří Mašínové. [...] Každá země potřebuje své hrdiny. Abychom i my byli připraveni a ochotni stát se v případě potřeby také hrdiny. Potřebujeme hrdiny jako vzory. Potřebujeme je vnímat ne jako sochy na piedestalu, ale jako jedny z nás. Jen tak se nám podaří, že po hrdinech včerejška a hrdinech dneška, přijdou hrdinové zítřka. Země, která nemá své hrdiny, své vzory, která nemá vůli k obraně svých občanů, je země ztracená.“ (Topolánek 2007)

Mirek Topolánek se kromě tradiční zmínky o prvním a druhém odboji pokouší do národního panteonu instalovat též bratry Mašiny. Svůj záměr potom stvrzuje, když jim a Milanu Paumerovi v roce 2008 udělil za protikomunistický odboj premiéřskou plaketu, kterou za tím účelem sám vytvořil. Na tuto tradici pak navazuje i další vláda. Premiér Petr Nečas a někteří ministři se zúčastnili pohřbu Milana Paumera v srpnu 2010.¹⁰⁶ Na výročí komunistického převratu v únoru 2011 udělil ministr obrany Alexandr Vondra bratrům Mašínům a Milanu Paumerovi Řád zlaté lípy. Budování obrazu bratří Mašínů jako hrdinských ikon se však děje kontinuálně od listopadového převratu.

Nejsou to samozřejmě jenom historické knihy a romány, kde jsou Mašínové mytizováni. Dnešní hegemonická praxe funguje zejména na poli mediálním. V České televizi byly po uvedení každého dílu *Třiceti případů majora Zemana* v roce 1999 uvedeny dokumentární filmy, které vždy uvedly historické skutečnosti „na pravou míru“ (Bílek 2007: 8). Po epizodě *Strach* tak diváci měli možnost shlédnout dokument Martina Vadase *Proti komunismu se zbraní v ruce* (tv. 1999), který jim tento „pravdivý“ příběh zprostředkoval. Není třeba dodávat, že v kostce převyprávěl mašínovské romance analyzované v této práci a obohatil je o rozhovory přímých účastníků, tedy bratří Mašínů a Milana Paumera. Důležitý podíl na budování mašínovského kultu mají také historici z Ústavu pro studium totalitních režimů, kteří o jejich činnosti soustavně píší a pořádají vědecké konference. Tento „oficiální“ historický diskurz se potom přelévá do populárních pořadů (*Historie Cs*)¹⁰⁷ vysílaných ve veřejnoprávní televizi. Časem se jistě dočkáme i zabudování mašínovské romance do učebnic pro školy, jak to navrhuje historik Václav Veber:

„Vrcholem hrdinství pak byli bratři Mašínové se svými nejbližšími spolupracovníky, kteří projevíli maximum odhodlání i odvahy, aby se – když se jejich činnost ukázala jako nerealizovatelná v ČSR – dostali na Západ a dokázali to. Asi v tom, popsat tuto skoro neznámou a teprve objeňovanou epepej, je odpovědnost současných historiků, zvláště těch nejmladších. Tradici třetího odboje musíme utvořit *odhalením odbojářů* – protikomunistických aktivistů v našich dějinách, není pravda, že žádní takoví nebyli. Potřebujeme to pro naše vlastní duchovní tradice i vlastní hrdost, jakož i pro demokratické zdraví celé společnosti. [...] Ale my bychom měli podat pokud možno nezkrášený a přesný obraz toho, co tito odvážní odpůrci a chlouba českého národa proti

¹⁰⁶ Premiér Petr Nečas zde mimo jiné prohlásil: „Život v totalitě konce čtyřicátých let a počátku padesátých let byl životem v otroctví a nevolnictví. Rodíme se a na tento svět přicházíme jako svobodní lidé a jako svobodní lidé máme právo proti svému zotročení či znevolnění bojovat všemi, opravdu všemi prostředky. [...] Pro vypořádání s naší vlastní historií, a tedy i pro naši cestu do budoucna pokládám za velmi důležité, aby osud Milana Paumera a bratří Mašínů nezapadl. Aby nevyřadil z paměti.“ (Nečas 2010).

¹⁰⁷ Díl věnovaný příběhu bratří Mašínů byl vysílán v magazínu *Historie Cs* (2008)

komunismu udělali, aby nám všem dohromady pomohli zachovat si tvář i naději obnoveného zdravého života. Tito hrdinové patří do učebnic, a dokud tam nebudou, bude náš výklad oněch dob neúplný, nedostatečný a zkreslený.“ (Babka; Veber 2002: 18)¹⁰⁸

Na tomto úryvku je významná morální apelace na české historiky, aby začali plnit svěřené „úkoly“ a odhalili protikomunistické odbojáře. Stejně jako v předlistopadové historiografii je na autory kladen požadavek, aby psali o hrdinech, kteří zapadají do dobového ideologického rejstříku.

Na poli literárním vyniká zde analyzovaný román *Zatím dobrý*, který vyšel v roce 2004, získal cenu Magnesia litera a stal se jedním z čtenářsky nejúspěšnějších románů polistopadové éry. Literární kritik může argumentovat tím, že tento fakt lze připsat na vrub jeho kvalitě a čtivosti. Nicméně musíme se ptát: Byl by dnes tak úspěšný i stejně čtivě napsaný román, který by mytizoval nějakého zapomenutého komunistického bojovníka proti nacismu či hrdiny východní fronty? Je příznačné, že román *Zatím dobrý* má být zfilmován. Stejně tak, pokud si vzpomeneme, psal Jaroslav Procházka ve své knize o Mašínu seniorovi, že se chystá jeho filmové zpracování (2.1). Kdyby nepřišel únorový převrat, snad by i vzniklo a legenda by mohla žít dál. Nakonec bylo Mašínovi a jeho spolubojovnících natočen televizní seriál až po Listopadu. Film o jeho synech vzniká podle předlohy Jana Nováka. Lze proto očekávat, že se bude držet výše analyzované mytické linie.

4.2 Fučík vs. bratři Mašínové: lyrický hrdina komunismu a epičtí hrdinové kapitalismu

Na příkladu komunistického hrdiny Julia Fučíka a jeho srovnání s mašínovskou legendistikou se nyní pokusíme ilustrovat propojení mezi mytizací určité historické postavy a dobovou hegemonickou praxí. V obou případech můžeme vysledovat podobné sémiotické procesy, nicméně s jiným, můžeme říci, že protikladným ideologickým obsahem. Je zřejmým faktem, že Fučík dnes v národním panteonu nefiguruje: „Fučíkův poločas rozpadu byl delší, zato zbadatelnější. Poplíván, vysmíván, ztrapňován. Zdeněk Mahler to popsal výstižně: Fučíka po Listopadu vlastně čekala druhá poprava“ (Stern 2009: 153). O postkomunistických světcích můžeme analogicky říci, že se podruhé narodili. Mašínové sice v diskurzu existovali již před sametovou

¹⁰⁸ Proložil J.Š.

revolucí, ale pouze v exilových časopisech či samizdatu. Světlo světa (diskurzu) spatřili po vydání Rambouskovy knihy *Jenom ne strach*. Jistě není náhoda, že se to stalo přesně ve stejném historickém okamžiku, kdy byl Julius Fučík z českého zástupu hrdinů vyloučen.

Ve třetí kapitole jsme zkoumali komunistický antimýtus. Byla to mytologická konfigurace, která se vymezovala proti „nepřátelům socialismu“. Kult Julia Fučíka je naopak bezesporu jedním z nejvýznamnějších pozitivních mýtů éry komunismu. Na rozdíl od předchozích detektivních povídek a novinových textů netvoří antimytickou strukturu, ale stejně jako Mašínové po Listopadu je mýtem veskrze kladným. Srovnání mašínovské a fučíkovské mytologie nám dává příležitost postihnout základní shody a odlišnosti mezi komunistickým a liberálním ideologickým univerzem. Při srovnání budeme navazovat na předchozí analytické sondy (Macura 2008, Pynsent 1996, Steiner 2002), které budeme konfrontovat s výsledky naší analýzy mašínovského mýtu.

Přítomnost Fučíka byla podle Vladimíra Macury v české kultuře padesátých let pocíťována jako něco naprosto přirozeného. Byly po něm pojmenovány ulice, doly, školy, náměstí apod. Základní atributy jeho kultu „byly vlastně totožné s tím, jak se sama nová socialistická společnost potřebovala vidět. Měla být vnímána jako mladá, rozsmívaná, bojující, šťastná – a všechno to mohla rozpoznat přímo ztělesněno v obraze Julia Fučíka“ (Macura 2008: 100). Jedním z význačných Fučíkových emblémů je jeho „prostota“, „lidskost“ či „obyčejnost“. Tyto vlastnosti jej sblížují s masami. Fučík se svou lidskostí a obyčejností stává jedním z „nás“. Zároveň však je i naším vzorem – komunistickým hrdinou bojujícím proti fašismu. Je tedy někým, kdo nás jaksi převyšuje a jehož příklad bychom měli následovat. Vzory se v socialistické kultuře seskupovaly „do nápadně hierarchické soustavy, ale přitom v znakové rovině hierarchii rušily oním celkovým směřováním k naprosté totožnosti všeho se vším. Přijmout vzor za svůj totiž současně znamenalo splynout s tímto tíhnutím k naprosté všeobecné totožnosti, podílet se tak přímo tělesně na stanoveném vzoru. Nebýt jen jako *on*, ale být přímo alespoň částečně *jím*“ (Ibid. 89). Tento paradox budovatelské éry se projevoval zejména při zbožňování vůdců Stalina a Gottwalda. Vůdce je zde pojímán „na jedné straně jako jeden z mnohých (princip ekvivalence), na straně druhé je postaven nad nimi (princip hierarchie)“ (Ibid. 103). Macura zde dovozuje, že v komunistickém univerzu je pro skutečnou osobnost charakteristické její „odosobnění“, a tedy to, že je dána svou zaměnitelností a odvozeností.

V mašínovských vyprávěních jsme také pozorovali výraznou hierarchizaci, které však nesekundoval žádný princip ekvivalence. Bratři Mašínové a jejich otec, jsou vyvýšeni na hrdinský piedestal a mocně přečnávají ostatní kladné i záporné postavy. Mašín senior je v opozici vůči „vojákům do míru“, dokáže se vzepřít rozkazu kapitulovat a bije se s nacisty jenom s pomocí několika „mušketýrů“. Stejně tak bratři Mašínové byli jediní, kdo se dokázali se zbraní v ruce postavit komunistické bestii. Tímto svým statečným jednáním se od ostatních nesmírně vzdalují a stávají se pravými romantickými hrdiny. Již dříve jsme řekli, že tato mytologická konfigurace zapadá do liberálního ideologického univerza. Mašínové jsou muži činu, kteří dokázali, že umí nejenom bojovat s komunismem, ale také se prosadit v džungli volného trhu. Mašínovský mýtus se tak od fučíkovského liší v samotném základu. Fučík se i sám v *Reportáži psané na oprátce* prezentuje jako jeden z mnoha hrdinů-komunistů bojujících s fašismem. Petr Steiner ji proto označil jako marxistickou romanci (Steiner 2002: 136). Mašínovská legenda má ve svém jádru mýtus svobodného a tvořivého individua, který je základem liberální ideologie. Tato základní opozice má potom důsledky v dalších aspektech obou kultů.

Zatímco Fučík je hrdinou *lyrickým*, Mašínové jsou typickými představiteli bohatýrů *epických*. Padesátá léta se dají charakterizovat jako lyrická éra. Stalinismus si dnes většinou spojujeme s nebývalou krutostí, gulagy a politickými monstrprocesy. Tento obrázek by však byl neúplný, kdybychom nezmínili i jinou a opačnou tvář této dějinné éry: radost a nadšení, které budování socialistického ráje provázelo. Milan Kundera tuto antinomii charakterizoval následovně: „Totalitarismus padesátých let nebyl charakteristický jenom útlakem. Nepřitahoval masy, mladé lidi a inteligenci popravami, ale úsměvy. Dnes na to zapomínáme a stydíme se za to. Už neříkáme, že totalitarismus padesátých let měl v sobě poezii, které jsme podlehlí. Pokud vinu svalíme na gulag, tak se cítíme omilostněni. Když ale mluvíme o poezii totalitarismu, tak zůstáváme zapleteni do skandálu“ (Finkielkraut 1982: 23). Milan Kundera ví dobře, o čem mluví, neboť spolu se svými generačními básnickými souputníky tento lyrismus padesátých let budoval. Fučík sice bojuje s fašisty, ale hlavní zápas, který podstupuje, se neodehrává ve vnějším světě, ale v jeho nitru. V Kunderově *Posledním máji* je tento vnitřní souboj ilustrován na scéně, kdy komisař Böhm odvádí Fučíka na pražský Petřín, místo milostných schůzek spjaté s básníkem K. H. Máchou. Zde je mu předvedena jarní příroda v rozpuku, krásná dívka a svobodní zpívající chlapi. Pokušitel Böhm se tak Fučíka snaží přimět, aby vypovídal, ale pro něj je to jenom další výzva k odporu.

Hrdina tak vítězí nad svým pokušitelem (Macura 2008: 98). Zatímco boj komunistického hrdiny se odehrává v jeho nitru, pro bratrské duo je charakteristická akce: přestřelky, honičky, špionáž, atentáty, všechny tyto atributy je sbližují s hrdiny středověkých eposů či šestákových románů.

Stejně tak další vlastnosti, které jsou typické pro Fučíkův kult jako „mládí“, „krása“ či „láska“ jsou v mašínovském mýtu také přítomny, nicméně opět pouze ke zvýraznění „bondovského“ charakteru hrdinů. Rys mládí se pojí s tím, že jsou silní a odolní. Při svém útěku do Berlína, kdy se schovávali v díře v zemi, studených slammících a brodili ledové potoky, nedostanou ani rýmu. Fotografie jejich krásných mladých obličejů tvoří nezbytnou součást mašínovských romancí.¹⁰⁹ Pomocí fučíkovského kultu se „přímo ustaluje dobová normativní představa o lásce jako o trvalém svazku, jehož porušení se rovná zradě, který je spíše vztahem spolubojovníka ke spolubojovníkovi než vztahem mileneckým“ (Macura 2008: 91). U bratří Mašínů je to ale jinak. V *Zatím dobrý* jsme si povšimli, že Josef Mašín junior je typem spíše donjuanským. Ženy „vytančí ze sukně“ a nedělá mu problém avantýra s vdanými „paničkami“. Tento rys jej sbližuje s agentem „s povolením zabíjet“. Na druhou stranu však není typem proradného milence, jako je například Pavel Bláha v zemanovské sérii, který ženy využívá k vlastním egoistickým cílům (Bílek 2007: 54). Hrdina je naopak kvůli svým pletkám na čas „potrestán“ vězením. Můžeme spekulovat o tom, že tento paradigmatický zlom je symptomem posunu ze socialismu k individualistickému kapitalismu. Dobu úsměvů, mládí a radosti vystřídala éra drsných mužů, „soudružskou“ lásku přelétavost svůdníka, mýtus kolektivního budování šťastné společnosti byl nahrazen obrazem ostrých loktů byznysmena.

Co však mají obě legendy společné, je mytické rozdělení světa na dobro a zlo. To je jedním ze znaků marxistické i liberální romance. Pro fučíkovský kult a dobovou představivost vůbec je typické, že dobro je spojeno s komunismem a realizovanou utopií v Sovětském svazu: „Již od třicátých let se upevňuje mýtus nalezeného ráje v Sovětském svazu – Sovětský svaz je obdařován příznačnými atributy: ‚divukrásná země‘, ‚ráj pracujících‘, ‚země zítřka‘ nebo ‚země, kde zítra již znamená včera““ (Macura 2008: 17). Tyto obrazy šťastné utopické země byly typické zejména pro žánr budovatelského románu, který organicky navazoval na romány utopicko-výchovné. Ty zase měly svůj předobraz ve „starověkých a renesančních filozofických konceptech

¹⁰⁹ Je příznačné, že archivní fotografie policisty Honzátko s podřezaným krkem v těchto knihách nenajdeme. Objevují se pouze v knize *Cesta na severozápad* (2010).

(utopické město, ostrov, bájná země oplývající neobyčejným přírodním bohatstvím, zahrada Rozkoše apod.)“ (Hodrová 1979: 127-128). Tento obraz existující utopické země však není charakteristický jenom pro éru stalinismu. V polistopadové éře se setkáváme naopak s mýtem Západu jako zahrady rajských slastí. V mašínovských romancích je utopické místo vyhrazeno zejména Spojeným státům americkým. Zde se jedinec může realizovat a splnit si svůj americký sen, ovšem jenom pod podmínkou, že jde tvrdě za svým cílem, je pracovitý a nezdolný. Teprve potom má šanci uspět. Na první pohled by se mohlo zdát, že tato reprezentace je pravým opakem ráje na zemi. Zdánlivá neutopičnost však úspěšně zakrývá utopické jádro liberální ideologické stavby, které spočívá v tom, že šanci stát se bohatým má *každý* bez rozdílu pohlaví, rasy či společenského postavení. Mašínové měli startovní pozici stejnou jako kterýkoliv jiný emigrant a přesto, že přišli do této země s pěti dolary v kapse, dokázali ostatní „dohnat a předejít“. Josef Mašín si tak může ve své nové helikoptěře bezstarostně pohrávat na fotbalovém hřišti s plechovkou od Coca-Coly. Liberální romance je ve svém utopismu podobná romanci marxistické.

4.3 Český mučednický komplex?

Na první pohled by to mohlo zdát, že to hrdinové v českých zemích nikdy neměli jednoduché. To by také mohlo vysvětlovat polaritu českého veřejného mínění v otázce hrdinství bratří Mašínů. Britský bohemista Robert Pynsent v knize *Pátrání po identitě* (1996) vyjádřil přesvědčení, že Češi vždy adorovali spíše mučedníky raději než hrdiny. Výjimečně se shoduje s Tomášem G. Masarykem, který na tento fenomén poukazuje v *České otázce* (1895). Masaryk svůj argument zakládá na faktu, že slavné éry v dějinách české historie začínají a končí s mučednictvím (sv. Václav a Jan Hus). Pynsent s Masarykem souhlasí a tvrdí, že velebení mučedníků v českém populárním vědomí prokazatelně existuje. Na obecné rovině jej pak spojuje s nacionálním mýtem trpících Slovanů (Pynsent 1994: 225). Mezi ústřední české mučedníky počítá svatého Václava, Jana Husa, svatého Jana Nepomuckého, zkoumá také dnes již pozapomenutou legionářskou legendu o plukovníku Švecovi a svůj výčet končí Juliem Fučíkem a Janem Palachem. Mučednická legenda má několik fází: mučedník dobrovolně vstupuje do nebezpečné situace, poté je někým blízkým zrazen, napíše o tom svém blízkým a nakonec je zabit, neboť dostal své „pravdě“. Tento model se v dějinách opakuje u každého českého mučedníka. S Pynsentem souhlasí i antropolog Ladislav Holý, který

tvrdí, že hrdinské obrazy u Čechů nikdy netrvaly dlouho anebo nebyly bezrozporně přijaty celým národem (Holý 2010: 132).

Nicméně situace je, jako ostatně vždy, poněkud komplikovanější. Zařazení svatého Václava do této řady zpochybňuje literární vědec Jiří Holý a zdůrazňuje, že svatý Václav se objevuje i v aktivní roli vůdce českého vojska (Holý 2009). Jan Hus je sice mučedníkem, ale jak argumentuje Jiří Rak, ani on se nestal skutečným symbolem národní husitské tradice: „Toto místo zůstalo vyhrazeno jeho ‚mstiteli‘, táborskému hejtmanu Janu Žižkovi z Trocnova. Postava neporazitelného válečníka sekularizované a religiózně vlašné české společnosti vyhovovala mnohem lépe než náboženský myslitel, jehož názory vlastně nikdo pořádně neznal“ (Rak 1994: 61). Kult Žižky kulminoval zejména na vrcholu českého nacionalistického hnutí, kdy se organizovaly tzv. tábory lidu. V české imaginaci se Žižka stal vzorem bojovníka proti vnějšímu nepříteli i pro současný národní zápas. Obraz husitů jako „božích bojovníků“ za český národ jsme ostatně vypožorovali i v Procházkově vyprávění o „sedláku“ Josefu Mašínovi seniorovi, který jako legionář bojoval za samostatné Československo (2.1). Úspěch měla proto i radikální levice, která se národního odkazu husitství zmocnila a interpretovala husity jako předchůdce komunistických revolucionářů (Ibid. 63). V současné době již kult husitů upadl, ale to můžeme přičíst nikoliv „typicky české“ vlašnosti k hrdinům, ale spíše změně ideologické situace. Husitství je totiž příliš spojeno s předlistopadovým režimem, od kterého se ten postkomunistický distancuje. Je proto příznačné, že monumentální pomníky oslavující éru husitství postavené v éře komunismu se začínají postupně rozpadat.

Pysent sice zmiňuje legendu o plukovníku Švecovi (Medkova hra se dokonce hrála pravidelně pro školy), ale nepřipomíná prvorepublikové masivní oslavy hrdinství legionářů v den výročí zborovské bitvy. Susan Wingfield též podotýká, že po vzniku republiky bylo na počest těchto hrdinů po celé zemi postaveno velké množství pomníků a soch (Wingfield 2007: 188). Vrcholem bylo pak zbudování Památníku odboje (v roce 1929 přejmenovaného na Památník osvobození) na žižkovském Vítkově. Nemůžeme také zapomínat na celou lavinu státem podporované legionářské literatury, která po „osvobození“ zavalila česká knihkupectví. Kult Masaryka byl také zčásti postaven na „prezentaci Masaryka jako válečného hrdiny obdivovaného všemi vojáky, kteří mu sloužili“ (Orzoff 2009: 129). První republika tedy nežila jenom mučedníkem Janem Husem, ale také militarizovaným nacionalistickým kultem Žižky a husitů, jejich následovníků v podobě legionářů a vrchního „velitele“ Masaryka.

Nicméně naše nahlodání Pynsentovy rozmáchlé konstrukce tímto nekončí. Pojdme se znovu podívat na Julia Fučíka. Na první pohled se zdá, že je to typický český mučedník. Fučík vědomě vstupuje do nebezpečné situace (komunistického odboje), je zrazen svými přáteli (hlavně Mirkem), píše domů dopisy (v tomto případě své memoáry) a nakonec umírá mučednickou smrtí (Pynsent 1994: 242). Legenda tedy zapadá do českého (a širěji slovanského) rámce. S touto tezí polemizuje Petr Steiner. Pokud bychom Fučíkův mýtus četli tímto způsobem, mohli bychom jej vidět jako naroubování marxisticko-leninské romance na „mytologický kmen ryze domácí tradice obětování vlastního života k záchraně vlasti před německou zhoubou“ (Steiner 2002: 29). Jenže Steiner argumentuje, že Fučík této hře přidal „zcela novou ideologickou orientaci. Nebyl totiž jen osamělým vlastencem srdnatě čelícím cizácké převaze, ale i zosobněním komunistické obrany národa, poté co jej zbabělá buržoazie bez boje vydala Hitlerovi“ (Ibid.). Fučíkovy motáky a legenda kolem něj vytvořená pak podle Steinera napomohla odůvodnit komunistické mocenské požadavky tím, že „představila sebe samu jako jedinou politickou sílu, připravenou hájit do poslední kapky krve nezávislost národa“ (Ibid.). Fučík byl tedy spíše než jako mučedník vnímán a reprezentován jako hrdina, který spolu s ostatními komunisty bojuje proti nacistické hrozbě. Hrdinský náboj zde tedy měl navrch nad mučednickým.¹¹⁰

Stejně tak Macura argumentuje, že v socialistickém univerzu byl Fučík vzorem hrdiny, který měl produkovat celé další generace nových lidí, a dokládá to na dobových textech: „Dnes potřebujeme hrdinů fučíkovského typu tisíce, miliony – všechny lidi na celém světě, neboť být tímto hrdinou znamená být celým, čestným, čistým člověkem, opravdovým komunistou“ (Macura 2008: 90).¹¹¹ Proti jednoznačné kategorizaci Fučíka jako mučedníka též hovoří skutečnost, že motiv jeho smrti byl zatlačován do pozadí (Ibid.). V „rozjásané“ atmosféře padesátých let se příliš nezdůrazňoval. To opět potvrzuje, že Fučík byl více hrdinou než mučedníkem.

V každém národním společenství můžeme najít modly, které jsou nebo v minulosti byly uctívány. Je možné, že v české a obecně středoevropské kultuře je ve srovnání s velkými národy více mučedníků než hrdinů. Stačí si vzpomenout na trpitelský mýtus Polska jako „Krista národů“, jenž se obětuje za spásu všech (Hosking, Schöpflin 1997: 150). Považovat mučednictví za ryze českou národní záležitost je

¹¹⁰ Stejně by se však dal číst i mýtus Jana Husa oživený v devatenáctém století. Hus není pouze mučedníkem, ale hrdinou, který bojoval za pravdu.

¹¹¹ Na tomto úryvku je zajímavá jeho podobnost s výše uvedeným citátem Mirka Topolánka. Oba vidí své hrdiny jako vzory hodné následování.

poněkud zjednodušující. Jak mučedníci, tak hrdinové plní vždy v daném společenství jisté funkce a jejich existence je vždy úzce propojena s dominantní ideologií. Stejně jako se podle Steinera *Reportáž* stala „jedním ze zakládajících mýtů československého komunismu“ (Steiner 2002: 165), tak i příběh bratří Mašínů by se paralelně dal charakterizovat jako jeden z ustavujících mýtů českého polistopadového antikomunismu. Je to však mýtus ryze hrdinský, nikoliv mučednický.

4.4 Bratři Mašínové v „post-ideologickém“ světě

Mohlo by se zdát, že dnes žijeme ve světě bez jakékoliv dominantní ideologie. Často se říká, že doba „velkých vyprávění“ je za námi. Poté, co jsme se konečně po čtyřiceti letech zbavili komunistické nadvlády, žijeme údajně v post-ideologickém světě. Petr Steiner v knize zkoumající vztahy mezi politikou a literaturou o době po roce 1989 tvrdí:

„Období po roce 1989 se jeví být záměrům mého zkoumání jako daleko méně příznivé. Není pochyb o tom, že se politický význam literatury pomalu, ale jistě vytrácí. Základní důvody tohoto jevu jsou nasnadě. Ideologické boje se dnes svádějí spíše na půdě parlamentu než na stránkách knih. A aktuální informace objevující se každý den ve všech novinách jsou, až na několik vzácných výjimek, prosty jakékoli literární hodnoty. Toto dosud nevídané oddělení poetiky od politiky odráží do jisté míry zvláštní povahu sametové revoluce jakožto společenské změny vyvolané spíš naprostým vyčerpáním komunistické utopie než nějakou novou a podnětnou ideologickou fikcí.“ (Steiner 2002: 33)

Na první pohled tato teze zní lákavě. Komunistická ideologická fikce je vskutku (alespoň prozatím) zcela vyčerpána. Nicméně je opravdu literatura tak oddělená od politiky či ideologie, jak tvrdí Steiner? Vskutku dnes nežijeme jinou ideologickou fikcí? A pokud ano, jakou? Jestli měla tato práce nějaký cíl, tak to je polemizovat se zažitým pohledem na polistopadovou situaci jako oprostěnou od ideologie. Způsob, jakým je v populární kultuře či historické literatuře interpretována minulost je jedním z významných indikátorů polistopadové ideologické stavby. Reprezentace bratří Mašínů jako bojovníků za liberální demokracii nejsou „méně ideologické“ než příběhy o nich z doby komunismu. Můžeme naopak tvrdit, že mašínovská vyprávění využívají podmanivého hrdinského mýtu, který koreluje s kulturní encyklopedií euro-americké civilizace, a proto jsou hegemonicky výrazně úspěšnější než komunistické detektivky. Mnohem lépe se jim totiž daří naturalizovat své ideologické premisy, neboť silné a

tvořivé individuum je základem liberálního myšlenkového systému. Mašínové tak fungují stejně jako James Bond v počátcích své kariéry, který byl ztělesněním hodnot západního kapitalismu vítězího nad zlem východního komunismu (Bennett; Woollacote 1987: 25). Vše, co je asociováno s Bondem a potažmo Západem zde převažuje nad hodnotami nepřítele, který je naopak spojován s totalitarismem a byrokratickou strnulostí (Ibid.). Mašínové však oproti Bondovi nejsou pouhými fiktivními postavami. Jejich příběh se „skutečně stal“, přičemž tento efekt reality je potvrzen razítkem Ústavu pro studium totalitárních režimů.

Aleš Haman při zkoumání historické beletrie a literatury faktu konstatuje, že „do hry může zasáhnout i představivost pragmatická, která ‚zabarví‘ nebo přesněji řečeno deformuje fiktivní obraz nebo faktický výklad z hlediska účelového ideologického působení“ (Haman 2006: 13). Jako příklad uvádí dobu, kdy marxistická ideologie v podobě „velkého eschatologického vyprávění“ ovlivňovala veškeré kulturní dění. To, že jsme se od tohoto tlaku osvobodili, však podle Hamana neznamena, že pragmatická imaginace pozbyla na působnosti, „pouze se transformovala do ‚malých‘ vyprávění různých politických seskupení čekajících na příležitost, aby se stala ‚velkými‘“ (Ibid.). Hamanova teze zní přesvědčivě. Dnes přece mezi sebou soutěží různá vyprávění, která si sice dělají nárok „zvětšit se“ a stát se dominantními, ale jsou usměřována a vyvažována jinými ideologiemi, a proto není prostor ovládnut žádnou dominantní ideologií a je otevřen volné soutěži soupeřících „malých vyprávění“. Ani s touto analýzou nemůžeme souhlasit. Je totiž zjevné, že všechny tyto „spory“ idejí nejsou žádnými pravými konflikty, neboť vše se děje jenom a pouze v rámci liberálně-demokratického ideologického univerza. Liberalismus ve své dnešní podobě sice umožňuje volné soutěžení idejí, ale jenom do stupně, který nenaruší samotnou jeho podstatu. Ty ideje, které zpochybňují základní liberální propozice (ať už se jedná o popírání práva na soukromé vlastnictví, promýšlení „třetí“ či „čtvrté“ cesty, nějakou jinou než liberální představu o fungování společnosti, například podle islámského práva), jsou z „demokratické“ diskuze předem vyloučeny, neboť jsou automaticky označeny jako nedemokratické či „totalitní“. Samotný pojem „totality“ však pochází ze slovníku liberálních autorů:

„Po celou svou kariéru byl ‚totalitarismus‘ ideologický pojem, který udržoval v chodu komplexní operaci ‚neutralizace volných radikálů‘, zabezpečení liberálně-demokratické hegemonie, poněvadž zavrhoval levicovou kritiku liberální demokracie jako protějšek, jako ‚dvojče‘ pravicové fašistické diktatury. A je marné pokoušet se zachránit

„totalitarismus“ jeho rozdělením do podkategorií (zdůrazněním rozdílu mezi fašistickou a komunistickou verzí): jakmile člověk přijme pojem „totalitarismus“, tkví pevně v liberálně-demokratickém horizontu.“ (Žižek 2007: 5)

Je příznačné, že historikové píšící o období „reálně existujícího socialismu“ používají koncept totalitarismu jako klíčový pro vysvětlení dějinných procesů. Poukázali jsme, že i v mašínovském diskurzu hraje propojení dvou „totalitárních“ ideologií zásadní roli, přičemž tento postulát zapadá do psaní o druhém a třetím odboji. I proto se liberalismus dnes stal oním „velkým eschatologickým metavyprávěním“, které jsme již údajně dávno odvrhli. Výstižně tento liberální klam charakterizoval Slavoj Žižek: „přechod k demokratickému kapitalismu byl prožíván jako osvobození z nátlaku ideologie – nicméně nebyla tato zkušenost ‚osvobození‘, v němž politické strany a tržní ekonomika byly vnímány jako ‚neideologické‘, jako ‚přirozený stav věcí‘, zkušeností ideologickou *par excellence*?“ (Žižek 1994: 19).

Hamanův postulát o pragmatické „deformaci“ reality je také poněkud matoucí. Jak poznamenává Bílek, každá reprezentace reality je postavena na nesouladu s ní (Bílek 2007: 9). Ani v případě zemanovské série a komunistických detektivek, ani v polistopadových romancích se nesečkáváme s nějakou deformací pevně fixovatelné „skutečnosti“. Ideologie je vepsána přímo do struktury promluvy, do samotného komunikačního procesu a jako taková nemůže být redukována na pouhou sekundární rétoriku (Žižek 1994: 10). S představou, že lze oddělit čistě epistemologickou či uměleckou rovinu od ideologie textu a že existuje nějaká reprezentace reality oproštěná od argumentativních strategií nebo propojení s mocí, nemůžeme souhlasit. Diskurzivní analýza se pokouší vystopovat, jakým způsobem je ideologie „naturalizována“ v symbolickém řádu, jak zakrývá stopy nepřirozenosti, čímž maskuje svou účelnost. Při zkoumání příběhů o Mašíněch jsme se pokusili postihnout, jak jsou jednotlivá „pole sdílení“ zabudována do narativních struktur samotných reprezentací. Viděli jsme, že způsob vyobrazení Mašínů a jejich aktivit je vždy nerozlučně spjat s dobovou ideologickou praxí. Polistopadová vyprávění se v tomto propojení od komunistických výrazně neodlišují.

V souvislosti se vztahem státní moci s produkcí různých vyprávění a kulturních artefaktů vůbec je zde samozřejmě jeden rozdíl, který není naším cílem popírat. Komunistický režim od svého počátku eliminoval svobodu slova a svobodu tisku (s výjimkou krátkého období mezi červnem a srpnem 1968). Komunistická strana po únorovém převratu zrušila většinu nestranického tisku a všechny vydávané publikace

začaly podléhat cenzurnímu dozoru. Cenzura byla zrušena v roce 1990 zákonem 86/1990 (Cornis-Pope; Neubauer 2007: 100). Z námi citovaných zdrojů též vyplývá přímý vztah mezi státními institucemi, ať už v podobě nakladatelství Naše vojsko, které produkovalo detektivní příběhy, nebo prostřednictvím Ústřední redakce bezpečnosti a brannosti v Československé televizi, jež byla zodpovědná za přípravu seriálu *Třicet případů majora Zemana*. Stát hrál v tomto případě primární roli v produkci a distribuci těchto kulturních artefaktů, které propagovaly „jedinou přípustnou“ ideologii. Jiné než oficiálně schválené publikace bylo možno dostat do oběhu pouze ve velmi omezené míře prostřednictvím samizdatu, navíc s možností trestního stíhání autorů či distributorů takových tiskovin. Monopol státní moci v komunistickém Československu a šíření marxisticko-leninské ideologie nás však nemůže odradit od zkoumání toho, jak se šíří a reprodukuje „způsoby označování“ v liberálně demokratickém polistopadovém režimu.

Irena Reifová (2007) se tento rozdíl snaží postihnout pomocí termínu „politický kapitál“, který zavedl Pierre Bourdieu (1998). Komunistické elity vlastnily politický kapitál, jenž jim umožňoval udržovat privilegované postavení ve společnosti. Bourdieu chápe politický kapitál jako „lubrikant přístupu k atributům odlišujícího životního stylu“ (Reifová 2007: 38). Reifová se domnívá, že tento pojem se může stát „základním stavebním kamenem formule vysvětlující pozici, z níž mohly komunistické elity prosazovat a udržovat svou ideologii“ (Ibid. 38). Při analýze normalizačního seriálu *Synové a dcery Jakuba Skláře* chápe ideologii jako „významy, které asociují a vysvětlují nutnost a prospěšnost formalizace vedoucí úlohy Komunistické strany Československa a reprodukuje s ní související hodnoty, názory, přesvědčení a postoje“ (Ibid. 39). V liberálně demokratických státních zřízeních elity politický kapitál nevlastní (alespoň ne stejným způsobem jako v komunistických režimech). Existuje svoboda tisku, shromažďování a pluralita politických uskupení soupeřících o zastoupení v parlamentu.¹¹² V kulturních studiích se na pojmenování reprodukce ideologie v liberálně-kapitalistických státech používá pojmu hegemonie. Tento koncept byl vypracován Antoniem Gramscim, který jej vyložil „marxistickým způsobem jako výraz dominantního postavení určitého kulturního nebo ideologického pojetí ve společnosti, která nevládne prostřednictvím nátlaku, nýbrž na základě ‚shody‘ mezi jejími členy, které již intelektuálové ‚civilní‘ společnosti dokázali přesvědčit“ (Nünning; Holý;

¹¹² Reifová ve své analýze však sama bohužel upadá do liberální pasti, když společnosti komunistických režimů označuje jako „nesvobodné“ (Reifová 2007: 37). To totiž implikuje, že liberálně demokratické společnosti jsou „svobodné“.

Trávníček 2006: 291).¹¹³ Produkce konsenzu má za následek, že určité věci jsou ve společenství vnímány jako „přirozené“ a „naturalizované“, jsou součástí common sense. Podstatou hegemonie je, že „není organizována, vyvěrá jakoby organicky, jakoby jakási seberegulace systému“ (Stern 2009: 47). V polistopadových mašínovských romancích jsme vyzorovali tendenci k prezentaci tržní ekonomiky a liberální demokracie jako „svobodného“ uspořádání společnosti. Tyto ideologické premisy jsou součástí konsenzu polistopadového režimu. Názory, které je zpochybňují, jsou marginalizovány.

V tomto smyslu zapadají Mašínové jako hrdinové bojující „za svobodu a demokracii“ do dominantní ideologické situace. Právě proto mohou být spolu s ostatními polistopadovými ikonami (Milada Horáková, Jan Palach) uctíváni a oficiálně uznáváni, i když ne bezvýhradně všemi vedoucími politiky polistopadového režimu. Shoda o Mašínech nepanuje ani v historické obci či polistopadové publicistice. I názor veřejnosti na jejich kauzu je prozatím stále rozdělen, nicméně je možné, že za několik generací se i zde hegemonicky vytvoří konsenzus a Mašínové budou bezrozporně přijímáni jako hrdinové (stejně jako v polistopadovém univerzu je takto přijímán Masaryk, ačkoliv tomu tak rozhodně nebylo za jeho života). V případě Mašínů a polistopadového antikomunismu obecně stále ještě probíhá „souboj o hegemonii“, který může, ale nemusí být úspěšný (Slačálek 2009).

Každý režim se vždy musí vyrovnat s dědictvím toho předcházejícího a ani státy střední a východní Evropy v tomto směru nejsou výjimkou. Jak poukázal Michal Kopeček, legitimita nového liberálně-demokratického zřízení se zakládá na popření celé komunistické éry. Politicky vytvářený obraz celé poválečné doby vymalovaný v černobílých barvách totalitární teorie hrál významnou roli zejména v prvních letech po pádu komunistického režimu (Kopeček 2008: 76-77). Také Michael Hauser konstatuje, že postkomunistická liberální demokracie čerpá značnou část své legitimacy ze zviditelňování „zločinů komunismu“. Navíc je podle něj tento opožděný antikomunismus pokusem „obnovit mizející legitimitu postkomunistického liberálního kapitalismu“ (Bělohradský 2009: 108-09). Je jistě pravda, že polistopadový režim se do značné míry opírá o černobílý obrázek minulosti. Sám mašínovský mýtus do této kategorie plně zapadá. Nicméně je otázkou do jaké míry je teze o jeho „mizející legitimitě“ spíše zbožným přáním autora než analytickým popisem současné reality. Nezdá se totiž, že by se v české společnosti formovalo nějaké masivní hnutí proti

¹¹³ Gramsciho koncept je rozveden v knize *Sešity z vězení* (1959), v osmdesátých letech jej dále rozpracovali Ernesto Laclau a Chantal Mouffová (1985).

současnému polistopadovému režimu. Spíše naopak, mladí lidé, kteří komunistickou éru již nezažili, podle sociologických výzkumů volí raději konzervativní či liberální pravici, nikoliv radikální levici. Liberální ideologická fikce zejména ve své neoliberální podobě se ukazuje jako nesmírně efektivní.¹¹⁴

Na tomto mocensko-politickém půdorysu ostatně funguje i samotná diskuze o bratřech Mašíněch. Česká veřejnost je podle průzkumů veřejného mínění stále ještě rozdělena na dva tábory. Jedni v souladu s „oficiální“ verzí považují Mašíny za hrdiny, jiní naopak za pouhé vrahy. Druhá verze se však zdá být vytěšňována z mediálního prostoru na okraj. Příkladem může být kniha dokumentaristy a publicisty Miroslava Kačora s názvem *Svědomy hrdinů. Jiná tvář odbojové činnosti skupiny bratří Mašínů* (2009). Autor se snaží o pohled „z druhé strany“. Přináší zpovědi pozůstalých po obětech skupiny bratří Mašínů, zkoumá historické dokumenty, které nebyly zahrnuty do historických vyprávění, a pokouší se podle pitevních protokolů a jiných pramenů rekonstruovat „jak to bylo doopravdy“. Kačor zde tvrdí, že původně chtěl natočit televizní dokument, který však nebyl ve veřejnoprávní televizi schválen. Vydal tedy alespoň tuto knihu.¹¹⁵ Kačorovy rekonstrukce klíčových momentů vykazují prvky antimytické struktury, se kterou jsme se setkali v komunistických vyprávěních. Bratry Mašíny zde označuje za vrahy a policisty Honzátko a Kašíka naopak „humanizuje“. Nás však zajímá skutečnost, že Kačorova verze příběhu, která je odlišná od té „oficiální“, se nestala plnohodnotnou součástí mediální diskuze.¹¹⁶

Funkce „neustranných expertů“ na historii je v médiích přisouzena pracovníkům Ústavu pro studium totalitních režimů, kteří se stávají nástrojem státu v šíření a propagaci mašínovského mýtu. Dnes v pohledu na činnost bratří Mašínů ještě existuje rozpor. Až čas ukáže, do jaké míry bude hegemonická praxe úspěšná a zda se Mašínové v budoucnosti stanou pevnou součástí národního hrdinského panteonu. Mytický obraz minulosti může petrifikovat a pevně se usadit v české kolektivní paměti. Je ale také možné, že v souvislosti s nějakou náhlou změnou režimu upadnou do zapomnění, stejně jako po roce 1918 maršálek Josef Radecký či plukovník Švec po únorovém převratu, a Češi se budou klanět úplně jiným modlám. „Boj o Mašíny“ je soupeřením o „pravdivou“ vizi historie, nicméně, jak jsme se snažili touto prací dokázat, takováto vize je vždy podmíněna nějakou ideologickou konfigurací. To platilo nejen v komunistickém

¹¹⁴ Viz též Harvey (2005)

¹¹⁵ Za zmínku jistě stojí, že vydání této knihy nakonec sponzorovala Komunistická strana Čech a Moravy.

¹¹⁶ Více by však odkryla mediální analýza referování o kauze bratří Mašínů, která by porovnávala četnost výskytu „oficiální“ verze s kritickými názory na jejich činnost.

režimu, ale platí to i dnes. Jak komunistický antimýtus, tak dnešní mašínovská hrdinská legenda jsou svědectvími o době svého vzniku. Dokumentují snahu podmanit si minulost a snahu dát jí nějaký jednotný a pevný smysl, který by obhajoval a zdůvodňoval status quo. Polistopadové mýty a legendy včetně toho mašínovského jsou našemu zraku stále ještě ne zcela dostupné. Jejich nepřirozenost vypluje na povrch s příchodem další ideologické struktury. Až teprve potom je budeme plně vnímat jako nepřirozené a vykonstruované. Již nebudou zjevením Pravdy, ale ukážou se nám jako mýty. Sémiotikové příštích generací se na ně možná budou dívat se shovívavým úsměvem, podobně jako my dnes nahlížíme „znamení zrodu“ z doby českého národního obrození.

Závěr

Naše cesta českou ideologickou krajinou druhé poloviny dvacátého a začátku jednadvacátého století je u konce. V následujícím shrnutí krátce připomeneme pozorování a závěry, ke kterým jsme během ní dospěli. Cílem práce bylo prozkoumat narativní reprezentace bratří Mašínů a jejich otce. V úvodu jsme naznačili, že naše metoda vychází ze sémiotické teorie (Roland Barthes) a klíčovými jsou pro nás také koncepty reprezentace a teorie ideologie. Z mnoha možných definic ideologie jsme se přiklonili k té, která je epistemologicky neutrální. Nezajímalo nás tedy primárně „zkreslování“ skutečnosti či „falešné vědomí“, ale ve shodě s Theunem Van Dijkem (1998) jsme ji pojímali jako schéma pro reprezentaci společenských skupin „my“ a „oni“. K tomuto vymezení pak byl také přidán aspekt moci a dominance. Naše uvažování tedy zahrnuje také otázky vztahu jednotlivých ideologizovaných reprezentací k dané dominantní politicko-ideologické situaci.

V první kapitole jsme zevrubně analyzovali reprezentace bratří Mašínů v období „reálně existujícího socialismu“, které vznikaly mezi lety 1955 až 1987. Nejdříve jsme se zaměřili na novinové články v oficiálním tisku publikované v souvislosti s procesem se členy skupiny bratří Mašínů a jejich spolupracovníky v roce 1955. Konstatovali jsme, že se vyznačují typickou dobovou řečí éry vrcholného stalinismu. Mašínové jsou vylíčení jako „škůdci“ a nepřátelé „lidu“. V textech jsou vyhrocené protiklady vyjevující se zejména v reprezentaci postav, přičemž bratří Mašínové a jejich společníci nabývají ostře negativních vlastností. Jsou označováni jako „vrazi“, „zloději“, „teroristé“ a jejich společníci jsou zase „fašisté“ či „povaleči“. Svět je tedy rozdělen na dvě nesmiřitelné poloviny, přičemž na pozitivním pólu axiologické osy stojí ideologická kategorie „pracujícího lidu“. Ačkoliv samotní strůjci „teroristických“ akcí unikli, jejich komplicům se to nepodařilo a stihl je „spravedlivý trest“, který byl kolektivem pracujících přijat se zadostiučiněním. Tím je dokázáno, že „lid“ s akcemi skupiny zásadně nesouhlasí. Autoři článků též zmiňují, že Mašínové a Milan Paumer vstoupili do „imperialistické“ americké armády, což pouze potvrzuje jejich krvelačný charakter. Na těchto textech jsme tedy demonstrovali, že mašínovské reprezentace svými charakteristikami plně zapadají do kontextu doby stalinismu.

V následující části první kapitoly (1.2) jsme se zabývali detektivkami a dalšími povídkami napsanými podle „skutečných událostí“, které líčí průběh akcí bratří Mašínů

a také jejich vyšetřování československými bezpečnostními orgány. Tyto příběhy jsou součástí povídkových souborů, které vycházely od šedesátých do konce osmdesátých let v nakladatelství Naše vojsko. Stejně jako v novinových člancích zde Mašínové, jejich přátelé a rodina vystupují jako negativní postavy. Zároveň jsou tato vyprávění zasazena do detektivního žánru. Povšimli jsme si však, že povídky se od narativní struktury klasické detektivky odlišují. Motivace Mašínů a jejich přátel ke zločinům je dána jejich třídním původem. Jako členové buržoazie byli předurčeni k tomu, aby zabíjeli, neboť nemohli souhlasit s novým společenským řádem nastoleným po roce 1948. Tomuto schématu je pak podřízena i narativní výstavba. Motiv je předem znám a akce „teroru“ jsou potom jenom logickým vyústěním třídního zakotvení zločinců. Dějové uzavření tedy není nijak překvapivé, neboť pachatelé i jejich motivy jsou dopředu známi. Dalším významným rysem ideologizace narativů je absence výrazného detektiva, který by byl obdařen nějakými výjimečnými atributy. Vyšetřovatelé případů v jednotlivých povídkách nemají žádná zvláštní poznávací znamení ani nepoužívají neobvyklé deduktivní myšlenkové postupy. Tím je zvýznamňována role kolektivu, který zahrnuje všechny složky bezpečnostního aparátu, nikoliv pouze jednoho geniálního detektiva. Všechny tyto faktory přispívají k tomu, že v analyzovaných detektivních příbězích je narativní diskurz přetlačován diskurzem ideologickým.

S výraznými emblematickými redukcemi se setkáváme u postav hlavních antihrdinů. Bratři Ctírad a Josef oplývají mnoha negativními vlastnostmi, které z nich činí typizované příslušníky buržoazie. Jsou líní, lakomí, proradní a nejde jim o nic jiného, než si udržet moc a společenskou pozici. Významné je také to, že jsou potomky prvorepublikového důstojníka, který sice za druhé světové války prokázal odvahu v boji proti nacistům, ale nikdy se nezbavil svých třídních předsudků. Mašínové po něm ale zdědili pouze záporné vlastnosti. V životě nic nedokázali, a tak jedním z motivů k jejich činnosti je i to, že se mu chtěli vyrovnat. Nakonec se z nich stávají chladnokrevní vrazi a zloději, kteří se neštítí útočit na bezbranné občany. Výrazně záporných atributů nabývají též příbuzní Mašínů a ostatní členové skupiny. Na druhé straně axiologické osy jsou kladní hrdinové, kteří naleznou odvahu postavit se řádění bandy. Nejedná se jenom o příslušníky bezpečnosti. Jsou to i obyčejní lidé, kteří neváhají riskovat vlastní život při ochraně socialistického majetku. Tito kladní hrdinové patří spolu s policisty k pozitivnímu pólu „my“, který se kryje s kategorií veškerého „lidu“. Stejně tak jako v novinových člancích je tedy čtenář přesvědčován o tom, že lidé s akcemi Mašínů

nesouhlasí a že naopak stojí pevně za vedením státu (komunistické strany) a věří, že poučovací vývoj jde správným směrem.

V posledním oddíle první kapitoly (1.3) jsme se zaměřili na epizodu *Strach* ze seriálu *Třicet případů majora Zemana*, která volně zpracovává mašínovskou látku. Skupina bratří Mašínů je zde reprezentována třemi postavami (Jula, Eda, Ríša). Stejně jako v detektivních povídkách zde bandité mají výrazně negativní vlastnosti. Hlavním zločincem je Jula, jenž je vylíčen jako psychicky narušený jedinec. Má strach sám ze sebe, a proto chladnokrevně vraždí. Eda a Ríša jsou zase padavkové a slabší, kteří se Julou nechávají stahovat ke zločinu. Ríša je navíc labilní a hysterický. Oba se také nepěkně chovají ke svým blízkým. Tyto vlastnosti korelují s reprezentacemi Mašínů v detektivních povídkách. Opakem zákeřných vyvrhelů je pak detektiv Zeman a tým jeho spolupracovníků z pražské kriminálky. Ti jsou spojeni pevným kamarádkým poutem, které je dáno jejich sdílenou koncentračnickou zkušeností. V *Třiceti případech* hraje významnou roli též privátní život detektiva Zemana. I zde se hlavní detektiv ukazuje jako typ postavy, která má daleko k bondovskému šarmu. V soukromých záležitostech si naopak počíná poněkud neobratně. V epizodě *Strach* je dále využito sémantické opozice narození Zemanovy dcery. Tento „nový život“ je pak dáván do kontrastu s krutým řáděním bandy.

Stejně tak je privátní sféra využívána k prezentaci názorů „obyčejných lidí“, v tomto případě Zemanovy matky. Ta jedná zločinců samozřejmě odsuzuje. Stejně jako v analyzovaných detektivkách, i zde je pro vypátrání vrahu kruciólní součinnost celého policejního týmu. V epizodě *Strach* přichází na stopu zločincům detektiv Stejskal díky lahvičce chloroformu. Spolu se Zemanem se jim pak podaří je vypátrat. Opět je zde tedy naplněna doktrína socialistického realismu, ve které stojí snaha kolektivu hodnotově výše a je mnohem efektivnější. Navíc je takovéto zobrazení reality údajně mnohem „pravdivější“ a věrnější skutečnému životu než nějaká vybájená postava geniálního detektiva.

První kapitola ukázala, že všechny mašínovské reprezentace vyprodukované před rokem 1989 mají mnoho společných vlastností. Na nejabstraktnější rovině můžeme konstatovat, že ve všech vyprávěních existuje základní ideologická opozice „my“ versus „oni“, která proti sobě staví na jedné straně komunisty a na straně druhé „antisocialistické živly“. Aktivity bratří Mašínů a jejich kompliců jsou reprezentovány jako vraždění, loupení a záškodnická činnost. Je to boj proti spravedlivému společenskému uspořádání, které bylo nastoleno v roce 1948. Dějinný vývoj však

diktuje, že Mašínové jej museli zákonitě prohrát. V návaznosti na Petra Steinera jsme upozornili, že mašínovské narativy produkované před rokem 1989 naplňují schéma marxistické romance. Takto interpretovaná historie plně zapadá do rámce dobové dominantní ideologie v období „reálně existujícího socialismu“. Mašínovské příběhy jsou příkladem, na kterém jsme mohli tento proces dobře ilustrovat.

Ve druhé kapitole dizertace (2.0) jsme se zabývali samostatně mýtem Josefa Mašína seniora, který je základem polistopadové mašínovské mýtotvorby. V postkomunistických narativech je totiž propojení otce a jeho synů neustále zvýznamňováno. Josef Mašín senior je svým synům vzorem a zanechává po sobě odkaz postavit se proti zlu. Životní příběh Mašína seniora je čerpán z historické knihy Jaroslava Procházky *Sestupme ke kořenům...! Příspěvek ke kronice rodu Mašínů* (1947) publikované po druhé světové válce. Zde se líčí Mašínovy osudy za první světové války, v období první republiky i jeho účast v protinacistickém odboji. Ukázali jsme, jakým způsobem je tato reprezentace Mašína seniora svázána s prvorepublikovým politickým diskurzem. Je zde vyobrazen jako nebojácný bojovník za svobodu národa. Kromě lásky k vlasti a statečnosti patří k jeho vlastnostem též egalitářství, zdvořilost a neochota ke kompromisnímu jednání. V Procházkově textu tak Mašín senior nabývá rysů masarykovského „ideálu humanitního“. V polistopadových narativech vidíme již zřetelný posun. Mašínu seniorovi zde sice tyto vlastnosti zůstávají, ale je zde také mnohem více vyčleněn z národního kolektivu a reprezentován jako romantický hrdina, jenž bojuje proti obrovské přesile s nacistickou bestií. Je stavěn do přímé opozice vůči „vojákům do míru“, kteří se v březnu 1939 smířili s kapitulací. Mašín se pouze s několika pomocníky pouští do odbojové činnosti. Tento posun ve zobrazení Mašína seniora jako jedinečného bojovníka potom koreluje s reprezentacemi bratří Mašínů, kteří se také na vlastní pěst pouštějí do odboje proti komunistům.

Mezi další významné posuny v narativech z těsně poválečné éry a těmi postkomunistickými je též náhled na Sovětský svaz a Stalina. V poválečných reprezentacích je Sovětský svaz vnímán pozitivně. Je velmocí, která Čechy osvobodila od nacistické tyranie. Velikost Stalina je srovnávána s odkazem Masarykovým. Polistopadové narativy již sovětskou vojenskou mašinerii reprezentují negativně. Prostý sovětský voják, kterého bratři Mašínové ukrývají, je sice kladnou postavou, nicméně další zkušenosti rodiny se sovětskou armádou (krádeže hodinek apod.) v narativech fungují jako předzvěst budoucích problémů. Přípravuje se tak pole pro další „boj za svobodu“, který podstoupí synové generála Mašína.

To, co mají všechny narativy společné, je ovšem ideologické dělení na příslušníky národního kolektivu Čechů, kteří stojí v opozici vůči jiným etnickým skupinám, zejména Němcům a Rakušanům (u Procházky ještě i k Židům). Procházka navíc využívá mnoha tradičních českých emblémů (selství, lidovost, husitství) a také sekularizovaných náboženských vlasteneckých motivů. Vyprávění jsme v návaznosti na Northropa Frye a Haydena Whita identifikovali jako romanci. Procházkův narativ je typem nacionální legendy, postkomunistická vyprávění zase mají blíže k hrdinskému eposu. V reprezentaci nepřítele za druhé světové války u Jaroslava Procházky a v polistopadových narativech jsme vystopovali jeden příznakový rozdíl. Zatímco u Procházky Mašín senior bojuje proti „Němcům“, v polistopadových narativech to jsou také „nacisté“. Poněkud se tak umenšuje opozice ryze nacionální a zvýznamňuje se fakt, že se Mašín utká s jedním ze dvou „totalitarismů“, tentokrát s tím nacistickým. To opět připravuje půdu pro odboj bratří Mašínů, kteří se budou potýkat s „totalitarismem“ komunistickým. Tato konstrukce je zároveň propojena s účastí Mašína seniora v „prvním odboji“, tj. proti Rakousko-Uhersku. Boj bratří Mašínů a jejich otce tak dokonale zapadá do teze o třech odbojích „za svobodu“ národa traktované postkomunistickou historiografií.

Po rozboru stavebního kamene mašínovského mýtu jsme se v následující kapitole (3.0) pustili do analýzy způsobů reprezentací bratří Mašínů v polistopadové éře. Nejdříve jsme pozorovali, jakými postupy je propojena aktivita Mašína seniora a jeho synů. Pracuje se s emblémem „odkazu“, který bratry Mašíny zavazoval postavit se proti zlu a bezpráví. Mašínové se rozhodnou komunistům vzepřít stejně „jako by to určitě udělal“ i jejich otec. Komunistický převrat funguje v narativech jako „konflikt“. V tomto okamžiku nastává pád do „temnoty“, což je pravý okamžik, aby se hrdinové chopili zbraní. Krátce po únoru 1948 proto Mašínové s několika přáteli zakládají odbojovou skupinu, pilně trénují a provádějí pouze drobné sabotáže. Ctirad Mašín se také zúčastňuje záškodnického kurzu. Všechny tyto zkušenosti se hrdinům potom hodí v odbojové činnosti. Při analýze jsme se dále zaměřili na protiklady, které jsou v srdci samotných mašínovských narativů. Ty jsou však narativně zahlazovány, aby si romance podržely ostré rozdělení na dobro a zlo. Členové rodiny (matka bratří Zdena Mašínová starší a jejich strýc Ctibor Novák) jsou v kritickém období „konfliktu“ na straně zla. Jsou totiž členy komunistické strany. Tento kontrast je překonáván důrazem na to, že oba záhy rozpoznali svůj omyl. Zdena Mašínová starší ze strany vystoupí. Stejně tak bratří Mašínové se po únorovém převratu hlásí na režimní vojenskou vysokou školu.

Někteří autoři se snaží tento očividný rozpor zahladit tvrzením, že Mašínové se pokusili narušit systém zevnitř. Jiní jej nechávají bez explicitního vysvětlujícího komentáře.

Po analýze této dějové části jsme přistoupili ke strukturnímu rozboru postav (3.5). Bratři Mašínové jsou na samém vrcholku pyramidy. Stejně jako jejich otec, i oni jsou výjimeční hrdinové, kteří nemají konkurenci. Zároveň však ani jeden z nich nepředčí toho druhého, v hrdinských vlastnostech jsou si rovni. Vzájemná soupeřivost je pohání k tomu, aby byli v boji proti komunismu ještě lepšími. Zároveň jsou myticky propojeni bratrským poutem, které jim dává další výhodu před nepřáteli. O příčku níže než Mašínové potom stojí jejich přátelé Milan Paumer, Václav Švéda či Vladimír Hradec. Ve struktuře narativů fungují jako pomocníci, kteří se Mašínům sice nemůžou vyrovnat, zato se jim však obstarávají odvoz či zbrojní arzenál. Konstatovali jsme také jistou rozpornost postavy Zbyňka Janaty, který sice patří do týmu, zároveň však vykazuje jisté negativní rysy, které jsou spojeny s jeho impulzivní povahou. Funkci pomocníků vykonávají také ostatní členové rodiny (Ctibor Novák) a jejich přátelé (generál Vaněk).

Po tomto exkurzu jsme přikročili k analýze zásadní části děje, ve které Mašínové podnikají své akce proti komunistickému režimu. Zde jsme se zaměřovali na způsoby, jakými se v narativech traktují přepady a jiné sabotáže. Sledovali jsme zejména diskurzivní strategie, které čtenáři sugerují, že Mašínové neměli jinou možnost než příslušníky „zneškodnit“, čímž se zachovává a upevňuje jejich hrdinský status. U zobrazení první významné přepadové akce v Chlumci nad Cidlinou jsme si povšimli toho, jak vypravěči mnoha mašínovských historických narativů přesouvají subjektivní výpovědi bratří Mašínů jako jediných přeživších svědků do roviny objektivní. První osoba vyprávění se transformuje do osoby třetí, čímž vzniká „efekt reálného“. Ve vyličení druhé akce v Čelákovících jsme upozornili na propracovanou narativní strategii, která se snaží přesvědčit čtenáře, že Ctírad Mašín neměl jinou možnost než podříznout spoutanému příslušníku Honzátkovi hrdlo. V mnoha vyprávěních je do hry také vtahován vojenský sémantický kontext, který recipienta utvrzuje v tom, že Mašínové jsou vojáci bojující ve studené válce proti komunismu. Podobné postupy jsme též dokumentovali na dalších akcích skupiny (přepadení auta s výplatami pro podnik Kovolís, zapálení stohů na Moravě).

Útěkem skupiny z Československa začíná další dějový úsek, který zachycuje cestu bratří a jejich přátel na svobodu. Hrdinové však operují v neznámém prostředí a musejí se vyrovnat s mnoha novými překážkami a situacemi. Při přepadu automobilu ve

Východním Německu selže Zbyněk Janata a od této chvíle se Mašínové a jejich přátelé musejí skrývat. Při analýze tohoto dějového celku jsme si povšimli přepólování nepřítele. Roli zloduchů zde již nehrají všichni Němci, ale pouze pronásledovatelé skupiny, kteří slouží „totalitnímu aparátu“, a samozřejmě také komunisté.

Poslední část děje zkoumaných narativů líčí úspěšný příchod bratří Mašínů a Milana Paumera do západního sektoru Berlína. Tento celek jsme nazvali uzavřením děje („closure“). Hrdinové se přes všechny překážky a dobrodružství dostávají na svobodu a svůj boj vyhrávají. Z půlnočního království přicházejí do říše světla. Posléze se rozhodnou bojovat v americké armádě. Jan Novák v románu *Zatím dobrý* se však zde nezastavuje a líčí též osudy hrdinů na Západě. Po odchodu z americké armády začínají Mašínové s Paumerem podnikat, posléze to zkoušejí každý sám. Novák se zaměřuje na splněný „americký sen“ obou bratří, kteří se dokázali v Americe prosadit, ačkoliv sem přišli s prázdnými kapsami. Takovéto dějové vyvrcholení má značný ideologický efekt, jelikož názorně ilustruje, že člověk, pokud opravdu chce, tak se může vymanit ze své třídní determinovanosti a v „džungli trhu“ uspět. Kapitalismus je tak ukazován jako mnohem lepší systém nejen na „morální“ rovině, ale i ve svém praktickém fungování. Již jsme se zmínili, že Mašínové jsou reprezentováni jako výjimeční jedinci s nezdolnou vůlí. Zdůraznili jsme, že představa silného a tvůrčího „génia“ je v samém jádru liberální ideologie, která vychází z myšlenkových kořenů osvícenství a romantismu.

Celkově tedy můžeme konstatovat, že polistopadové mašínovské narativy mají strukturu romance. Je to příběh o výjimečných hrdinech studené války, kteří bojovali za „svobodu a demokracii“. Přitom jsme poukázali na to, že tyto pojmy jsou stejně jako ve vyprávěních z doby před rokem 1989 využity ke specifické ideologické potřebě. Jako „svobodný“ a „demokratický“ systém je zde prezentována liberální demokracie a tržní ekonomika. Svoboda je v liberálním ideologickém světě úzce spjata s nárokem na soukromé vlastnictví. Legitimita mašínovského boje je proto odvozena z těchto hodnotových premis. Ty však jsou v Barthesově smyslu naturalizovány a prezentovány jako něco přirozeného a daného, čímž je ale pouze zakrývána jejich vykonstruovanost a příznakovost. Na závěr třetí kapitoly jsme také porovnali dvě analyzované mytické struktury, které vznikly v období „reálně existujícího socialismu“ a liberálního kapitalismu. Konstatovali jsme, že konstruují protikladné mytizace. Obě mytické struktury se ale shodují v tom, že jimi proponovaný výklad historie je vždy shodný s dobovým dominantním diskurzem. Vlastní příběh bratří Mašínů je tak vždy nutně zapojen do vyšších diskurzivních celků.

Předmětem zájmu závěrečné kapitoly (4.) je právě tento vztah reprezentace minulosti a dominantní ideologie. V té jsme se zaměřili na sledování proměn české ideologické krajiny ve dvacátém století. Tento fenomén jsme se demonstrovali na proměně českého hrdinského panteonu. Státní velebení hrdinů totiž vždy odhaluje hodnoty a přesvědčení, které ten či onen režim oficiálně vyznává. Při těchto praktikách se dobře ukazuje ideologická fasáda daného mocensko-politického uspořádání. Po legionářích, Masarykovi, protifašistických hrdinech a komunistických ikonách tak v českém diskurzu po roce 1989 přicházejí na scénu nově též protikomunističtí odbojáři. Mašínovská legenda plně zapadá do postkomunistické ideologické situace. Otec bratří Mašínů je hrdinou prvního a druhého odboje, bratři Mašínové pak naplňují jeho „odkaz“ účastí v odboji třetím. Nacionální ideologie se zde prolíná se znovu vzkrášeným liberalismem. Interpretace české historie se tak ve všech těchto případech odvíjí od politicko-ideologické konfigurace.

Porovnáním fučíkovské a mašínovské legendistiky (4.2) jsme poukázali na jejich vzájemnou příbuznost, ale podtrhli jsme také některé rozdíly, které souvisejí s jejich odlišnou ideologickou stavbou. Zatímco u Fučíka je vyzdvihována jeho prostota a obyčejnost, u Mašínů je to naopak jejich výjimečnost a vůle. Fučíkovská legenda je silně lyrizována, avšak mašínovská je naopak výrazně epická. Obě struktury však spojuje přichylnost k mytické reprezentaci. V tom prvním případě jde o mytologii marxistickou, ve druhém o romanci liberální. V dalším oddíle čtvrté kapitoly (4.3) jsme pak také zauvažovali nad ne/přítomností hrdinů v českých dějinách. Polemizovali jsme s Pynsentovou tezí o českém „mučednickém komplexu“ a na několika příkladech (včetně mašínovských romancí) jsme ukázali její nedostatečnost.

V poslední části čtvrté kapitoly (4.4) jsme se zaměřili na vyvrácení silně rozšířeného přesvědčení, že žijeme v post-ideologickém světě. Tento náhled lze často nalézt i v bohemistické literatuře. Teze, že s ústupem komunistické ideologické fikce již nežijeme v žádném „velkém vyprávění“, které by „deformovalo“ náš náhled na skutečnost, je dle našeho soudu mylná. Vyprávění o bratrech Mašínech jsou sice jenom malým „střípkem diskurzu“, nicméně dobře ilustrují způsoby vypovídání o minulosti v postkomunistické éře. Na mašínovské mytologii jsme demonstrovali, že obrazy historické reality podléhají ideologizaci stejně tak jako reprezentace vzniklé v době komunismu. Za „svobodné“ politické uspořádání je zde považována liberální demokracie spolu s tržní ekonomikou, což je přesvědčení vetkané do všech postkomunistických narativů. Poukázali jsme nicméně na to, že dominantní

polistopadový diskurz (včetně mašínovských reprezentací) není státem přímo diktován, jako to bylo v případě komunistické ideologie, a proto se zdá být pluralitní. Liberální „pluralita“ ale není mnohostí v pravém slova smyslu, neboť předem vylučuje *jiný* způsob mocensko-politického uspořádání. V případě Mašinů se sice odehrává nenásilný „soubor o hegemonii“, nicméně domníváme se, že liberální ideologie jako taková *je* v polistopadovém diskurzu hegemonická. To, jestli mašínovský mýtus přežije, nebo se stane pouze efemérní záležitostí prvních dekád postkomunismu, je otázka, na kterou nemůžeme dát odpověď. To budou muset zhodnotit badatelé příštích generací. Až se liberální ideologická stavba nadobro zhrouť, bude možné vidět ostřeji její vykonstruovanost a příznakovost, kterou dnes nevidíme nebo vidět nechceme. Bylo by však bláhové domnívat se, že konečně prozříme a uvidíme skutečnost takovou, jaká je „doopravdy“. Náš pohled bude totiž opět určován nějakou jinou hegemonickou praxí, bez které se neobejde žádný politický režim.

Bibliografie

Primární zdroje

BABKA, Lukáš; VEBER, Václav (eds.). *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové: Evropské hnutí v České republice, Univerzita Hradec Králové, Ústav filosofie a společenských věd v nakl. M&V, 2002.

CURHA, Jaroslav; VEBER, Václav (eds.). *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci*. Praha: Evropské hnutí v České republice, 1999.

CÍSAŘ, Alois; HOLUB; Ota. *Příběhy věrnosti a cti*. Praha: Naše vojsko, 1979.

CÍSAŘ, Alois; HOLUB; Ota. *Příběhy věrnosti a cti*. Praha: Naše vojsko, 1987.

ČERNÝ, Václav. *Pláč koruny české*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1977.

DUBSKÝ, Kamil. *Pamětníci: Mašín lže, šlo o loupežnou vraždu*. 18. 3. 2008. Dostupné na http://chrudimsky.denik.cz/zpravy_region/masinovi20080318.html (přístup 13. 3. 2011)

HLOUŠKOVÁ, Lenka. *Syn zastřeleného účetního promluvil: „Mašínové jsou loupežní vrazi“*. 16. 3. 2008. Dostupné na <http://www.novinky.cz/domaci/135438-syn-zastreleneho-ucetniho-promluvil-masinove-jsou-loupezni-vrazi.html> (přístup 13. 3. 2011)

CHALUPOVÁ, Markéta. *Odbojová skupina bratří Mašínů a její reflexe v dobovém československém a německém tisku*. Diplomová práce, FF MU, Brno, 2008.

JÁNSKÝ, R. *Tady Bezpečnost*. Praha: Naše vojsko, 1966.

KAČOR, Miroslav. *Svědomy hrdinů. Jiná tvář odbojové skupiny bratří Mašínů*. Praha: Rybka Publishers, 2009.

KETTNER, Petr; JEDLIČKA, I. M. *Tajemství Tří králů. O lidech, kteří nesměli vstoupit do historie*. Praha: Riopress, 1998.

KETTNER, Petr; JEDLIČKA, I. M. *Tři kontra gestapo*. Praha: Albatros, 2003.

KOURA, Petr. *Podplukovník Josef Balabán. Život a smrt velitele legendární odbojové skupiny „Tři králové“*. Praha: Rybka Publishers, 2003.

LANGER, František. *Pes druhé roty*. Praha: G. Voleský, 1928.

MAREK, Jaroslav. *Jméno ze seznamu*. Praha: Futura, 2005.

MASARYK, Tomáš, G. *Cesta demokracie. Soubor projevů za republiky. Svazek první, 1918-1920*. Praha: Čin, 1933.

- MASARYK, Tomáš, G. *Česká otázka*. Praha: Čas, 1895.
- MASARYK, Tomáš, G. *Ideály humanitní. Několik kapitol*. Praha: Čin, 1946.
- MASIN, Barbara. *Gauntlet: five friends, twenty thousand enemy troops, and the secret that could have changed the course of the Cold War*. Annapolis: Naval Institute Press, 2006.
- MASIN, Barbara. *Odkaz. Pravdivý příběh bratří Mašínů*. Praha: Mladá fronta, 2005.
- MAŠÍN, Ctirad et al. *Cesta na severozápad*. Praha: Academia, 2010.
- MAŠÍNOVÁ, Zdena; RUDOLF, Martin. *Čtyři české osudy. Tragický úděl rodiny Mašínovy*. Praha: Paseka, 2001.
- NEČAS, Petr. *Projev Petra Nečase na pohřbu Milana Paumera. 4. 8. 2010*. Dostupné na <http://zpravy.ods.cz/aktualita.php?ID=14432> (přístup 13. 3. 2011)
- NĚMEČEK, Jan. *Mašínové. Zpráva o dvou generacích*. Praha: Torst, 1998.
- NOVÁK, Jan. *Zatím dobrý. Mašínovi a největší příběh studené války*. Brno: Petrov, 2004.
- NOVÁK, Jan. *Za vodou (šest rozhovorů)*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009.
- PROCHÁZKA, Jaroslav. *Sestupme ke kořenům...! Příspěvek ke kronice rodu Mašínů*. Lošany u Kolína: Míst. Nár. výbor, 1947.
- RAMBOUSEK, Ota. *Jenom ne strach. Vyprávění Ctirada Mašína*. Praha: Nezávislé tiskové středisko, 1990.
- ŠULIG, R. J.: *Životy pro život*. Praha: Naše vojsko, 1976.
- TOPOLÁNEK, Mirek. *Projev předsedy vlády ČR Mirka Topolánka na Dni NATO v Ostravě 15.9.2007: Obyčejné hrdinství*. Dostupné na <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=25127> (přístup 20.10. 2009)
- VRBECKÝ, František. *Mrtví nemluví*. Praha: Naše vojsko, 1985.
- VOZKA, Jaroslav. *Hrdinové domácího odboje*. Praha: Práce, 1946.
- Zborov. Památník k třicátému výročí bitvy u Zborova 2. července 1917*. Praha: Čin, 1947.

Filmy, filmové a televizní dokumenty a seriály

Historie Cs, (díl *Mašínové*), režie Václav Křístek, 2008

Proti komunismu se zbraní v ruce, režie Martin Vadas, 1999

Svědomy hrdinů, režie Miroslav Kačor, 2008

Tři králové, režie Karel Kachyňa, 1998

Třicet případů majora Zemana, režie Jiří Sequens, 1975-1980

Vinetou. Rudý Gentleman / Winnetou II, režie Harald Reindl, 1964

Země bez hrdinů, země bez zločinců..., režie Martin Vadas, 1996

Periodika

Československo žádá USA o vydání zločinců. *Lidová demokracie*, roč. 11, 19. 2. 1955, č. 43, s. 2.

Československo žádá USA o vydání zločinců. *Rudé právo*, roč. 35, 19. 2. 1955, č. 49, s. 3.

Československo žádá USA o vydání zločinců. *Svobodné slovo*, roč. 11, 19. 2. 1955, č. 43, s. 2.

Československý voják, č. 17-20, 1965-1966.

Proces s bandou záškodníků a diversantů. *Lidová demokracie*, roč. 11, 2. 2. 1955, č. 28, s. 3.

Proces proti bandě záškodníků, diversantů a teroristů. *Mladá fronta*, roč. 11, 2. 2. 1955, č. 28, s. 4.

Proces proti bandě záškodníků, diversantů a teroristů. *Rudé právo*, roč. 33, 2. 2. 1955, č. 32, s. 2.

Proces proti bandě záškodníků, diversantů a teroristů. *Svobodné slovo*, roč. 11, 2. 2. 1955, č. 28, s. 3.

Šli ke svým. *Mladá fronta*, roč. 11, 5. 2. 1955, č. 31, s. 9.

Vrahové našli ochránce. *Rudé právo*, roč. 33, 3. 2. 1955, č. 33, s. 3.

Vyprávění veteránů studené války. *Západ*, roč. 9, 1987, č. 2, s. 15-16.

Zločinci v americké armádě. *Rudé právo*, roč. 35, 4. 2. 1955, č. 34, s. 3.

Sekundární zdroje

- ABBOTT, Porter. *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- ABRAMS, Bradley, F. *The Struggle for the Soul of the Nation. Czech Culture and the Rise of Communism*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004.
- ANDERSON, Benedict. *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008.
- ARISTOTELES. *Poetika*. Praha: Orbis, 1964.
- BARKER, Chris. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, 2006.
- BARTHES, Roland. *Diskurz historie*. Česká literatura, 2007, roč. 55, č. 6, s. 815-828.
- BARTHES, Roland. *Efekt reálného*. Aluze, 2006, Roč. 10, č. 3, s. 78-81.
- BARTHES, Roland. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004.
- BARTHES, Roland. *The Rustle of Language*. Oxford: Basil Blackwell, 1986.
- BEDNAŘÍK, Petr; REIFOVÁ, Irena. *Normalizační televizní seriál: socialistická konstrukce reality*. Sborník národního muzea v Praze, řada C – Literární historie, 2008, roč. 53, č. 1-4, s. 71-74.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav (ed.). *Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Všeň: Grimmus, 2010.
- BENNET Tony; WOOLACOTE, Jane. *Bond and Beyond. The Political Career of a Popular Hero*. London: Macmillan, 1987.
- BÍLEK, Petr A. (ed.). *James Bond a major Zeman. Ideologizující vzorce vyprávění*. Praha: Pistorius, Olšanská paseka, 2007.
- BÍLEK, Petr A.; ČINÁTLOVÁ, Blanka (eds.). *Tesilová kavalérie. Popkulturní obrazy normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2010.
- BÍLEK, Petr A. *Zvěčnělí vůdcové. Literární re-prezentace J. V. Stalina a Klementa Gottwalda*. Dostupné na <http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=88> (přístup 6. 3. 2011)
- BOLTON, Jonathan (ed.). *Nový historismus / New Historicism*. Brno: Host, 2007.
- BORDWELL, David. *Narration in the Fiction Film*. Madison: University of Wisconsin Press, 1985.

- BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998.
- BRYANT, Chad. *Prague in Black. Nazi Rule and Czech Nationalism*. Cambridge; Massachusetts; London, England: Harvard University Press, 2007.
- CORNIS-POPE, Marcel; NEUBAUER, John. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Century, vol. III*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007.
- CYSAŘOVÁ, Jarmila. *Československá televize a politická moc 1953-1989*. Soudobé dějiny 9, 2002, č. 3-4, s. 521-537.
- ČULÍK, Jan. *Jací jsme: česká společnost v hraném filmu devadesátých a nultých let*. Brno: Host, 2007.
- DELAMATER, Jerome, H.; PRIGOZY, Ruth (eds.). *Theory and Practice of Classic Detective Fiction*. Westport, Conn.; London: Greenwood Press, 1997.
- DIJK, Theun A. van. *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. London: Sage, 1998.
- DOLEŽEL, Lubomír. *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*. Česká literatura, 2002, roč. 50, č. 4, s. 341-370.
- EAGLETON, Terry. *Ideology. An Introduction*. London: Verso, 2007.
- ECO, Umberto. *Meze interpretace*. Praha: Karolinum, 2004.
- ECO, Umberto. The Narrative Structure in Fleming. In: WAITES, B.; BENNET, T. (eds.). *Popular Culture: Past and Present*. London: Croom Helm, 1982.
- FIDELIUS, Petr. *Kritické eseje*. Praha: Torst, 2000.
- FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998.
- FINKIELKRAUT, Alain. *Milan Kundera Interview*. In: Cross Currents: A Yearbook of Central European Culture, 20, 1982, s. 15-29.
- FISHER, Mark. *Capitalist realism: is there no alternative?* Ropley, England: Zero Books, 2009.
- FISKE, John. *Understanding Popular Culture*. Boston: Unwin Hyman, 1989.
- FORSTER, Edward, M. *Aspects of the Novel*. New York: Harcourt Brace, 1954.
- FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008.
- FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Praha: Hermann&synové, 2002.
- FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*. Brno: Computer Press, 2007.

- FROMMER, Benjamin. *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010.
- FRYE, Northrop. *Anatomie kritiky. Čtyři eseje*. Brno: Host, 2003.
- FRYE, Northrop. *The Secular Scripture: A Study of the Structure of Romance*. Cambridge, Mass.; London, England: Harvard University Press, 1976.
- GALANDAUER, Jan. *2. 7. 1917 – bitva u Zborova. Česká legenda*. Praha: Havran, 2002.
- GALLAGHER, Catherine; GREENBLATT, Stephen. *Practicing New Historicism*. Chicago: University of Chicago Press, 2001.
- GENETTE, Gérard. *Paratexts: Thresholds Of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- GREENBLATT, Stephen. *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*. Praha: Karolinum, 2004.
- GRAMSCI, Antonio. *Sešity z vězení*. Praha: Československý spisovatel, 1959.
- HALL, Stuart. Encoding/decoding. In: HALL, Stuart et al. *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies*. London: Hutchinson Publishing, 1980.
- HAMAN, Aleš. Ideologie a axiologie (K problému narativní povahy historiografie a historické beletrie). In: KOMENDA, Petr (ed.). *Studia Moravica IV: Symposiana. Sborník příspěvků přednesených na prvním mezioborovém sympoziu Česká kultura a umění ve 20. století věnovaném tématu Ideologie a imaginace*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2006.
- HARVEY, David. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- HEIMANN, Mary. *Czechoslovakia: The State that Failed*. New Haven: Yale University Press, 2009.
- HODGE, Robert; KRESS, Gunther. *Social Semiotics*. Cambridge: Polity, 1988.
- HODROVÁ, Daniela. Žánrový půdorys tzv. budovatelského románu. In: HRZALOVÁ, Hana; PYTLÍK, Radko (eds.). *Vztahy a cíle socialistických literatur*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1979.
- HOLÝ, Jiří. *Robert Pynsent mýtoborný – a mýtotvorný*. Česká literatura, 2009, roč. 57, č. 1, s. 95-99.
- HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a světlý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON, 2010.

- HOSKING, Geoffrey; SCHÖPFLIN, George (eds.). *Myths and Nationhood*. London: Hurst & Company, 1997.
- CHANDLER, Daniel. *Semiotics. The Basics*. London; New York: Routledge, 2002.
- CHATMAN, Seymour. *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca: Cornell University Press, 1978.
- JANÁČEK, Pavel. *Aby revoluce zůstala revolucí: Major Zeman jako literární postava a jeho tvůrce*. Respekt, 1999, č. 38, s. 18.
- JANOUSĚK, Pavel (ed.). *Dějiny české literatury 1945-1989. III. 1958-1969*. Praha: Academia, 2008a.
- JANOUSĚK, Pavel (ed.). *Dějiny české literatury 1945-1989, IV. 1969-1989*. Praha: Academia, 2008b.
- JOHNSON, Mark; LAKOFF, George : *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002.
- KNIGHT, Stephen. *Form and Ideology in Crime Fiction*. London: Macmillan, 1980.
- KOPAL, Petr (ed.). *Film a dějiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.
- KOPEČEK, Michal. Historická paměť a liberální nacionalismus v Česku a střední Evropě po roce 1989. In: GJURIČOVÁ, Adéla; KOPEČEK, Michal (eds.). *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2008.
- KOPEČEK, Michal. In Search of "National Memory". In: KOPEČEK, Michal (ed.). *Past in the Making. Historical Revisionism in Central Europe after 1989*. Budapest: Central European University Press, 2007.
- KOSATÍK, Pavel. *České snění*. Praha: Torst, 2010.
- KRIEGER, Murray (ed.). *The Aims of Representation: subject, text, history*. Stanford: Stanford University Press. 1993.
- KYLOUŠEK, Petr (ed.). *Znak, struktura, vyprávění*. Brno: Host, 2002.
- LACLAU, Ernesto; MOUFFE, Chantal. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso, 1985.
- LEEUWEN, Theo van. *Introducing Social Semiotics*. London; New York: Routledge, 2005.
- MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008.
- MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H, 1995.

NELSON, J. S.; MEGILL, A.; Mc CLOSKEY, D.N. (eds.). *The Rhetoric of The Human Sciences: Languages and Argument in Scholarship and Public Affairs*. Madison: University of Wisconsin Press, 1987.

NÜNNING, Ansgar; HOLÝ, Jiří; TRÁVNÍČEK, Jiří (eds). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006.

ORZOFF, Andrea. *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914 – 1948*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

PRINCE, Gerald. *Narratology: The Form And Functioning Of Narrative*. Berlin; New York: Mouton, 1982.

PUSKELY, Martin. *Zlý komunista – maligní nádor současné české prózy*. Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře, 2010, roč. 26, č. 7, s. 37-48.

PROPP, Vladmir. J. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: Nakladatelství H&H, 2008.

PYNSENT, R. B. *Ďáblové, ženy a národ*. Praha: Karolinum, 2008.

PYNSENT, R. B. *Pátrání po identitě*. Jinočany: H&H, 1996.

PYNSENT, Robert, B. The Literary Representation of the Czechoslovak ‘Legion’ in Russia. In: CORNWALL, Mark; EVANS, R. J. W (eds.). *Czechoslovakia in a Nationalist and Fascist Europe, 1918-1948*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

RAK, Jiří. *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H&H, 1994.

REIFOVÁ, Irena. *Synové a dcery Jakuba Skláře: Dominantní a rezistentní významy televizní populární fikce ve druhé polovině 80. let*. Mediální studia, 2007, roč. 2, č. 1, s. 34-67.

RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění I. Zápletka a historické vyprávění*. Praha: Oikoymenh, 2000.

RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III. Vyprávěný čas*. Praha: Oikoymenh, 2007.

RIMMON-KENAN, Shlomith. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London: Meuthen& Co. Ltd., 1983.

ROSENBLUM, Nancy L. *Another Liberalism. Romanticism and the Reconstruction of Liberal Thought*. Cambridge, Mass.; London, England: Harvard University Press, 1987.

RULAND, Richard; BRADBURY, Malcolm. *From Puritanism to Postmodernism: A History of American Literature*. New York; London: Penguin Book, 1992.

RŮŽIČKA, Daniel. *Major Zeman. Zákulisí televizního seriálu. Propaganda nebo krimi?* Praha: Práh, 2005.

- SLAČÁLEK, Ondřej. *Současný český antikomunismus z hlediska konceptu hegemonie*. Rigorózní práce, FF UK, Praha, 2009.
- STEINER, Petr. *The Deserts of Bohemia. Czech Fiction and Its Social Context*. Ithaca: Cornell University Press, 2000.
- STEINER, Petr. *Lustrování literatury. Česká fikce v politickém kontextu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- STERN, Jan. *Média, psychoanalýza a jiné perverze*. Praha: Malvern, 2006.
- STERN, Jan. *Mystika Západu. Sociologické eseje*. Praha: Malvern, 2009.
- ŠVÉDA, Josef. Czech Communist and Post-Communist Heroes in the Twentieth Century. In: SUPPAN, Arnold; GRAF, Maximilian (eds.). *From the Austrian Empire to Communist East Central Europe*. Münster; Westf.: Verlag, 2010.
- ŠVÉDA, Josef. *Narrative and Ideological Discourses in Representations of the Mašín Brothers*. MPhil Thesis, University of Glasgow, Glasgow 2010.
- ŠVÉDA, Josef. *Poznání v literatuře*. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Brno, 2006.
- ŠVÉDA, Josef. *The Mašín Brothers' Story in the Light of History. A Narratological Examination of the Historical Narrative*. Slovo a smysl, 2010, roč. 7, č. 13, s. 91-107.
- TRÁVNÍČEK, Jiří. *Ostří hoši, kteří se s tím moc nemazali*. Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře, 2004, roč. 20, č. 9, s. 37-39.
- TRÁVNÍČEK, Jiří. *Román. Nesoustavné poznámky 3*. Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře, 2006, roč. 22, č. 3, s. 24.
- WATT, Ian. *The Rise of the Novel. Studies in Defoe, Richardson and Fielding*. Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1964.
- WHITE, Hayden. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978.
- WHITE, Hayden. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1987.
- WINGFIELD, Nancy M. *Flag Wars and Stone Saints. How the Bohemian Lands Became Czech*. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press, 2007.
- ŽIŽEK, Slavoj. *A Plea for Leninist Intolerance*. Critical Inquiry, Vol. 28, No. 2 (Winter, 2002), pp. 542-566.
- ŽIŽEK, Slavoj. *First as Tragedy, Then as Farce*. London; New York: Verso, 2009.

ŽIŽEK, Slavoj. *Living in the End Times*. London; New York: Verso, 2010.

ŽIŽEK, Slavoj. *Looking Awry. An Introduction to Jacques Lacan through Popular Culture*. Massachusetts: The MIT Press, 1991.

ŽIŽEK, Slavoj (ed). *Mapping Ideology*. London; New York: Verso, 1994.

ŽIŽEK, Slavoj. *Mluvil tu někdo o totalitarismu?* Praha: Tranzit, 2007.

ŽIŽEK, Slavoj (ed.). *Revolution at the Gates. Žižek on Lenin, the 1917 Writings*. London; New York: Verso, 2004.

ŽIŽEK, Slavoj. *The Sublime Object of Ideology*. London; New York: Verso, 2008.

Abstrakt

Tato dizertace analyzuje narativy o bratrech Mašínech a jejich otci Josefu Mašínu seniorovi. Bratři Mašínové založili odbojovou skupinu proti komunistickému režimu a mezi lety 1951 až 1952 zabili tři lidi. V roce 1953 odešli z Československa a směřovali do západního sektoru Berlína. Mašínové s Milanem Paumerem se sem nakonec dostali, přestože byli pronásledováni více než dvaceti tisíci východoněmeckými a sovětskými vojáky a policisty. Tato práce analyzuje celou řadu diskurzů jako jsou novinové články, historické studie a knihy, detektivky, romány, paměti a také epizodu *Strach* (1975) ze seriálu *Třicet případů majora Zemana*. Dizertace metodologicky vychází z kulturních studií a kritické teorie. Navazuje na Barthesovy analýzy moderních mytologií, teorii historie Haydena Whita a Žižekovu teorii ideologie. Cílem práce je postihnout vztah mašínovských reprezentací k dominantní ideologii, která byla v platnosti v době jejich vzniku. První kapitola se zabývá narativy vyprodukovanými mezi lety 1955 až 1989. Hlavním empirickým materiálem jsou články z Rudého práva z padesátých let a detektivní příběhy „podle skutečné události“, které vycházely v nakladatelství Naše vojsko od šedesátých let až do konce let osmdesátých. Mašínové jsou zde označeni jako „nepřátelé socialismu“ a vykresleni jako vrazi. Při analýze je kladen důraz na diskurzivní mechanismy, kterými je takový způsob reprezentace docilován, a zkoumá se vztah těchto reprezentačních praktik k oficiální komunistické ideologii. Druhá kapitola analyzuje poválečné a postkomunistické narativy o otci bratří Mašínů Josefu Mašínu seniorovi. Ten je zde kvůli své účasti v československých legiích a v odboji proti nacistům vylíčen jako národní hrdina. V narativech, které vznikly po roce 1989, se implikuje, že bratři Mašínové svého otce v „boji za svobodu“ následovali, když se postavili proti komunistům. Třetí kapitola se zabývá postkomunistickými narativy, v nichž jsou bratři Mašínové vylíčení jako hrdinové bojující proti komunistickému režimu, a opět zkoumá tento způsob reprezentace a jeho vztah k současné dominantní ideologii. Zkoumané narativy dobře zapadají do postkomunistické ideologické situace, neboť se v nich kombinuje znovu vzkříšený nacionalismus s liberalismem. Čtvrtá kapitola si klade za cíl vyvrátit hojně rozšířený názor, že žijeme v post-ideologickém světě. Bratři Mašínové a další postkomunističtí hrdinové jsou srovnáváni s předchozími nacionalistickými a komunistickými hrdinskými ikonami. Analýza ukazuje, že diskurzivní procedury použité ve všech obdobích včetně té postkomunistické jsou velmi podobné.

Abstract

This dissertation analyses narratives of the Mašín brothers and their father, Josef Mašín senior. The Mašín brothers established what they called ‘a resistance group’ against the Communist regime in Czechoslovakia, which between 1951 and 1952 killed three people. The brothers, alongside the other member of the group, Milan Paumer, escaped from the country in 1953, heading for the Western sectors of Berlin. Despite more than 20,000 East German and Soviet troops hunting them, the group reached West Berlin safely. Later, the brothers went to the USA where they joined the U.S. army. The dissertation analyzes a whole range of discourses including newspaper articles, historical papers, books, detective stories, novels, memoirs and also one episode of the Czechoslovak television series, *Třicet případů majora Zemana* ('Major Zeman's Thirty Cases'), entitled *Strach* ('Fear'), from 1975. The dissertation is conceptually embedded in cultural studies and critical theory. Drawing on Roland Barthes's work on mythologies, Hayden White's theory of history and Slavoj Žižek's theory of ideology, the dissertation considers the relationship of the Mašín brothers' narrative representations with respect to the dominant ideology of the time. The first chapter of the dissertation deals with narratives produced in Communist Czechoslovakia between 1955 and 1989. The main empirical resources are newspaper articles from the leading Czechoslovak Communist daily, *Rudé právo*, from the 1950s, as well as various detective stories published by the *Naše vojsko* publishing house from 1960s onwards. The Mašín brothers are depicted as ‘enemies of socialism’ and as such they are portrayed as murderers. The main focus is on the discursive procedures by which such a portrayal is achieved. Special attention is paid to its relationship with official Communist ideology. The second chapter analyzes the narratives of the Mašín brothers' father, Josef Mašín senior. He is portrayed as a Czech national hero for fighting against the Austro-Hungarian Empire in the Czech ‘Legions’, as well as against the Nazis during the Second World War. The narratives published after 1989 imply that his sons followed him in his footsteps and also ‘fought for freedom’. The third chapter of the dissertation analyzes narratives of the Mašín brothers published after 1989 where they are depicted as heroes fighting against the Communist regime and relates these modes

of representation to contemporary dominant ideology. By combining revived nationalism and liberalism, the analysed narratives fit well into the post-communist ideological situation. The fourth chapter aims to refute the widespread opinion that we live in a post-ideological world. By comparing the Mašín brothers and other Czech post-communist heroes or martyrs to previous nationalist and communist heroic icons, the analysis shows that the discursive procedures used in all of these periods, including the post-communist one, are very similar.